A. De Lamartine

Raphaël • Graziella

Editura Eminescu

Coperta colecției: Val Munteanu
Ilustrația copertei: Delia Ioaniu

1976
București, Piața Scînteii 1

A. De
Lamartine

Raphaël
•
Graziella

Traducere de
Ionel Marinescu

Editura Eminescu

A. De Lamartine
Raphaël ● Graziella
Hachette, 1924
Paris

RAPHAËL

PROLOG

ADEVĂRATUL NUME AL PRIETENULUI meu care a scris aceste pagini nu era Raphaël. Adesea, ceilalți amici ai lui și eu îi spuneam așa în glumă, pentru că semăna mult, în adolescența sa, cu un portret al lui *Raphaël-copil*, care se poate vedea la Roma, în galeria *Barberini*, la Florența, în palatul *Pïtti*, și la Paris, în muzeul Luvrului.

Îi mai spuneam așa și din pricină că acest copil avea, ca trăsătură deosebită a caracterului său, un sentiment atît de viu al frumosului în natură și în artă, încît sufletul său nu era, ca să spun așa, decît o transparență a frumuseții materiale sau ideale risipită în operele lui Dumnezeu și ale oamenilor. Avea o sensibilitate atît de gingașă, încît era aproape bolnăvicioasă — înainte ca timpul s-o fi putut istovi ; noi spuneam, făcînd aluzie la acest sentiment de nostalgie ce se numește dor de țară, că-i era dor de Cer ! El zîmbea și era de acord cu noi. El, surîzînd ca și noi, admitea asta.

Această pasiune a frumosului îl făcea nefericit ; în alte condiții ar fi putut să-l facă ilustru. Dacă ar fi ținut în mînă un penel, ar fi pictat *Fecioarele* lui Foligne ; dacă ar fi mînuit dalta, ar fi sculptat-o pe *Psyché* a lui Canova ; dacă ar fi cunoscut limbajul în care se scriu melodiile, ar fi notat vaietele aeriene ale vîntului dinspre mare, în frunzele pinilor din Italia, sau respirația unei tinere fecioare adormite, ce-l visează pe acela pe care nu îndrăznește să-l numească. Dacă ar fi fost poet, ar fi scris strigătele lui Iov către Iehova, stanțele Erminiei din opera lui Tasso, convorbirea dintre Romeo și Julietta sub clar de lună, stihuită de Shakespeare, portretul Haydeei de lord Byron.

Nu iubea binele mai puțin decît frumosul, însă nu iubea virtutea pentru că ea era sfîntă, ci o iubea mai ales fiindcă era frumoasă. Lipsit de orice ambiție, el ar fi avut-o doar închipuită. Dacă ar fi trăit în acele republici antice, unde omul se dezvolta în libertate, așa cum trupul se dezvoltă în mod firesc în aer liber și în plin soare, ar fi aspirat la toate culmile, precum Cezar ; ar fi vorbit ca Demostene și ar fi murit ca un Cato. Dar soarta sa umilă, ingrată și obscură, îl reținea, fără voia lui, în trîndăvie și în contemplare. Avea aripi ca să le deschidă, dar nici un pic de aer în juru-i ca să i le facă să plutească. Muri tînăr, sorbind văzduhul cu ochii, dar fără să-l fi străbătut. Lumea, pentru el, era un vis.

Cunoașteți acest portret al lui *Raphaël-copil*, de care vă vorbeam adineauri ? E figura unui băiețandru de șaisprezece ani, puțin palidă, puțin pîrguită de soarele arzător al Romei, pe obrajii căruia mijesc încă tuleiele adolescentului. O rază de lumină pare să zburde, în treacăt, pe pielea lui catifelată. Cotul tînărului este rezemat pe o masă ; antebrațul, ridicat pentru a susține capul care se odihnește în palma mîinii ; degetele, minunat modelate, lasă o ușoară urmă albă pe bărbie și pe obraz. Gura e fină, melancolică, visătoare ; nasul e delicat, între ochi, și ușor nuanțat de o umbră puțin albăstrie, ca și cum subțirimea pielei ar lăsa să pătrundă prin ea azurul vinelor ; ochii, de un albastru închis, ca cerul Apeninilor înainte de ivirea zorilor, privesc drept dar puțin și către cer, ca și cum ar privi, întotdeauna, mai sus decît natura. Ei sînt pătrunși de lumină pînă în adînc, dar par umezi de razele scăldate în rouă sau în lacrimi. Fruntea e o boltă abia arcuită, unde se văd zvîcnind, sub epiderma fină, mușchii întregii game a gîndirii ; tîmplele meditează, urechea ascultă. Părul negru, tăiat inegal, pentru prima dată, de foarfecile neîndemînatice ale unui tovarăș de atelier sau ale vreunei surori, îi așterne pe obraz și pe mînă cîteva umbre. O mică bonetă de catifea neagră îi acoperă creștetul capului și-i cade pe frunte. Cînd treci prin fața acestui portret, te gîndești și te întristezi totodată fără să știi pentru ce. Este copilul-geniu, visînd pe pragul destinului său, înainte de a pătrunde în el. E un suflet la poarta vieții.

Ce va deveni el ?

Ei bine ! adăugați încă șase ani la vîrsta acestui copil care visează ; accentuați-i trăsăturile, acei obraji bronzați de soare, puneți cute pe acea frunte, întindeți-i mult părul, întunecați puțin acea privire, așterneți o umbră de tristețe pe acele buze, măriți această statură, scoateți-i puțin în relief mușchii ; schimbați acel costum italienesc din timpul lui Leon al X-lea cu costumul închis și sobru al unui tînăr crescut în decorul simplu al cîmpiilor, care nu cere vestmintelor decît să-i acopere cu decență trupul ; păstrați oarecare lîncezeală gînditoare sau dureroasă în toată atitudinea și veți avea întocmai portretul lui Raphaël la douăzeci de ani.

Familia lui era săracă, deși de veche obîrșie în munții Forez, de unde i se trăgea neamul. Tatăl său renunțase la spadă pentru plug, ca gentilomii spanioli. În locul oricărei demnități avea onoarea, care prețuiește mai mult decît un rang. Mama lui era o femeie încă tînără și frumoasă, care îi semăna atît de mult, încît ar fi putut să treacă drept sora lui. Fusese crescută în luxul și în eleganța unei capitale. Nu păstrase de acolo decît acel parfum al graiului și al manierelor, care nu se mai evaporă, ca mirosul petalelor de trandafir din sticla unde ele au fost păstrate.

Odată surghiunită în acești munți, înconjurată de un soț pe care i-l dăruise dragostea, și de copiii în care-și revărsase toată afecțiunea și tot orgoliul de mamă, ea nu mai avea nimic de regretat. Își închisese frumoasa carte a tinereții cu aceste trei cuvinte : „Dumnezeu, soțul, copiii.“ Pentru Raphaël avea o deosebită dragoste. Ar fi voit să-i făurească destinul unui rege ; dar, vai ! nu avea decît inima ei, ca să-l înalțe atît de sus. Destinul se prăbușea întotdeauna și, adesea, pînă la temelia micii lor averi și a visurilor ei.

Doi bătrîni cucernici, urmăriți de prigoană, la cîtva timp după Teroare, pentru nu știu ce păreri religioase care izvorau din misticism și anunțau o reînnoire a secolului, se adăpostiseră în acești munți. Găsiră adăpost în casa ei. Îl iubiră pe Raphaël, pe care mama sa îl ținea atunci pe genunchi. Îi povestiră nu știu ce, îi arătară o stea și-i spuseră mamei sale : „Urmărește-l din inimă pe acest fiu“ ! Unei mame îi place atît de mult să creadă ! Ea își făcea mustrări, căci era foarte cucernică ; însă îi

crezu. Credulitatea aceasta o susținu în multe încercări, dar o determină să facă eforturi mai presus de puterile ei, ca să-l crească pe Raphaël și, pînă la urmă, o amăgi.

L-am cunoscut pe Raphaël de cînd avea vîrsta de doisprezece ani. După mama sa, eu eram acela care-l iubea mai mult. După ce studiile noastre luară sfîrșit, ne reîntîlnirăm la Paris, apoi la Roma. El fusese dus acolo de o rudă a tatălui său, ca să copieze împreună manuscrise din biblioteca Vaticanului. Aici îndrăgise limba și geniul Italiei. Vorbea mai bine italiana decît propria sa limbă. Improviza de multe ori, seara, sub pinii vilei Pamphili, în fața soarelui ce apunea și a osemintelor Romei risipite pe cîmpie, stanțe care mă făceau să plîng. Dar nu scria nimic.

— Raphaël, îl întrebam, adesea, pentru ce nu scrii ?

— Ei, aș ! îmi răspundea el, oare vîntul scrie ceea ce cîntă în aceste frunze sonore de deasupra capetelor noastre ? Oare marea își scrie gemetele pe țărmurile ei ? Nimic nu e frumos în tot ce este scris ; ceea ce e mai divin în inima omului nu iese niciodată la iveală. Instrumentul e trupul omului, iar melodia e de foc. Ce vrei să faci cu ea ? Între ceea ce simți și ceea ce exprimi, adăugă el cu tristețe, e aceeași distanță ca între sufletul omului și cele douăzeci și patru de litere ale alfabetului ; adică infinitul.

— Vrei să pui într-un fluier de trestie armonia sferelor ?

Îl părăsii ca să-l întîlnesc iar la Paris. În zadar el căuta atunci, prin relațiile pe care le avea mama sa, să-și facă, plin de rîvnă, o situație care să-i ușureze povara sufletului și să-l smulgă de sub apăsarea soartei. Tinerii de vîrsta noastră îi căutau societatea, femeile îl priveau cu bunăvoință atunci cînd trecea pe străzi. Nu frecventa niciodată saloanele oamenilor bogați. Dintre toate femeile, n-o iubea decît pe mama sa.

Deodată, îl pierdurăm din vedere timp de trei ani ; aflarăm apoi că fusese văzut în Elveția, în Germania și în Savoia ; apoi, că își petrecuse, în timpul iernii, mai multe nopți pe un pod și pe un chei din Paris. Înfățișarea sa trăda o mare sărăcie. Abia după cîțiva ani aflarăm noutăți despre el. Deși nu era între noi, ne gîndeam mereu la el. Era una din acele firi care nu se pot uita.

În sfîrșit, destinul făcu să ne întîlnim doisprezece ani mai tîrziu. Iată cum : Mi se lăsase o moștenire în provincia lui și mă dusesem acolo să vînd o moșie. Am întrebat de Raphaël. Mi s-a spus că-și pierduse tatăl, mama și soția, în timp de cîțiva ani ; că îl loviseră și alte nenorociri după aceste dureri sufletești și că nu-i mai rămăsese, din mica proprietate a părinților săi, decît conacul compus dintr-un vechi turn patrat, pe jumătate ruinat, pe marginea unei rîpe, grădina, livada, fîneața din fundul văgăunii și cinci sau șase pogoane de pămînt sărac. Le lucra singur, cu două vaci ; nu se mai deosebea de țăranii, vecinii săi, decît prin cărțile pe care le lua la cîmp ; într-o mînă ținea cartea iar cu cealaltă ținea coarnele plugului. Dar, de cîteva săptămîni, nu-l mai văzuse nimeni ieșind din cocioaba sa. Se credea că, poate, plecase din nou în vreo lungă călătorie, ca acelea ce durau ani de zile.

— Ar fi păcat, se spunea iar ; toți vecinii îl iubesc. Deși sărac, îi ajută pe nevoiași ca un om bogat. Mulți și-au făcut cuverturi din lîna oilor lui. Seara, îi învață pe copiii din cătunele vecine să scrie, să citească, să deseneze. Îi încălzește la focul din vatra lui, le dă pîinea sa și, totuși, Dumnezeu știe dacă-i mai rămîne ceva cînd recoltele sînt proaste, ca anul acesta.

Iată ce mi se spunea despre Raphaël. Am vrut să văd, cel puțin, locuința vechiului meu prieten. Fui condus pînă la poalele movilei, în vîrful căreia se ridicase turnul înnegrit, împrejmuit de cîteva mici staule, în mijlocul unui tufiș de merișori și aluni. Trecui pe un trunchi de copac, peste torentul aproape secat, care se rostogolea în fundul rîpii. Urcai pe o potecă de pietre ce se prăvăleau ; două vaci și trei oi pășteau pe coastele arse de soare ale movilei, sub paza unui bătrîn servitor aproape orb, care-și recita rugăciunea, așezat pe o piatră cu o veche inscripție sculptată, căzută din bolta porții.

El îmi spuse că Raphaël nu plecase, dar că era bolnav de două luni, și că își da seama că nu va mai ieși din turn decît pentru a lua drumul cimitirului ; cu mîna lui costelivă îmi arătă acest cimitir de pe colina din față.

— Pot să-l văd pe Raphaël ? întrebai eu.

— O ! da, zise bătrînul ; suiți treptele și trageți de sfoara legată de clanța ușii de la sala cea mare din stînga. Îl veți găsi întins pe pat, blînd ca un înger, naiv ca un copil, adăugă el, ștergîndu-și ochii cu dosul palmei.

Urcai ca pe un povîrniș aspru, lung și știrbit, o scară exterioară. Treptele ce suiau pe lîngă zidul turnului se terminau într-o tindă învelită cu lemnărie și cu un mic acoperiș, ale cărui olane căzuseră pe lespezile scării. Trăsei de sfoara de la ușa din stînga și intrai. Nu voi uita niciodată acea priveliște. Camera era vastă. Ea ocupa tot spațiul cuprins între zidurile turnului. Primea lumină prin două ferestre mari, cu pervaze de piatră, ale căror geamuri, sparte și prăfuite, erau prinse în rame de plumb. Tavanul era făcut din grinzi mari, înnegrite de fum, iar pardoseala pavată cu cărămizi ; într-un șemineu înalt, al cărui postament era făcut din lemn împodobit în mod grosolan cu ciubuce, atîrna, prinsă de un cîrlig, o oală plină cu cartofi, sub care fumega o creangă ce ardea la un capăt. În cameră nu erau alte mobile decît două fotolii înalte, cu rezemătoare de lemn sculptat, acoperite cu o stofă cenușie, a cărei culoare inițială n-o mai puteai distinge ; o masă mare, pe jumătate învelită cu o pînză de cînepă neînălbită, ce acoperea pîinea ; cealaltă jumătate a mesei era plină de hîrtii și cărți aruncate claie peste grămadă ; și, în sfîrșit, un pat cu stîlpii baldachinului mîncați de cari, ale cărui draperii de saten albastru se înfășurau în jurul stîlpilor, pentru a lăsa să intre, prin fereastra deschisă, aerul și razele soarelui ca să zburde pe cuvertura patului.

Un om încă tînăr, dar istovit de slăbiciune și de mizerie, era așezat în capul oaselor pe marginea patului, fărămițînd, în clipa cînd deschisei ușa, bucăți de pîine, pentru un stol de rîndunici și de vrăbii care țopăiau la picioarele lui, pe dușumea.

Păsările își luară zborul la zgomotul pașilor mei și se cocoțară pe o cornișă din sală, pe stîlpii și pe marginile pologului patului.

Îl recunoscui pe Raphaël, cu toată slăbiciunea și paloarea lui. Înfățișarea sa, pierzîndu-și întrucîtva tinerețea, nu pierduse nimic din caracteristica sa, nu-și schimbase decît frumusețea ; acum o avea pe aceea a morții. Pentru a-l picta, Rembrandt n-ar fi căutat chipul unui alt Crist în grădina Ghetsemani. Părul său negru îi cădea în bucle pe umeri, ca părul plugarului asudat, după o zi de trudă. Barba îi era lungă, dar potrivită cu o simetrie naturală, care lăsa să se vadă tăietura grațioasă a buzelor, proeminența obrajilor, arcadele ochilor, subțirimea nasului, adîn-

citura tîmplelor gînditoare și albeața pielei. Prin cămașa deschisă la piept se vedea un torace firav dar mușchiulos, care i-ar fi dezvăluit măreția staturii dacă slăbiciunea i-ar fi permis să se ridice în picioare.

Mă recunoscu de la prima vedere; făcu un pas întinzînd brațele, pentru a veni să mă îmbrățișeze și căzu pe marginea patului. Mă apropiai de el. Plînserăm întîi și după aceea vorbirăm. El îmi povesti tot ce i s-a întîmplat într-o viață mereu sfărîmată de soartă sau de moarte, în clipa cînd credea că e gata să-i culeagă floarea sau rodul; moartea tatălui, a mamei lui, a soției și a copilului său; apoi loviturile soartei, vînzarea forțată a moșiei străvechi și, în sfîrșit, retragerea în această ruină, ultima rămășiță a casei părintești, unde n-avea ca tovarăș decît pe bătrînul văcar, care-l servea fără ca el să-l plătească, numai pentru dragostea față de numele familiei; apoi îmi vorbi de boala de care lîncezea și-l va lua, după cum spunea el, odată cu frunzele toamnei, și-l va culca în cimitirul satului, alături de acei pe care-i iubise. Sensibilitatea imaginației sale se dovedea pînă la moarte. Se vedea că o transmitea cu gîndul la iarbă și la mușchiul care va înflori pe mormîntul lui.

— Știi ce mă mîhnește mai mult? îmi spuse el, arătîndu-mi cu degetul stolul de păsărele cocoțate pe cornișa patului său. Gîndul că la primăvara viitoare acești puișori, din care mi-am făcut ultimii prieteni, mă vor căuta zadarnic în turnul meu și nu vor mai găsi nici un geam spart ca să-mi intre în odaie, nici cîteva fire de lînă, din salteaua mea, pe pardoseală, pentru a-și face cuibul aici. Dădaca însă, căreia am să-i las mica mea avere, o să aibă grijă de ele, atît cît ea va trăi, continuă Raphaël, consolîndu-se, și după ea... ei, bine... Dumnezeu!...

El, puilor de vrăbii, le dă întruna hrană.

Se-nduioșa vorbind de acele ființe mici. Se vede că gingășia sufletului său, respinsă sau lipsită de dragostea oamenilor, se refugiase în animale.

— Ai de gînd să rămîi cîtva timp în munții noștri? îmi zise el.

— Da, îi răspunsei.

— Ei, cu atît mai bine, reluă el, tu îmi vei închide

ochii și vei avea grijă să mi se sape groapa cît mai aproape de mormîntul mamei, de al soției, și al copilului meu.

După aceea mă rugă să aduc aproape de el un cufăr mare de lemn sculptat, care era pitit sub un sac de porumb, într-un colț al odăii. Pusei cufărul pe pat. De acolo, Raphaël scoase un teanc de hîrtii pe care le rupse în tăcere, timp de o jumătate de oră, rugînd-o pe dădacă să le măture și să arunce rămășițele în foc. Printre ele se găseau un mare număr de versuri, scrise în toate limbile, și nenumărate pagini, ca niște fragmente de amintiri, separate prin date.

— Pentru ce arzi toate acestea ? îl întrebai cu sfială. Oare omul nu poate lăsa o moștenire morală, la fel cum lasă o moștenire materială, acelora ce trăiesc după moartea lui ? Arzi poate gînduri sau sentimente care ar înviora un suflet.

— Lasă-mă s-o fac, îmi zise el, sînt destule lacrimi pe lumea asta ; nu e nevoie să lași cîțiva stropi în plus, în inima omului. Acestea sînt, mai spuse el arătîndu-mi versurile aruncate, aripile gîndirii mele ; ea s-a schimbat de mult în alte aripi, luîndu-și zborul spre eternitate !...

Și continuă să rupă și să ardă, în timp ce eu priveam cîmpia aridă, prin geamurile sparte ale unei ferestre.

La urmă, mă chemă din nou lîngă patul său.

— Ține, îmi spuse, salvează numai acest manuscris, n-am curajul să-l ard. După moartea mea, dădaca ar face din el cornete pentru semințe. Nu vreau ca numele, de care e plin acest manuscris, să fie pîngărit. Ia-l cu tine, păstrează-l pînă ce vei afla că am murit. După moartea mea îl vei arde sau îl vei păstra pînă cînd vei fi bătrîn, pentru ca, răsfoindu-l, să-ți amintești de mine.

Făcui manuscrisul sul, îl luai, îl ascunsei sub haină și ieșii, promițîndu-i să revină și a doua zi și în zilele următoare, ca să îndulcesc sfîrșitul lui Raphaël, prin îngrijirile și cuvintele afectuoase ale unui prieten. Coborînd, întîlnii de-a lungul scării vreo douăzeci de copilași care urcau cu saboții în mînă, pentru a lua lecțiile pe care el le dădea chiar pe patul de moarte ; puțin mai departe, întîlnii preotul satului, care venea seara să stea cu el. Îl salutai cu respect. El îmi văzu ochii roșii de plîns și mă salută, la rîndul său, cu un trist și adînc înțeles.

A doua zi mă întorsei la turn. Raphaël se stinsese în timpul nopții. Clopotul din satul vecin începuse să bată de

înmormîntare. Femeile și copiii ieșeau în poarta caselor și plîngeau, privind spre turn. Pe un petec de cîmpie verde, aproape de biserică, se vedeau doi oameni care săpau pămîntul și făceau o groapă la picioarele unei cruci !...

M-apropiai de ușă : un stol de rîndunele fîlfîiau și ciripeau în jurul ferestrelor deschise, intrînd și ieșind necontenit, ca și cum li s-ar fi distrus cuiburile.

Înțelesei, mai tîrziu, citind aceste pagini, pentru ce se înconjura el de aceste păsărele și ce amintire îi redeșteptau pînă la moarte.

SÎNT LOCURI, CLIMATE, ANOTIMPURI, ore și împrejurări exterioare legate atît de armonios de anumite impresii ce lasă urme adînci în suflet, încît natura pare că face parte din suflet și sufletul din natură, iar dacă desparți scena de dramă și drama de scenă, scena își pierde culoarea și starea sufletească piere. Suprimă-i lui *René* falezele Bretaniei, lui *Atala* șavanele deșertului, ceața Suabiei lui *Werther*, lui *Paul și Virginia* valurile pătrunse de soare și colinele din care aburește căldura, și nu vei mai înțelege nici pe Chateaubriand, nici pe Goethe, nici pe Bernardin de Saint-Pierre. Locurile și lucrurile se prind între ele printr-o tainică legătură, pentru că natura e una și aceeași în inima omului, ca și în ochii săi. Sîntem fii ai pămîntului. Aceeași viață curge în seva lui și în sîngele nostru. Tot ceea ce pămîntul, mama noastră, pare că simte și vrea să dovedească ochilor noștri, prin formele, aspectele, înfățișarea, melancolia sau splendoarea sa, în noi își găsește ecoul. O stare sufletească nu poate fi înțeleasă bine decît în locurile unde ea s-a ivit.

*

La intrarea în Savoia, labirint natural cu văi adînci care coboară ca și atîtea albii ale torentelor din munții Simplon, din Saint-Bernard și Cenis, spre Elveția și spre Franța, o vale mare, mai largă și mai puțin închisă, se desprinde, la Chambéry, din lanțul Alpilor și își adîncește așternutul de verdeață, de rîuri și lacuri spre Geneva și

spre Annecy, între muntele Chat și crenelurile munților Beauges.

La stînga, muntele Chat, pe o distanță de două leghe, ridică spre cer o linie înaltă, întunecată și uniformă, fără ondulații pe creștetul său. Ai zice că e un meterez imens, nivelat cu sfoara. Abia la extremitatea lui dinspre răsărit, doi sau trei dinți ascuțiți de stîncă cenușie întrerup geometrica monotonie a formei sale și amintesc privirii că nu mîna omului, ci mîna lui Dumnezeu a putut să se joace cu aceste mormane de piatră. Spre Chambéry, poalele muntelui Chat se întind spre cîmpie, cu oarecare moliciune. Coborînd din ce în ce, ele formează cîteva trepte și coaste de coline îmbrăcate cu brazi, cu nuci și cu castani, pe care se împletesc vițe agățătoare. Printre această vegetație stufoasă și aproape sălbatică, se văd albind, din loc în loc, case țărănești, ivindu-se clopotnițele înalte ale satelor sărace, sau, înnegrite de timp, vechile turnuri ale castelelor crenelate din altă epocă. Mai jos, cîmpia ce fusese odinioară un lac întins, păstrează încă adîncitura, țărmurile dantelate și limbile de pămînt prelungite ale vechii sale înfățișări. Numai că acum, în locul apelor, se văd ondulînd valurile verzi sau galbene ale plopilor, ale pajiștilor și ale holdelor. Cîteva platouri, puțin mai ridicate, care fuseseră altădată insule, se înalță în mijlocul acestei văi mlăștinoase. Pe ele se află case acoperite cu paie și înecate sub ramurile pomilor. Dincolo de această albie secată, muntele Chat, mai pleșuv, mai aspru și mai rîpos își înfige perpendicular poalele sale stîncoase în apa unui lac mai albastru decît cerul, unde își oglindește creștetul. Acest lac, de aproape șase leghe lungime și de o lățime care variază între una pînă la trei leghe e gîtuit, spre Franța, de povîrnișuri abrupte. Către Savoia, dimpotrivă, el se strecoară fără obstacol, formînd golfuri și golfulețe printre coastele acoperite de păduri, de bolți de viță-de-vie înalte și smochini, care își scaldă frunzele în apele sale. Acest lac se întinde, cît vezi cu ochii, îngustîndu-se spre poalele stîncilor Châtillon ; aceste stînci se deschid ca să lase să se scurgă prisosul apelor în Rhône. La nord, pe zidul unui munte de granit, se ridică sihăstria Haute-Combe, mormînt al principilor casei de Savoia, așternîndu-și umbra vastelor sale schituri peste

apele lacului. Zidul muntelui Chat o apără toată ziua de arşiţa soarelui, iar această clădire, cufundată în întuneric, îţi aminteşte noaptea veşnică, în faţa căreia stă ca un prag de trecere pentru acei principi coborîţi de pe tron în cavourile ei. Numai seara, spre sfîrşitul zilei, doar una din razele soarelui ce apune o atinge şi se răsfrînge, o clipă, pe zidurile ei, ca să amintească oamenilor că aici e portul vieţii. Cîteva bărci pescăreşti fără pînze lunecă în tăcere pe apele adînci, sub falezele muntelui. Anii care s-au scurs fac ca lemnăria lor să se confunde, prin culoarea sa, cu nuanţa întunecată a stîncilor. Vulturi cu aripi cenuşii plutesc neîncetat deasupra stîncilor şi bărcilor, ca şi cum şi-ar disputa prada plaselor pescarilor, sau pentru a se năpusti asupra pescăruşilor care, de-a lungul ţărmului, zboară pe urmele bărcilor.

*

La oarecare depărtare, orăşelul Aix, în Savoia, mereu fumegînd, foarte zgomotos şi foarte mirositor din cauza izvoarelor cu ape termale şi sulfuroase, e aşezat în trepte, pe o largă şi povîrnită coastă acoperită de vii, fîneţuri şi livezi. O alee lungă, cu plopi seculari, care seamănă cu acele alei de tise care se întind în Turcia cît vezi cu ochii şi duc spre cimitire, leagă oraşul de lac. La dreapta şi la stînga acestui drum, livezi şi cîmpii, străbătute de albiile pietroase şi adesea secate, ale torentelor ce vin din munţi, sînt umbrite de nuci uriaşi de ale căror ramuri viţele-de-vie, vînjoase ca lianele din America, îşi atîrnă cîrceii şi strugurii. Se zăreşte de departe, între spaţiile libere şi înguste, sub acei nuci şi acele viţe, lacul albastru care scînteiază sau se întunecă după cum sînt norii pe cer şi orele zilei.

Cînd am sosit la Aix, majoritatea vilegiaturiştilor plecase. Hotelurile şi saloanele, unde se îmbulzesc, în timpul verii, străinii şi cei care n-au ocupaţii, erau închise. Nu mai rămăseseră decît cîţiva sărmani infirmi stînd la soare pe pragul uşilor hanurilor celor mai sărăcăcioase şi cîţiva bolnavi lipsiţi de orice speranţă de lecuire, care, la orele cele mai călduroase ale amiezii, îşi tîrau paşii lîncezi pe frunzele uscate ce căzuseră din plopi, în timpul nopţii.

*

Toamna era blîndă dar timpurie. Era anotimpul cînd frunzele viilor, cireșilor și castanilor, surprinse de frigul dimineții și colorate o clipă în nuanțe ruginii, cad cu grămada. Ceața stăruia pînă la amiază, ca niște mari inundații nocturne, peste toate albiile văilor, nelăsînd să se vadă deasupra lor decît vîrfurile pe jumătate înecate în pîclă, ale celor mai înalți plopi din cîmpie, coastele colinelor, ridicate ca niște insule din apă și piscurile munților, ca niște capete sau ca niște stînci ieșind din ocean. Cînd soarele se ridica pe cer, vînturile călduțe din orele amiezii măturau toată această spumă a pămîntului. Vînturile acestea, pătrunzînd în trecătorile munților și lovindu-se de stînci, de ape și arbori, aveau murmure sonore, triste, melodioase, puternice sau imperceptibile, care dădeau impresia că parcurg, în cîteva minute, întreaga gamă a bucuriilor, forțelor sau melancoliilor naturii. Îți mișcau sufletul pînă la lacrimi. Apoi pîereau ca acele convorbiri ale spiritelor cerești, care au trecut și se îndepărtează. Lungi tăceri, pe care auzul nu le percepe nicicînd altundeva, le urmau și adormeau în tine, încît nu ți se mai auzea nici respirația. Cerul devenea iarăși senin, amintindu-ți cerul Italiei. Alpii se pierdeau într-un firmament fără nori și fără sfîrșit, stropii de apă, lăsați de ceața dimineții cădeau răsunînd pe frunzele moarte, sau străluceau ca niște scîntei pe fînețuri. Orele acestea țineau puțin. Umbrele albastre și răcoroase ale serii, întinse ca un giulgiu pe zările care abia se bucuraseră de ultimele raze ale soarelui, lunecau cu repeziciune. Natura părea că moare, dar așa cum mor tinerețea și frumusețea, în tot farmecul și în toată seninătatea ei.

Un astfel de ținut, un astfel de anotimp, o astfel de natură, o astfel de tinerețe și o astfel de lîncezeală a tuturor lucrurilor din jurul meu, era o minunată consonanță cu propria mea lîncezeală. Ea o sporea fermecîndu-mi-o. Mă cufundam în abisurile tristeții. Dar tristețea aceea era vie, atît de copleșită de gînduri, de impresii, de adînci comunicări cu infinitul, cu acel clar-obscur din sufletul meu, încît să nu doresc să mă sustrag lor. E o maladie a omului, dar o maladie a cărei conștiință e un farmec, în loc să fie o durere, și în care moartea pare

să fie o voluptuoasă dispariție în infinit. Hotărîsem ca de acum încolo să mă dedau cu totul ei, să mă depărtez de toți oamenii ce puteau să mă facă să uit de ea și să mă învălui în tăcere, în singurătate și în indiferență, în mijlocul lumii pe care aș întîlni-o acolo ; izolarea sufletului meu era un giulgiu prin care nu voiam să mai văd oamenii, ci numai natura și pe Dumnezeu.

Trecînd prin Chambéry, îl văzusem pe amicul meu Louis de***. Îl găsisem în aceeași stare sufletească în care mă găseam și eu : buza lăsată-n jos, trădînd amărăciune și dezgust de viață, talent necunoscut de nimeni, suflet închis în el însuși, trup istovit de-atîtea gînduri. Louis îmi arătase o casă izolată și liniștită, în partea de sus a orașului Aix, unde se primeau bolnavi în pensiune. Acea casă, ținută de un bătrîn medic pensionar și de soția sa, nu se lega de oraș decît printr-o potecă îngustă. Drumul acesta urca printre izvoarele cu ape termale. Spatele casei dădea într-o grădină împrejmuită de portice și bolți de viță. Dincolo de grădină, mici livezi în pantă și păduri de castani și nuci duceau, printre pajiști și rîpi, spre munții unde erai sigur că nu vei întîlni decît capre. Louis îmi promisese că va veni să se stabilească, împreună cu mine, la Aix, îndată ce își va fi pus la punct unele afaceri care, după moartea mamei sale, îl rețineau la Chambéry. Prezența lui trebuia să-mi fie plăcută, căci sufletul lui și al meu se înțelegeau prin dezamăgirea lor. Mai bine să suferi mult decît să te bucuri la fel de mult. Durerea are mai multe legături decît fericirea, pentru a uni două inimi.

Pe atunci. Louis era singura ființă în compania căreia nu suferearn. Îl așteptam, fără a fi nerăbdător.

*

În casa medicului bătrîn fui primit cu plăcere și bunătate. Mi se dădu o cameră, a cărei fereastră se deschidea spre grădină și spre cîmpie. Mai toate celelalte camere erau goale. Masa lungă, din sufragerie, unde familia servea meniuri la prețuri și ore fixe, nu avea nici ea clienți. Nu mai reunea în jurul ei, la dejun și cină, decît pe membrii familiei și trei sau patru bolnavi întîrziați, veniți din Chambéry și din Turin. Acești bolnavi soseau la băi după plecarea mulțimii vizitatorilor, ca să găsească

locuințe mai ieftine și un trai mai convenabil, potrivit cu sărăcia lor. Nu era nimeni acolo cu care să pot sta de vorbă sau să leg vreo prietenie întîmplătoare. Bătrînul medic și soția sa își dădeau bine seama de acest lucru. De aceea se scuzau că sezonul era prea întîrziat, sau că oaspeții plecaseră prea curînd. Vorbeau cu un entuziasm vizibil și cu un respect afectuos și compătimitor doar despre o tînără străină ce era reținută la băi de o lîncezeală, de care se temeau că va duce la o slăbire treptată a organismului. De cîteva luni, ea, numai cu o cameristă, ocupa apartamentul cel mai retras din casa lor. Nu cobora niciodată în sala comună. Masa o lua în camera ei, nu era zărită niciodată decît la fereastra sa dinspre grădină, printre bolțile de viță-de-vie, sau pe scară, cînd se întorcea de la plimbarea făcută pe un măgar, la cabanele de pe munți.

O compătimeam pe această tînără femeie, retrasă, ca și mine, singură într-o țară străină ; bolnavă, fiindcă aici își căuta sănătatea ; tristă, desigur, fiindcă evita zgomotul și privirile mulțimii. Dar nu doream deloc s-o văd, deși, în jurul meu auzeam cum se vorbea cu admirație despre farmecul și frumusețea ei. Inima mea, plină de triste amintiri, sătulă de nefericite și vremelnice afecțiuni, nu păstrase în ea nici una, cu o adîncă pietate, afară de aceea a sărmanei Antonine ; mă rușinam și mă mustram din pricina unor legături ușuratice și destrăbălate ; sufletul meu, chinuit de greșelile făcute, secătuit, sterp și dezgustat de amețitoare și vulgare escapade ; timid și reținut ca fire și în atitudini, neavînd nimic din acea încredere în sine, care-i face pe unii oameni să caute întîlniri și intimități aventuroase, nici prin gînd nu-mi trecea să văd pe cineva, nici să fiu văzut de lume. La iubire mă gîndeam și mai puțin. Dimpotrivă, mă bucuram cu o falsă și aspră mîndrie că am înăbușit, pentru totdeauna, în inima mea, acea naivitate, și că mi-e de ajuns să sufăr și să simt numai eu pe lumea aceasta. Cît despre fericire, la ea nu mă mai gîndeam deloc.

*

Îmi petreceam zilele în cameră cu cîteva cărți, pe care prietenul meu mi le trimitea din Chambéry. După-amiaza, cutreieram singur locurile sălbatice și alpine din munții

care încadrează dinspre Italia valea Aix-ului. Seara mă înapoiam rupt de oboseală ; mă așezam la masă să cinez, apoi mă duceam iar în camera mea și stăteam ore întregi la fereastră. Priveam acel firmament care îți atrage gîndurile și sufletul după cum prăpastia îl atrage pe cel ce se apleacă deasupra ei, ca și cum el ar avea secrete ca să i le destăinuiască. Adormeam într-o mare de gînduri unde nu căutam nici un țărm. Mă deșteptam în zori, la razele soarelui, la murmurul izvoarelor termale, ca să mă cufund în baie și să bat din nou, după micul dejun, aceleași drumuri, în aceeași stare de melancolie ca în ajun.

Uneori, seara, aplecîndu-mă pe fereastra mea spre grădină, zăream, la cîțiva pași de mine, o altă fereastră deschisă, luminată de lampa din casă, și o figură de femeie rezimată, ca și mine, de pervazul ferestrei, o femeie care își înlătura cu mîna de pe frunte lungi și negre cosițe, ca să privească, la rîndul său, grădina strălucind sub clar de lună, munții și firmamentul. Nu distingeam în acel clar-obscur decît un profil pur, palid, străveziu, încadrat de undele negre ale părului întins și lipit de tîmple. Figura aceasta se desena pe geamul ferestrei luminată de lampa din cameră. Din cînd în cînd, în odaie auzeam vocea unei femei care spunea cîteva cuvinte sau dădea unele porunci. Ușorul accent străin, deși pur, vibrația puțin febrilă, bolnăvicioasă, dulce și, totuși, foarte sonoră, a acelei voci, căreia îi înțelegeam sufletul fără să-i înțeleg cuvintele, mă tulburaseră. Vocea aceea rămînea ca un ecou prelungit în auzul meu, mult timp după ce îmi închideam fereastra. Niciodată nu auzisem o asemenea voce, nici chiar în Italia. Ea răsuna între dinții pe jumătate strînși, ca acele muzicuțe de metal pe care copiii din insulele Arhipelagului le fac să răsune, seara, pe buzele lor, la malul mării. Era mai mult un sunet decît o voce. Fusesem atras de timbrul ei, fără să mă gîndesc însă că acea voce va răsuna atît de profund și pentru totdeauna în viața mea. A doua zi, nu mă mai gîndeam la ea.

Totuși, într-o zi, înainte de a se înnopta, intrînd pe portița grădinii, sub bolțile de viță, am văzut-o mai de aproape pe tînăra străină care se încălzea la razele călduțe ale soarelui, pe o bancă din grădină, lîngă zidul dinspre apus. Ea nu auzise scîrțîitul porții pe care o

închisesem în urma mea ; se credea singură. Am putut s-o privesc mult timp fără să fiu văzut. Între ea și mine nu era decît o distanță de vreo douăzeci de pași și perdeaua unei bolți de viță, despuiată de frunze, în primele zile friguroase. Umbra ultimelor frunze de viță se lupta singură pe obrazul femeii, cu razele soarelui pe care părea că le face să fluture. Înălțimea sa părea mai mare decît cea obișnuită, precum statura acelor femei la scaldă, sculptate în marmură și învăluite cu totul în veșmintele largi, cu falduri, prin care li se admiră trupul fără a li se distinge clar formele. Tot astfel și ea — purta o rochie cu falduri largi și desfăcute ; un șal mare și alb, ce-i înfășura trupul, nu lăsa să i se vadă decît mîinile cu degete puțin slăbite, lungi și subțiri ce se încrucișau pe genunchi. Ținea în mînă o garofiță de pădure roșie, care înflorește în munți, sub zăpadă și nu știu de ce i se spune *garoafa-poet*. Își ridicase un colț al șalului, acoperindu-și creștetul capului, ca să-i apere părul de umezeala serii. Cufundată în ea și lîncezind, cu gîtul plecat pe umărul stîng, cu pleoapele închise de gene lungi, negre împotriva soarelui orbitor, cu trăsăturile feței împietrite, cu obrazul palid, cu fruntea adîncită în gîndire, mută, totul o făcea să semene cu o statuie a morții, dar a celei morți care smulge sufletul din neliniștile omenești și care îl duce în regiunile luminii și ale iubirii, sub razele unei vieți fericite și eterne. Foșnetul pașilor mei pe frunzele veștede o făcu să-și deschidă ochii. Culoarea ochilor era aidoma cu cea a mării albastre sau cu a unui lapislazuli cu vinișoare negre, frumoși, mari și migdalați, puțin închiși sub pleoapele lăsate și mărginiți în chip firesc de franjurile genelor negre și lungi, a căror culoare femeile din Orient o caută, prin dresuri, pentru a face privirea mai expresivă și a da energie chiar lîncezelii și puțină sălbăticie voluptății. Privirea acelor ochi părea că vine din depărtare, așa cum nu mai întîlnisem niciodată pînă atunci în ochii nici unui om. Semăna foarte bine cu luminile acelor stele, care parcă te caută, pentru a-ți tulbura nopțile, și care vin din cer, de la cîteva milioane de leghe depărtare. Nasul, drept, se lega printr-o linie aproape fără deviere de o frunte nobilă și îngustă, ca fruntea împovărată de o gîndire adîncă ; buzele erau puțin cam subțiri, ușor lăsate, la cele două colțuri ale gurii, printr-o cută pe care de obicei o imprimă triste-

ţea ; dinţii păreau mai de grabă de sidef decît de fildeş, ca ai fetelor de pe ţărmurile jilave ale mării şi ale insulelor ; obrazul, de un oval ce începuse a se ingusta spre tîmple şi deasupra gurii ; era mai de grabă înfăţişarea unei gîndiri decît a unei fiinţe umane. Şi peste această reverie generală a expresiei, o vagă lîncezeală, între suferinţă şi figură, fără să ia cu ea imaginea veşnică.

Într-un cuvînt, era semnul unei molipsitoare boli sufleteşti, sub înfăţişarea celei mai măreţe şi fermecătoare frumuseţi, pe care nicicînd nu şi-ar fi închipuit-o decît un om de-o sensibilitate deosebită.

O salutai respectuos, trecînd repede pe alee prin faţa ei ; atitudinea mea timidă şi ochii mei plecaţi păreau că-i cer iertare pentru că o tulburasem fără voie. La apropierea mea o uşoară roşeaţă îi coloră obrajii palizi. Tremurînd, intrai în camera mea, fără să ştiu ce fior al serii mă cuprinsese. Peste cîteva minute am văzut-o şi pe tînăra femeie intrînd în casă, după ce aruncase o privire indiferentă spre fereastra mea. În zilele următoare am revăzut-o la aceleaşi ore, în grădină sau în curte, dar niciodată n-am avut nici intenţia, nici curajul de a mă apropia de ea. Am întîlnit-o chiar de cîteva ori în pajiştile cabanelor, condusă de copilele care îi mînau măgarul şi-i culegeau căpşuni ; alteori, în barca ei, pe lac. Nu-i dădeam alt semn că-i sînt vecin şi că mă interesează doar un salut cuviincios şi solemn ; ea îmi răspundea la salut, melancolică şi nepăsătoare, în timp ce fiecare dintre noi îşi urma drumul, pe munte sau pe apă.

*

Şi, totuşi, seara mă simţeam trist şi dezorientat cînd n-o întîlneam în timpul zilei. Coboram, fără să-mi dau seama de ce, în grădină. Acolo, în ciuda frigului din timpul nopţii, rămîneam adesea cu ochii aţintiţi spre fereastra ei. Cu greu mă înapoiam în camera mea, dacă nu-i văzusem umbra printre perdele, sau nu auzisem cel puţin o notă desprinsă de pe clapele pianului, sau straniul sunet al vocii ei.

Salonul apartamentului pe care-l ocupa, seara, era vecin cu camera mea. Nu era despărţit de odaia mea decît printr-o uşă grea de stejar, închisă cu două zăvoare. Puteam să-i aud, în chip nelămurit, zgomotul paşilor, foş-

netul rochiei, fîşîitul paginilor cărţii, cînd degetele ei întorceau foile. Cîteodată mi se părea că-i aud respiraţia. În mod instinctiv îmi aşezasem lîngă uşă masa la care scriam şi-mi puneam lampa, pentru că nu mă simţeam atît de singur auzind aceşti paşi ai vieţii. Îmi închipuiam că trăiesc două vieţi cu această prezenţă necunoscută care-mi umplea pe nesimţite toate zilele. Într-un cuvînt, păstram în taină toate gîndurile, toată rîvna, toată intensitatea pasiunii, înainte de a-mi da seama că iubesc. Pentru mine dragostea nu consta în cutare sau cutare semn, în cutare privire, în cutare mărturisire, în cutare împrejurare exterioară, de care aş fi putut să mă feresc la timp ; era ca acele miasme invizibile, răspîndite în atmosfera care mă înconjura, în aer, în lumină, în anotimpul ce moare, în singurătatea existenţei mele, în misterioasa apropierea a acelei alte existenţe, care, de asemenea, părea însingurată, în acele drumuri lungi ce le băteam ; nu mă îndepărtam de ea decît pentru a mă face să simt mai mult farmecul de neînchipuit ce mă îndemna s-o văd acolo, în rochia ei albă, zărită de departe printre brazii muntelui, cu părul ei negru pe care vîntul de pe lac i-l desfăşura pe marginea bărcii, cu paşii ei pe scară, în lumina ferestrei, în uşorul trosnet al duşumelii de brad, sub paşii ei, prin cameră, în scîrţîitul peniţei pe hîrtie, cînd scria ; în însăşi tăcerea acelor lungi seri de toamnă pe care şi le petrecea singură citind, scriind sau visînd la cîţiva paşi de mine : în sfîrşit, în fascinaţia acelei fantastice frumuseţi pe care o văzusem prea mult, fără s-o privesc, şi, mai ales, o revedeam închizînd ochii, prin peretele care parcă ar fi fost transparent pentru mine.

Dealtfel, acel sentiment nu era îmbinat în mine cu nici o atenţie indiscretă, cu nici o curiozitate de-a pătrunde secretul acelei singurătăţi şi de-a străbate fragilul meterez al despărţiturii noastre, ca să zic aşa, voluntare. Ce-mi pasă mie, îmi spuneam, de acea femeie bolnavă cu inima sau cu trupul, întîlnită din întîmplare, în creierii munţilor unei ţări străine ? Mă scuturasem de toate, cel puţin aşa credeam ; nu voiam să mă prind iarăşi de viaţă prin nici o legătură a sufletului şi a simţurilor, mai ales prin nici o slăbiciune a inimii. Dispreţuiam profund iubirea, pentru că sub acest nume nu cunoscusem decît mofturile, cochetăriile, uşurinţele sau pîngăririle ei, afară de acele al

Antoninei, care nu era decît o încîntătoare naivitate a sentimentelor, o floare căzută de pe lujer, înainte de a-și fi dăruit parfumul.

*

Dealtminteri, cine era femeia aceea ? Oare era o ființă ca mine, sau una din acele năluci, unul din acei meteori vii care străbat cerul imaginației noastre, fără a lăsa altceva decît o trecătoare orbire a ochilor ? Venea oare din patria mea sau din vreo țară îndepărtată, din vreo insulă răsăriteană, ori de la tropice, unde n-aș putea s-o urmez, după ce aș fi adorat-o cîteva zile, ca să plîng de dorul ei, toată viața ? Oare inima ei era liberă pentru a răspunde inimii mele ? Era, oare, de presupus ca o astfel de frumusețe amețitoare să fi străbătut lumea și să fi ajuns pînă la acea vîrstă, ce aproape atingea declinul tinereții, fără să fi înflăcărat, în drumul său, pe unul din acei oameni asupra cărora privirile ei se ațintiseră ? Avea un tată, o mamă, surori, frați ? Nu era, oare, căsătorită ? Nu exista pe lume vreun om despărțit de ea pentru o clipă, în împrejurări inexplicabile, dar care trăia cu gîndul la ea, așa cum, fără îndoială, și ea trăia cu gîndul la el ?

Aceste întrebări mi le puneam mie însumi, ca să alung din mine nevoita obsesie, descurajantă și, totuși, fermecătoare. Nici nu mă osteneam să culeg informații despre ea. Îmi părea nedemn, pentru stoicismul meu, de a căuta să pătrund necunoscutul. Găseam mai demn și poate mai dulce pentru mine să-mi las sufletul să plutească în incertitudine.

*

Dar familia bătrînului medic nu avea aceeași mîndrie morală față de respectul acestui secret. Curiozitatea firească față de oaspeți, în aceste case care trăiesc de pe urma străinilor, interpreta, în timpul mesei, toate împrejurările, toate probabilitățile, toate părerile, cele mai pripite, ce puteau fi culese despre tînăra străină. Fără să întreb și evitînd chiar să provoc o conversație despre ea, aflai puținul care ieșea la iveală despre această viață ascunsă. În zadar curmam discuția. Ea revenea, în fiecare zi și la toate mesele, la același subiect : bărbați, femei,

copii, tinere fete, băieșițe, servitorii casei, călăuzele de pe munți, luntrașii de pe lac, toți aceștia fuseseră surprinși, impresionați, înduioșați de prezența tinerei femei, fără ca ea să fi vorbit nimănui. Tînăra străină stîrnise preocuparea, respectul, discuția, admirația tuturor. Sînt ființe de acestea care strălucesc, care uimesc, care captivează totul în sfera lor de atracție fără să se gîndească la aceasta, fără s-o vrea, fără s-o știe chiar. S-ar zice că unele firi omenești au un sistem de atracție ca și astrele și fac să graviteze în jurul lor privirile, sufletele și gîndurile sateliților lor, în propria lor mișcare. Frumusețea fizică sau morală e puterea lor, fascinația lor e forța de-a înlănțui, iubirea e emanația lor. Le urmărim pe pămînt și în cer, unde ele se pierd tinere ; și cînd nu le mai vedem, ochii rămîn ca orbiți de atîta strălucire. Nu mai privim sau nu mai vedem nimic. Chiar oamenii de rînd simt aceste ființe superioare, nu știu prin ce semne. Le admiră fără să le înțeleagă, ca orbii din naștere, care simt razele fără să vadă soarele.

*

Astfel aflai că această tînără femeie locuia la Paris ; soțul ei era un bătrîn care, în secolul din urmă, se făcuse ilustru prin lucrări ce stîrniseră vîlvă în descoperirile inteligenței umane. El adoptase această tînără fată străină, ale cărei frumuseți și talent îl impresionaseră, ca să-i lase după moartea lui, numele și averea sa. Ea îl iubea ca pe un tată. Îi scria în fiecare zi scrisori care erau jurnalul sufletului și al impresiilor ei. Tînăra femeie căzuse de doi ani într-o lîncezeală care-l alarmase pe soțul ei. Medicii îi recomandaseră să schimbe aerul și să călătorească în sud ; beteșugurile bătrînului împiedicîndu-l s-o urmeze, el o încredințase familiei unor prieteni din Lausanne, cu care străbătuse Elveția și Italia. În sfîrșit, schimbarea climei neizbutind să-i întremeze sănătatea, un medic din Geneva, care se temea că ar fi bolnavă de inimă, o adusese la băile din Aix ; la începutul iernii trebuia să vină s-o ia și s-o ducă iarăși la Paris. Iată tot ce aflai atunci despre această existență care-mi era atît de scumpă, deși persistam să cred că fiecare amănunt al vieții ei îmi era profund indiferent. Simții ceva mai multă înduioșare a inimii pentru această răpitoare frumusețe a

femeii, atinsă în floarea vîrstei, de o boală ce nu mistuie viața decît ascuțindu-i senzațiile și înviorînd mai mult flacăra pe care amenință să o stingă. Întîlnind-o pe străină pe scară, căutai să surprind cu privirea cîteva imperceptibile cute ale suferinței în colțul buzelor puțin cam palide și în jurul frumoșilor săi ochi albaștri, adesea obosiți, din cauza insomniilor. Eram atras de farmecul ei ; dar mai mult mă atrăgea acea umbră a morții, prin care credeam că o văd mai de grabă ca pe o fantomă a nopții decît ca pe o realitate. Aceasta a fost totul. Viețile noastre urmară să se scurgă tot atît de apropiate, prin același loc unde trăiam, dar despărțite prin necunoscut, ca și la început.

*

Odată cu primele zăpezi ce începură să albească vîrfurile brazilor de pe culmile înalte ale Savoiei, renunțasem la plimbările mele prin munți. Căldura dulce și prelungită a sfîrșitului de octombrie se strînsese în adîncul văii. Aerul încă era călduț, pe malurile și pe apele lacului. Lunga alee cu plopi, care duce acolo, avea, la amiază, străluciri de soare, legănări de ramuri și freamătul culmilor care mă încîntau. Parte din zilele mele le petreceam pe apă. Luntrașii mă cunoșteau ; îmi spuneau că-și aduc încă aminte de lungile călătorii pe care le făceam în golfurile cele mai îndepărtate și în colțurile cele mai sălbatice de pe cele două țărmuri ale Franței și Savoiei. Uneori, la amiază, tînăra străină se urca și ea într-o barcă pentru plimbări mai scurte. Luntrașii, mîndri că o plimbă și atenți la cele mai mici semne de frig, de vînt sau de nori ce puteau să apară pe cer, aveau grijă s-o prevină : ei țineau mai mult la sănătatea și la viața ei decît la recompensa bănească pentru zilele pierdute. O singură dată se înșelaseră. Îi promiseseră s-o treacă ușor pe malul celălalt al lacului și s-o întoarcă la fel, după ce ar fi vizitat ruinele mănăstirii de la Haute-Combe, situată pe malul opus. Dar abia străbătuseră două treimi din drum, cînd o rafală de vînt, ieșind din trecătorile înguste ale văii Ronului, ridică și făcu să spumege micile valuri ale lacului, ca o briză pe care marinarii o numesc *carabinee* și care lovește pe neașteptate luntrile și adesea pe mare le răstoarnă, la cotitura unui cap. Mica barcă, cu pînza smulsă de vînt,

dansa ca o coajă de nucă pe valurile ce creşteau mereu, iar cumpăna celor două lopeţi întinse de barcagiu o susţinea cu greu. Înapoierea era cu neputinţă şi le trebuia mai mult de o jumătate de oră de oboseală şi primejdie pînă să ajungă la adăpost, sub umbra falezelor înalte de la Haute-Combe. Întîmplarea sau destinul vieţii mele, care conducea în ziua aceea nesigura mea luntre cu pînze pe lac, la aceeaşi oră, mă făcuseră să mă urc eu însumi într-o barcă mai puternică, echipată cu patru vîslaşi viguroşi. Mă duceam să vizitez, pe-o insulă la marginea lacului, o rudă a prietenului meu din Chambéry, anume pe Domnul de Châtillon. Acesta îşi avea castelul clădit pe o stîncă, în vîrful acelei insule. Nu ne aflam decît la cîteva vîsliri pe portul Châtillon, cînd ochii mei, care urmăreau, fără voie, pînă departe barca tinerei bolnave, zăriră primejdia în care se afla şi periculoasa luptă dusă de luntrea ei împotriva vîntului. Ca un singur suflet şi plini de curaj, vîslaşii mei şi eu cîrmirăm în altă direcţie. Ne avîntarăm în mijlocul lacului şi în plină furtună, zburînd în ajutorul bărcii primejduite, ce dispărea adesea sub un orizont acoperit de spumele valurilor. Lungă şi groaznică fu neliniştea sufletului meu, timp de o oră, pînă ce traversarăm aproape toată lungimea lacului, ca să ajungem la luntrea aflată în pericol. În sfîrşit, cînd ne apropiarăm de ea, ajunsese la ţărm. Un talaz puternic o aruncă sub ochii noştri, în siguranţă, pe nisipul de la poalele ruinelor mănăstirii.

Scoserăm un strigăt de bucurie. Ne aruncarăm care mai de care în apă, ca să alergăm mai repede la luntre şi să ducem pe mal pe bolnava naufragiată. Încremenit de spaimă, bietul luntraş ne chema în ajutorul său, cu gesturi de groază şi ţipete disperate. Ne arăta cu mîna fundul luntrii sale pe care nu-l puteam zări încă. Sosind acolo, văzurăm pe tînăra femeie culcată, leşinată pe fundul luntrii, cu picioarele, trupul, braţele acoperite de o apă rece ca gheaţa şi de clăbuci de spumă, numai pieptul îi mai era afară din apă, iar capul, ca acela al unei moarte, era rezemat de mica ladă de lemn, care serveşte la pupă pentru a se închide în ea plasele şi merindele vîslaşilor. Părul femeii flutura în jurul gîtului şi al umerilor, ca aripile unei păsări negre, pe jumătate înecată, la marginea unui eleşteu. Chipul, ale cărui culori nu erau cu totul şterse, păstra calmul celui mai liniştit somn. Era acea

frumuseţe supranaturală, pe care ultimul suspin o lasă pe figura tinerelor fete moarte, precum cea mai fermecătoare rază a vieţii, pe fruntea de unde se retrage, sau ca primul crepuscul al nemuririi, pe obrazul pe care vrea să-l divinizeze în memoria supravieţuitorilor. Niciodată n-o văzusem şi niciodată n-o revăzui atît de divin transfigurată. Oare moartea era lumina acelei figuri cereşti ? sau Dumnezeu voia să-mi dea, cu această primă şi solemnă impresie, presentimentul şi imaginea acelei forme neschimbătoare sub care eram sortit să îngrop această frumuseţe, în amintirea mea, s-o revăd veşnic şi s-o invoc întotdeauna ?

Ne azvîrlirăm în luntre pentru a o ridica pe muribundă din aşternutul ei de spumă şi pentru a o duce dincolo de stînci. Pusei mîna pe inima ei, ca şi cum aş fi pus-o pe un bulgăre de marmură. Îmi apropiai urechea de buzele ei, ca şi cum aş fi apropiat-o de buzele unui copil adormit. Inima îi bătea neregulat, dar tare ; i se simţea respiraţia caldă încă ; pricepui că nu era decît un lung leşin, urmare a spaimei şi a apei reci. Unul dintre luntraşi o ridică de picioare ; eu îi ridicai umerii şi capul care-i atîrna greu pe pieptul meu. O duserăm astfel, fără ca ea să dea vreun semn de viaţă, pînă la căsuţa unui pescar, sub stînca de la Haute-Combe. Coliba aceea slujea drept han luntraşilor, atunci cînd conduceau pe curioşi la ruine. Ea nu se compunea decît dintr-o sală strîmtă, întunecoasă, afumată, mobilată cu o masă plină de pîine, brînză şi sticle. O scară de lemn, ce pornea de la baza căminului, ducea sus, la o cameră mică şi joasă, slab luminată, de o ferestruică de pod fără geam, ce se deschidea spre lac. Încăperea era ocupată aproape în întregime de trei paturi care se închideau cu uşi de lemn, ca nişte dulapuri adînci. Acolo dormea familia. Mama şi cele două fiice ale casei cărora le încredinţarăm pe tînăra femeie leşinată, noi părăsind camera, din decenţă. O întinseră pe o saltea, lîngă cămin, aprinseră un foc domol din paie şi ramuri de grozamă, îi desfăcură şireturile încălţămintei, îi scoaseră hainele, pentru a i le usca, îi şterseră braţele, picioarele şi părul şiroinde de apa lacului ; apoi, tot leşinată, o aşezară pe unul din paturile camerei, unde aşternuseră cearşafuri albe, încălzite cu pietre calde scoase de pe vatră, după obiceiul ţăranilor din acei munţi. În zadar încercară s-o facă să înghită cîteva picături de oţet şi

vin, pentru a o readuce la viață. Văzînd că toate îngrijirile și toate eforturile lor rămîn zadarnice, izbucniră în suspine și țipete, care ne rechemară în casă. „Domnișoara a murit ! doamna s-a stins ! Nu ne rămîne decît să plîngem și să chemăm un preot", se tînguiau ele. Barcagiii, încremeniți, îngînau femeile, sporind spaima și tînguirile. Mă repezii pe scară, intrai în odaie, mă aplecai deasupra patului pe care crepusculul încă îl lumina ; îi atinsei fruntea fierbinte cu mîna ; observai ritmul slab dar uniform al respirației, ce ridica și cobora alternativ pînza groasă de cînepă de pe piept ; spusei femeilor să tacă, și dînd un scud celui mai tînăr dintre barcagii, îl rugai să se ducă și să aducă un medic. Mi se spunea că la două leghe de Haute-Combe, într-un sat de pe unul din platourile muntelui Chat, se afla un medic. Barcagiul plecă în goană. Ceilalți se așezară la masă, încredințați că doamna nu murise. Femeile se duceau și veneau din odaie în sală și din pivniță la cotețul cu găini, pentru a pregăti cina. Eu rămăsei ghemuit pe un sac cu mălai, lîngă pat, aproape de picioarele tinerei bolnave, cu mîinile încrucișate pe genunchi și cu ochii ațintiți pe fața nemișcată și pe pleoapele închise ale străinei. Se înnoptase. Una dintre tinerele fete închisese oblonul ferestruicii. Atîrnase de perete o mică lampă cu vîrful de aramă ; lumina ei cădea pe pînza și pe chipul adormit, precum aceea a unei lumînări pe un linţoliu. Vai ! de atunci am vegheat la fel și lîngă alte chipuri, dar ele nu s-au mai trezit !...

*

Poate că niciodată privirea și sufletul unui tînăr nu s-au cufundat timp atît de îndelungat într-o contemplare așa de puternică și de stranie. Suspendat între moarte și iubire, nu eram în stare să înțeleg dacă îngereasca figură adormită sub ochii mei constituia o durere veșnică sau o adorație eternă, pe care noaptea aceea mi-o pregătea în misterul ei, sau pe care dimineața avea să mi-o redea odată cu trezirea și cu viața. Zvîcnirile trupului cufundat în somn, ce nu erau destul de puternice pentru a o reînsufleți, înlăturaseră cearceaful și descoperiseră

unul din umerii femeii. Părul i se revărsa pe umeri în inele mari, negre și dese. Gîtul, căzut pe pernă, era puțin sucit de greutatea capului, care-i atîrna pe spate, puțin înclinat pe obrazul drept. Un braț îi ieșise de sub pături și i se încolăcise sub ceafă ; el lăsa să i se zărească numai un cot gol, ca de fildeș, ce contrasta cu culoarea cenușie a cămășii de pînză groasă cu care o îmbrăcaseră țărăncile. Pe unul din degetele mîinii, acoperite de șuvițele părului, se vedea, strălucind, un mic inel de aur, avînd montată o scînteie de rubin, unde se reflecta lumina lămpii. Tinerele fete din casă se culcaseră, fără să se dezbrace, pe dușumea. Mama lor ațipise pe un scaun de lemn, cu mîinile și capul rezemate pe spătar. Cînd cocoșul începu să cînte în curte, femeile ieșiră cu saboții în mînă și coborîră fără zgomot pe scară, ca să meargă la muncă. Rămăsei singur.

Primele licăriri ale zorilor începeau să se strecoare, aproape pe nesimțite, prin crăpăturile oblonului închis al ferestruicii. Deschisei oblonul, sperînd că aerul proaspăt al dimineții, îmbălsămat de vecinătatea lacului și a munților, și poate că și primele raze ale soarelui ar influența, odată cu trezirea întregii naturi, și această viață, pe care aș fi dorit s-o trezesc cu prețul propriului meu suflu plin de vitalitate. Un aer proaspăt și aproape rece ca gheața se răspîndi în cameră și stinse lampa pe jumătate mistuită. Dar culcușul rămase fără nici o mișcare. Auzii pe bietele femei rugîndu-se jos, în curte, înainte de a începe ziua lor de muncă. Ideea de a mă ruga și eu se născu și în mintea mea, așa cum se naște în orice suflet care se simte la capătul puterilor și care are nevoie ca o forță misterioasă și supraomenească să se alăture neputincioasei încordări a dorințelor. Îngenuncheai pe dușumea, cu mîinile împreunate pe marginea patului și cu privirile ațintite pe chipul tinerei femei. Mă rugai mult timp cu înfocare, pînă ce mă podidiră lacrimile. Ele sfîrșiră prin a-mi îneca ochii și a-mi ascunde figura aceleia pentru a cărei trezire mă rugam cu atîta patimă. Sufletul îmi era atît de cufundat într-o unică simțire și într-o unică voință, încît aș fi petrecut astfel ore întregi fără să-mi dau seama de durata timpului și fără să simt cum mă dor genunchii, pe dușumeaua de piatră. Deodată, trecîndu-mi fără voie mîna peste ochi, pentru a-mi șterge lacrimile,

simţii o altă mînă care o atingea pe a mea şi care se lăsa uşor pe capul meu, voind parcă să-mi dea părul la o parte, să-mi descopere obrajii şi să mă binecuvînteze. Scosei un strigăt, privii ; văzui cum ochii bolnavei se deschid ; văzui gura ei respirînd şi surîzînd, braţul întins spre mine, pentru a-mi prinde mîna şi auzii aceste cuvinte : „O, Dumnezeul meu ! îţi mulţumesc. Aşadar, am un frate.“

*

Răcoarea dimineţii o trezise, în timp ce eu mă rugam la marginea patului ei, cu faţa-mi ascunsă în păr şi-n lacrimile mele. Ea avusese răgazul să vadă fierbintea mea compătimire, din înflăcărarea rugăciunii mele. Avusese destul timp de gîndire ca să mă recunoască la lumina care intra acum cu duiumul în odaie. După ce leşinase în singurătate şi în nepăsarea altora, ea se trezea acum în mila, în bunăvoinţa şi poate în dragostea unui devotat necunoscut. Lipsită de orice legătură sufletească, în floarea neîngrijită a vieţii ei, găsise deodată, alături de ea, chipul, comportarea, îngrijirile, rugăciunea, lacrimile unui tînăr frate, şi acest nume îi izbucnise din inima şi de pe buzele ei, regăsind în el senzaţia acestei fericiri, odată cu senzaţia vieţii !

— Un frate ? o ! nu, doamnă, îi răspunsei luîndu-i mîna pe care o întindea spre mine şi îndepărtînd-o respectuos de fruntea mea, ca şi cum n-aş fi fost vrednic de-a fi atins ; un frate ? o ! nu, ci un sclav, doar o umbră vie a paşilor dumneavoastră, care nu doreşte ca o binecuvîntare a cerului şi altă fericire pe pămînt decît dreptul de a-şi aduce aminte de această noapte şi de a păstra, pentru totdeauna, imaginea acestei iviri supraomeneşti care îi insuflă dorinţa de a o urma pînă la moarte, sau care singură ar putea să-l facă să îndure această viaţă ! Pe măsură ce aceste cuvinte încurcate şi şovăitoare se desprindeau de pe buzele mele, cu jumătate de glas, culorile trandafirii ale vieţii îi reveneau în obraji, un surîs trist îi flutura în colţul gurii, ca o înverşunată neîncredere în fericire, ochii ridicaţi spre cer păreau că ascultă, prin privirea lor, cuvinte care nu răspundeau decît gîndurilor ei. Niciodată trecerea de la moarte la viaţă şi de la vis la realitate n-a fost întipărită atît de repede şi atît de vizibil pe un chip omenesc. Uimire, tînjire, ameţeală,

odihnă, melancolie și bucurie, sfială și renunțare, grație și șovăire, toate acestea se zugrăviră, în același timp, pe fața ei împrospătată de trezirea din leșin și colorată de tinerețe. Strălucirea ei lumina patul întunecat, ca și licărirea dimineții. În acel chip și-n tăcerea aceea, erau mai multe cuvinte, mai multe revelații, mai multe destăinuiri, mai mult infinit decît în milioane de cuvinte. Chipul omenesc e graiul ochilor ; fizionomia omului tînăr e o claviatură pe care pasiunea o parcurge dintr-o privire. Ea transmite, de la suflet la suflet, misterele unei intimități mute, care nu-și au tălmăcirea în nici un grai de pe pămînt. La fel, expresia chipului meu revela, fără-ndoială, privirii, o prietenie care se arăta cu atîta aviditate în trăsăturile feței mele. Hainele încă ude, șuvițele lungi și negre ale părului meu, răvășit de mii de ori în timpul nopții de mîinile mele, cravata slăbită și desfăcută la gît ; ochii încercănați de veghe, tenul palid de insomnie și de emoție, înflăcărarea aproape religioasă care mă înclina în fața acestei sfințenii a frumuseții suferinde, neliniștea, emoția, bucuria, uimirea, slaba lumină din acea odaie goală, în mijlocul căreia stăteam în picioare fără a îndrăzni să mișc un pas, ca și cum m-aș fi temut să destram farmecul unui vis atît de sfînt ; în sfîrșit, primele raze de soare, care treceau prin ferestruică și veneau să-mi orbească ochii și să facă să-mi scînteieze stropii lacrimilor rămase neșterse, toate acestea aveau să dea figurii mele o putere de expresie și să oglindească o afecțiune pe care, desigur, tînăra străină n-avea s-o mai întîlnească a doua oară în cursul unei lungi vieți.

Nemaiputînd îndura o nouă emoție, nici adîncul acestei tăceri, chemai femeile. Ele urcară. Văzînd această înviere, care li se părea un miracol, izbucniră în strigăte de uimire. În aceeași clipă intră medicul pe care-l chemasem în ajun. El recomandă odihnă și cîteva ceaiuri de plante de munte, care potolesc zvîcnirile inimii. El ne liniști pe toți, spunîndu-ne că această boală a tinerelor femei se vindecă adesea cu trecerea anilor, că nu era decît un exces de sensibilitate, care face să se asemene prea multa viață cu moartea ,dar care nu înseamnă niciodată moarte, afară numai dacă suferințele lăuntrice nu vin s-o înrăutățească prin cauze morale și s-o schimbe în melancolie definitivă și într-o incurabilă neputință de a mai trăi. În timp ce femeile culegeau în livezi ierburile me-

dicinale recomandate de doctor, și în timp ce spălătoresele călcau, cu fierul încins, hainele ude ale străinei, în sala de jos, eu ieșii din casă și mă dusei să rătăcesc singur prin ruinele vechii mănăstiri.

*

Dar inima îmi era prea plină de propriile mele emoții, pentru a arăta vreo curiozitate față de acești sihaștri. Asoetismul și înflăcărarea mistică din primele mănăstiri deveniseră în prezent o profesiune. Mai tîrziu, atîtea vieți, fără legături cu frații lor pămînteni și mai ales fără vreun folos pentru omenire, se stinseseră în aceste mănăstiri, nelăsînd nici urme, nici păreri de rău, pe mormintele lor. Admirai numai ce grăbită este natura de-a pune stăpînire pe locurile goale și pe casele părăsite de om, cum via ei arhitectură de arbuști, care se înrădăcinează în ciment, de mărăcini, de iederi agățătoare, de micșunele atîrnate pe ziduri, de plante cățărătoare ce-și aruncă mantia lor deasă peste crăpăturile zidurilor, e superioară recii simetrii a pietrelor și uscatei împodobiri a monumentelor cu dalta oamenilor. Erau în ea mai mult soare, mai multe miresme, mai multe șoapte, mai multe sfinte psalmodii ale vînturilor, apelor, păsărilor, ale sonorelor ecouri ale lacului și pădurilor, sub stîlpii care se prăbușesc, în tindele dărîmate și sub bolțile spintecate și căzute ale bătrînei biserici goale a mănăstirii, decît lumînări de ceară, decît fum de tămîie și cîntece monotone, în ceremoniile și procesiunile ce umpleau zi și noapte altarele, odinioară. Natura e marele preot, marele decorator, marele poet sfințit și marele muzicant al lui Dumnezeu. Cuibul rîndunelelor unde puii își cheamă și salută tatăl și mama, sub cornișa știrbită a unui vechi templu ; suspinele vîntului ce bate dinspre mare, care par a aduce în mănăstirile goale din munți, zvîcnirile velei, gemetele valului și ultimele sunete ale cîntecelor pescarilor ; efluviile înmiresmate care străbat cînd și cînd pe tinda bisericii ; florile care se scutură de frunze și ale căror stamine cad pe morminte, legănarea draperiilor verzi care tapetează zidurile ; sonorul ecou îngînat al pașilor vizitatorului în subteranele unde dorm morții : toate acestea sînt tot atît de cuvioase, tot atît de reculese, dau tot atît de infinite impresii, pe cît oferea odinioară mănăstirea în toată splen-

doarea ei sfîntă. Doar că există mai puţini oameni cu mizerabilele lor pasiuni, sugrumate între strîmtele ziduri ale mănăstirii, unde şi le surghiuniseră, dar nu le şi îngropaseră ; dar Dumnezeu există aici, mai mult, nicicînd atît de vizibil şi atît de simţit ca în natură, Dumnezeu a cărui neumbrită splendoare pare că pătrunde din nou în aceste morminte ale sufletului odată cu razele soarelui şi cu priveliştea firmamentului pe care bolţile nu le mai împiedică de-a intra.

*

În acele clipe, nu eram destul de stăpîn pe gîndurile mele, pentru a-mi da seama de acele vagi meditaţii. Eram ca un om care tocmai a scăpat de o imensă povară şi care respiră din plin, întinzîndu-şi muşchii contractaţi şi mergînd ici şi colo cu toată puterea sa, ca şi cînd s-ar vrea să înghită spaţiul şi să aspire văzduhul în plămînii săi. Acea povară de care scăpasem de curînd era propria mea inimă. Dăruindu-mi-o, mi se părea că, pentru prima oară, am cucerit plenitudinea vieţii. Omul e astfel creat pentru iubire, încît nu se simte om decît în ziua cînd are conştiinţa că iubeşte din tot sufletul său. Pînă atunci, caută, e neliniştit, se agită, rătăceşte în gîndurile sale. Din acea clipă se opreşte, se odihneşte, îşi împlineşte destinul.

Mă aşezai pe zidul îmbrăcat de iederă al unei imense şi înalte terase dărîmate care domina, pe atunci, lacul, cu picioarele spînzurînd deasupra prăpastiei, cu ochii rătăcind pe imensitatea luminoasă a apelor, care se contopeau cu strălucirea nemărginită a cerului. N-aş fi putut spune unde începea cerul şi unde sfîrşea lacul, atît de mult se confundau cele două azururi la linia orizontului. Mi se părea că înot eu însumi în văzduhul pur şi că mă scufund în oceanul universal. Dar adînca bucurie lăuntrică în care pluteam era de mii de ori mai nemărginită, mai luminoasă şi mai nemăsurată decît văzduhul cu care mă contopeam astfel. Această bucurie sau, mai degrabă, această seninătate lăuntrică mi-ar fi fost cu neputinţă să mi-o definesc. Era ca o taină fără fund care ar fi ieşit la lumină prin senzaţii şi nu prin cuvinte ; ceva asemănător, desigur, acelei senzaţii a privirii care pătrunde în lumină după întuneric, sau a unui suflet mistic care crede că-l posedă pe Dumnezeu. O lumină, o uimire, o

beție fără amețeală, o pace fără împovărare și fără nemișcare. Aș fi trăit în această stare tot atîtea mii de ani cît lacul și-ar fi rostogolit valurile pe nisipul plajei sale, fără să-mi dau seama că aș fi trăit mai multe clipe decît cerea fiecare respirație a mea. Acesta trebuie să fie sfîrșitul sentimentului duratei timpului, pentru nemuritorii din cer ; o gîndire nestrămutată în eternitatea unei clipe !...

*

Senzația aceea nu avea nimic precis, nimic pronunțat, nimic definit în mine. Era prea completă ca să fie măsurată, prea întreagă ca să fie divizibilă prin gîndire și analizabilă chiar prin meditație. Nu era nici frumusețea făpturii supranaturale pe care o adoram, căci umbra morții sta încă întinsă între această frumusețe și ochii mei ; nu era nici mîndria de a fi iubit de ea, pentru că nu știam dacă eram altceva pentru ea decît un vis rămas, dimineața, în ochii ei ; nu era nici spreranța de a poseda farmecele ei, fiindcă respectul meu era de o mie de ori deasupra acelor josnice satisfaceri ale simțurilor, pentru a o înjosi chiar cu gîndul ; nu era nici satisfacția vanității de a mă făli cu afecțiunea unei femei, deoarece această rece vanitate n-a încolțit niciodată în sufletul meu, și fiindcă nu aveam pe nimeni în acest pustiu, în fața căruia să-mi profanez iubirea, destăinuind-o pentru a mă lăuda cu ea ; nu era nici speranța de a lega destinul tinerei străine de al meu, căci știam că ea aparține altuia ; nu era nici certitudinea de a o vedea și nici fericirea de a mă ține, ca o umbră, după ea, pentru că nu eram nici eu mai liber decît ea, și peste cîteva zile soarta avea să ne despartă ; nu era, în sfîrșit, nici siguranța de a fi iubit, întrucît nu știam ce se petrece în inima ei, afară de gestul ce-l schițase și de cuvintele de recunoștință pe care mi le spusese !

Era cu totul altceva ; era acel sentiment fără gînd ascuns, pur, calm, imaterial ; liniștea de a fi găsit, în sfîrșit, ființa mereu căutată, niciodată întîlnită, sentimentul acelei adorații care suferă de lipsa unui idol, a acelui cult vag și neliniștit, în lipsa divinității căreia să i-l închin, și care frămîntă sufletul pentru o supremă frumusețe, pînă ce noi vom fi întrevăzut ținta acestui cult și pînă ce sufletul nostru s-ar fi prins de ea, ca

fierul de magnet, sau să se fi contopit şi risipit acolo, ca suflul respiraţiei în undele aerului pe care-l respirăm.

Şi, lucru ciudat, nu mă grăbeam s-o revăd, să-i aud glasul, să mă apropii de ea, să stau de vorbă în voie cu ea, care era de-acum tot gîndul şi toată viaţa mea. O văzusem, fiinţa ei o purtam în mine ; de aci înainte, nimeni nu putea să smulgă din sufletul meu această posesiune ; de aproape, de departe, absentă, prezentă, eu o purtam în mine ; orice altceva nu mă interesa. Iubirea desăvîrşită e răbdătoare, pentru că e absolută şi, mai ales, se simte veşnică. Pentru a mi-o smulge ar fi trebuit să-mi smulg inima. Simţeam că de aci înainte această imagine e a mea, precum lumina e a ochilor îndată ce a fost privită, precum aerul e al plămînilor îndată ce a fost respirat, aşa cum gîndirea e a sufletului, îndată ce a fost zămislită. Îl sfidam chiar pe Dumnezeu, de ar fi fost să-mi răpească de aci înainte, această nălucă vie a dorinţelor mele. O văzusem şi era destul pentru contemplare ; a vedea înseamnă a te bucura. Puţin îmi păsa dacă mă iubeşte sau dacă trece prin faţa ochilor mei fără să mă bage în seamă. Splendoarea ei mă impresionase ; rămîneam învăluit de razele ei. Ea nu mai putea să le scoată din mine, aşa cum soarele nu poate să-şi ia înapoi razele cu care odată a scăldat natura. Simţeam că nu va mai fi nici noapte, nici frig în inima mea, chiar de ar fi să trăiesc o mie de ani, căci ea ar luci aci întotdeauna, aşa cum lucea în clipa aceea.

*

Certitudinea aceea dădea iubirii mele siguranţa neclintirii, calmul convingerii, plenitudinea infinitului, revărsata beţie a unei bucurii care nu s-ar mai domoli niciodată. Lăsam să treacă orele fără să le număr, fiind sigur că aveam înaintea mea ore nesfîrşite. Fiecare oră îmi va înfăţişa veşnic această prezenţă lăuntrică. Puteam să mă despart un secol de această fiinţă, fără ca acest secol să poată reduce, cu o zi, eternitatea iubirii mele ! Mă duceam, veneam, mă aşezam, mă ridicam, alergam, îmi încetineam paşii, mergeam fără să ating pămîntul cu picioarele, ca acele fantome pe care nu le poţi pipăi şi care, prin substanţa lor aeriană, se înalţă în aer, lunecă pe pămînt fără să lase pe el urme de paşi. Îmi deschideam braţele spre văzduh, spre lac, spre lumină, ca şi cum aş fi

vrut să adun natura și să-i mulțumesc pentru că s-a întruchipat și a prins viață, pentru mine într-o ființă care cuprindea, în ochii mei toate misterele naturii, toată splendoarea ei, toată viața ei, toată îmbătarea ei ! Cădeam în genunchi pe pietrele sau pe mărăcinii ruinelor fără să-i simt ; îngenuncheam pe marginea prăpăstiilor fără să le văd ! Strigam cuvinte nearticulate, care se pierdeau în zgomotul valurilor sonore ale lacului ; îmi cufundam în azurul cerului privirile cît mai profunde și cît mai pătrunzătoare, pentru a descoperi, acolo, pe însuși Dumnezeu, și pentru a-l face părtaș, prin imnul recunoștinței, la extazul fericirii mele. Nu mai eram un om, ci un imn viu, strigînd, cîntînd, rugîndu-mă, invocînd, mulțumind, adorînd, revărsîndu-mă în efuziuni fără cuvinte ; eram o inimă beată, un suflet nebun, mișcînd, plimbînd pe marginea prăpăstiilor un trup ce nu-și mai simțea materialitatea, care nu mai credea nici în timp, nici în spațiu, nici în moarte. Într-atît viața iubirii care de curînd izvorîse în mine îmi dădea sentimentul, bucuria anticipată și plenitudinea nemuririi.

*

Nu-mi dădui seama de goana orelor decît atunci cînd soarele amiezii atinse creștetul zidului ruinat al mănăstirii. Coborîi prin pădure, sărind din stîncă în stîncă, din trunchi de copac în trunchi de copac. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul. Apropiindu-mă de micul han, o văzui, pe povîrnișul unei livezi în spatele casei, pe tînăra bolnavă stînd la picioarele unui zid dinspre miazăzi ; locuitorii acestui pustiu sprijiniseră zidul cu cîteva stînci. Rochia ei albă strălucea la soare, pe verdele livezii. Umbra unei clăi de fîn îi ferea obrazul de arșița soarelui. Citea o cărticică deschisă pe genunchi. Din cînd în cînd se oprea din citit ca să se joace cu copilașii ce veneau de pe munte să-i aducă flori și castane. Zărindu-mă, vru să se ridice, ca și cum ar fi dorit să vină spre mine. Gestul acesta îmi fu de ajuns pentru a-mi da curaj să mă apropii. Ea mă primi îmbujorîndu-se la față și cu un tremur al buzelor, care nu scăpă privirii mele și îmi spori sfiala. Ciudata situație în care ne găseam ne stînjenea atît de mult și pe unul și pe altul, încît rămăserăm mult timp fără să găsim ceva să ne spunem. În cele din urmă, ea schiță un gest timid, abia perceptibil, ca să mă poftească să

stau pe marginea clăii de fîn, nu departe de ea. Bănuii că mă aștepta și că-mi păstra, acolo, un loc. Mă așezai, plin de respect, puțin mai departe de ea. Tăcerea dintre noi stăruia întruna. Era limpede că amîndoi căutam, fără să le putem găsi, acele cuvinte banale, pe care le schimbi ca pe-o monedă falsă în conversație și care servesc ca să-ți ascunzi gîndurile, în loc de a ți le dezvălui ; temîndu-ne deopotrivă să nu spunem prea multe sau prea puține, ne rețineam sufletul pe buze. Stăruirăm să rămînem tăcuți și această tăcere ne sporea îmbujorarea de pe obraji. În sfîrșit, privirile noastre lăsate, se ridicară în aceeași clipă și, întîlnindu-se, zării în privirea ei atîtea abisuri ale sensibilității, iar ea văzu negreșit în privirea mea atîta avînt stăpînit, atîta nevinovăție și atîta adîncime, încît nu puturăm să le desprindem ; nici eu de pe chipul ei, nici ea de pe obrazul meu. Cînd lacrimile izvorîră în același timp din inimile noastre, duserăm, fără să ne dăm seama, mîinile la ochi, ca și cum am fi vrut să ne ascundem gîndurile.

Nu știu cîte minute rămăserăm așa. În sfîrșit, cu un glas tremurător, dar cu puțină sfială și nerăbdare în ton, zise :

— Mi-ați dăruit lacrimile dumneavoastră ; v-am numit fratele meu, m-ați adoptat ca pe o soră și nu îndrăznim să ne vorbim ? O lacrimă ! mai spuse ea, o lacrimă a unui suflet necunoscut, dar fără vreun gînd ascuns, are mai mult preț decît viața mea și înseamnă mai mult decît mi-a dăruit vreodată această viață ! Apoi, cu o ușoară mlădiere a vocii, schimbată în mustrare : Oare v-am devenit iarăși străină, de cînd nu mai am nevoie de îngrijirile dumneavoastră ? O ! cît despre mine, urmă ea, hotărîtă și încrezătoare, nu știu nimic în ce vă privește, nu vă știu decît numele și chipul, dar vă cunosc sufletul. Un secol n-ar putea să mă facă să aflu mai mult.

— Și eu, doamnă, îi spusei, îngăimînd cuvintele, n-aș vrea să știu niciodată nimic din tot ceea ce face din dumneavoastră o făptură vie în viața noastră, prinsă prin aceleași legături, ca și noi, de această lume tristă ; n-am nevoie să știu decît un lucru, acela că ați trecut prin ea, că mi-ați îngăduit să vă privesc de departe și să-mi amintesc pururi de dumneavoastră.

— O ! să nu vă înșelați, astfel, reluă ea : să nu vedeți în mine o închipuire divinizată a inimii ; aș

suferi prea mult în ziua cînd această himeră s-ar spulbera ! Să nu vedeţi în mine decît ceea ce sînt, o biată femeie care se stinge în descurajare şi în singurătatea agoniei sale şi care nu va lua de pe pămînt nimic mai sfînt decît puţină milă ! Veţi înţelege cînd vă voi spune cine sînt, adăugă ea ; dar mai înainte spuneţi-mi un singur lucru care mă nelinişteşte din ziua cînd v-am zărit în grădină. De ce, atît de tînăr şi atît de blînd după chip, sînteţi atît de singur şi atît de trist ? De ce fugiţi întotdeauna de oameni şi evitaţi de-a schimba o vorbă cu oaspeţii casei, pentru a rătăci prin locurile neumblate ale munţilor sau ale lacului, sau a vă închide în cameră ? Se spune că lumina arde în odaia dumneavoastră pînă noaptea tîrziu. Păstraţi, oare, o taină în inimă, pe care n-o destăinuiţi decît singurătăţii ?

Ea aşteptă cu o vădită nelinişte, cu pleoapele lăsate, să ascundă impresia pe care răspunsul meu avea s-o trezească în sufletul ei.

— Această taină, îi spusei eu, e că nu am nici una ; e că simt povara unei inimi pe care nici un elan n-o ridica pînă acum în pieptul meu ; după ce am încercat s-o dăruiesc, de mai multe ori, unor simţiri neîmplinite, întotdeauna am fost silit s-o iau înapoi cu amărăciuni, după împrejurări, sau cu dezgusturi care, fiindcă eram atît de tînăr şi atît de sensibil, m-au descurajat pentru totdeauna de a iubi !

Şi atunci, fără să-i ascund ceva, aşa cum aş fi făcut-o în faţa lui Dumnezeu, îi povestii tot ce putea s-o intereseze din viaţa mea : venirea mea pe lume, într-o familie modestă şi săracă ; tatăl meu, militar călit într-o veche disciplină, mama mea, femeie de o deosebită sensibilitate, înzestrată din tinereţe cu podoabele literaturii ; tinerele mele surori, fete de o cucernică şi îngerească simplitate ; educaţia mea, în mijlocul naturii şi al copiilor din munţii provinciei mele ; studiile mele uşoare şi pasionate ; trîndăvia mea, datorită lipsei unei profesiuni ; călătoriile mele ; întîia caldă înfiorare a inimii mele lîngă tînăra fată a pescarului din Neapole ; prieteniile mele de proastă calitate, la întoarcerea mea la Paris ; uşurinţele, dezordinele ruşinoase faţă de mine, în care mă tîrîseră acele legături, înflăcărarea mea pentru cariera militară, înşelată de instaurarea păcii, în momentul cînd intram în armată ;

plecarea mea din armată ; călătoriile mele fără țintă ; înapoierea mea fără speranțe în casa părintească ; melancoliile de care eram sfîșiat, dorința de a muri ; dezgustul de toate ; în sfîrșit, lîncezeala fizică, rezultat al oboselii sufletului, și care, sub părul, chipul și aparenta tinerețe a omului de douăzeci și patru de ani, ascundea timpuria bătrînețe a sufletului și desprinderea de viață a unui om vîrstnic și obosit de toate.

Stăruind asupra acestor uscăciuni sufletești, asupra acestor deszgusturi și descurajări din viața mea, mă bucuram pentru că nu le mai simțeam. O singură privire mă reînviase cu totul. Vorbeam despre mine ca despre o ființă moartă ; un om nou se născuse în mine.

Cînd terminai, îmi ridicai ochii spre ea ca spre judecătorul meu. Ea tremura toată și era palidă de emoție.

— Doamne ! strigă ea, cum m-ai făcut să mă cutremur !

— Și de ce ? îi zisei eu.

— Pentru că, spuse ea, dacă n-ați fi fost nefericit și însingurat pe lumea asta, între noi doi ar fi fost mai puțină armonie. N-ați fi simțit nevoia de a plînge pe cineva ; iar eu aș fi părăsit viața fără să fie întrevăzut umbra sufletului meu altundeva decît în oglinda în care recea mea imagine mi-a fost răsfrîntă...

— Povestea vieții dumneavoastră, continuă ea, făcînd abstracție de sex și împrejurări, e povestea propriei mele vieți. Cu singura deosebire că una începe, iar a mea...

N-o lăsai să termine.

— Nu, nu, strigai eu cu glasul înăbușit, sărutîndu-i picioarele și înlănțuindu-i-le, spasmodic, cu brațele, ca pentru a o opri pe pămînt ; nu, nu, ea nu se termină sau, dacă se va termina, simt că ea va se termina pentru amîndoi.

Mă cutremurai de gestul pe care-l făcusem și de strigătul pe care-l scosesem fără voie, și nu mai cutezam să-mi ridic privirea de la pămînt de unde își retrăsese picioarele.

— Ridicați-vă, îmi spuse ea cu o voce gravă, dar fără mînie ; nu adorați o țărînă, de o mie de ori mai țărînă, decît aceea în care vă murdăriți frumosul păr, și care se va spulbera mai repede și mai ciudat la prima adiere a vîntului de toamnă ! Să nu vă înșelați în privința bietei făpturi pe care o aveți în față. Ea nu e decît umbra

tinereții, umbra frumuseții, umbra dragostei pe care, poate, o veți simți și o veți dărui, într-o zi, cînd această umbră va fi dispărut de mult. Păstrați-vă inima pentru acele femei care trebuie să trăiască, și nu dați morții decît ceea ce se dă muribunzilor — o mînă blîndă pentru a le sprijini cei din urmă pași ai vieții și o lacrimă pentru a-i plînge !...

Glasul grav, domol și resemnat cu care pronunța aceste cuvinte, mă făcu să mă înfior pînă în adîncul inimii. Totuși, ridicîndu-mi ochii spre ea, văzînd culoarea apusului ce lumina acest chip, pe care tinerețea obrajilor și seninătatea expresiei străluceau din oră în oră mai mult, ca și cum un nou soare ar fi răsărit în această inimă, nu putui să cred că moartea se ascunde în aceste strălucitoare semne ale vieții. Dealtfel, ce-mi păsa ? dacă această apariție îngerească era moartea, ei bine, era moartea pe care o adoram ! Poate că nemărginita iubire de care eram însetat nu era decît acolo ? ! poate că Dumnezeu nu-mi arăta această lumină gata să se stingă pe pămînt decît pentru a mă face s-o urmez, însoțind acea rază pînă la mormînt și pînă la cer.

— Nu vă lăsați pradă visurilor, îmi spuse ea, ci ascultați-mă ! Îmi grăi aceasta nu cu tonul unei iubite care pare să vorbească serios, ci cu tonul unei mame tinere încă, sau al unei surori mai vîrstnice și mai chibzuite, care dau sfaturi înțelepte unui frate sau unui fiu : Nu vreau să vă legați de o nălucă deșartă, de o iluzie, de un vis ; vreau să știți cui dăruiți cu atîta îndrăzneală un suflet pe care n-aș putea să-l primesc decît înșelîndu-l. Minciuna mi-a fost întotdeauna atît de urîtă și cu neputință de rostit, încît n-aș dori chiar suprema fericire cerească dacă ar trebui să înșel cerul pentru a intra în el ! Pentru mine, fericirea dobîndită prin minciună n-ar fi fericire ci remușcare.

Vorbind astfel, avea o asemenea candoare pe buze, o asemenea sinceritate în glas, o asemenea limpezime în ochi, încît mi se păru că văd adevărul nemuritor stînd sub această înfățișare pură, în fața soarelui, mlădiindu-și vocea pentru auzul oamenilor, dăruindu-și privirea pentru ochii lor, sufletul pentru inima lor. Îmi întinsei trupul pe jumătate la marginea clăii de fîn, la picioarele ei, pe pămînt, cu fruntea rezemată în palma mîinii drepte, cu

ochii țintă la buzele din care nu voiam să pierd nici o tresărire, nici o mișcare, nici un suspin.

*

— M-am născut, spune ea, nu departe de țara Virginiei, pentru că imaginația poetului a făcut o patrie visului său, dintr-una din insulele de la tropice. Desigur, vă dați seama de aceasta, după culoarea părului meu, după tenul care e mai palid decît acela al femeilor din Europa, după accentul străin al graiului meu, pe care n-am putut să-l gonesc niciodată de pe buzele mele. Îmi place, într-adevăr, să mențin acest accent, pentru că e singura amintire pe care am adus-o de sub cerul copilăriei mele. Îmi amintește nu știu ce jale care cîntă sub briza mării, în orele fierbinți, sub cocotieri. Aceasta se vede mai ales în nepăsarea incorigibilă din atitudinea și din mersul meu, care nu are nimic din vioiciunea franțuzoaicelor și dezvăluie în sufletul creolelor o renunțare și o fire puțin cam sălbatică, incapabilă de a simula sau de a ascunde ceva.

Numele familiei mele e ***, al meu e Julie. Mama mea a pierit în naufragiul unei șalupe, pe cînd voia să fugă de la Saint-Domingue, în timpul unui masacru al albilor. Fusesem azvîrlită de un talaz pe țărm. Acolo fusesem găsită, apoi alăptată de o negresă care mă redete tatălui meu, după cîțiva ani. Jefuit, proscris, bolnav, tatăl meu mă aduse în Franța, pe cînd aveam șase ani, împreună cu o soră mai mare decît mine. El muri, puțin timp după înapoierea lui în Bretagne, la niște rude sărace, unde fuseserăm adăpostiți. Acolo primii educația unui copil adoptat, pînă la moartea celei de a doua mame, pe care mi-o dăruise exilul. La vîrsta de doisprezece ani, guvernul își luă sarcina de a se îngriji de soarta mea, eu fiind orfana unui creol care adusese servicii patriei. Am fost crescută în toată splendoarea luxului și în mijlocul tuturor prieteniilor de elită, în acele case somptuoase unde statul adăpostește pe fiicele cetățenilor morți pentru patrie. Acolo am crescut, dovedind talente precoce și de asemenea sporindu-mi, cum se spunea atunci, frumusețea. Aveam farmecul unei fete serioase și triste, care nu era decît floarea unei plante de la tropice, ce se deschidea doar pentru cîteva zile, sub un cer străin. Dar frumusețea aceea și talentele mele inutile nu înveseleau nici o privire și nu

atrăgeau nici o afecțiune, dincolo de zidurile între care eram închisă. Tovarășele mele, cu care legasem acele prietenii din copilărie și care devin un fel de rude ale inimii, plecau una cîte una, pentru a se întoarce la mamele lor sau pentru a-și urma soții. Pe mine nici o mamă nu mă rechema. Nici o rudă nu venea să mă viziteze. Nici un tînăr nu auzea vorbindu-se despre mine în lume și nu mă cerea în căsătorie. Eram tristă, din cauza acelor neîntrerupte plecări ale tuturor prietenelor mele ; tristă, din cauză că toată lumea mă părăsea și din cauza acelei singurătăți eterne din inima mea, înainte de a fi iubit. Adeseori, plîngeam în taină. În sufletul meu îi reproșam negresei că nu m-a lăsat să mă îngrop sub valurile mării din prima mea patrie, mai puțin crude decît valurile lumii unde fusesem aruncată.

Din cînd în cînd, un om ilustru și vîrstnic venea, în numele împăratului, să viziteze casa de educație națională și să se informeze despre progresele făcute de eleve, în științele și în artele predate de cei mai buni profesori ai capitalei ; îi eram mereu prezentată ca cel mai desăvîrșit model al educației date acelor orfane. De pe cînd eram o copilă, el se purta față de mine cu o deosebită atenție. — „Cît de mult regret că n-am un fiu, spunea el", uneori destul de tare ca să-l aud !

Într-o zi, fui chemată în salonul maicii superioare. Acolo îl găsii pe ilustrul bătrîn care mă aștepta. Părea tot atît de intimidat, pe cît eram eu însămi.

— Domnișoară, îmi spuse el, în sfîrșit, anii se scurg pentru toată lumea, dar sînt lungi pentru dumneata și puțini pentru mine. Astăzi aveți șaptesprezece ani. Peste cîteva luni veți atinge vîrsta cînd această casă trebuie să vă redea lumii. Dar această lume de aici nu este aceea care poate să vă primească. În Franța sînteți fără patrie, fără casă părintească, fără avere și fără rude. Pămîntul pe care v-ați născut e stăpînit de negri. Faptul că nu puteți avea o viață independentă și că sînteți lipsită de orice protecție, mă tulbură de mai mulți ani. Viața, cîștigată prin muncă, a unei tinere fete, e plină de capcane și de amărăciune. Căutînd adăpost pe la prieteni, veți vedea că aceste adăposturi sînt nesigure și umilitoare pentru demnitatea unui suflet. Marea frumusețe cu care v-a înzestrat natura e o strălucire care înșeală o soartă obscură și atrage vițiul după cum strălucirea aurului

atrage jaful. Cum socotiţi că vă veţi feri de aceste amărăciuni sau de aceste primejdii ale vieţii ?

— Nici eu nu ştiu, îi răspunsei, nu văd, de cîtva timp, decît pe Dumnezeu sau moartea, care ar putea să mă salveze.

— O ! relua el cu un surîs trist şi vag, poate ar fi şi un alt mijloc de salvare la care m-am gîndit, dar pe care abia îndrăznesc să vi-l propun.

— Spuneţi, domnule, i-am replicat. De atîta timp aţi avut faţă de mine privirea şi sfatul unui părinte, încît mi se va părea că-l ascult pe al meu, ascultîndu-vă pe dumneavoastră.

— Un părinte ? zise iar el, o ! fie de o mie de ori fericit acel care are avea o astfel de copilă ! Iertaţi-mă dacă am cutezat uneori să nutresc asemenea vis. Ascultaţi-mă, îmi spuse el atunci cu o voce mai gravă şi mai afectuoasă, şi răspundeţi în toată libertatea inimii şi cu toată chibzuirea dumneavoastră.

Mă apropii de ultimii ani ai vieţii mele ; mormîntul nu poate să întîrzie prea mult de a se deschide pentru mine ; n-am rude cărora să le las singura mea moştenire, modesta faimă a numelui meu şi puţina avere pe care am dobîndit-o prin lucrările mele. Am trăit singur pînă acum, preocupat numai de acele studii care mi-au mistuit şi au fost fala vieţii mele. Mă apropii de sfîrşitul vieţii şi văd cu durere că n-am început să trăiesc, pentru că nu m-am gîndit să iubesc. E prea tîrziu acum, pentru a mă întoarce în urmă spre a-mi lua de la capăt drumul fericirii, în loc de drumul gloriei pe care l-am ales, din păcate ; şi totuşi, n-aş dori să mor fără să fi lăsat, în vreo amintire după mine, această dăinuire a vieţii mele, în viaţa altei fiinţe, amintire ce se numeşte un simţămînt, singura nemurire în care cred. Acest simţămînt nu poate fi decît un strop de recunoştinţă. Simt că de la dumneavoastră aş putea să-l obţin. Dar pentru aceasta, adăugă el, cu mai multă sfială, ar trebui să aveţi curajul de a primi în faţa lumii şi numai de ochii lumii, numele, mîna, afecţiunea unui bătrîn care nu v-ar fi decît un părinte sub numele de soţ, şi care n-ar cere, sub acest nume, decît dreptul de a vă primi în casa lui şi de a vă iubi ca pe copilul său !

Tăcu şi plecă, nevoind să primească în ziua aceea un răspuns, dar acel răspuns era pe buzele mele chiar. Era singurul om care dovedise pentru mine, printre vizitatorii

casei, un alt sentiment decît această admirație obișnuită și aproape insolentă care se trădează prin priviri și prin exclamații, și înseamnă mai degrabă o insultă decît un omagiu adus candoarei și timidității. Nu cunoașteam iubirea ; nu simțeam în mine decît lipsa oricărei afecțiuni familiale, mi se părea plăcut s-o regăsesc alături de un părinte al cărui suflet mă adoptase cu atîta generozitate. Găseam un adăpost onorabil și sigur împotriva nesiguranței vieții, în care aveam să fiu aruncată peste cîteva luni ; un nume care ar dărui un prestigiu femeii căreia îi devenea o diademă ; păr încărunțit, dar albit sub faima care-și întinerește în fiece zi favoriții ; anii lui care ar fi însumat aproape de cinci ori numărul anilor mei, dar sub un chip cu trăsături pure și maiestuoase, care inspirau respectul contemporanilor, fără a stîrni în ei dezgustul față de bătrînețe ; în sfîrșit, un chip pe care talentul și bunătatea, aceste două frumuseți ale vîrstei, atrăgeau chiar privirile și dragostea copiilor.

— În ziua cînd a trebuit să părăsesc orfelinatul pentru totdeauna, am intrat, nu ca o soție, ci ca o fiică, în casa soțului meu. Lumea așa îl numea ; cît despre el, n-a voit niciodată să-i spun altfel decît tată. În privința aceasta, el avu pentru mine tot respectul, toată iubirea părintească, toată grija. Făcu din mine centrul strălucitor și adult al unei societăți numeroase și alese, alcătuită din elita acelor bătrîni celebri în literatură, în filozofie și în politică, ce fuseseră gloria ultimului secol și scăpaseră de securea Revoluției și de slugărnicia voluntară din timpul Imperiului. Îmi alese prietene și călăuze printre femeile acelei epoci, celebre prin meritul și talentele lor. Mă încurajă el însuși spre acele prietenii sufletești sau intelectuale, bune pentru a mă amuza și a aduce variații în viața mea montană din casa unui bătrîn. Departe de a se arăta sever sau gelos pe relațiile mele, căuta cu o atenție plină de bunăvoință pe toți oamenii de seamă, a căror societate putea să aibă vreo atracție pentru mine. Ar fi fost fericit dacă aș fi preferat pe cineva din acea mulțime, și preferința lui ar fi urmat-o pe a mea. Eram idolul și cultul acelei case. Această idolatrie totală, al cărui subiect eram, fu, poate, ceea ce mă scuti de orice sentiment de dragoste deosebită. Eram prea fericită și prea lingușită pentru a avea timpul să țin seama de sentimentele mele ; și apoi exista o atitudine părintească atît de

duioasă în relațiile soțului meu cu mine, deși afecțiunea sa se mulțumea doar să mă strîngă la pieptul lui și să mă sărute pe frunte, dîndu-mi la o parte părul cu mîna. Mă temeam să nu știrbesc ceva din fericirea mea, profitînd de ea, chiar pentru a o desăvîrși. Și totuși, soțul meu îmi imputa uneori nepăsarea mea, glumind cu mine ; îmi spunea că, cu cît m-aș simți mai fericită cu atît ar fi mai bucuros de fericirea mea.

O singură dată am crezut că iubesc și că sînt iubită. Un bărbat, avînd un nume ilustru, datorat inteligenței sale excepționale, prin înalta favoare de care se bucura pe lîngă șeful guvernului, fermecător, prin gloria care-l înconjura și prin chipul său, deși trecuse de vîrsta maturității, păru că se îndrăgostește de mine, cu o izbucnire a pasiunii care mă înșelă. Eram îmbătată, nu de orgoliu, ci de recunoștință și de uimire. Cîtva timp, l-am iubit sau, mai de grabă, am iubit iluzia pe care mi-o făceam sub numele acelui om. Eram gata să cedez unei stări sufletești, pe care o vedeam ca o afecțiune plină de pasiune, dar care nu era pentru el decît un delir al simțurilor. Dragostea lui îmi deveni odioasă cînd îmi dădui seama de felul ei ; mă rușinai de greșeala mea, îmi venii în fire și mă închisei mai mult ca oricînd în monotonia fericirii mele reci.

Dimineața mă ocupam cu studii temeinice și cu lecturi îmbietoare, în biblioteca soțului meu ; îmi plăcea să-i servesc drept discipol ; ziua făceam plimbări singuratice, prin marile păduri din Saint-Cloud sau Meudon, împreună cu el ; seara, veneau cîțiva prieteni, majoritatea serioși și vîrstnici, care discutau despre orice, în toată libertatea destăinuirilor. Toate inimile acestea, reci dar îngăduitoare, păreau atrase de tinerețea mea, prin acel povîrniș al vieții care face să se trezească în inimile bătrînilor un sentiment și să țîșnească precum apa de pe creștetul munților acoperiți de promoroacă. Iată întreaga mea viață. O tinerețe pierdută sub acea zăpadă a părului alb ; atmosferă încropită de respirația bătrînilor, care mă făcea să rămîn tînără, dar care pînă la urmă m-a moleșit. Erau prea mulți ani între acele suflete și al meu. O ! ce n-aș fi dat să am un prieten sau o prietenă de vîrsta mea, spre a-mi încălzi puțin, prin acea afecțiune amicală, inima care îngheța în mine, ca roua dimineții pe-o plantă prea aproape de ghețarii munților.

Soțul meu mă privea adeseori cu mîhnire, părea îngri-

jorat de glasul meu lînced și de paloarea obrajilor mei. Ar fi voit cu orice preț să dea vlagă sufletului meu și viață inimii mele. Necontenit, el îmi oferea toate distracțiile plăcute în stare de a mă smulge melancoliei mele. Mă încredința femeilor din mediul său, mă silea cu delicatețe să merg la serbări, la baluri și spectacole. Acolo, farmecul tinereții și figurii mele putea să-mi dea bucuria și orgoliul încîntării pe care ființa mea o răspîndea în jurul meu. A doua zi, soțul meu intra în camera mea, cînd mă trezeam din somn, și mă ruga să-i povestesc despre impresia ce-o produsesem, despre privirile ce atrăsesem și inimile ce mi se păruse că le-am tulburat.

— Și dumneata, îmi spunea el cu o blîndă întrebare în glas, nu simți deci nimic din tot ce inspiri în jurul dumitale ? Inima unei femei la douăzeci de ani, ca dumneata, s-a născut, așadar, bătrînă ca și a mea ? O ! cît de mult aș vrea să te văd îndrăgind cu deosebire, printre acei adoratori, o ființă cu însușiri superioare, care într-o bună zi ar desăvîrși fericirea dumitale printr-o iubire curată și care, după ce eu nu voi mai fi, ar continua să-ți poarte afecțiunea mea, întinerind-o lîngă dumneata !

— Prietenia dumitale îmi ajunge, îi răspundeam eu ; nu sufăr, nu doresc nimic, sînt fericită.

— Da, spunea el iarăși, dar îmbătrînești la douăzeci de ani. O ! gîndește-te că dumneata trebuie să-mi închizi ochii. Întinerește, iubește ! trăiește cu orice preț, pentru că n-am să-ți supraviețuiesc !

Chema medic după medic ; toți, după ce m-au plictisit cu întrebări, fură de acord să spună că eram amenințată de spasme cardiace. Primele simptome ale acestei boli se arătaseră. Trebuia, spuneau ei, ca viața mea să treacă printr-un puternic șoc, era nevoie de-o lungă călătorie, de o evadare din obișnuita mea viață sedentară, de o completă schimbare de aer și climă, pentru a reda firii mele tropicale, dar devenită mai rece sub acele cețuri ale Parisului, imboldul și energia de care avea nevoie pentru a reveni la viață. Soțul meu nu șovăi să sacrifice speranței de a mă vedea sănătoasă, bucuria de a mă avea neîncetat lîngă el. Neputînd, din cauza vîrstei și a profesiunii lui, să mă însoțească, mă dete, în grija unei familii străine care conducea două fete, cam de o vîrstă cu mine, în Italia și în Elveția. Am călătorit doi ani cu acea familie ; am văzut munți și mări care mi-au reamintit pe acelea

ale copilăriei mele ; am respirat aerul călduț și tare al mării și al ghețarilor ; nimic n-a putut să-mi redea tinerețea ofilită, din inima mea, deși, uneori, pe chipul meu ea îmi înșeală chiar ochii mei. Medicii din Geneva, ca o ultimă încercare a științei lor, m-au trimis aci. Ei mi-au recomandat să-mi prelungesc aci șederea cît timp va mai fi o rază de soare pe acest cer de toamnă, iar după aceea, mă voi înapoia lîngă soțul meu. Vai ! cît de mult aș fi dorit ca la întoarcerea mea să-i arăt pe fiica lui vindecată, reîntinerită și strălucind de bucuria viitorului ! Dar simt că nu mă voi reîntoarce decît pentru a-i mîhni ultimele zile și, poate, pentru a mă stinge în brațele sale. Mi-e totuna, spuse ea din nou, cu o resemnare în glas care părea aproape o bucurie, nu voi mai părăsi de-aci înainte pămîntul fără să-l fi văzut în treacăt pe acest frate atît de așteptat ! pe acest frate al sufletului meu, pe care o pornire bolnăvicioasă mă făcuse să-l visez zadarnic pînă azi și a cărui imagine prevestită de idealul meu mă dezamăgise, mai înainte de toate, ființele reale ! Da, zise ea, terminîndu-și confesiunea și acoperindu-și ochii cu lungile ei degete trandafirii, printre care văzui strecurîndu-se o lacrimă sau două ; da, visul tuturor nopților mele s-a întrupat sub chipul dumneavoastră, cînd m-am deșteptat azi dimineață !... O ! dacă n-ar fi prea tîrziu pentru a trăi încă ! Ah ! aș dori să trăiesc acum secole întregi, pentru a prelungi bucuria de a vă vedea ochii lăcrimînd lîngă mine, aceste mîini împreunate care se rugau pentru mine, acest suflet căruia îi era milă de mine și, adăugă ea, descoperindu-și deodată ochii și ridicîndu-i spre cer, acest glas care m-a numit sora sa !... și care nu mă va mai lipsi de acest dulce nume, nici în timpul vieții mele și nici după moartea mea, continuă ea cu un ton și cu o duioasă întrebare în privire...

. . . .

*

Capul meu, amețit de fericire, căzu la picioarele ei, iar buzele mele i le sărută fără ca să pot rosti un cuvînt. Auzii pașii barcagiilor care veneau să ne anunțe că lacul e calm și că mai e încă lumină ca să ajungem la țărmul Savoiei. Ne ridicarăm pentru a-i urma. Amîndoi mer-

geam cu un pas clătinat, ca şi cum am fi fost beţi. O! cine ar putea să descrie ce fericire mă încerca simţind greutatea trupului ei mlădios dar copleşit de suferinţă, apăsîndu-l cu deliciu pe-al meu, ca şi cum i-ar fi plăcut, fără voia ei, să simtă şi să mă facă şi pe mine să simt că de-aci înainte eu eram singura putere de-ai lecui lîncezeala, singura încredere ce-i reînviora slăbiciunea, singurul punct de sprijin în deprinderea ei de pămînt. După cei douăzeci de ani ce-au trecut de la clipa aceea, aud încă foşnetul frunzelor uscate, care fîşîiau strivite sub paşii noştri ; văd încă acele două lungi umbre ale trupurilor noastre contopite într-una singură, pe care apusul soarelui o arunca pe iarba livezii, în stînga, ca un linţoliu ce se mişca după noi şi ne urmărea tinereţea şi iubirea, pentru a le îngropa înainte de timp. Simt încă dulcea căldură a umărului ei lîngă inima mea şi fluturarea unei şuviţe a părului ei pe care vîntul de pe lac o arunca pe obrazul meu şi pe care buzele mele se sileau s-o reţină, pentru a avea timpul de a o săruta. O, timpule! cîte veşnicii de fericiri sufleteşti îngropi într-o asemenea clipă! sau, mai de grabă, cît eşti de neputincios de-a le îngropa, cît eşti de neputincios de-a ne face să uităm!

★

Noaptea era cu atît mai liniştită şi mai caldă, cu cît timpul din ajun fusese rece şi furtunos, pe apă. Munţii pluteau într-o uşoară nuanţă violetă, care-i mărea şi-i îndepărta făcîndu-i să dispară în zare ; nu se putea spune dacă erau munţi sau dacă erau nişte umbre mari mişcătoare, ca de sticlă, prin care s-ar fi zărit cerul cald al Italiei. Azurul celest era pătat de mici nori purpurii, ca penele însîngerate desprinse din aripa unei lebede sfîşiate de vulturi. În amurgul zilei vîntul se potolise.

Valurile lungi şi strălucitoare, ca sideful, nu mai aruncau decît o uşoară horbotă de spumă la poalele stîncilor, de pe care atîrnau frunzele ude ale smochinilor. Fumurile mici ale înaltelor colibe, risipite pe coastele muntelui Chat, urcau ici şi colo şi se căţărau pe munte, spre a se înălţa, în timp ce cascadele coborau în rîpe, ca nişte aburi ai apei. Valurile lacului erau atît de transparente, încît, aplecîndu-ne peste marginea bărcii, puteam să vedem în apă umbra lopeţilor şi chipurile noastre care

ne priveau ; atît de calde, încît, muindu-ne în valuri vîrful degetelor pentru a auzi murmurul dîrei mîinilor noastre, nu simțeam decît mîngîierile sub ușorii fiori voluptuoși ai apei. Ca și în gondolele Veneției, o mică perdea ne despărțea de barcagii. Dînsa sta culcată pe una din băncile bărcii care-i servea drept pat, cu cotul pe pernă, cu trupul învelit într-un șal ce-o apăra de umezeala serii, cu mantia mea înfășurată de mai multe ori în jurul picioarelor, cu fața cînd în umbră, cînd luminată de ultimele reflexe trandafirii ale soarelui agățat pe vîrful brazilor negri de la Grande-Chartreuse. Eu eram culcat pe un morman de plase întinse pe fundul bărcii, cu inima plină, cu gura mută, cu ochii ațintiți în ochii ei. De ce era nevoie să mai vorbim, cînd soarele, noaptea, munții, aerul, apa, vîslele, legănarea voluptuoasă a bărcii, dîra de spumă ușoară care ne urma murmurînd, privirile noastre, tăcerile noastre, respirațiile noastre, sufletele noastre plutind într-un deplin acord, vorbeau atît de divin pentru noi ? Dintr-o pornire firească, păream a ne teme mai degrabă ca nu cumva vreo șoaptă sau vreun cuvînt să nu risipească vraja unei asemenea tăceri. Parcă lunecam din azurul lacului în azurul orizontului înalt al cerului, fără să vedem țărmurile pe care tocmai le părăsisem și nici pe acelea la care aveam să ajungem în fața noastră.

Auzii cum îi palpită încet de pe buze o respirație mai puternică și mai prelungită decît celelalte, ca și cum pieptul ei, apăsat de o povară invizibilă, ar fi înapoiat, într-o singură răsuflare, toată năzuința unei vieți îndelungate. M-am simțit tulburat.

— Suferiți ? o întrebai eu cu tristețe.

— Nu, zise ea, nu sufăr, ci e un gînd.

— La ce vă gîndiți atît de profund ? zisei eu din nou.

— Mă gîndeam, îmi răspunse ea, că dacă Dumnezeu ar schimba, în această clipă, în nemișcare întreaga natură ; dacă acest soare ar rămîne agățat astfel cu discul său, pe jumătate cufundat în spatele acestor brazi care seamănă cu genele pleoapei cerului ; dacă această lumină și această umbră ar rămîne astfel contopite și nelămurite în aer, acest lac, în aceeași limpezime, acest aer, la fel de călduț, aceste două țărmuri veșnic la aceeași distanță de barca noastră, chiar această rază de lumină eterică pe fruntea dumneavoastră, chiar această privire de milă ce-o aruncați

asupra mea, această stare de fericire din inima mea, aş înţelege, în sfîrşit, ceea ce încă nu înţelesesem de cînd am început să gîndesc sau să visez.

— Şi ce anume ? o întrebai eu cu îngrijorare.

— Eternitatea într-o clipă şi infinitul într-o senzaţie ! spuse ea, aplecîndu-se pe jumătate peste marginea bărcii, ca şi cum ar fi privit apa şi ar fi vrut să mă scutească de un răspuns încurcat.

Am avut stîngăcia de a-i răspunde prin cuvinte banale, de-o vulgară politeţe, care-mi veniră pe buze fără să mă gîndesc, în loc de castele şi inexprimabilele cuvinte de adoraţie de care inima îmi era plină. Înţelegeam că o asemenea fericire nu mi-ar fi destul dacă n-ar exista promisiunea şi presentimentul altei fericiri. Ea mă înţelese prea bine, se îmbujoră la faţă, mai mult pentru mine decît pentru sine. Se întoarse, avînd întipărită pe figură tulburarea unei sfinţenii pîngărite şi spuse cu un glas tot atît de afectuos, dar mai convingător şi mai solemn, pe care nu-l mai auzisem pînă atunci rostit de buzele ei :

— Mi-aţi pricinuit o mare durere, îmi zise, cu o voce domoală ; apropiaţi-vă mai mult de mine şi ascultaţi-mă. Nu ştiu dacă ceea ce simt pentru dumneavoastră şi ceea ce păreţi a simţi pentru mine e ceea ce se cheamă iubire, în limba săracă şi confuză a oamenilor, în care aceleaşi cuvinte servesc să exprime lucruri ce nu se aseamănă între ele decît prin sunetul pe care-l aduc pe buzele omului ; nu vreau s-o ştiu ; iar dumneavoastră, oh ! vă conjur să n-o ştiţi niciodată ! dar ştiu că este cea mai completă fericire, fericirea supremă la care sufletul unei fiinţe vii poate năzui de la ochii şi glasul altei fiinţe care-i seamănă, care-i lipsea pînă acum şi care se întregeşte întîlnind-o ! Alături de această fericire nemăsurată, de această năzuinţă reciprocă a gîndurilor prin gînduri, a sentimentelor prin sentimente, a sufletului prin suflet, care le contopeşte într-o singură şi de nedespărţit existenţă şi, mai ales, le face tot atît de unite ca raza acelui soare care apune, şi raza acestei luni ce răsare, atunci cînd se întîlnesc în acelaşi cer, pentru a se înălţa, contopite în acelaşi văzduh, există o altă fericire, o grosolană imagine a celeilalte, tot atît de departe de legătura imaterială şi eternă a sufletelor noastre, după cum praful este departe de aceste stele şi clipa de eternitate ? Nu ştiu nimic despre asta, nu vreau să ştiu nimic, vai ! şi nu pot să ştiu nimic, niciodată, adăugă ea cu

dispreț și tristețe în glas, al căror înțeles — enigmatic pentru mintea mea — nu-l pricepui, la început. — Dar, adăugă ea, cu o totală cedare în atitudine, în glas și cu o desăvîrșită încredere, care păreau a mi-o dărui întreagă : ce importanță au cuvintele ? Vă iubesc ! natura întreagă ar spune-o pentru mine, dacă n-aș spune-o eu ; sau, mai degrabă, lăsați-mă s-o spun eu cea dintîi, cît se poate de tare, s-o spun pentru amîndoi : ne iubim !

— O ! spuneți-o ! spuneți-o încă o dată ! repetați-o de o mie de ori ! strigai eu, ridicîndu-mă ca un nebun și mergînd cu pași mari prin barca ce răsuna și se clătina sub picioarele mele. S-o spunem împreună, s-o spunem lui Dumnezeu și oamenilor, s-o spunem cerului și pămîntului, s-o spunem elementelor mute și surde ! s-o spunem veșnic, și toată natura s-o repete veșnic, împreună cu noi !...

Am căzut în genunchi pe podeaua de lemn a bărcii, în fața ei, cu mîinile împreunate și cu obrajii acoperiți de părul meu.

— Liniștiți-vă, îmi spuse ea punînd un deget pe gura mea, și lăsați-mă să vă vorbesc, fără să mă întrerupeți, pînă la capăt.

M-am așezat și am tăcut.

— V-am spus-o, zise ea din nou sau, mai bine zis, nu v-am spus-o, ci am strigat-o cu strigătul sufletului cînd v-am recunoscut : te iubesc cu toate speranțele, cu toate visurile, cu toată nerăbdarea vieții sterpe a unei femei la douăzeci și opt de ani, o viață care s-a scurs privind fără să vadă și căutînd fără să întîlnească ceea ce natura îi revelase printr-o presimțire al cărei mister erai tu. Dar, vai ! te-am cunoscut și te-am iubit prea tîrziu, dacă tu înțelegi iubirea așa cum o înțeleg ceilalți oameni și cum păreai că o înțelegi chiar tu, adineauri, prin acele cuvinte obișnuite și simple pe care mi le-ai spus. Ascultă-mă încă puțin, continuă ea, și înțelege-mă bine : sînt a ta, mă dăruiesc ție, îți aparțin, cum îmi aparțin mie însămi ; și pot s-o spun fără să răpesc nimic acelui tată adoptiv, care niciodată n-a voit să vadă în mine decît pe fiica sa. Nimic nu mă oprește de-a fi a ta, întreagă, și nu păstrez nimic din ființa mea, decît ceea ce tu îmi poruncești să păstrez. Să nu te mire acest fel de a vorbi, care nu e acela al femeilor din Europa ; ele iubesc puțin, se simt iubite la fel de puțin, temîndu-se că vor pierde dragostea pe care o inspiră, mărturisind o taină pe care vor să li se smulgă.

Eu nu le seamăn nici prin obîrșia mea, nici prin suflet, nici prin educație. Crescută de un soț filosof, în sînul unei societăți cu spirite libere, lipsite de credința și de practicele religiei, pe care o distrug cu încetul, n-am nici una din superstițiile, din slăbiciunile sufletului, din îndoielile care pleacă fruntea femeilor obișnuite, în fața unui alt judecător decît acela al conștiinței lor. Dumnezeul copilăriei lor nu e și al meu. Nu cred decît în Dumnezeul invizibil, care și-a pus simbolul în natură, legea lui, în instinctele noastre, morala sa, în rațiunea noastră. Rațiunea, simțirea și conștiința sînt singurele mele dezvăluiri. Nici unul din aceste trei oracole ale vieții mele nu m-ar opri să fiu a ta ; tot sufletul meu m-ar arunca în brațele tale, dacă n-ai putea fi fericit decît cu acest preț. Dar vom putea să legăm oare fericirea noastră de această trecătoare beție a cărei lipsă consimțită dăruie de o mie de ori mai multă bucurie sufletească decît satisfacerea ei o dă simțurilor ? Nu vom crede oare mai mult în imaterialitatea și în veșnicia iubirii noastre, dacă ea va rămîne la înălțimea unui gînd curat, pe tărîmurile inaccesibile morții și schimbării sufletului, decît dacă ar coborî la abjecta natură a simțurilor vulgare, degradîndu-se și pîngărindu-se în voluptăți josnice ? — Dealtfel, continuă ea, după o scurtă tăcere și îmbujorîndu-se ca un obraz ce s-a apropiat de focul din sobă, dacă mi-ai cere vreodată, într-o clipă de neîncredere și de patimă înfocată acea dovadă a uitării de sine, să știi că acest sacrificiu n-ar fi numai acela al demnității mele, ci și acela al vieții mele ; că sufletul meu, după cum se spune, poate să se sfîrșească într-un singur suspin ; că, răpindu-mi nevinovăția iubirii mele, îmi vei răpi, totdată, viața, și că, închipuindu-ți că ții în brațe fericirea, nu vei fi posedat decît o umbră și poate nu vei fi descoperit decît moartea !...

Am rămas mult timp tăcuți și unul și altul. În sfîrșit, cu un suspin smuls din adîncul pieptului, i-am spus :

— Te-am înțeles, iar jurămîntul eternei și curatei mele iubiri a fost făcut în inima mea, înainte ca tu să fi sfîrșit de a mi-l cere.

*

Resemnarea mea păru că o umple de fericire și că-i sporește fermecătoarea dăruire a dragostei. Noaptea se lăsase peste lac ; stelele firmamentului se oglindeau în el ; marile tăceri ale naturii adormeau pămîntul. Vînturile,

arborii și valurile lăsau să se audă în noi trecătoarele tresăriri ale simțirii sau ale gîndului care vorbesc cu voce scăzută în inimile fericite. Barcagiii cîntau din cînd în cînd acele psalmodii tărăgănate și monotone, care se asemănau cu ondulațiile lăsate de valuri pe nisipul țărmului. Asta mă făcu să mă gîndesc la vocea ei care-mi răsuna neîntrerupt în auz.

— Ah ! îi spusei, dacă ai face de neuitat pentru mine această noapte fermecătoare, prin cîteva cuvinte aruncate acestor valuri și acestor umbre, pentru ca ele să rămînă pentru totdeauna pline de imaginea ta ?

Făcui semn barcagiilor să tacă și să-și potolească zgomotul vîslelor, de pe care stropii de apă cădeau numai ca un acompaniament muzical, în mici note de argint pe apă. Ea începu să cînte acea baladă scoțiană, totodată marinărească și pastorală, despre o tînără fată pe care un matelot sărac, iubitul ei, a părăsit-o, pentru a pleca să-și caute norocul în Indii, povestește că părinții ei s-au plictisit așteptînd să se înapoieze tînărul și au măritat-o cu un bătrîn, alături de care ar fi fericită, dacă nu s-ar gîndi la acela ce i-a fost primul iubit.

Această baladă începe astfel :

Cînd sînt în staul pașnicele miele
Și-un dulce somn pe oameni e stăpîn,
Gîndesc la suferința vieții mele
Și-alături doarme soțul meu bătrîn.

După fiecare strofă urmează un cîntec lung, ca o reverie, cu note vagi și fără cuvinte, care leagănă sufletul pe valurile nemărginitei tristeți și în același timp fac să izvorască din ochi lacrimile ce tremură în glas ; apoi, povestirea reîncepe în strofa următoare cu glasul înăbușit și depărtat al unei amintiri care regretă, suferă și se resemnează. Dacă strofele poetei eline Sapho sînt însuși focul iubirii, aceste cîntece scoțiene sînt înseși lacrimile vieții și sîngele inimii rănite de moarte de către destin. Nu știu cine a compus această muzică ; dar oricine ar fi, să fie binecuvîntat, pentru că a găsit, în cîteva note, acel infinit al tristeții umane, în tînguirea melodioasă a unei voci ! Din ziua aceea, nu mi-a mai fost cu putință să ascult primele măsuri ale acelei melodii fără să fug ca un om urmărit de o umbră ; și cînd simt nevoia de a-mi deschide

inima printr-o lacrimă, îmi cînt, înlăuntrul sufletului jalnicul refren și mă simt gata să plîng, eu care nu plîng niciodată !

*

Sosirăm la micul stăvilar din *Pertuis*, care înaintează în lac, acolo unde se leagă, cu parîme, bărcile ; e portul Aix, situat la o jumătate de leghe de oraş. Trecuse de miezul nopții. Nu se mai găseau pe dig nici trăsuri, nici măgari, pentru a-i duce pe străini în oraș. Drumul prea lung nu îngăduia unei femei suferinde să-l facă pe jos... După ce au bătut zadarnic la ușile cîtorva colibe din vecinătatea lacului, barcagiii ne propuseră s-o ducă pe doamnă pînă la Aix. Scoaseră, veseli, vîslele din verigile care le țineau strînse de marginile bărcii ; le legară la un loc cu funiile plaselor ; puseră una din perinele bărcii pe acele funii ; alcătuiră astfel o targă moale şi largă pe care o culcară pe străină. Apoi, patru din ei, ridicînd fiecare pe umărul său, unul din capetele lopeților, porniră la drum fără să dea brancardei altă legănare decît aceea a pașilor lor. Aș fi dorit să am și eu plăcerea de a purta acea dulce povară, dar mă refuzară cu o vădită gelozie. Mergeam alături de targă, ţinînd cu mîna mea dreaptă mîinile bolnavei, pentru ca să poată să se sprijine de mine în legănările mersului. Astfel, o opream să lunece de pe perina îngustă, pe care era culcată. Merserăm aşa, tăcuţi şi încet, sub lumina lunii pline și pe sub lunga alee a plopilor. O ! cît de scurtă îmi păru aleea aceea ! și cît de mult aș fi dorit ca ea să mă ducă așa pînă la ultimii pași ai vieții noastre ! Ea nu-mi vorbea, iar eu nu-i spuneam nimic ; dar simţeam toată greutatea trupului ei rezemîndu-se cu încredere de braţul meu ; dar simţeam cum mîinile ei reci mi-o înlănţuiau pe a mea, iar din cînd în cînd o involuntară strîngere de mînă, o respiraţie mai caldă pe degetele mele, mă lăsau să înţeleg că-și apropiase buzele de mîinile mele ca să mi le încălzească. Nu, niciodată asemenea tăceri n-au cuprins atît de adînci revărsări sufleteşti. Într-o oră, ne bucuraserăm de fericire cît de-a lungul unui secol. Cînd sosirăm la casa bătrînului medic şi așezarăm pe bolnavă pe pragul odăii ei, o lume întreagă se prăbușise între noi. Îmi simţii mîna udă de lacrimile ei ; mi-o ştersei

pe buzele şi în părul meu, şi plecai să mă arunc, îmbrăcat cum eram, pe patul meu.

*

În zadar m-am zvîrcolit în aşternut, n-am putut să adorm. Miile de împrejurări din aceste două zile îmi reveneau în minte, cu o asemena forţă şi cu asemenea urmări ale impresiilor, încît nu puteam crede că s-au sfîrşit ; revedeam şi auzeam tot ceea ce văzusem şi auzisem în ajun. Înfrigurarea sufletului meu se transmisese simţurilor mele. Mă sculai, mă culcai iar, de douăzeci de ori, fără să-mi pot găsi liniştea. Pînă la urmă renunţai la asta. Încercai, tot umblînd agitat prin odaie, să-mi înşel tulburarea gîndurilor. Deschisei fereastra, răsfoii cărţi fără să le înţeleg, mersei repede prin cameră, urnii din loc şi iar le pusei la loc, masa şi scaunul, ca să-mi găsesc un loc bun şi să sfîrşesc, noaptea, şezînd jos sau în picioare. Toate aceste zgomote se auziră în odaia vecină. Paşii mei o tulburară pe biata bolnavă, care, desigur, nu dormea nici ea. Auzii paşi uşori scîrţîind pe duşumea şi apropiindu-se de uşa de stejar închisă cu două zăvoare, care despărţea camera ei de odaia mea ; îmi lipii urechea de pereţi ; auzii o respiraţie reţinută şi foşnetul unei rochii de mătase lîngă perete. Lumina unei lămpi se strecura prin crăpăturile uşii şi pe dedesubtul canaturilor, pe podeaua mea. Era ea ; acolo era ea, cu urechea lipită de uşă şi la cîţiva paşi de fruntea mea : putea să audă cum îmi zvîcneşte inima.

— Eşti bolnav ? mă întrebă foarte încet o voce pe care aş fi recunoscut-o după un singur suspin.

— Nu, îi răspunsei, dar sînt prea fericit ! fericirea fără măsură e tot atît de înfrigurată ca şi neliniştea fără măsură. Această înfrigurare e aceea a vieţii ; de ea nu mă tem, nu fug de ea, şi veghez ca să mă bucur de ea.

— Copile, îmi zise ea, du-te să te culci, în timp ce eu veghez, acum e rîndul meu să veghez lîngă tine !

— Dar tu, de ce nu dormi ? îi spusei cît se poate de încet.

— Eu, răspunse ea, nu mai vreau să dorm, ca să nu pierd nici o clipă din sentimentul fericirii de care sînt cuprinsă. N-am decît puţin timp pentru a sorbi fericirea, şi nu vreau să pierd nici o picătură din ea, prin uitare, în

timpul somnului. Am venit să mă așez aici pentru a te auzi, poate și pentru a mă simți cel puțin aproape de tine.

— O ! șoptii eu, cu buzele aproape închise, de ce atît de departe încă ? de ce acest zid între noi ?

— Așadar, această ușă se află între noi și nu voința noastră și jurămîntul nostru ? îmi spuse ea. Uite ! dacă pasul tău nu e oprit decît de această piedică materială, poți să treci de ea !

Și-i auzii mîna trăgînd zăvorul din camera ei.

— Da, poți să treci de ea acum, continuă ea, dacă în inima ta nu există altceva mai puternic decît însăși iubirea care-ți stăpînește și subjugă pornirile ; da, poți să treci de ea, urmă ea, cu un glas totodată mai pătimaş și mai grav, nu vreau să-ți rămîn datoare cu nimic ; ai să găsești o iubire la fel cu a ta ; dar, ți-am mai spus-o, în această iubire vei afla și moartea mea !

Emoția nemărginită, năvalnicul elan al inimii mele spre acel glas și forța morală care mă reținea mă făcură să mă prăbușesc ca un om rănit de moarte, pe pragul acelei uși închise. O auzii cum se așează, de cealaltă parte a ușii, pe perna unei canapele pe care o azvîrli pe dușumeaua camerei. Continuarăm să vorbim încet, o parte din noapte, prin golurile lăsate de acea tîmplărie grosolană între podea și canaturile ușii. Cuvinte profunde, nefolosite în graiul obișnuit al oamenilor, plutind ca visele din orele nopții, între cer și pămînt, adesea întrerupte de tăceri lungi, în timpul cărora inimile își vorbesc cu atît mai mult cu cît cuvintele lipsesc de pe buze pentru a rosti fraze cu neputință de rostit. La urmă, tăcerile deveniră mai lungi, vocile mai stinse și eu adormii de oboseală, cu obrazul lipit de perete și mîinile împreunate pe genunchi.

*

Cînd mă trezii, soarele din înaltul cerului îmi inunda camera cu reverberații luminoase. Prihorii toamnei lipăiau și ciuguleau, ciripind, vițele și coacăzii de sub fereastra mea ; natura întreagă părea că s-a trezit, împodobită, luminată și însuflețită, înaintea mea, pentru a sărbători ziua nașterii noastre la o nouă viață. Toate zgomotele din casă mi se păreau vesele, ca mine. Nu auzeam

decît pașii ușori ai cameristei, care se ducea și venea pe coridor, pentru a duce prînzul stăpînei sale, vocile copilărești ale fetițelor de la munte, care-i aduceau flori de pe marginile ghețarului, tropotele și sunetele de clopoței ale catîrilor care o așteptau în curte, pentru a o duce la lac sau la brazi. Îmi schimbai hainele murdărite de praf și de spuma valurilor, îmi spălai ochii obosiți și roșii de nesomn, îmi pieptănai părul răvășit, îmi pusei ghetrele de piele, ca vînătorul de capre negre din Alpi, îmi luai pușca și coborîi la masa comună, unde bătrînul medic își lua micul dejun, împreună cu familia și cu oaspeții săi.

La masă vorbirăm despre furtuna de pe lac, despre primejdia prin care trecuse tînăra străină, despre faptul că leșinase la Haute-Combe, despre lipsa ei timp de două zile, despre norocul ce-l avusesem de a o întîlni și de a o aduce înapoi, în ajun. Îl rugai pe medic să meargă să-i ceară, din partea mea, îngăduința de a-mi da noi vești despre sănătatea ei și de a o însoți în drumurile sale. El coborî cu dînsa, mai frumoasă, mai fermecătoare și mai întinerită de fericire, cum nu mai fusese văzută pînă atunci. Uimea pe toată lumea. Nu se uita decît la mine. Numai eu înțelegeam acele priviri și acele cuvinte cu două înțelesuri. Călăuzele ei o ridicară cu strigăte de bucurie pe scăunelul mobil care servește drept șa femeilor din Savoia. Însoții pe jos catîrul cu clopoței răsunători, care o ducea în ziua aceea la cele mai înalte cabane de pe platoul muntelui.

Petrecurăm acolo toată ziua, aproape fără să ne vorbim, atît de bine ne înțelegeam fără a rosti nici un cuvînt. Cînd stam să privim valea luminoasă din Chambéry, care părea că se adîncește și se lărgește, pe măsură ce noi urcam și mai sus spre pisc ; cînd ne opream pe marginea cascadelor ale căror aburi colorați de soare ne învăluia ca niște curcubeie unduitoare ce ne păreau un cadru supranatural și o misterioasă aureolă a iubirii noastre ; cînd culegeam ultimele flori ale pămîntului de pe fînețele povîrnite de lîngă cabane, schimbîndu-le între noi, ca pe niște scrisori al căror alfabet înmiresmat de natură era de-a pururi limpede numai pentru noi ; cînd adunam castanele uitate lîngă trunchiurile castanilor, descojindu-le, ca să le coacem seara la focul din camera ei ; cînd ne așezam la umbra ultimelor cabane de pe munte acum părăsite de locuitorii lor ; ne spuneam cît de fericite ar fi două

ființe ca noi, aruncate de soartă într-una din aceste cocioabe pustii făcute din cîteva trunchiuri de copaci și din cîteva scînduri, în vecinătatea stelelor, în șoaptele vîntului printre brazi, cu fiorul ce ni-l dădeau ghețarii și zăpezile, dar departe de oameni, prin singurătate și împlinindu-ne noi înșine o viață peste măsură de plină de o singură simțire !

*

Cînd seara se lăsă pe-ntreg cuprinsul, coborîrăm cu pași domoli. Ne priveam cu tristețe, ca și cum ne-am fi lăsat bunurile și fericirea pentru totdeauna în urma noastră. Ea urcă în apartamentul ei. Eu rămăsei să cinez împreună cu familia gazdei și oaspeții. După cină, așa cum ne înțelesesem, bătui la ușa camerei sale. Mă primi ca pe un prieten din copilărie, regăsit după o lungă lipsă. De atunci, îmi petrecui toate zilele și toate serile lîngă ea. O găseam de obicei aproape culcată pe o canapea acoperită cu o pînză albă, într-un colț, dintre fereastră și șemineu. Pe o măsuță neagră de lemn pe care ardea o lampă de aramă, se aflau cărți, scrisori primite sau pe care începuse să le scrie în timpul zilei, o cutioară de mahon, pentru păstrarea ceaiului, pe care mi-o dădu la plecare și pe care de atunci n-am mai urnit-o de pe șemineul meu, precum și două cești de porțelan albastru și roz de China, din care ne beam ceaiul la miezul nopții. Bunul și bătrînul medic urca, de obicei, cu mine, ca să vorbească cu tînăra bolnavă ; dar după o conversație de vreo jumătate de oră, acest om admirabil, observînd că prezența mea contribuia mai mult decît sfaturile sale și băile prescrise de el la însănătoșirea vădită a unei ființe atît de scumpă tuturor, ne lăsa singuri cu cărțile și conversațiile noastre. La miezul nopții, îi sărutam mîna pe care mi-o întindea pe deasupra mesei și mă retrăgeam în camera mea. Nu mă culcam decît atunci cînd nu mai auzeam nici un zgomot în camera ei.

*

Am trăit încă timp de cinci săptămîni lungi și, totodată, scurte, această familiară și fermecătoare viață în doi ; lungi, dacă mă gîndesc la nenumăratele clipe de fe-

ricire pe care săptămînile le întipăreau în inimile noastre ; scurte, dacă mă gîndesc la repedea curgere a orelor care le umpleau ! Mi se părea că, printr-un miracol al Providenţei, care nu se întîmplă decît o dată la zece ani, anotimpul, complice al fericirii noastre, era de acord cu noi ca s-o prelungească. Toată luna octombrie și o mare parte din noiembrie păreau o primăvară reînviată din iarnă, o primăvară care nu-și uitase decît frunzele în mormînt. Adierile erau călduțe, apele albastre, brazii verzi, norii trandafirii, razele soarelui scînteietoare. Numai zilele erau scurte ; dar lungile seri petrecute lîngă cenușa caldă a șemineului ei ne apropiau tot mai mult. Ele făceau să ne simţim și mai mult unul lîngă altul, și nu ne lăsau privirile și sufletele să se piardă în splendoarea naturii de afară. Le preferam lungilor zile de vară. Splendoarea noastră era în noi. O simțeam mai bine cînd ne izolam în locuința noastră, în timpul lungilor seri și nopţi întunecoase de noiembrie, în vuietul primelor viscoliri cu chiciură sau zăpadă care băteau în ferestrele odăii ei și în gemetele vîntului de toamnă ; acest vînt aducător de ploaie părea că ne face să ne închidem în noi înșine și parcă ne striga : „Grăbiţi-vă să vă spuneţi tot ceea ce n-a fost spus vreodată în inimile voastre și tot ceea ce trebuie spus, înainte ca bărbatul și femeia să moară, pentru că eu sînt vocea zilelor posomorîte care se apropie și vă vor despărți !“

Am vizitat astfel împreună, rînd pe rînd, toate golfurile, toate valurile și toate plajele lacului, toate culmile, toate cocoașele muntelui, toate trecătorile, toate văile pline de taină, toate peșterile și toate cascadele gîtuite între crăpăturile stîncilor din Savoia. Am văzut mai multe priveliști sublime sau încîntătoare, mai multe singurătăţi izolate și misterioase, mai multe locuri pustii și fermecătoare, mai multe colibe atîrnînd între prăpăstii și nori, sub colţii stîncilor de pe munţi, mai multe livezi, mai multe ape spumegînd, albe ca laptele, pe fînețile povîrnite, mai multe păduri de brazi și de castani, înălțîndu-și columnele negre în fața privirilor noastre și repetînd, ca un ecou, sunetul vocilor noastre sub bolţile lor de verdeață, decît ar ajunge pentru a ascunde o lume de îndrăgostiţi ! Lăsam în fiecare loc cîte un suspin, cîte o încîntare, cîte o binecuvîntare. Cu glas domol sau foarte tare, le rugam să păstreze amintirea acelor clipe petre-

cute împreună, a gîndurilor ce ni le inspiraseră, a acelui aer pe care ne făcuseră să-l respirăm, a stropilor de apă pe care le sorbiserăm în căușul mîinilor noastre, a unei frunze sau a unei flori pe care le culesesem și a urmelor lăsate de pașii noștri pe iarba umedă ; le rugam să ne redea într-o bună zi toate aceste amintiri, odată cu frîntura de viață ce-o lăsam trecînd și respirînd pe acolo, pentru a nu pierde nimic din fericirea ce se revărsa din inimile noastre și pentru a regăsi toate acele clipe, toate acele extaze, toate acele izvorîri din noi înșine, în acel credincios depozit al eternității, unde totul se regăsește, chiar adierea vîntului pe care ai respirat-o și acea clipă pe care o credem pierdută.

Niciodată poate de la crearea acestor lacuri, acestor torente și acestor stînci de granit, nu se înălțaseră din acești munți imnuri atît de pline de dragoste și de înflăcărare spre Dumnezeu ! În inimile noastre exista destulă viață și destulă iubire pentru a însufleți toată această natură, apele, cerul, pămîntul, stîncile, arborii, cedrii, isopii și pentru a-i face să ne dea înapoi suspinele, elanurile, dezmierdările, vocile, strigătele, miresmele și flăcările în stare să umple întregul sanctuar al unei naturi mai vastă și mai tăcută încă decît aceea pe unde noi rătăceam. Dacă un glob terestru s-ar fi creat numai pentru noi amîndoi, noi singuri am fi fost în stare să-l populăm, să-l însuflețim, să-i dăm glas, cuvinte, binecuvîntarea și dragostea pentru o veșnicie ! Și să se mai spună că sufletul uman nu e infinit ! Oare cine a simțit limitele vieții și puterii sale de a trăi și de a iubi, lîngă o femeie adorată, în fața naturii, a timpului și sub ochii lui Dumnezeu ? O iubire ! cît de mult se tem de tine lașii și cît de mult te osîndesc nemernicii ! Tu ești marele preot al acestei lumi, revelatorul nemuririi, focul de pe altar ! și fără lumina ta, omul n-ar putea bănui infinitul !

*

Aceste șase săptămîni fură pentru mine un botez al focului ; el îmi transfigură sufletul, mi-l purifică de toate petele cu care fusese întinat pînă atunci. Iubirea fu făclia care, înflăcărîndu-mă, îmi lumină totodată natura, această lume, pe mine însumi și cerul. Înțelesei neantul

acestei lumi văzîndu-l cum se spulberă în fața unei scînteii a vieții adevărate ! Mă cuprinse rușinea de mine însumi, privindu-mi trecutul și comparîndu-mă cu puritatea și cu desăvîrșirea femeii pe care o iubeam. Intram în cerul sufletelor, pătrunzînd cu ochii și cu inima în această mare a frumuseții, a sensibilității, a purității, a melancoliei și a iubirii care se deschidea din clipă-n clipă, și mai mult în fața ochilor, în glasul, în convorbirile mele cu creatura celestă care se ivise de curînd în fața mea. De cîte ori n-am îngenuncheat în fața ei, cu fruntea lăsată pe iarbă, în atitudinea și cu simțimîntul adorației ! De cîte ori n-am rugat-o, așa cum te rogi unei ființe de altă natură, să mă spele cu una din lacrimile ei, să mă ardă într-una din flăcările ei, să mă aspire într-una din respirațiile ei, ca să nu mai rămînă nimic din mine, în mine însumi, decît apa purificatoare cu care m-ar fi spălat, decît focul ceresc în care m-ar fi mistuit, decît acel suflu nou cu care mi-ar fi însuflețit noua mea ființă ! pentru ca eu să devin ea, iar ea să devină eu, și pentru ca însuși Dumnezeu, cînd ne va chema în fața lui, să nu mai poată recunoaște, nici să despartă ceea ce ar fi schimbat și contopit miracolul iubirii... O ! dacă veți avea un frate, un fiu sau un prieten care n-a înțeles niciodată ce e virtutea, rugați cerul să-l facă să iubească astfel ! Cît timp va iubi, va fi în stare de toate devotamentele, de toate eroismele, pentru a fi deopotrivă cu idealul iubirii lui. Iar cînd nu va mai iubi, în sufletul lui va rămîne pentru totdeauna gustul voluptății cerești ce-l va dezgusta de apele viciului, și o privire ridicată, în taină, spre izvorul de unde i-a fost îngăduit să bea o dată !

Nu pot să spun ce izbăvitoare rușine de mine însumi mă cuprindea în fața aceleia pe care o iubeam ; dar dojenile ei erau atît de pline de dragoste, privirile ei, deși atît de pătrunzătoare, erau atît de blînde, cuvintele ei de iertare erau atît de sfinte, încît, umilindu-mă în fața ei, nu simțeam că mă înjosesc, ci că mă înalț și cresc. Credeam aproape că simt cum înflorește din propria mea fire, în mine însumi, puritatea, splendoarea pe care lumina sa o răsfrîngea numai în mine ! O comparam fără încetare și fără să vreau cu celelalte femei pe care le văzusem în treacăt. Afară de Antonine, care îmi apărea ca naiva copilărie a Juliei ; afară de mama mea, căreia îi

semăna prin sfințenie și prin înțelepciunea ei, nici o altă femeie nu se bucura în ochii mei de cea mai mică asemănare. O singură privire a ei punea în umbră tot restul vieții mele. Cuvintele ei îmi revelau întinderi, gingășii, podoabe sufletești, simțiri și pasiune pline de sfințenie care mă strămutau pe tărîmuri necunoscute, unde credeam că respir pentru prima oară aerul din ținutul copilăriei mele și al propriilor mele gînduri. Tot ce exista în mine ca ușurință, vanitate, copilărie, uscăciune, ironie sau amărăciune sufletească, urme rămase din acei ani urîți ai adolescenței mele, pierea astfel, încît nu mă mai recunoșteam eu însumi. Cînd nu mai eram alături de ea, mă simțeam bun, mă credeam pur. Regăseam seriozitatea, entuziasmul, rugăciunea, cucernicia lăuntrică, lacrimile calde care nu curg din ochi, ci urcă, precum un izvor ascuns din adîncul văditelor noastre uscăciuni sufletești și spală inima fără a o moleși. Îmi făgăduiam să nu mai cobor niciodată din acele înălțimi cerești, dar fără amețeli, unde plinele-i de dragoste dojeni, glasul ei, singura ei prezență, aveau darul de a mă înălța. Era ca o a doua virginitate a sufletului meu pe care o căpătam din razele eternei virginități a iubirii ei. Nu puteam să spun dacă în părerile mele despre ea era mai multă milă decît atracție, atît de mult se îmbinau aci, deopotrivă, pasiunea și adorația, schimbînd de mii de ori într-o clipă, în gîndurile mele, iubirea în cult și cultul în iubire. O ! nu e, oare, acolo, ultima culme a iubirii : admirația înfocată în stăpînirea frumuseții desăvîrșite și voluptatea în suprema adorație ?... Tot ceea ce ea îmi spusese mi se părea etern, tot ceea ce privise mi se părea sfințit. Invidiam pămîntul pe care-l călcase mergînd ; razele soarelui, care o învăluiau în timpul plimbărilor noastre, mi se păreau fericite pentru că o mîngîiaseră. Aș fi dorit să adun tot aerul pe care ea îl sfințise sub privirile mele pentru a-l despărți pentru totdeauna de undele aerului ; aș fi vrut să închid ca într-o ramă chiar și locul gol pe care ea tocmai îl lăsase în spațiu, pentru ca nici o făptură inferioară să nu-l mai ocupe vreodată, pe tot timpul duratei pămîntești. Într-un cuvînt, vedeam, simțeam, adoram totul și pe Dumnezeu însuși, în această divinitate a iubirii mele... Dacă viața ar dura într-o asemenea stare sufletească, natura ar sta pe loc, sîngele ar înceta de a mai curge în vine, inima ar uita să mai bată sau, mai curînd,

n-ar mai fi nici zvîcnire, nici domolire, nici oboseală, nici grabă, nici moarte, nici viață în simțurile noastre ; n-ar mai fi decît o eternă și vie împietrire a întregii noastre ființe într-o altă ființă.

*

În timpul acesta, fericirea de-a fi singuri noi doi, acest Eden al sufletelor îndrăgostite, faptul că ea descoperea zilnic în mine cîte un dezvăluit abis al gîndurilor mele, aidoma tainelor propriei ei firi ; acel văzduh al toamnei peste munții care păstrează ca niște sobe încălzite în timpul verii, razele încropite ale soarelui, pînă aproape de căderea zăpezilor ; acele plimbări, departe, printre cabane și pe ape ; balansarea bărcii sau plăcuta legănare pe spatele catîrilor, care seamănă cu aceea a valurilor ușoare și domoale ale mării ; laptele vacilor din acele pășuni care i se aducea spumînd, dimineața și seara, în cupe de lemn de fag cioplit de ciobani ; și, mai presus de toate, acea dulce exaltare, acea pasiune înfocată dar calmă, acea amețeală continuă a unui suflet pe care întîia iubire îl ridică de la pămînt, ca pe aripi, și-l duce din gînduri în gînduri, din vis în vis, printr-un nou cer, într-o neîntreruptă înflorire a inimii ; toate acestea o însănătoșeau vădit. De dimineața pînă seara o vedeai întinerind. Era ca o convalescență a sufletului care se transmitea trăsăturilor. Chipul ei, cam vînăt la început, prin acele cearcăne din jurul ochilor semănînd cu urmele morții, își recăpăta rotunjimea obrajilor, căldura sîngelui, frăgezimea tenului, pufușorul de pe fața unei tinere fete care a umblat mult timp pe munte, unde obrazul i-a fost pișcat de primele adieri reci, venite dinspre ghețar ; pleoapele ei nu mai arătau oboseala, ochii nu mai aveau umbre, buzele, cute. Privirile ei pluteau într-o necurmată ceață luminoasă a sufletului, abur al unei inimi fierbinți strîns pe globul ochilor în lacrimi ce izvorăsc întruna, dar pe care chiar această flacără a iubirii le usucă și care nu curg niciodată. Înfățișarea își relua puterea, mișcările, supletețea, pașii, ușurința și vioiciunea acelora ale unui copil. De cîte ori se întorcea de pe drumurile bătute cu mine, în curtea casei, bătrînul

medic și familia sa scoteau strigăte de uimire în fața minunatei schimbări produse, doar în douăzeci și patru de ore, în sănătatea ei și în fața uluitoarei tinereți și a vieții, pe care această schimbare i le aducea în priviri.

Într-adevăr, fericirea părea că are raze și răspîndește în jurul ei o lumină de care tînăra femeie era învăluită și cu care învăluia pe cei ce o priveau. Această strălucire a frumuseții, această lumină a iubirii, nu sînt deloc, așa cum s-ar crede, imaginile unui poet. Poetul nu face altceva decît să vadă mai bine ceea ce scapă privirilor distrate sau oarbe ale celorlalți oameni. S-a spus, adesea, despre o tînără fată că ea ar lumina întunecimea nopții. Se putea spune despre Julie că ea încălzea aerul din jurul ei. Eu mergeam, trăiam învăluit de acea caldă adiere a frumuseții ei renăscute ; ceilalți o simțeau doar în treacăt.

*

Cînd mă înapoiam în camera mea, în puținele clipe cînd eram silit să mă despart de ea, mă simțeam, chiar la amiază, ca într-o carceră fără aer și fără lumină. Chiar cel mai strălucitor soare nu mă mai lumina decît dacă era răsfrînt prin ea în ochii mei. Cu cît o vedeam, cu atît o admiram mai mult, și mai puțin puteam să cred că ar fi o făptură de același fel cu mine. Dumnezeiasca ei iubire devenise în cele din urmă o credință a închipuirii mele. În gîndul meu, mă prosternam fără preget în fața acestei ființe prea îndrăgostită pentru a fi un Dumnezeu, prea sfîntă pentru a fi o femeie. Căutam să-i dau un nume, dar nu-l găseam. În lipsa acelui nume, îi spuneam, în mine însumi, taină. Sub acest nume vag și nedefinit, îi aduceam un cult care prin dragoste ținea de pămînt, prin admirație înfocată de vis, prin prezență de realitate, și prin adorație de cer.

În cele din urmă, mă silise să mărturisesc că am scris, uneori, versuri, dar nu i le-am arătat niciodată. Dealtfel, părea că-i place prea puțin această formă artificială și rînduită a graiului, care desfigurează, atunci cînd nu idealizează, simplitatea sentimentului și a emoției. Firea ei era prea spontană, prea profundă și prea serioasă pentru a se potrivi acestor reguli formale, acestor schițări și

acestor cadențe domoale ale poeziei scrise. Ea era poezia fără liră ; sinceră ca inima, simplă ca primul cuvînt, visătoare ca noaptea, luminoasă ca ziua, iute ca fulgerul, imensă ca o cîmpie întinsă. Sufletul ei era o gamă infinită, pe care nici o prozodie n-ar fi de ajuns s-o versifice. Chiar vocea ei era un cîntec neîntrerupt pe care nici armonia versurilor n-o putea egala. Dacă aș fi trăit mult timp lîngă ea, n-aș fi citit și n-aș fi scris versuri niciodată. Ea era pentru mine poemul viu al naturii și al sufletului meu. Sentimentele mele se răsfrîngeau în inima ei, imaginile mele în privirile ei, cîntecul meu în glasul ei ! Dealtfel, poezia cu totul materialistă și prea sonoră de la sfîrșitul celui de-al optsprezecelea secol al Imperiului, din care ea păstra cele mai importante cărți în camera ei, ca *Delille* și *Fontanes,* nu era făcută pentru noi. Sufletul ei, care fusese legănat de valurile melodioase de la tropice, era un focar de durere, de visare, de iubire, pe care toate murmurele aerului și ale apelor n-ar fi de ajuns pentru a le răspîndi ! Ea încerca uneori în fața mea să citească aceste cărți și să le admire potrivit cu reputația lor, dar le zvîrlea cu un gest de nerăbdare, pentru că rămîneau mute în mîinile ei, ca niște coarde rupte, din care în zadar ai încerca să smulgi un sunet, lovind clapele pianului. Glasul inimii ei nu era decît în glasul meu, dar ea nu putea să se smulgă vreodată din el. Versurile ce ea trebuia să mi le inspire nu aveau să răsune decît pe mormîntul ei. Ea n-a știut niciodată pe cine a iubit, înainte de a muri. Eram pentru ea fratele ei. Puțin ar fi interesat-o dacă aș fi fost poet pentru toată cealaltă lume. În iubirea ei nu exista nimic altceva care să-mi aparțină decît eu însumi.

O singură dată îi arătai, fără să vreau, un mic dar al poeziei pe care ea era departe de a-l bănui sau dori în mine. Prietenul meu Louis *** venise să petreacă cîteva zile cu noi. Seara fusese plină, pînă la miezul nopții, de lecturi, de convorbiri familiale, de visări destăinuite cu voce tare, de tristeți sau de surîsuri. Ne miram în fața acelor tinere destine necunoscute cu puțin timp înainte, unele de altele, și acum adunate și contopite sub același acoperiș, în colțul aceluiași cămin, sub gemetele acelorași furtuni ale toamnei, într-o căsuță din munții Savoii : încercam să prevedem prin ce joc al Providenței sau al în-

tîmplării chiar aceste vînturi ale vieţii ne vor împrăştia sau ne vor aduna la un loc din nou. Aceste mărginite aspecte ale orizontului vieţilor noastre viitoare ne-au întristat în cele din urmă. Rămîneam tăcuţi în faţa măsuţii puse pentru ceai, pe care ne rezemasem coatele. La sfîrşit, Louis, care era poet, simţi cum îi izvorăşte o undă de melancolie în suflet şi dori s-o transpună în scris. Tînăra femeie îi dădu un creion şi hîrtie. El aşternu pe hîrtia de pe marmura şemineului cîteva strofe pline de jale şi înecate în lacrimi, ca strofele funebre ale lui Gilbert. Louis se asemăna lui Gilbert, el ar fi scris aceste strofe care vor trăi atît cît gemetele lui Iov în inima oamenilor :

Biet musafir la-ntinsul banchet al vieţii-amare
Venit-am într-o zi şi mor ;
Eu mor şi-ncet m-apropii de groapa mea, la care
N-o plînge nici un trecător !

Versurile lui Louis mă înduioşară. Îi luai creionul din mînă. Mă retrăsei o clipă în fundul camerei şi scrisei, la rîndul meu, aceste versuri, care vor muri cu mine, fără să fi fost culese în vreo carte ; primele versuri care ţîşniră din inima şi nu din imaginaţia mea. Le citii fără să îndrăznesc a-mi ridica ochii spre aceea căreia îi erau închinate. Iată-le ; dar nu, le şterg, tot talentul meu sta în iubirea mea, el s-a stins odată cu ea.

Sfîrşind de a citi aceste versuri, văzui pe figura Juliei, luminată de răsfrîngerea razelor lămpii, o expresie de mirare atît de duioasă şi o expresie a frumuseţii atît de supraomeneşti, încît rămăsei cu totul nelămurit dacă mă aflu, aşa cum o spuneau şi versurile mele, între înger şi femeie, între iubire şi prosternare. Acest ultim sentiment cuprinse totodată sufletul meu şi sufletul prietenului meu. Îngenunchearăm în faţa canapelei pe care sta tînăra femeie ; îi sărutarăm capătul şalului negru, care-i acoperea picioarele. Aceste versuri îi părură numai izvorîrea spontană şi personală a sentimentului pe care-l nutream pentru ea. Ea le lăudă, dar nu-mi mai aminti de ele. Prefera convorbirile noastre fireşti, şi chiar tăcerile noastre visătoare, unul lîngă altul, decît aceste jocuri ale minţii, care pîngăresc sufletul mai mult decît îl exprimă. La cîteva zile după aceea, Louis ne părăsi.

*

După aceste prime versuri ale mele, o slabă strofă din neîntreruptul imn al inimii mele, ea mă rugă să-i compun o odă, pe care ar vrea s-o închine, ca un dar al admirației și ca o încercare a talentului meu, unui om din lumea prietenilor ei din Paris, pentru care avea cel mai mare respect şi cea mai mare afecţiune. Era Domnul de Bonald. Nu ştiam nimic despre el, afară de numele său şi de aureola lui de legiuitor filozof şi creştin de care, pe bună dreptate, acest nume era atunci înconjurat. Îmi închipuii că trebuia să-i vorbesc unui Moise modern, care scotea din razele unui alt Sinai lumina divină cu care inunda legile umane. Am scris această odă într-o noapte. Am citit-o dimineața sub un castan de pe munte, aceluia care mi-o inspirase. Ea mă puse s-o recitesc de trei ori. Seara, o copiè cu mîna ei ușoară, dar energică. Literele ei lunecau, ca umbra aripilor gîndurilor sale, pe hîrtia albă, cu repeziciunea, eleganța şi limpezimea zborului păsării în văzduh. A doua zi, ea o trimise la Paris. Domnul de Bonald îi răspunse, prevestind un viitor frumos talentului meu. Aceasta fu originea relațiilor mele cu acest minunat om, pe care de-atunci l-am admirat și i-am îndrăgit caracterul fără a-i împărtăși însă doctrinele teocratice. Adeziunea mea la acele simboluri, pe care nu le cunoșteam, nu fusese decît un gest de amabilitate și de afecţiune. Ar fi fost, după aceea, un omagiu adus virtuţii. Dar Domnul de Bonald era, ca și Domnul de Maistre, unul din acei profeţi ai trecutului, unul din acei oameni îmbătrîniţi în ideile lor, pe care-i saluţi cu adînc respect. Așezați pe pragul viitorului, ei nu vor să pătrundă în el, ci se opresc o clipă, pentru a asculta frumoasele tînguiri ale lucrurilor care mor în sufletul omului.

*

Nu mai era toamnă ; era o iarnă blîndă, încă luminată și încropită din cînd în cînd de licăririle razelor soarelui, printre nori. Noi încă ne amăgeam și ne spuneam că e toamnă. Ne era atîta groază să recunoaştem că vine iarna, care avea să ne despartă ; zăpada cădea, adesea, dimineața, ca nişte ușoare pete albe pe trandafirii de Bengal şi pe florile de siminoc din grădină, ca puful alb

al lebedelor care și-ar fi schimbat penele în timpul nopții, în cercuri, unde le vedeam străbătînd văzduhul. La amiază, soarele topea această zăpadă și petreceam, adesea, ore fermecătoare pe lac. Tremurul și respirația apelor încropeau aci, răsfrîngîndu-le, ultimele raze ale anului. Smochinii, care spînzură pe stîncile ce ies din valuri spre miazăzi, la adăpostul micilor golfuri, își păstrau încă frunzele late. Răsfrîngerile soarelui pe aceste stînci le dădeau încă culorile, splendorile și căldura serilor de vară. Numai că aceste ore treceau repede, ca graba vîslelor care ne plimbau spre aceste stînci ce formează coasta lacului, spre sud. Lumina soarelui, ce atingea în treacăt vîrfurile brazilor, mușchiul verde, păsările din timpul iernii cu pene mai bogate, mai săltărețe și mai blînde decît acelea din timpul primăverii ; belșugul de apă și spuma șerpuitoare a miilor de cascade care se întindeau peste livezile povîrnite și se întîlneau în rîpele de unde cădeau cu vuiete și împroșcări sonore, din înaltul stîncilor lucii și negre, în lac ; sunetul cadențat al lopeților, dîra tînguitoare a vîslei care părea că trimite, ca o voce prietenească ascunsă sub valuri, gemete misterioase , peste noi, însoțindu-ne cu părerile ei de rău ; în sfîrșit, tihna sufletească supranaturală, pe care o încercam în această atmosferă luminoasă și caldă, unul lîngă altul, despărțiți de pămînt prin aceste abisuri de apă, ne copleșea uneori cu un asemenea sentiment al voluptății de a exista, cu o asemenea plinătate a bucuriei lăuntrice, cu o asemenea revărsare a liniștii în iubire, încît am fi sfidat chiar cerul de-a mai adăuga ceva la ea. Dar această fericire era îmbinată în noi cu sentimentul că ea se va sfîrși în curînd, iar fiecare mișcare a vîslei răsuna în inimile noastre ca un pas al zilei care ne apropia de despărțire. Cine știe dacă mîine aceste frunze care tremură nu vor fi căzut în apă, dacă acest mușchi pe care am putea să ne așezăm încă, nu ar fi acoperiți de un strat gros de zăpadă, dacă aceste strălucitoare stînci, acest cer albastru, aceste unde scînteietoare, nu vor fi învăluite de cețurile nopții viitoare, într-un ocean de palidă și sumbră promoroacă ?

Un lung suspin ieșea din piepturile noastre la aceste gînduri care ne frămîntau pe amîndoi, în același timp, fără să îndrăznim să ni le comunicăm, de teama de a nu trezi nefericirea spunîndu-i pe nume. O ! cine n-a

avut astfel în viața sa aceste clipe de fericire fără apărare și fără ziua de mîine, unde viața se concentrează într-o oră pe care ar dori s-o eternizeze și pe care o simte că-i scapă minut cu minut, ascultînd legănarea pendulului ce bate secunda, privind acul care înghite ora pe cadran, simțind roata carului ce, cu fiecare învîrtitură, scurtează spațiul, sau ascultînd fîșîitul unei prore care lasă valul în urmă și care te apropie de mal, unde va trebui să cobori din cerul visurilor tale pe țărmul aspru și rece al realității !

★

Într-o după-amiază, pe cînd eram astfel nespus de plăcut legănați în barcă, la soare, într-un golf mic, calm și cald, între două brațe ale muntelui Chat, la zgomotul depărtat al unei mici cascade care iscă un cînt neîntrerupt sub grotele pe unde se strecoară, înainte de a se pierde în prăpastia apelor, barcagiii noștri voiră să coboare pe uscat, pentru a ridica plasele pe care le așezaseră în ajun. Rămăserăm singuri în barca rău legată de țărm, cu o frînghie, de o ramură de smochin, dar clătinarea bărcii făcu să se îndoaie și să se rupă creanga, tîrîndu-ne în larg, fără ca noi să fi băgat de seamă ; ne depărtarăm de țărm spre mijlocul golfului, la trei sute de pași de stîncile perpendiculare de care e înconjurat. În acest loc, apele lacului aveau culoarea bronzului, acel reflex al metalului topit, acea încremenire pe care le-o dau întotdeanua răsfrîngerea umbrei înaltelor faleze, vecinătatea stîncilor parcă cioplite vertical și care vestesc adîncimea de nemăsurat a valurilor, într-o albie pe care nimeni nu cutează s-o sondeze. Puteam să iau din nou lopata și să ne apropiem de țărm ; dar acea izolare de întreaga natură vie ne înfiora nespus de plăcut. Am fi vrut să ne pierdem astfel, nu pe o mare care are țărmuri, ci pe un firmament care nu le are. Nu mai auzeam vocile barcagiilor, care se aflau foarte departe, de-a lungul țărmului Savoiei și pe care promontoriile ni-i ascundeau ; nu auzeam decît vuietul ușor, depărtat și intermitent al cascadei, cîteva zburdalnice adieri care străbăteau din cînd în cînd văzduhul nemișcat, pline de suspinele armonioase ale pinilor, și ușoarele și surdele lovituri ale valurilor în

laturile bărcii, pe care numai suflul respirației noastre o făcea abia să se clatine.

Soarele lumina numai jumătate din barca noastră, cealaltă rămînînd în umbra muntelui ; prora era în soare, iar pupa într-o lumină mai slabă. Stam la picioarele Juliei, pe fundul bărcii, ca în prima zi cînd o adusesem de la Haute-Combe. Ne plăcea să ne amintim împrejurările din acea primă zi, de acel timp plin de mister și prietenie intimă, de unde începea pentru noi lumea, pentru că acea zi era data întîlnirii și a iubirii noastre. Ea era culcată pe jumătate pe bancă, cu un braț petrecut peste marginea luntrei și atîrnînd de-asupra apei, cu celălalt sprijinit pe umărul meu, cu mîna jucîndu-se cu un cîrlionț al părului meu lung ; capul meu era puțin dat pe spate, pentru ca ochii mei să nu vadă din tot orizontul decît firmamentul și figura ei desenîndu-se pe fundul cerului. Obrazul îi era plecat pe al meu, vrînd parcă să privească soarele ei pe fruntea mea și lumina ei, în ochii mei. O expresie de fericire calmă, profundă, de negrăit se revărsa din toată înfățișarea ei și dădea chipului său o strălucire și o transparență sufletească vrednică de acel cadru al cerului, în care o priveam adorînd-o. Deodată, o văzui cu fața palidă, retrăgîndu-și brațele, unul de pe umărul meu, celălalt de pe marginea bărcii, ridicîndu-se cu o bruscă tresărire în capul oaselor, ducîndu-și mîinile la ochi, acoperindu-și cu ele o clipă figura, stînd pe gînduri în tăcere, apoi retrăgîndu-și mîinile ude de cîțiva stropi de lacrimi și strigînd cu un glas hotărît, senin și liniștit : „O ! Să murim !..“

După acel singur cuvînt, ea tăcu o clipă, apoi zise din nou : „O ! da, să murim, fiindcă pămîntul n-are ce să ne mai dea, cerul n-are ce să ne mai promită !“ Privi îndelung în jurul ei cerul, munții, lacul, valurile străvezii și abia luminoase de sub umbra bărcii. „Vezi, îmi spuse ea (era prima și ultima dată cînd s-a folosit, vorbindu-mi de acest fel de limbaj solemn sau prietenesc, după cum îi vorbim lui Dumnezeu sau omului), vezi cum totul e pregătit pentru un sfîrșit sfînt al vieții amîndurora în jurul nostru !? Iată acest soare, din cel mai frumos an al nostru, care apune ca să nu mai răsară poate mîine ; iată acești munți care se oglindesc pentru ultima oară în acest lac,

ei își întind lungile umbre pînă la noi, ca pentru a ne spune : «Înveliți-vă în acest giulgiu pe care vi-l întind» ; iată valuri pure, limpezi, adînci, tăcute, care ne pregătesc un culcuș de nisip, unde nimeni nu va veni să ne trezească spre a ne spune : «Să plecăm !» Nici un ochi omenesc nu ne vede. Nimeni nu va ști prin ce mister barca goală se va sfărîma mîine de vreo stîncă de pe coastă. Nici o cută a acestor valuri nu va trăda oamenilor, curioși sau indiferenți, locul unde două trupuri vor fi lunecat în adînc, îmbrățișîndu-se sub valuri, în care două suflete se vor fi ridicat, contopite, în văzduhul etern. Nici o șoaptă nu va rămîne în urma noastră pe pămînt, decît foșnetul cutei valului care se va închide peste noi !... O ! să murim în această beție a sufletului și a naturii, care nu ne va face să simțim decît voluptatea morții ! Mai tîrziu, vom dori să murim și vom muri, poate, mai puțin fericiți ! Sînt cu cîțiva ani mai în vîrstă decît tine ; această diferență, care nu se simte azi, va crește cu timpul. Puținul farmec al chipului meu, care te-a ispitit, se va ofili în curînd. În ochii tăi nu vor mai rămîne decît amintirea și mirarea înfocatei tale pasiuni care s-a spulberat. De altfel, eu nu pot fi decît un suflet pentru tine... Vei simți nevoia unei alte fericiri... Voi muri de gelozie, dacă o vei găsi lîngă o altă femeie... Voi muri de durere, dacă te voi vedea nefericit din cauza mea !... O ! să murim, să murim ! și să stingem acest viitor îndoielnic sau sinistru, în acest ultim suspin care nu va avea, pe buzele noastre, decît savoarea deplină a fericirii desăvîrșite !..."

Sufletul meu îmi spunea, în aceeași clipă și cu aceeași tărie, ceea ce gura ei îmi șoptea la ureche, ceea ce chipul ei spunea ochilor mei, ceea ce natura solemnă, mută, tristă în splendoarea orei ei supreme, spunea tuturor simțurilor mele. Astfel că cele două voci pe care le auzeam, una în afară, cealaltă înăuntru, îmi spuneau aceleași cuvinte, ca și cum unul din aceste glasuri n-ar fi fost decît ecoul sau exprimarea celuilalt. Uitai lumea întreagă și-i răspunsei : „Să murim !"

. . . .

. . . .

Înfăşurai de opt ori în jurul trupului ei și al meu, strîns unite ca într-un giulgiu, funiile plasei pescăreşti care se aflau la îndemîna mea în barcă. O ridicai în braţe, pe care mi le lăsasem libere, pentru a o arunca împreună cu mine în valuri... Chiar în clipa cînd mă propteam bine pe picioare și-mi luam vînt pentru a sări în adîncul ce trebuia să ne înghită pentru totdeauna, pe amîndoi, îi simții capul palid căzîndu-i, ca greutatea unui lucru neînsuflețit, pe umărul meu, și trupul prăbușindu-i-se în genunchi. Prea marea emoție, prea marea fericire de a muri împreună, depășiseră chiar dorința de a muri. Tînăra femeie leşinase în braţele mele. Gîndul de a profita de leșinul ei spre a o tîrî, fără știrea ei, și poate fără voia ei în propriul meu mormînt, mă umplu de o bruscă spaimă. Mă încovoiai, sub povară, pe fundul bărcii. Mă grăbii să desfac funiile care ne legau. O întinsei pe bancă. Cu mîinile mele, ude de apa rece a lacului,îi stropii îndelung fruntea și buzele. Nu știu cît timp rămase astfel, în nesimţire, fără culoare în obraji şi fără voce. Cînd băgai de seamă că ea deschidea iarăși ochii și că revenea la viaţă se făcuse noapte, şi abia simțita legănare a valurilor ne tîrîse în mijlocul lacului.

— Dumnezeu n-a îngăduit-o, îi spusei ; trăim ; ceea ce ni se părea că iubirea noastră ne îndreptăţeşte să facem, nu era oare un îndoit păcat ? Nu este oare nimeni căruia să-i aparţinem pe pămînt ?... nu-i nimeni nici în cer ? adăugai eu, arătîndu-i, plin de smerenie, cu privirea și cu gestul firmamentul, ca și cum aș fi întrevăzut acolo pe judecătorul şi pe stăpînul destinelor noastre.

— Să nu mai vorbim de asta, îmi spuse ea, repede și cu o voce molcomă ; să nu mai vorbim despre asta niciodată ! Ai vrut să trăiesc, voi trăi ; păcatul meu nu era faptul de a muri, ci acela de a te tîrî în moarte odată cu mine ! Era un fel de amărăciune şi un fel de afectuoasă dojană în glasul și în privirea ei.

— Oare, chiar cerul, îi spusei răspunzînd gîndurilor ei, are momente ca acelea pe care tocmai le-am trăit împreună ? Viața le are ; și asta-mi e de ajuns pentru a o slăvi. De data asta, ea își recăpătă deodată culoarea obrajilor și liniștea. Apucai lopeţile. Dusei încet barca spre mica plajă de nisip. Auzeam acolo glasurile barcagiilor, care aprinseseră un foc în grota de sub stîncă. Străbăturăm lacul, visători, şi ne întoarserăm tăcuţi acasă.

*

Seara, intrînd în camera ei, o găsii cu ochii plini de lacrimi, în fața mesei ; mai multe scrisori, scoase din plicuri, erau risipite printre ceștile de ceai.

— Ar fi fost mai bine să murim deodată, pentru că iată lunga moarte a despărțirii care va începe pentru mine, spuse ea arătîndu-mi cu degetul scrisorile cu mărci din Geneva și din Paris.

Soțul ei îi scria că începe să se neliniștească de lunga ei absență, într-un anotimp care poate deveni aspru de la o zi la alta ; că simte cum slăbește în fiecare lună ; că ar dori s-o îmbrățișeze și s-o binecuvînteze înainte de a muri. Amarele lui stăruințe erau pline de afectuoase sentimente întru totul părintești și de vesele aluzii la tînărul și frumosul frate care o făcea să uite prea mult celelalte prietenii. Cealaltă scrisoare era de la medicul din Geneva, care trebuia să vină pentru a o duce iar la Paris. Îi scria că e obligat să plece de grabă în Germania, ca să îngrijească un prinț domnitor ce-i solicita serviciile medicale, și că-i trimite în locul său un om de ispravă și priceput, care o va însoți pînă la Paris, și mai ales îi va servi ca fecior de casă și curier în timpul drumului. Acest om sosise. Plecarea era fixată pentru a treia zi.

Deși presimțite în fiecare zi, aceste vești ne surprinseră ca și cum ele n-ar fi trebuit să vină niciodată. Petrecurăm o lungă seară și aproape jumătate din noapte, în tăcere, cu ochii secați de lacrimi, cu coatele rezemate pe măsuță, unul în fața celuilalt, neîndrăznind nici să ne privim, nici să ne vorbim, de teama de a izbucni în plîns, și neîntrerupînd această lungă și mută agonie a gîndurilor noastre decît prin cîteva cuvinte fără șir și aiurite, rostite cu un glas adînc și înăbușit, cuvinte care răsunau în cameră ca niște stropi de lacrimi pe un sicriu. Mă hotărîi îndată să plec și eu.

*

A doua zi fu ajunul despărțirii noastre. Parcă voind să ne sfideze, ziua se arătă mai strălucitoare și mai luminoasă decît fusese în cele mai senine dimineți de octombrie.

În timp ce ni se pregăteau cuferele și se încărca trăsura cu ele, noi plecarăm cu catîrii și călăuzele. Merserăm în

vale și pe munte, să ne luăm rămas bun, ca de la popasurile iubirii noastre, de la toate locurile unde la început ne văzusem în treacăt, apoi ne întîlnisem, după aceea drumețisem laolaltă, pe urmă stătusem de vorbă, iubisem în timpul acelui lung și sfînt contact dintre această natură singuratică și noi. Începurăm mai întîi cu Tresserves, fermecătoare colină ! Ea se înalță ca o lungă dună de verdeață, între valea Aixului și lacuri. Coastele ei, parcă cioplite perpendicular pe ape, sînt acoperite de castani demni de-a fi comparați cu castanii din Sicilia. Ramurile lor întinse peste prăpastie parcă încadrează cerul sau porțiunile albastre ale lacului, după cum privești, în sus sau în jos. Pe mușchiul catifelat ce acoperă rădăcinile acestor arbori frumoși, care văd cum trec tinerii și tinerele fete ca niște furnici, ne făuriserăm cele mai multe visuri în orele noastre de contemplare. De aci, coborîrăm, pe un povîrniș foarte înclinat, pe lîngă un mic castel singuratic care se numește *Bon-Port.* Acest donjon e atît de ascuns în partea dinspre uscat, sub castanii din Tresserves, iar în partea dinspre lac, de colțurile adînci ale unui golf adăpostit de valuri, încît cu greu îl zărești, fie că mergi pe colină, fie că plutești pe mica mare a Bourgetului. O terasă acoperită de cîțiva smochini desparte castelul de plaja cu nisip fin unde vin necontenit să moară, să spumeze, să lingă țărmul și să bolborosească, micile limbi albastre ale valurilor. O ! cît de mult am pizmuit pe fericiții stăpîni ai acestui cuib neștiut de oameni, ascuns între crengi și ape și cunoscut numai de păsările lacului, de vîntul de miazăzi și de soare ! Îl binecuvîntarăm de mii de ori în tihna sa și-i dorirăm să adăpostească inimi ca ale noastre.

★

De la *Bon-Port* urcarăm iar, ocolind colina Tresserves pe la capătul ei, spre miazănoapte, către munții înalți care domină valea din Chambéry, spre Geneva. Revăzurăm platourile, pășunile, colibele ascunse sub nuci, cocoașele muntelui acoperite de gazonul unde mugesc juncile. Talanga lor sună fără întrerupere, în timpul mersului lor

prin iarbă, pentru a-i vesti pe ciobanii care le păzesc de departe. Ne urcarăm pînă la ultimile cabane. Vîntul înghețat al iernii parcă arsese aci vîrful ierburilor. Ne amintirăm de clipele fermecătoare pe care le petrecuserăm aci, de cuvintele pe care ni le spusesem, de iluziile că ne vom despărți de toată lumea, iluzii pe care ni le făcuserăm, cîndva, de suspinele pe care le încredințasem aci vîntului și razelor de soare de pe munți, spre a le duce în cer. Ne amintirăm toate acele clipe de fericire și de liniște, care și-au luat zborul, toate acele cuvinte, toate acele visuri, toate acele gesturi, toate acele priviri, toate acele năzuințe, așa cum golești o casă de ceea ce are ea mai de preț atunci cînd o părăsești. Înmormîntarăm cu gîndul toate aceste comori, toate aceste amintiri, toate aceste speranțe, în pereții de lemn ai acelor cabane închise pînă la primăvară, ca într-un depozit al sufletelor noastre, pentru a le regăsi neatinse la înapoiere, dacă ar trebui să ne înapoiem vreodată acolo.

*

Coborîrăm din nou, prin largi platouri împădurite, pînă la albia învolburată a unei cascade. Aci a fost ridicat un mic monument funerar, în amintirea unei tinere și frumoase femei, doamna de Broc ; această victimă a murit aci, în urmă cu cîțiva ani, tîrîtă de un vîrtej al apelor, în fundul unei grote de unde spuma valurilor aduse, mult timp după aceea, rochia ei albă, și astfel i s-a putut găsi trupul. Îndrăgostiții vin și se așează adesea în fața acestui mormînt stropit de ape. Inimile li se frîng, mîinile li se împreună a rugăciune, gîndindu-se că șubreda lor fericire depinde de un pas greșit pe o piatră lunecoasă.

De la această cascadă care a primit numele de *doamna de Broc*, merserăm în tăcere spre lac. Îl cuprinzi cu privirea în toată întinderea lui, de la picioarele castelului *Saint-Innocent*. Acolo coborîrăm de pe catîrii noștri, sub un codru înalt de stejari risipiți și întretăiați de bălării, pustiu cîndva. De atunci, un colonist bogat, reîntors din Indii, a construit o frumoasă casă în stil rustic și a plantat grădini pe micul său domeniu părintesc. Lăsarăm catîrii să pască, deshămați, în pădure, sub paza copiilor care ne călăuzeau. Înaintarăm singuri, din copac în copac și din luminiș în luminiș, pînă la capătul acelei limbi de pă-

mînt de unde zărirăm lacul strălucind și unde auzeam cum foșnesc apele. Acest codru de la Saint-Innocent e un promontoriu care înaintează în mijlocul valurilor, în partea cea mai melancolică și mai nelocuită a țărmului. El se termină la cîteva stînci de granit cenușiu, spălate de spuma valurilor, atunci cînd vîntul le ridică, uscate și lucioase cînd valul s-a retras. Ne așezarăm fiecare pe cîte una din aceste pietre alăturate. În față, mănăstirea din Haute-Combe se ridica întocmai ca o piramidă neagră, înaintea noastră, de pe celălalt țărm al lacului. Priveam o mică pată albă care strălucea la picioarele întunecatelor terase ale mănăstirii. Era casa pescarului, unde valurile ne aruncaseră pe amîndoi, spre a ne uni pentru vecie, prin acea întîlnire întîmplătoare ; era odaia unde se scursese acea noapte sinistră și divină totodată, care hotărîse de soarta vieților noastre.

— Acolo e ! îmi zise ea întinzînd mîna spre lac și arătîndu-mi cu degetul punctul luminos, abia vizibil în depărtare și în umbra țărmului opus. Va fi oare un loc și o zi, adăugă ea cu tristețe, cînd amintirea a tot ce s-a petrecut în noi, acolo, în clipe nemuritoare, nu-ți va mai apărea în depărtatul tău viitor decît ca acea mică pată pe fondul întunecat al acelei coaste ?

La aceste cuvinte nu putui răspunde, atît de mult, acel glas, acea îndoială, acea priveliște deschisă spre moarte, spre nestatornicie, spre tot ce e trecător, spre posibilitatea de a uita, îmi zdrobiseră inima și îmi umpluseră sufletul de presimțiri. Mă podidiră lacrimile. Le ascundeam cu degetele, întorcîndu-mi fața în partea de unde venea vîntul serii, pentru ca el să mi le usuce și să fie nezărite în ochii mei, dar ea le văzu :

— Raphaël, zise iarăși ea cu mai multă afecțiune, nu mă vei uita niciodată. O știu. O simt, dar iubirea durează puțin și viața trece încet. Vei trăi mulți ani după moartea mea. Vei seca natura de tot ceea ce are ea dulce, puternic, amar, pe buzele oamenilor. Vei fi om. O simt după sensibilitatea pe care o ai, atît virilă cît și feminină. Vei fi om, în toată nimicnicia și în toată măreția acestui nume de om, pe care Dumnezeu l-a dat uneia din cele mai stranii făpturi ale sale ! Într-o singură năzuință ai suflu pentru mii

de vieți ! Vei trăi în toată puterea și în toată întinderea acestui cuvînt : viața ! Eu...

Se opri o clipă și își ridică ochii și brațele spre cer, plecînd apoi capul, ca pentru a mulțumi.

— Eu, eu am trăit !... am trăit destul, adaugă ea, cu un fel de mulțumire în glas, pentru că am respirat spre a duce pe vecie, în mine, suflul singurului suflet pe care l-am așteptat pe pămînt și care mă va însufleți în moarte, chiar acolo de unde speranța ta m-a rechemat !... Voi muri tînără și voi muri acum fără păreri de rău, pentru că am secat într-o respirație această viață pe care tu n-o vei seca, înainte ca acești frumoși și negri cîrlionți să fi devenit albi ca această spumă a apei care-ți scaldă picioarele !

— Acest cer, acest țărm, acest lac, acești munți au fost locul unicei mele vieți adevărate, aci, pe pămînt. Jură-mi că vei contopi astfel în memoria-ți acest cer, acest țărm, acest lac, acești munți, cu amintirea mea, încît imaginea acestui loc sfînt să fie de azi înainte nedespărțită în sufletul tău, de propria mea imagine, încît această natură, în ochii tăi, și eu în inima ta, să nu fim decît una !... pentru ca, adăugă ea, cînd vei reveni aci după multe zile, să revezi această dulce și măreață natură, ca să rătăcești pe sub acești copaci, ca să te așezi pe țărmul acestor valuri și să asculți aceste adieri și șoapte, să mă revezi pe mine și să m-auzi tot atît de prezentă, tot atît de vie, tot atît de iubitoare ca aici...

Nu putu termina să vorbească ; o podidiră și pe ea lacrimile. O ! cît am mai plîns amîndoi, cît de mult am mai plîns ! Tînga suspinelor noastre, pe care ni le înăbușeam în mîini, se contopea cu suspinele apei pe nisip. Lacrimile noastre formau mici cute pe oglinda apei stătătoare, la picioarele noastre. După douăzeci de ani, nu pot să notez aceste lucruri fără să nu suspin încă.

O oameni ! nu vă neliniștiți de sentimentele voastre și nu vă temeți că timpul vi le ia cu el. Nu există nici *azi* nici *mîine* în răsunetul puternic al memoriei, nu există decît *întotdeauna*. Cel care nu mai simte n-a simțit niciodată ! Există două memorii : memoria simțurilor, care se istovește odată cu simțurile și lasă să se piardă lucrurile trecătoare și memoria sufletului, pentru care timpul nu există, dar retrăiește totodată, în toate locurile trecutului și ale pre-

zentului vieţii, însuşire a sufletului care, ca şi însuşi sufletul, are puterea de a se afla pretutindeni, universalitatea şi nemurirea spiritului. Liniştiţi-vă voi, voi ce iubiţi : timpul n-are putere decît asupra clipelor şi nici una asupra sufletelor.

*

Încercai să vorbesc. Dar nu putui. Suspinele mele vorbiră, lacrimile mele jurară. Ne ridicarăm ca să-i ajungem pe catîrgii. Ne înapoiarăm la asfinţitul soarelui, pe lunga alee de plopi desfrunziţi unde ea îmi ţinuse mîna mult timp, pe cînd făceam împreună primul nostru drum, pe şeile în chip de scăunel. Străbătînd lungul cartier mărginaş de colibe, care se află înainte de porţile oraşului, şi apoi piaţa şi strada în urcuş din Aix, chipuri triste ne salutau de la ferestre şi de pe pragul porţilor, aşa cum sufletele duioase salută, la plecare, două rîndunele întîrziate, care vor părăsi cele în din urmă, crenelurile zidurilor unui oraş. Femeile sărace se ridicau de pe banca de piatră unde torceau lîngă casele lor ; copiii îşi lăsau caprele şi măgarii pe care-i aduceau de la fîneţuri ; toţi veneau să îndrepte, unii o privire, alţii un cuvînt, alţii o înclinare tăcută tinerei doamne şi aceluia pe care toţi îl credeau că e fratele ei. Ea era atît de frumoasă, atît de fermecătoare pentru toţi, atît de iubită ! Ş-ar fi putut spune că era ultima rază de soare a anului care pleca din vale.

Cînd ne aflarăm în partea de sus a oraşului, coborîrăm de pe catîri. Lăsarăm copiii să plece. Nevoind să pierdem măcar o oră din această ultimă zi, care încă nu se stingea pe zăpezile trandafirii ale Alpilor, urcarăm încet şi singuri pe un drum desfundat, care duce la grădina în formă de terasă a unei case drăguţe care se numeşte la *maison Chevalier.* De pe marginea acestei terase, privirea pluteşte în libertate deasupra oraşului, peste lac, peste trecătorile Rhonului, peste platourile în formă de trepte, peste potecile înguste şi peste creştetele priveliştii alpine unde acest loc e ca o terasă în mijlocul unui peisaj. Rămăserăm aci, aşezaţi pe un trunchi de copac culcat la pămînt, rezemaţi de zidul ca un parapet al terasei, tăcuţi, nemişcaţi, privind, rînd pe rînd sau în acelaşi timp, diferitele locuri pe care noi le umpluserăm, de şase săptămîni încoace, cu privirile

noastre, cu pașii noștri, cu convorbirile noastre, cu visurile amîndurora, cu suspinele noastre. Cînd aceste locuri se stinseră, rînd pe rînd, în amurg și în umbră ; cînd nu mai rămase decît puţină lumină spre nord, într-un colț al orizontului, în asfințit, ne ridicarăm, ca dintr-o tresărire, amîndoi, fără să ne fi gîndit la ceva, și fugirăm privind încă zadarnic în urma noastră, ca și cum o mînă nevăzută ne-ar fi alungat din acest Eden, închizînd cu cruzime, peste pașii noștri, toate aceste podoabe ale fericirii și iubirii noastre.

*

Ne înapoiarăm acasă. Seara fu posomorîtă. Totuși trebuia s-o însoțesc pe Julie, pe capra trăsurii, pînă la Lyon. Cînd acul micii ei pendule portative arătă miezul nopții, eu ieșii din cameră, lăsînd-o să se odihnească, pînă a doua zi de dimineață. Ea mă însoți pînă la ușă. O deschisei : „Pe mîine !“ îi spusei sărutîndu-i mîna pe care mi-o întinse în coridor. Ea nu răspunse nimic ; dar o auzii suspinînd și șoptind printre buze, în dosul ușii pe care o închideam : „Nu mai există mîine pentru noi !“

Au mai fost zile de mîine, dar au fost puține și amare, ca ultimele picături dintr-o cupă golită. Înainte de a se lumina de ziuă plecarăm la Chambéry, ca să nu arătăm în lumină obrajii noștri palizi de nesomn și ochii noștri înroșiți de lacrimi. Petrecurăm aci ziua, într-un mic han de la granița Italiei. Acest han, ale cărui săli cu pereții de lemn dădeau spre o grădină străbătută de un rîuleț, ne făcea impresia că încă trăim, amintindu-ne de sălile, singurătatea și tăcerea locuinței noastre din Aix.

*

Înainte de a părăsi Chambéry și valea lui mult iubită, voiam să ne ducem să vizităm împreună căsuța lui Jean-Jacques Rousseau și a doamnei de Warens, la Charmettes. Un peisaj nu e decît un om sau o femeie. Ce înseamnă Vaucluse, fără Petrarca ? Ce înseamnă Sorrento fără Tasso ? Ce înseamnă Sicilia fără Teocrit ? ce înseamnă Paraclet fără Héloïse ? Ce înseamnă Annecy fără doamna de Warens ? Ce înseamnă Chambéry fără Jean-Jacques

Rousseau ? cer fără raze de soare, glasuri fără ecou, locuri fără suflete. Omul nu însuflețește numai pe om, ci însuflețește o întreagă natură. Duce cu el o nemurire în cer, dar lasă o alta în locurile pe care le-a sfințit. Căutîndu-i urma, o regăsește și stai parcă de vorbă, aievea, cu el.

Luarăm cu noi volumul *Confessions (Spovedanii)* în care poetul de la Charmettes descrie acel refugiu cîmpenesc. Rousseau fu aruncat aci de primele dezastre ale destinului său, adăpostit în căminul unei femei tinere, frumoase, aventuroase, înfrîntă de viață ca și el. Această femeie părea să fi fost zămislită dinadins, de către natură, din virtuți și din slăbiciuni, din sensibilitate și din desfrîu, din cucernicie și din libertatea spiritului, pentru a modela, a pregăti adolescența acestui straniu geniu, al cărui suflet conținea totodată un înțelept, un îndrăgostit, un filozof, un legiuitor și un nebun. O altă femeie ar fi făcut poate să se dezvolte o altă viață. Într-un bărbat regăsești, în întregime, prima femeie pe care a iubit-o. Fericit acel bărbat care ar fi întîlnit-o pe doamna de Warens, înainte de pîngărirea ei ! Era un idol vrednic de slavă, dar acest idol fusese pîngărit. Pîngărea ea însăși cultul pe care un suflet nou și îndrăgostit i-l închina. Iubirea dintre acest tînăr și această femeie este o pagină din *Daphnis și Chloë* scoasă din carte și regăsită pătată și murdărită pe patul unei curtezane.

Dar n-are importanță, era prima iubire sau prima nebunie a acestui tînăr. Locul unde s-a născut această iubire ; umbrarul sub care Rousseau și-a făcut primele mărturisiri ; camera în care s-a rușinat de primele sale emoții ; curtea în care discipolul se mîndrea că se coboară la cele mai umile munci ale trupului, pentru a sluji pe iubită în protectoarea sa ; castani rari, la umbra cărora ei se așezau împreună spre a vorbi despre Dumnezeu, întrerupînd cu rîsete nebunești și cu alintări copilărești aceste vesele convorbiri teologice ; chipurile amîndurora, atît de bine încadrate în tot acest peisaj, atît de mult contopite cu această natură sălbatică, restrînsă, misterioasă ca și ei ; toate acestea au pentru poeți, pentru filozofi și pentru îndrăgostiți, un farmec ascuns dar profund. Nu ne dăm seama de acest lucru chiar supunîndu-i-ne. Pentru poeți, prima pagină a acestui suflet a fost un poem ; pentru filozofi, e leagănul unei revoluții ; pentru îndrăgostiți, e cuibul unei prime iubiri.

*

Vorbind despre această iubire, urcam poteca plină de pietre din fundul rîpei care duce la Charmettes. Eram singuri. Chiar păstorii de capre părăsiseră pajiștile uscate și gardurile vii, azi fără frunze. Soarele strălucea prin cîțiva nori grăbiți. Razele lui, mai concentrate, erau mai calde pe coastele adăpostite ale rîpei. Prigorii țopăiau în tufișuri, aproape sub mîinile noastre. Din cînd în cînd, ne opream și ne așezam pe marginea șanțului potecii dinspre sud, ca să citim o pagină sau două din *Confessions* și ca să ne contopim cu priveliștea.

Îl revedeam pe tînărul vagabond aproape în zdrențe, bătînd la poarta din Annecy și înmînînd, roșindu-se la față, scrisoarea sa de recomandație frumoasei singuratice, pe poteca pustie, care ducea de la casa ei la biserică. Tînărul și tînăra singuratică ne erau atît de prezenți, încît ni se părea că ne așteaptă și că avem să-i vedem la fereastră sau pe aleele grădinii la Charmettes. Apoi, porneam din nou la drum ca să ne oprim iar. Acest loc ne atrăgea și ne respingea totodată, ca un loc unde iubirea fusese destăinuită și ca un loc unde fusese de asemenea pîngărită. Dar nu arăta aceeași primejdie pentru noi. Noi trebuia s-o retrăim veșnic tot atît de pură și de sfîntă cum o purtam în sufletele noastre.

— O ! îmi ziceam în sinea mea, dacă aș fi Rousseau, ce n-ar fi făcut din mine această altă doamnă de Warens, tot atît de mai presus aceleia de la Charmettes pe cît sînt eu însumi mai prejos, nu în sensibilitate, ci în geniu, lui Rousseau.

Meditînd astfel, urcam pe o pajiște foarte înclinată, plantată ici și colo cu cîțiva nuci bătrîni. Acești arbori văzuseră sub ei, zburdînd, pe cei doi îndrăgostiți. La dreapta, în locul unde strunga dintre munți se îngustează, de parcă s-ar închide cu totul în fața trecătorului pe o terasă făcută din pietre rău îmbinate și rămasă în stare de sălbăticie, se află casa doamnei de Warens. Pare un mic cub construit din pietre cenușii, prevăzut cu o ușă și două ferestre, în partea dinspre terasă ; tot așa, în partea despre grădină ; trei camere scunde, deasupra ; o sală mare, la parter, fără alte mobile decît un portret din tinerețe al

doamnei de Warens. Fermecătoarea ei figură radiază prin praful de pe pînza afumată, de frumusețe, de visuri și de-o plăcută veselie. Biată femeie încîntătoare ! Dacă n-ar fi întîlnit pe acest copil pribeag pe drumuri, dacă ea nu i-ar fi deschis casa și inima ei, acest geniu sensibil și suferind s-ar fi stins în noroi. Această întîlnire seamănă cu o simplă întîmplare, dar ea a fost menirea acestui mare om, sub chipul unei prime iubite. Această femeie îl salvă. Ea îl cultivă. Îl entuziasmă, pentru singurătate, pentru libertate și pentru iubire, ca acele hurii [1] din Orient care pregătesc pe tinerii adepți fanatici pentru martiriu, prin voluptate. Ea îi formă imaginația visătoare, sufletul feminin, glasul plin de duioșie, pasiunea pentru natură. Transmițîndu-i sufletul ei visător, îi dădu entuziasmul femeilor, al tinerilor, al îndrăgostiților, al oamenilor sărmani, al năpăstuiților, al nefericiților secolului ei. Ea îi dădu lumea, iar el fu nerecunoscător. Ea îi dădu gloria, iar el îi lăsă moștenire oprobriul !... Dar posteritatea trebuie să le fie recunoscătoare și să ierte o slăbiciune care ne-a dat pe profetul libertății. Cînd Rousseau a scris acele pagini odioase despre binefăcătoarea sa, el de mult nu mai era Rousseau, ci un biet nebun. Cine știe dacă închipuirea lui bolnăvicioasă și tulburată, care-l făcea să vadă atunci ocara în binefacere, ura în prietenie, nu l-a determinat să vadă și pe curtezană în femeia sensibilă și cinismul în iubire ? Întotdeauna am avut această bănuială. Desfid pe un om înțelept să reconstituie cu aproximație caracterul pe care Rousseau îl atribuie iubitei lui, din înclinările contradictorii pe care le amestecă în această fire de femeie. Una din aceste înclinări o exclude pe cealaltă. Dacă ea ar fi avut destul suflet pentru a-l iubi cu pasiune pe Rousseau, nu l-ar fi iubit în același timp pe Claude Anet. Dacă i-ar plînge pe Claude Anet și pe Rousseau, nu l-ar iubi pe ucenicul de frizer. Dacă ar fi cucernică, nu s-ar lăuda cu slăbiciunile ei, ci le-ar deplînge. Dacă ar fi fost sensibilă, frumoasă și ușuratică, așa cum o zugrăvește Rousseau, n-ar fi fost ispitită să-și caute adoratorii printre vagabonzii de pe toate drumurile și străzile. Dacă ar fi simulat cucernicia, într-o asemenea viață, ar fi fost o femeie calculată și o ipocrită. Dacă ar fi fost o

[1] Frumuseți din raiul lui Mahomed.

ipocrită, n-ar fi fost femeia cu inima deschisă, sinceră și părăsită din *Confessions*. Acest portret nu e adevărat. E o minte şi un suflet, ieşite din fantezie. Există un mister în această privință. Acest mister stă, poate, mai de grabă în mîna imaginativă a pictorului decît în firea femeii, al cărei portret moral îl reproduce. Nu trebuie nici să-l acuzăm pe pictorul care nu mai are mintea întreagă, nici să credem în portretul care sluţeşte o făptură încîntătoare, după ce abia i-l schiţase.

Cît despre mine, n-am crezut niciodată că doamna de Warens s-ar recunoaşte în paginile îndoielnice scrise în timpul bătrîneţii lui Rousseau. Am reconstituit-o întotdeauna, în închipuirea mea, așa cum apăruse la Annecy în fața tînărului poet : frumoasă, sensibilă, duioasă, puțin ușuratică deși în realitate cucernică, generoasă, în bunătatea ei, însetată de dragoste și arzînd de dorinţa de a contopi dulcele nume de mamă și de îndrăgostită, în dragostea ei pentru acest copil, pe care i-l trimitea Providența și mai ales îl adopta setea ei de iubire. Iată adevăratul ei portret, așa cum bătrînii de la Chambéry și de la Annecy mi-au spus că i-au auzit de mii de ori pe părinții lor reconstituindu-l. În sufletul lui Rousseau însuși, e o mărturie împotriva învinuirilor aduse de el. De unde și-ar fi luat el această cucernicie sublimă şi duioasă, această melancolie a sufletului feminin, acele nuanțe fine și gingaşe ale sensibilităţii, dacă o femeie nu i le-ar fi transmis, împreună cu inima ei ? Nu, femeia care a creat un astfel de om nu e o curtezană cinică, ci e o Héloïse decăzută. Dar e o Héloïse decăzută prin iubire și nu prin mîrșăvie și prin depravare. Protestez în numele lui Rousseau, tînăr și îndrăgostit, împotriva lui Rousseau bătrîn ursuz, care calomniază firea omului ; și ceea ce caut, adesea, în visurile mele, la Charmettes e doamna de Warens mai sensibilă și mai ispititoare în ochii mei și în inima mea decît în a lui.

*

O femeie sărmană ne aprinse focul în camera doamnei de Warens. Obișnuită cu vizitele străinilor și cu convorbirile lor, lungi și meditative, în locul acesta al primilor ani ai unui om celebru, grădinăreasa își vedea de treburi

în bucătărie și în curte, fără să se sinchisească de noi. Ne lăsă să ne încălzim în liniște sau să ne plimbăm liberi din sală în grădină și din grădină prin camere. Grădina inundată de soare, înconjurată de un mic zid care o desparte de viile dimprejur, dar cu iarba cosită, fără legume și cotropită de plante parazite, de nalbă și urzici, semăna cu acele cimitire sătești unde țăranii merg duminicile să se încălzească la razele soarelui de iarnă, lîngă zidurile bisericii, cu picioarele pe gropile morților. Aleile, cîndva acoperite cu nisip, acum îmbibate de pămînt jilav și de mușchi galben, arătau destul cît de părăsite erau, în lipsa gazdelor. O ! cît am fi dorit să descoperim aci o urmă a pașilor doamnei de Warens, din timpul cînd mergea de la un copac la altul și de la un butuc de viță la alt butuc de viță, cu coșurile în mînă, ca să culeagă perele din livadă sau strugurii din vie, zburdînd împreună cu elevul sau cu duhovnicul ei ! Dar n-a mai rămas în casă altă urmă a lor decît ei înșiși. Numele lor, amintirea lor, imaginea lor, soarele pe care l-au văzut, aerul pe care l-au respirat și care pare că radiază de tinerețea lor, încălzit de suflul lor, răsunînd încă de glasurile lor, te învăluiesc cu aceleași lumini, cu aceleași respirații, cu aceleași visuri și cu aceeași larmă cu care își încîntau primăvara !

Vedeam după înfățișarea gînditoare și după tăcerea Juliei că impresia pe care i-o făcea acest sanctuar al iubirii și al geniului, n-o tulbura mai puțin decît pe mine. Uneori chiar mă îndepărta pentru a se reculege singură cu gîndurile ei, ca și cum s-ar fi temut să mi le transmită pe toate ; intrînd în casă, pentru a se încălzi, în timp ce eu eram în grădină ; înapoindu-se în grădină și așezîndu-se pe banca de piatră, sub bolta de verdeață, cînd eu veneam să mă apropii de ea lîngă foc. În cele din urmă, mă dusei s-o întîlnesc sub umbrar ; ultimele frunze îngălbenite ale bolții de viță spînzurau, gata să se desprindă de pe tulpini și lăsau soarele s-o învăluie, parcă ar fi voit s-o îmbrace cu razele lui.

— La ce vrei să te gîndești fără să fiu și eu aici ? îi spusei cu o afectuoasă dojană în glas. Oare eu gîndesc vreodată singur ?

— Vai ! îmi spuse ea, n-ai să mă crezi ; dar mă gîndeam că aș vrea să fiu doamna de Warens, numai cîtva timp, pentru tine, chiar dacă ar trebui să văd cum restul

zilelor mele se scurg și rămîn părăsită, iar amintirea mea se acoperă de rușine ca și ea ! chiar de-ar trebui să fii tot atît de nerecunoscător și de calomniator ca Rousseau !...

Cît de fericită este ea ! continuă Julie, lăsîndu-și privirea să rătăcească prin cer, ca și cum ar fi căutat și zărit acolo imaginea straniei femei pe care o invidia ; cît de fericită e ea ! a putut să se sacrifice ea însăși pentru ceea ce iubea !

— O ! cîtă nerecunoștință și cîtă pîngărire față de tine și de fericirea noastră ! îi răspunsei eu, ducînd-o spre casă, pășind încet pe frunzele moarte care foșneau sub picioarele ei.

— Ți-am arătat eu, oare, printr-un singur cuvînt, printr-o singură privire, printr-un singur suspin, că lipsește ceva fericirii mele amare dar desăvîrșite ? Nu concepi, așadar, în îngereasca ta închipuire o altă doamnă de Warens, pentru un alt Rousseau dacă natura ar fi făcut doi ca el ? O doamnă de Warens tînără, feciorelnică, pură, înger, iubită și soră în același timp, dăruindu-și sufletul în întregime, sufletul ei de nepîngărit și nemuritor, în locul farmecelor sale pieritoare ? dăruindu-l unui frate pierdut și regăsit, tînăr, pribeag și rătăcit, ca fiul ceasornicarului, în această lume ? deschizînd acestui frate, în loc de casa ei și de grădina sa, căminul luminos al dragostei ei ? purificîndu-l cu razele ei ? spălîndu-i ticăloșiile de la începutul tinereții, în apa lacrimilor sale ? dezgustîndu-l pentru totdeauna de orice altă voluptate decît aceea a unei contemplări și a unei stăpîniri lăuntrice ? învățîndu-l să se bucure chiar de reținerile lui, ceea ce ridică ființa umană de mii de ori deasupra acelor satisfacții ale simțurilor, pe care animalul le împarte cu omul ? arătîndu-i drumul în viață, în lumina privirilor cu care ea îl mîngîie ? ațîțîndu-l spre glorie și spre virtute și răsplătindu-i sacrificiul prin această cugetare : că gloria, virtutea, sacrificiile, totul e cuprins în inima unei femei îndrăgostite, totul se adună în iubirea sa, totul se multiplică în recunoștința sa, totul se va uni cu această comoară de dragoste care se încarcă aci, pe pămînt și nu se va deschide decît în cer ?...

Vorbind astfel, căzui, totuși, istovit și cu fața în palme pe un scaun, departe de scaunul ei, lîngă zid. Rămăsei mult timp acolo, fără să scot un cuvînt.

— Să mergem, îmi zise ea, mi-e frig ; locul acesta nu e potrivit pentru noi !

Dădurăm cîţiva bani femeii şi pornirăm din nou, încet, pe drumul spre Chambéry.

*

A doua zi, Julie pleca spre Lyon. Seara, Louis *** veni să ne vadă la han. Îl convinsei să meargă cu mine ca să petrecem cîteva săptămîni în casa tatălui meu. Această casă se găsea pe drumul dintre Lyon şi Paris. Ieşirăm din casă împreună. Căutarăm la şelarii din Cambéry o mică caleaşcă descoperită, în care aveam să urmăm trăsura prietenei mele pînă la oraşul unde trebuie să ne despărţim. Găsirăm ceea ce căutam.

Înainte de a se lumina de ziuă, eram pe drum şi galopam în tăcere prin trecătorile întortocheate ale Savoiei, care se deschid la podul Beauvoisin, spre şesurile pietroase şi monotone din Dauphiné. Coboram din trăsură la fiecare popas ca să ne apropiem de prima trăsură şi să ne informăm despre sănătatea bietei bolnave. Vai ! fiecare învîrtitură de roată, care o îndepărta de acel izvor de viaţă ce-l găsise în Savoia, părea a-i răpi culoarea obrajilor şi a-i da iarăşi privirilor, chipului ei acea lîncezeală şi acea uşoară febră care mă impresionase, ca frumuseţea morţii, prima oară cînd o văzusem pe Julie. Apropierea clipei, cînd trebuia s-o părăsim îi frîngea vădit inima. Între *Tour-du-Pin* şi Lyon, ca s-o amuzăm timp de cîteva leghe, intrarăm în trăsura ei. O rugai să-i cînte prietenului meu romanţa matelotului scoţian. Ea începu să cînte pentru a-mi asculta rugămintea, dar la a doua strofă, în care se povesteşte despărţirea celor doi îndrăgostiţi, asemuirea dintre situaţia noastră şi tristeţea şi deznădejdea din glasul ei o tulbură atît de mult, încît o podidiră lacrimile şi plînse împreună cu noi. Ea îşi acoperi faţa cu un şal negru ca un voal, pe care-l purta în ziua aceea. O văzui mult timp plîngînd, în hohote, sub şal. La ultimul popas, ea avu un leşin care ţinu pînă la uşa hotelului din Lyon, unde coborîrăm. Ajutarăm pe cameristă s-o aşeze pe pat. În timpul serii îşi reveni şi în ziua următoare ne urmarăm drumul pînă la Mâcon.

*

Aci trebuia să ne despărţim definitiv. Eu şi prietenul meu dădurăm ordine vizitiului ei. Ne grăbirăm să ne luăm

rămas bun de teama să nu-i agravăm suferința, prelungindu-i emoții dureroase, așa cum zgîndări repede o rană cînd nu vrei să auzi strigătul de durere. Prietenul plecă la țară, la tatăl meu, unde trebuia să-l urmez a doua zi.

Dar, după plecarea lui Louis, nu m-am simțit în stare să-mi țin promisiunea pe care i-o făcusem. Gîndul de a o lăsa pe Julie plîngînd și continuînd un drum lung, pe o vreme de iarnă, în grija a doi servitori, fără să știu dacă nu se va îmbolnăvi, izolată în vreun han, și n-ar muri chemîndu-mă în zadar, nu-mi lăsă o clipă de odihnă. Nu mai aveam bani. Bunul bătrîn care-mi împrumutase douăzeci și cinci de ludovici murise în lipsa mea. Îmi luai ceasul, un lanț de aur care-mi fusese dăruit cu trei ani în urmă de o prietenă a mamei mele, cîteva bijuterii, epoleții, sabia, galoanele de argint ale uniformei mele, împăturii totul în manta și mă dusei la bijutierul mamei mele : pentru toate aceste obiecte smulse de pe mine el îmi dădu treizeci și cinci de ludovici. De aci, alergai la hanul unde dormea Julie. Chemai pe vizitiu. Îi spusei că voi însoți, de departe, trăsura ei pînă la porțile Parisului, dar că nu voiam ca stăpîna sa să bage de seamă, de teamă să nu se împotrivească, din grija pentru mine. Îi cerui să-mi spună numele orașelor și hotelurilor unde socotea că se va opri și va coborî în timpul călătoriei, ca să mă opresc și eu în aceleași orașe, dar să poposesc în alte hoteluri. Pentru discreția lui îi răsplătii, dinainte, din plin. La stația de poștă am rezervat caii și am plecat la o jumătate de oră după ce am văzut pornind trăsura pe care voiam s-o urmăresc.

*

Nici o piedică neprevăzută nu se ivi ca să întîrzie tainica supraveghere pe care voiam s-o exercit, veghind nevăzut asupra destinului pe care-l urmăream. Vizitiul înștiința în taină pe surugii de apropierea celei de a doua calești, în slujba căreia el mîna doi cai. Găseam caii pregătiți la popasuri. Grăbeam și încetineam pașii lor, după cum voiam să mă țin departe sau să mă apropii mai mult de prima trăsură. Întrebam pe surugii despre sănătatea tinerei doamne, pe care o duseseră înaintea mea. De pe înălțimea coastelor, departe, pe cîmpie, zăream trăsura care gonea prin ceață sau prin soare, purtînd cu ea feri-

cirea mea. Gîndul meu depășea goana cailor, se avînta spre trăsura ei, o privea pe Julie adormită într-un vis plin de imaginea mea, sau veghind și plîngînd la amintirea frumoaselor noastre zile care trecuseră. Cînd închideam ochii, ca s-o văd mai bine în mine însumi, credeam că-i aud respirația. Abia pot înțelege astăzi cum am avut atîta putere de stăpînire asupra mea ca să mă împotrivesc, în timpul unei călătorii de o sută douăzeci de leghe, dorinței lăuntrice care mă zorea neîncetat spre această trăsură, după care goneam fără să vreau s-o ajung, și în care era închis tot sufletul meu, în timp ce numai trupul meu, nesimțitor la zăpadă și la ploaia rece ca gheața, o urma, zdruncinat din hurducătură în hurducătură și din chiciură, în chiciură, fără să aibă conștiința propriilor sale suferințe. Dar teama de a pricinui Juliei o emoție neașteptată, care să-i fie fatală, de a reînnoi o scenă de sfîșietor rămas bun, gîndul de a veghea astfel, ca o providență a iubirii cu o îngerească uitare de sine asupra liniștii ei, mă țintuia în hotărîrea mea.

Prima oară, ea coborî la marele hotel din Autun ; eu mă oprii alături, într-un han din marginea orașului. Înainte de a se face ziuă, cele două trăsuri, la o mică distanță una de alta, goneau din nou pe lunga linie șerpuitoare și albă pe care o indică drumul, prin pustiurile cenușii și pădurile de stejari druidici din Burgundia de sus. Ne oprirăm în micul oraș Avallon ; ea, în centru, eu la marginea orașului. A doua zi goneam spre Sens. Zăpada grămădită de vînturile dinspre nord în jurul înaltelor și sterpelor platouri din *Lucy-le-Bois* și *Vermanton* cădea în fulgi mari și lapoviță pe munți și pe drum și domolea zgomotul roților. Cu greu se zărea orizontul cețos la cîțiva pași înaintea noastră, prin acea pulbere de zăpadă, pe care vîntul o ridica în vîrtejuri de pe ogoarele înconjurătoare. Nu mai puteai măsura nici cu auzul și nici cu văzul distanța între cele două calești. Deodată zării în fața mea, printre capetele cailor mei, trăsura Juliei oprită în mijlocul drumului. Vizitiul coborît de pe capra trăsurii, sta în picioare pe scara caleștii, scoțînd strigăte de disperare și făcînd gesturi deznădăjduite. Sării din caleașcă ; zburai spre portieră, dintr-o primă pornire mai puternică decît prudența mea ; mă repezii în trăsură, unde camerista se silea s-o trezească pe stăpîna sa dintr-un leșin pricinuit de oboseală și de viscol, poate și de agitația din inima ei.

Nimeni nu poate să-şi dea seama, nici să spună, dacă n-a simţit cel puţin moartea şi viaţa luptîndu-se astfel în inima sa, ceea ce simţii eu, ţinînd astfel în braţele mele acel cap adorat timp de-o lungă oră cît dură leşinul, dornic şi tremurînd, totodată, la gîndul că va auzi şi nu-mi va recunoaşte glasul care o rechema la viaţă ; în timp ce vizitiul se ducea să caute foc şi apă caldă, prin colibele depărtate, şi în timp ce camerista, ţinînd pe genunchii ei picioarele îngheţate ale stăpînei sale, le freca cu mîinile şi le strîngea la pieptul ei pentru a le încălzi.

În cele din urmă, aceste îngrijiri pline de dragoste, apropierea sticlelor de apă caldă adusă de vizitiu, aceea a mîinilor mele care-i ţineau mîinile ei, a respiraţiei mele pe fruntea ei, îi încălziră din nou picioarele şi mîinile. Culoarea care-i revenea în obraji şi un slab şi lung suspin ce-i scăpa de pe buze, mă vestiră că era gata să se trezească din leşin. M-am depărtat în graba mare de trăsură, pe şosea, ca să nu fiu recunoscut, cînd Julie va deschide ochii. Rămăsei o clipă lîngă roţi, puţin în urmă, cu faţa acoperită de manta. Cerui servitorilor să păstreze tăcerea asupra prezenţei mele acolo. Ei îmi făcură semn că bolnava îşi revenea văzînd cu ochii. Pe cînd se trezea, îi auzii vocea care îngîna aceste cuvinte, ca într-un vis : „O ! dacă Raphaël ar fi aici ! Am crezut că e Raphaël !" Mă grăbii să mă urc în trăsura mea. Caii porniră iar ; o lungă distanţă ne despărţi curînd. În timpul serii, mă dusei la hanul din Sens unde coborîse ea, ca să aflu veşti despre starea ei. Vizitiul mă încredinţă că îşi revenise şi că doarme liniştită.

Mă ţinui pe urmele ei pînă la *Fossard*, staţie de poştă în apropierea micului oraş Montereau. În acest loc şoseaua de la Sens la Paris se bifurcă, un drum trecînd prin Fontainebleau, altul prin Melun. Această ultimă ramură a drumului fiind mai scurtă cu cîteva leghe, o preferai pe aceasta, ca să ajung cu cîteva clipe mai devreme decît Julie, la Paris, şi s-o văd cînd coboară din trăsură, la poarta locuinţei sale. Dublai călăuzele surugiilor şi ajunsei cu mult timp înainte de a se întuneca, la hotelul din Paris unde aveam obiceiul să locuiesc. La căderea nopţii, mă dusei să mă postez pe unul din cheiurile Parisului, în faţa casei în care locuia Julie şi pe care ea mi-o descrisese atît de des ; o recunoscui ca şi cum mi-aş fi petrecut viaţa acolo. Văzui înăuntru, prin geamurile ferestrelor, cum

niște umbre se mișcă de colo pînă colo, într-o casă unde se așteaptă vreun oaspete neobișnuit. Zării în camera ei, pe tavan, cum se răsfrînge lumina focului aprins în cămin. Un chip de bătrîn se apropie de mai multe ori de o fereastră, părînd că privește afară și ascultă zgomotele de pe chei. Era soțul ei, tatăl ei. Portarii țineau poarta închisă ; din cînd în cînd, ieșeau în stradă de pe pragul porții, ca să privească și să asculte și ei. Un felinar, clătinat de viscolul din decembrie, arunca și retrăgea, rînd pe rînd, o lumină, ca un fulger mai slab, pe caldarîmul din fața porții. În cele din urmă, un poștalion ieși repede de pe una din străzile învecinate și se opri sub ferestrele casei. Alergai acolo ; mă ascunsei în umbra unui stîlp, sub o poartă, aproape de aceea unde se oprise trăsura. Văzui servitorii repezindu-se spre portieră. O văzui pe Julie cum cobora purtată în brațele bătrînului care o îmbrățișă, așa cum un părinte își îmbrățișează copilul după o lungă absență ; el urcă cu greu treptele scării, sprijinindu-se de brațul portarului. Bagajele fură descărcate din trăsură. Surugiul o duse pentru a o pune la adăpost pe o altă stradă, iar poarta se închise. Mă întorsei ca să-mi iau locul lîngă parapetul de pe cheiul rîului.

*

De aici, privii îndelung ferestrele luminate de lămpile din casa Juliei. Căutam să zăresc ce se petrecea înăuntru. Vedeam acea obișnuită mișcare a oamenilor grăbiți, care duc cuferele, desfac pachetele, așează mobilele la locul lor, la sosirea unui oaspete. Cînd această mișcare se potoli, cînd lumînările încetară de a mai fi duse dintr-o cameră în alta, cînd odaia bătrînului de la primul etaj se lumină numai de lumina slabă a unei lămpi de noapte, zării prin geamul mezaninului, trupul subțire și mlădios al Juliei, care se contura în umbră, nemișcată o clipă, pe perdelele albe. Ea rămase cîtva timp în această atitudine ; apoi o văzui cum deschide fereastra, în ciuda frigului de afară ; cum privește, o clipă Sena, spre locul unde mă aflam, ca și cum privirea ei s-ar fi oprit asupra mea printr-o supranaturală revelație a iubirii ; cum se întoarce apoi și privește mult timp spre nord, o stea, la care noi aveam obiceiul să ne uităm adesea împreună și pe care ne făgăduisem s-o privim fiecare dintre noi, cînd nu eram lao-

laltă, ca pentru a da întîlnire sufletelor noastre, în singurătatea de neajuns a firmamentului. Îi simţii această privire, ca şi cînd mi-ar fi căzut în inimă un cărbune aprins. Înţelesei că sufletele noastre erau unite în acelaşi gînd. Hotărîrile mele se spulberară. Pornii repede să traversez cheiul, ca să mă apropii de fereastra ei şi să-i spun un cuvînt după care să-şi recunoască fratele la picioarele ei. În aceeaşi clipă, ea închise fereastra. Uruitul trăsurilor îmi înăbuşi cuvintele. Lumina se stinse la mezanin. Rămăsei nemişcat, în mijlocul cheiului. Orologiul unei clădiri învecinate bătu încet miezul nopţii. Mă apropiai de poartă, o sărutai nebuneşte, fără a îndrăzni să bat la ea. Îngenuncheai pe prag, rugai piatra să-mi păzească supremul avut, pe care îl adusesem pînă aci, încredinţîndu-l astfel zidurilor sale, apoi mă îndepărtai.

*

A doua zi am plecat din Paris, fără să fi văzut nici măcar pe vreunul din prietenii pe care îi aveam pe-atunci acolo ; fericit în sinea mea că n-am avut o singură privire, un singur cuvînt, un singur pas care să nu fie pentru ea. Restul lumii nu mai exista pentru mine. Numai că, înainte de a pleca, am aruncat în cutia poştală un bilet datat din Paris şi adresat Juliei. Ea trebuia să-l primească cînd se va trezi de dimineaţă. Acest bilet nu cuprindea decît următoarele cuvinte : „Te-am urmat. Am vegheat nevăzut asupra ta. N-am putut să te părăsesc, înainte de-a te şti încredinţată îngrijirilor celor care te iubesc. Ieri, la miezul nopţii, cînd ai deschis fereastra şi ai suspinat privind steaua, eu eram acolo ! Ai fi putut să-mi auzi glasul. Cînd vei citi aceste rînduri, eu voi fi foarte departe !..."

*

Călătorii zi şi noapte într-o astfel de tulburare a gîndurilor mele, încît nu simţii nici frigul, nici foamea, nici depărtarea şi ajunsei la M ***, ca şi cînd m-aş fi trezit dintr-un vis şi aproape fără să-mi amintesc că fusesem la Paris. Îl găsii pe prietenul meu Louis *** care mă aştepta în căsuţa de la ţară a tatălui meu. Prezenţa sa mi-a fost plăcută. Puteam să-i vorbesc cel puţin despre aceea pe care o admira la fel ca mine. Ne culcam în aceeaşi cameră.

Multe din nopțile noastre le petreceam vorbind despre acea sfîntă apariție. El era, ca și mine, uluit de ea. O socotea ca pe una din acele năluci fantastice, ca pe una din acele femei mai mărețe decît natura, ca Beatrice a lui Dante, Eleonora lui Tasso, Laura lui Petrarca, sau ca Vittoria Colonna, poetă, amantă, eroină totodată ; figuri care străbat pămîntul, aproape fără să-l atingă și fără să se oprească pe el, numai pentru a fermeca privirile unor oameni înzestrați cu darul iubirii, pentru a le lua cu ele sufletele spre nemuritoare năzuințe și pentru a fi un *sursum corda* (sus inimile) al închipuirii oamenilor cu totul deosebiți. Cît despre Louis, el nu cuteza să-și ridice iubirea atît de sus, ca admirația. Inima lui, duioasă, bolnavă și rănită de timpuriu, era plină atunci de tulburătoarea imagine a unei sărmane și cucernice orfane din familia sa. Fericirea sa ar fi fost de-a se căsători cu ea, pentru a trăi neștiuți de nimeni și în liniște, într-o căsuță de pe colinele din Chambéry. Sărăcia celor doi bieți îndrăgostiți îi reținea în limitele unei triste și tandre prietenii, de teama de a nu tîrî numele familiei lor într-o sărăcie cumplită și de a nu lăsa copiilor numai mizerie, ca moștenire. Cîțiva ani după aceea, fata muri, descurajată și singură. E una din cele mai suave figuri pe care le-am văzut vreodată, stingîndu-se din lipsa cîtorva raze de noroc. Chipul ei, pe care se vedeau urmele unei înfloritoare tinereți, gata, totodată, să reînflorească sau să se stingă, era cea mai fermecătoare și cea mai sublimă întruchipare a acelei virtuți a nefericitei, care se cheamă resemnare. Ea orbi din pricină că plînsese atît de mult, în taină, în timpul lungilor ei ani de așteptare și de incertitudine. Am întîlnit-o odată, cînd mă înapoiam din una din călătoriile mele în Italia. Era dusă de mînă de către una din surioarele ei, pe străzile din Chambéry. Cînd îmi auzi vocea, deveni palidă și căută pe dibuite un sprijin cu mîna ei oarbă. „Iertați-mă, îmi zise ea, cînd auzeam această voce altădată, auzeam lîngă ea, o alta...“ Sărmana fată ! ea aude astăzi în cer vocea iubitului ei.

*

Cît de lungi au fost cele două luni, pe care trebuì să le petrec departe de Julie, la țară sau la oraș, în casa tatălui meu, înainte de a sosi timpul cînd trebuia s-o

reîntilnesc la Paris ! În timpul celor trei sau patru luni care se scurseseră, terminasem toți banii ce mi-i dădea tatăl meu, tainicele economii ale iubitoarei mele mame, punga prietenilor mei, pentru a-mi plăti datoriile pe care risipa, jocul de cărți, călătoriile mă siliseră să le fac. Nu aveam nici un mijloc pentru a-mi procura mica sumă necesară ca să mă duc la Paris și să trăiesc acolo în singurătate și chiar în lipsă de bani. Trebuia să aștept luna ianuarie, termenul cînd îmi sosea un sfert din banii ce mi-i da tatăl meu și, totodată, perioada cînd un unchi bogat, dar sever și niște mătuși bătrîne și bune dar chibzuite, aveau obiceiul de a-mi face cîteva mici daruri. Cu ajutorul tuturor acestor mijloace bănești, speram să adun o sumă de șase sau opt sute de franci, de ajuns pentru a putea să trăiesc la Paris, cîteva luni. Această viață mediocră n-ar mai însemna nimic de-aci înainte pentru vanitatea mea, pentru că viața mea nu mai consta decît în iubirea mea. Toate bogățiile din lume nu mi-ar fi slujit decît să cumpăr o clipă din ziua pe care speram s-o petrec lîngă Julie.

Zilele așteptării mi-au fost pline numai de gîndul la ea. Ne destinasem amîndoi toate orele zilei. Dimineața, la deșteptare, ea se închidea în cameră ca să-mi scrie. În aceeași clipă, îi scriam și eu. Paginile și gîndurile noastre se încrucișau, toate scrisorile noastre se întrebau, își răspundeau, se amestecau în drumul lor fără întrerupere de o singură zi. Într-adevăr, nu erau, astfel, între noi, decît cîteva ore de absență : acelea din timpul serii și din timpul nopții, dar și acelea îmi erau încă pline de gîndul la ea. Mă înconjuram de scrisorile ei, pe masă, le împrăștiam pe pat. Le știam pe dinafară. Îmi repetam pasajele cele mai pline de dragoste și mai mișcătoare. Puneam în ele vocea, tonul, gestul, privirea ei. Îi răspundeam. Izbuteam să isc astfel, în mine, o asemenea iluzie a prezenței ei reale, încît deveneam trist și nerăbdător, cînd cineva mă întrerupea ca să mă cheme la masă sau ca să mă viziteze. Mi se părea că mi-o smulge sau mi-o alungă din cameră. În lungile mele drumeții pe munți sau prin livezile de iarbă, acoperite de ceață, de unde nu se vedea zarea, pajiști care mărginesc rîul, luam cu mine scrisoarea ei sosită în timpul dimineții. Mă așezam de multe ori pe stînci sau pe marginea apei, ori pe sloiuri de gheață pentru a citi din nou. De fiecare dată, cînd o reciteam, mi se părea

că descopăr în ea un cuvînt sau o nuanță care-mi scăpase. Îmi amintesc că o luam, întotdeauna și fără voia mea, pe drumurile îndreptate spre nord, ca și cum fiecare pas pe care-l făceam spre Paris, m-ar fi apropiat de ea și ar fi micșorat oarecum cumplita distanță care ne despărțea. Cu această intenție, mergeam uneori foarte departe pe drumurile spre Paris. Cînd trebuia să mă înapoiez, luptam mult timp cu mine însumi. Eram trist și mă întorceam de multe ori spre acel punct al orizontului unde respira ea. Reveneam mai greoi și mai încet. O ! cît de mult pizmuiam aripile corbilor pline de zăpadă care zburau spre nord, prin negură ! o ! cîtă durere îmi pricinuiau trăsurile pe care le vedeam trecînd pe drumul care ducea spre Paris ! cîte zile, din zilele tinereții mele inutile n-aș fi dat ca să fiu în locul unuia din acei bătrîni trîndavi care priveau cu gîndul aiurea prin geamurile trăsurilor pe acel tînăr singuratic ce mergea împotriva dorinții din inima sa, pe marginea drumului. O ! cît de lungi mi se păreau zilele atît de scurte din decembrie și din ianuarie ! Din toate acele ore, nu exista pentru mine decît o singură oră bună : aceea în care auzeam din camera mea pașii și glasul pițigăiat al poștașului care distribuia scrisorile pe la ușile caselor din cartier. Îndată ce-l auzeam, deschideam fereastra. Îl zăream urcînd din fundul străzii, cu mîinile pline de scrisori, pe care le da slujnicelor și așteptînd în fața fiecărei case, să i se aducă taxa. Cît de mult blestemam tărăgăneala acelor femei care nu sfîrșeau niciodată de a număra banii în mîna lui ! Înainte ca poștașul să sune la ușa tatălui meu, eu coboram scara, traversam vestibulul ; gîfîiam de nerăbdare pe pragul ușii. În timp ce bătrînul scotocea prin pachetul de scrisori, eu căutam să descopăr plicul din hîrtie fină de Olanda și adresa scrisă cu o frumoasă caligrafie cursivă care-mi arătau comoara mea, printre toate acele hîrtii vulgare și acele obișnuite adrese de pe scrisorile comerciale sau alte banalități. Luam scrisoarea tremurînd tot. Ochii mi se întunecau ca de un nor. Inima îmi zvîcnea. Mi se muiau picioarele. Ascundeam scrisoarea sub haină, de teamă să nu întîlnesc pe cineva pe scară și ca nu cumva o corespondență atît de deasă să-i dea de bănuit mamei mele. Fugeam în cameră. Închideam ușa cu zăvorul, ca să citesc cu nesațiu și în tihnă paginile fără să fiu întrerupt de cineva. Cu cîte lacrimi, cu cîte sărutări nu acopeream eu hîrtia, vai ! și cînd, după ani de zile, am redeschis

acel pachet de scrisori, cîte cuvinte șterse de buzele mele făceau să nu mai aibă vreun înțeles frazele pe care lacrimile mele sau bucuria mea nebună le spălaseră sau le risipiseră !

*

După masa de prînz mă urcam în camera mea, de sus, ca să recitesc încă o dată scrisoarea și să răspund. Erau acum cele mai fermecătoare și cele mai înfrigurate ore ale zilelor mele. Luam patru foi din cea mai mare și mai subțire hîrtie de Olanda, pe care Julie mi-o trimisese de la Paris pentru a-i scrie, și fiecare pagină începută foarte sus, terminată foarte jos, scrisă pe margini și încă deasupra rîndurilor și printre ele, cuprindea mii de cuvinte. În fiecare dimineață umpleam aceste foi, le găseam prea repede completate și prea înguste pentru acea revărsare pătimașă și furtunoasă a gîndurilor mele. În acele scrisori nu exista nici început, nici sfîrșit, nici mijloc, nici reguli de gramatică, nimic din ceea ce se înțelege de obicei prin stil. Era sufletul meu destăinuit altui suflet, exprimînd sau mai de grabă gîngăvind, așa cum putea, furtunoasele simțiminte de care era plin, cu ajutorul insuficientului grai omenesc : acest grai n-a fost făcut pentru a exprima cuvinte de negrăit ; semne imperfecte, vorbe goale, fraze găunoase, o limbă rece, pe care sentimentele învălmășite și focul concentrat al sufletului nostru le topeau ca pe un metal refractar, pentru a alcătui din el nu știu ce limbă vagă, eterică, strălucitoare, mîngîietoare ca limbile flacărilor, care n-avea înțeles pentru nimeni și pe care o înțelegeam numai noi, pentru că era numai a noastră. Niciodată acea revărsare a sufletului meu nu se oprea sau nu se stingea. Dacă firmamentul n-ar fi fost decît o pagină, și dacă Dumnezeu mi-ar fi spus s-o umplu cu iubirea mea, acea pagină n-ar fi cuprins tot ceea ce simțeam că se spune în mine ! Nu mă opream decît în momentul cînd cele patru foi erau pline și-mi părea întotdeauna că n-am spus nimic și, într-adevăr, nu spusesem nimic, pentru că cine a putut să exprime vreodată infinitul ?

*

Aceste scrisori, în care nu aduceam nici cea mai păcătoasă înfumurare a inteligenței mele și care nu erau o

operă literară, ci o voluptate, mi-ar fi servit totuşi de minune, mai tîrziu, dacă Dumnezeu mi-ar fi hărăzit să vorbesc oamenilor sau să zugrăvesc nuanţele, tînjirile sau pasiunile nebuneşti ale sufletului, în opere de imaginaţie. Pot să spun că, fără voia mea, luptam ca un desperat şi ca Iacob cu îngerul, împotriva sărăciei, asprimii şi împotrivirii limbii, de care eram silit să mă folosesc, necunoscînd-o pe aceea a cerului. Eforturile supranaturale pe care le făceam ca să înving, să mlădiez, să lărgesc, să supun, să spiritualizez, să colorez, să înflăcărez sau să sting expresiile ; nevoia de a exprima, prin cuvinte, cele mai intime şi cele mai insensizabile nuanţe ale sentimentului, aspiraţiile cele mai eterice ale gîndirii, avînturile cele mai irezistibile şi castităţile cele mai stăpînite ale pasiunii, în sfîrşit, pînă şi privirile, atitudinile, suspinele, tăcerile, tînjirile, descurajarea inimii în adoraţia nevăzutului ţel al iubirii ei ; acele eforturi, spun, care îmi frîngeau pana între degete, ca pe-o răzvrătită unealtă, mă făceau, totuşi, să găsesc uneori chiar, sfărîmîndu-le, cuvîntul, graiul, strigătul pe care ea le căuta, pentru a da glas vorbelor cu neputinţă de spus. Nu vorbisem nici o limbă, dar scosesem strigătul inimii şi fusesem auzit. Cînd mă ridicam de pe scaun, după acea aspră şi fermecătoare luptă cu cuvintele, cu pana, cu hîrtia, îmi amintesc că în ciuda frigului iernii din camera mea, o sudoare ca de gheaţă îmi picura de pe frunte. Deschideam fereastra, pentru a-mi răcori şi pentru a-mi usca părul.

*

Dar aceste scrisori nu erau numai strigăte de iubire, ele erau adeseori invocări, contemplări, vise, pe care le povesteam despre viitor, speranţe spre cer, consolări, rugăciuni.

Această iubire, lipsită, prin felul ei de toate voluptăţile care uşurează inima satisfăcînd simţurile, deschisese iarăşi în mine izvoarele cucerniciei tulburate sau sleite de josnice plăceri. Acest sentiment se urca în sufletul meu la înălţimea şi la puritatea iubirii divine. Mă sileam să ridic, cu mine, pînă la cer, pe aripile înflăcăratei mele închipuiri, aproape mistice, acest al doilea suflet, suferind şi împietrit. Vorbeam despre Dumnezeu, singurul spirit destul de de-

săvîrşit pentru a fi creat această perfecţiune supraomenească a frumuseţii, a spiritului şi a dragostei ; singurul destul de mare, ca să cuprindă nemărginirea năzuinţelor noastre ; singurul fără margini şi destul de nesecat pentru a absorbi și a cufunda în strălucirea adîncului său dragostea pe care o aprinsese în noi, pentru ca flacăra ei, mistuindu-ne unul pe altul, să ne facă să răspîndim, și unul și celălalt, suspinele noastre în el ! O consolam pe Julie de sacrificiile unei fericiri mai desăvîrşite aci pe pămînt, pe care datoria ne obliga să le facem.O făceam să preţuiască meritul acestor sacrificii de o clipă în ochii eternului răsplătitor al faptelor noastre. Binecuvîntam puritatea și uitarea sentimentelor noastre înfrînte, pentru că ele aveau să dobîndească cîndva, pentru noi, o fericire mai imaterială şi mai angelică în cerul etern al ispitelor pure. Mergeam pînă acolo, încît mă socoteam fericit, ba chiar cîntam imnurile resemnării la care eram condamnaţi, prin însăși iubirea, dar printr-o iubire mai mare. O rugam fierbinte pe Julie să nu se gîndească la suferinţele mele, să nu le simtă ea însăși. Îi arătam cu curaj, un dispreţ faţă de fericirea pămînteană pe care adesea nu-l aveam decît în cuvintele mele. Îi jertfeam tot ce era omenesc în mine. Mă înălţam pînă la imaterialitatea îngerilor, pentru ca Julie să nu bănuiască o suferință sau o părere de rău în iubirea mea fierbinte. O imploram să caute într-o religie plină de dragoste și întăritoare, în umbra bisericilor, în credinţa misterioasă în acel Crist, Dumnezeul lacrimilor, în îngenunchere și protecţie divină, speranțele imediate, consolările şi blîndeţea pe care le simţisem eu însumi în copilărie. Ea îmi redase sentimentul cucerniciei. Compuneam pentru ea acele rugăciuni înflăcărate și dătătoare de liniște, care se urcă la cer ca o flacără, dar ca o flacără pe care nici o adiere n-o poate clătina. Îi spuneam să rostească aceste rugăciuni la anumite ore din zi şi din noapte, atunci cînd le rosteam eu însumi, pentru ca gîndurile noastre, unite prin aceleași cuvinte, să se înalţe împreună, la aceeași oră, în aceeași invocare !... Și apoi scăldam scrisoarea în lacrimi, care îşi lăsau urmele pe cuvinte, lacrimi mai grăitoare și, desigur, mai din adîncul sufletului decît înseși cuvintele. Mă duceam să arunc, pe furiș, în cutia poştală această măduvă a oaselor mele. Cînd mă înapoiam, mă simțeam uşurat, ca şi cum aş fi aruncat o parte din povara propriei mele inimi.

*

Dar. oricare ar fi fost eforturile mele neîntrerupte, necurmata încordare a imaginației mele tinere și arzătoare pentru a-mi învăpăia scrisorile la focul care mă mistuia, pentru a crea o limbă a suspinelor mele, și pentru a face ca sufletul meu cald, revărsat pe hîrtie, să străbată distanța care mă despărțea de al ei, în această luptă cu neputința frazelor eram întotdeauna învins de Julie. Scrisorile ei aveau mai mult înțeles într-o frază decît ale mele în opt pagini ; îi respiram suflul în cuvinte, îi vedeam privirea printre rînduri ; simțeam în fraze căldura buzelor care le însuflețise. Nimic nu se pierdea din ea în această domoală și greoaie transpunere a sentimentului în cuvînt, care lasă să se răcească și să se stingă lava inimii sub pana omului. Femeia nu are stil, iată de ce ea spune totul atît de bine. Stilul e un veșmînt. Sufletul e gol pe buzele sau în mîna femeii. Ca o Venus a cuvîntului, el apare din sentiment în toată goliciunea sa. El se naște de la sine, se miră că s-a născut, îl adori, pentru că încă nu știe că a vorbit.

*

Ce scrisori ! ce flacără ! ce lumină slabă ! ce culori ! ce accente ! ce foc și ce puritate, îmbinate ca flacăra și limpezimea într-un diamant, ca pasiunea și pudoarea pe fruntea tinerei fete care iubește ! ce mare naivitate ! ce nesecată revărsare a inimii ! ce neașteptate treziri din tînjire ! ce cîntece și ce strigăte ! Apoi, ce triste repetări, ca niște neașteptate note la sfîrșitul unei melodii ! apoi, ce dezmierdări ale cuvintelor, pe care le simțeam trecînd pe frunte, ca suflul respirației cu care o mamă alintă în joacă fruntea copilului său care zîmbește ! Și ce voluptuoase legănări ale cuvintelor rostite cu jumătate glas și ale frazelor visătoare și abia îngînate, care parcă te învăluie în raze, în șoapte, în miresme, în liniște, te duc pe nesimțite, prin ațipirea silabelor, la odihna iubirii, la somnul sufletului, pînă la sărutul de pe pagina care spune : „Adio !“ adio și un sărut pe care-l culegi în tăcere, așa cum a fost pus de buze !

Am regăsit toate aceste scrisori. Am frunzărit, pagină cu pagină, aceste scrisori, rînduite și strînse cu grijă, după moartea ei, de mîna unei cucernice prietenii ; o scrisoare

răspunzînd alteia, de la primul răvaş pînă la ultimul cuvînt scris de o mînă cuprinsă de moarte, căreia însă iubirea îi da încă putere. Le-am recitat şi le-am ars, plîngînd, închizîndu-mă în casă ca după săvîrşirea unei fără-de-legi, smulgînd de douăzeci de ori flăcărilor pagina pe jumătate arsă, pentru a o reciti !... — De ce ? mă întrebi tu. — Le-am ars, pentru că însăşi cenuşa ar fi fost prea fierbinte pentru pămînt şi am aruncat-o vînturilor cerului.

*

În sfîrşit, sosi ziua cînd putui să număr orele care mă despărţeau de Julie. Toate micile mijloace băneşti pe care putui să le adun nu se ridicau la suma necesară pentru a mă întreţine timp de trei sau patru luni la Paris. Mama, care-mi vedea neliniştea, fără a şti adevăratul motiv, scoase din ultimul său sertar, golit prin dragostea ei, un mare diamant montat pe un inel. Vai ! singurul care-i mai rămăsese din bijuteriile tinereţii. Mi-l puse, în taină, în mînă, plîngînd.

— Sufăr ca şi tine, Raphaël, îmi spuse ea cu o mare tristeţe pe chipu-i blajin, văzîndu-ţi tinereţea lipsită de ocupaţii cum se stinge în trîndăvie, într-un orăşel sau în visuri, umblînd razna. Sperasem întotdeauna că darurile lui Dumnezeu, pe care le-am binecuvîntat în tine pe cînd erai copil încă, vor face să fii remarcat în lume şi-ţi vor deschide vreun drum în viaţă, spre avere şi stimă. Sărăcia cu care ne luptăm nu ne îngăduie să-ţi deschidem noi acest drum. Dumnezeu nu s-a îndurat pînă acum. Trebuie să ne supunem, cu resemnare, voinţei lui care e întotdeauna cea mai bună. Acum, descurajată, te văd în această tînjire morală ce urmează eforturilor sterile. Să ne încercăm încă o dată norocul. Pleacă, pentru că pămîntul de aci îţi arde picioarele. Du-te şi trăieşte cîtva timp la Paris. Bate cu discreţie şi cu demnitate la uşile vechilor prieteni ai familiei, care sînt astăzi oameni cu vază. Fă-ţi cunoscute puţinele talente pe care ţi le-au dat natura şi munca ta. Nu se poate ca şefii noului guvern să nu caute a-i atrage pe tinerii capabili, cum ai devenit tu, pentru a servi, a susţine şi a împodobi domnia părinţilor, pe care ni i-a redat Dumnezeu. Bietul tău tată, cu mare greutate îşi creşte pe cei şase copii, străduindu-se să nu decadă din demnitatea sa, în sărăcia vieţii noastre rustice. Celelalte rude ale tale sînt bune şi afectuoase, dar nu vor să înţeleagă că trebuie

aer pentru a respira şi activitate pentru mistuitoarea rîvnă a sufletului unui tînăr de douăzeci de ani. Iată, îţi dau ultima mea bijuterie.

Îi făgăduisem mamei mele să nu mă despart de acest giuvaer decît în caz de mare nevoie. Ia-o, vinde-o ; o să-ţi servească să trăieşti cîteva săptămîni mai mult la Paris ! E ultima miză a dragostei pe care o pun pentru tine la loteria Providenţei ! Îţi va purta noroc, pentru că odată cu acest inel, îmi pun acolo toate rugăciunile, toată iubirea şi toate grija mea pentru tine.

Luai inelul, sărutai mîna mamei şi lăsai să-mi cadă o lacrimă pe diamant. Vai ! el îmi servi, nu ca să caut sau să aştept protecţia oamenilor puternici şi a prinţilor, care ocoleau obscuritatea mea, ci să trăiesc trei luni divina viaţă a inimii mele, din care o singură zi preţuieşte cît secole de măreţie. Acest diamant sfînt fu, pentru mine, perla Cleopatrei topită în cupa vieţii mele şi care îmi dete, cîtva timp, iubire şi fericire.

*

Totuşi, din clipa aceea, îmi schimbai cu totul firea, din respect pentru sacrificiile nenumărate ale bietei mele mame şi prin concentrarea tuturor gîndurilor mele într-unul singur : s-o revăd pe aceea pe care o iubeam şi să-mi prelungesc cît mai mult, făcînd cea mai mare economie, zilele pe care gîndeam că le voi petrece lîngă Julie. Devenii om socotit şi zgîrcit, ca un bătrîn cu puţinul aur pe care-l aveam. Mi se părea că fiecare mică sumă pe care o cheltuiam era o oră din fericirea mea sau un strop din viaţă care se pierdea. Hotărîi să trăiesc ca Jean-Jacques Rousseau, cu nimic sau cu puţin, să suprim din mîndria mea deşartă, din îmbrăcămintea şi din hrana mea, tot ceea ce voiam să dau sfintei beţii a sufletului meu. Totuşi, aveam şi o oarecare nedesluşită speranţă că voi trage oarecare folos din talentul meu pentru iubirea mea ; talentul acesta mi-l dezvăluisem prin cîteva versuri, numai cîtorva prieteni. În timpul celor trei luni care se scurseră, scrisesem în orele cînd nu puteam să dorm, un volumaş plin de poezii de dragoste, de visuri, de cucernicie, după cum imaginaţia îşi cînta în mine notele ei duioase sau grave. Recopiasem această culegere de versuri cu grijă şi cu cea mai frumoasă caligrafie ; citisem o parte din aceste versuri tatălui meu,

excelent critic, dar sever în ce privește gustul literar. Cîțiva prieteni memoraseră unele fragmente. Legasem comoara mea poetică într-un carton verde, culoarea bunului semn pentru speranță într-o glorie literară. O ascunsesem de mama, a cărei castă și cucernică puritate a sufletului s-ar fi neliniștit de voluptatea, mai degrabă păgînă decît creștină, ce se vădea în cîteva din aceste elegii. Speram că farmecul naiv și înflăcărarea înaripată ale acestor poezii ar ispiti vreun editor inteligent ; că el mi-ar cumpăra volumul ; că va consimți cel puțin să-l tipărească pe cheltuiala sa ; și că aprecierea publicului, ispitit de noutatea acestui stil născut în păduri și țîșnit din izvoare, mi-ar aduce poate un mic venit și un nume de scriitor.

*

Nu trebuia să am grijă în privința locuinței mele la Paris. Unul dintre prietenii mei, tînărul conte de V***, întors de curînd din călătoriile sale, trebuia să-și petreacă acolo iarna și primăvara. Îmi oferise să împart cu el un mic mezanin pe care-l ocupa deasupra locuinței portarului, în măreţul palat al mareșalului de Richelieu, de pe strada Neuve-Saint-Augustin, palat care a fost dărîmat după aceea. Contele de V***, cu care eram în corespondență aproape zilnică, era informat despre tot. Îl însărcinasem să ducă o scrisoare prin care-l prezentam Juliei, ca să cunoască sufletul sufletului meu, și să înțeleagă dacă nu patima mea înfocată, cel puțin marea mea iubire pentru această femeie. De cum o văzu, el înțelesese, într-adevăr, și aproape împărtășise înfocata mea admirație. Scrisorile pe care mi le scria erau pline de respect, de duioșie și aproape de cucernicie pentru această făptură melancolică, suspendată între moarte și viață, dar reținută pe pămînt, îmi spunea el, de nespusa iubire pe care o avea pentru mine. Nu înceta de a-mi vorbi despre ea, ca despre un dar ceresc pe care Dumnezeu îl făcuse ochilor și inimii mele, și care m-ar înălța deasupra omenirii, atît timp cît aș rămîne învăluit de sfînta ei strălucire. Convins că dragostea noastră era supranaturală și sfîntă, V*** socotea iubirea noastră ca o virtute. El nu se rușina pentru faptul că era confidentul și intermediarul nostru. La rîndul ei, Julie îmi vorbea despre V*** ca despre singurul meu prieten de încredere, pentru care ar fi dorit să sporească

prietenia mea, în loc de a o micșora cît de puțin printr-o măruntă gelozie a sufletului. Și unul și cealaltă mă zoreau să vin acolo. Numai V*** cunoștea tainicele motive și lipsa de bani care mă reținuseră la țară, pînă atunci. În pofida devotamentului său pentru mine, pe care mi-l dovedise de-atunci de atîtea ori pînă la moartea lui, în timpul greutăților materiale ale vieții mele, nu era pe vremea acea, în stare să înlăture aceste piedici. Mama sa se istovise în mari sacrificii ca să-i dea o educație demnă de rangul său și să-l ajute să călătorească prin toată Europa. Se înapoia din străinătate plin de datorii. Nu putea să-mi ofere la Paris decît un colț în locuința pe care i-o plătea familia. Dealtminteri, era, în acea perioadă a vieții sale, tot atît de sărac și tot atît de înlănțuit ca și mine, de acea lipsă de bani atît de crud definită de Juvenal : *Res angusta domi !* (Sărăcia casei).

Plecai din M*** cu acele căruțe trase de un cal, alcătuite dintr-o bancă de scîndură pusă pe osie și din patru țăruși de lemn înfipți în acea scîndură, acoperiți cu o pînză gudronată împotriva ploii. Căruțele erau trase de un singur cal și erau schimbate la fiecare patru sau cinci leghe, din tîrgușor în tîrgușor. Ele serveau pe atunci să-i transporte de la Lyon la Paris, pe muncitorii zidari din Bourbonnais și L'Auvergne, pe pietonii obosiți de drum și pe bieții soldați răniți la picioare în timpul marșurilor care, pentru cîțiva gologani, mergeau în căruță o bucată de drum. Nu-mi era nici rușine și nici nu suferearn din cauza acestui mod vulgar de a călători. Aș fi făcut drumul cu picioarele goale, prin zăpadă și nu m-aș fi simțit nici mai puțin mîndru și nici mai puțin fericit. Economiseam astfel un ludovic sau doi, cu care aveam să-mi cumpăr zile de fericire. Ajunsei la marginea Parisului fără să fi simțit asprimea caldarîmului acestui drum. Noaptea era întunecoasă, ploua cu găleata. Îmi luai geamantanul pe umăr și bătui la ușa modestei locuințe a contelui V***.

El mă aștepta. Mă îmbrățișă ; îmi vorbi despre ea. Nu conteneam tot întrebîndu-l și ascultîndu-l. Chiar în seara aceasta voi revedea-o pe Julie !... V*** se va duce s-o anunțe că am sosit și s-o pregătească pentru bucuria revederii. Cînd toată lumea va fi ieșit din salonul Juliei, V*** va pleca ultimul, va veni să mă înștiințeze într-o cafenea din apropiere, unde-l voi aștepta, că a sosit clipa cînd ea ar fi singură și aș putea merge să mă arunc la picioarele

ei. Numai după ce îmi dădu toate aceste lămuriri, mă gîndii să-mi usuc hainele în fața șemineului, să iau o mică gustare, să mă așez în întunecosul alcov al anticamerei sale. Această anticameră primea lumina printr-o ferăstruică rotundă și era încălzită de o sobă. Mă îmbrăcai cu haine curate și decente, care să n-o facă să se rușineze din cauza mea, în fața prietenilor ei.

La ora 11 pornirăm pe jos, V*** și cu mine. Merserăm împreună pînă sub fereastra pe care o știam dinainte. Trei trăsuri se aflau în fața porții. V*** intră în casă. Mă dusei să-l aștept la locul convenit. Doamne ! ce lungă mi se păru ora în care-l așteptai. Cît îi blestemam pe acei vizitatori nepăsători, poate, care, fără să-și dea seama, pentru a-și consuma cîteva ore de trîndăvie, amînau, fără să știe, elanul celor două inimi care își socoteau martiriul prin numărul zvîcnirilor inimilor lor ! În sfîrșit, V*** apăru. Mă repezii după el. Acesta mă părăsi la poartă și eu intrai în casă.

*

De ar fi să trăiesc o mie de mii de ani și tot n-aș uita vreodată această clipă și această imagine. Julie sta în picioare, în lumină, cu cotul rezemat alene pe marmura albă a șemineului, cu trupul zvelt, cu umerii și profilul răsfrînți în oglinda care mi-o arăta încă o dată cu chipul întors spre ușă, cu privirea ațintită asupra unui mic coridor întunecat care se afla înaintea salonului, cu gîtul puțin întins și capul înclinat într-o parte, avînd atitudinea cuiva care încearcă să deosebească, cu auzul, un zgomot de pași ce se apropie. Era îmbrăcată într-o rochie de doliu de mătase neagră, împodobită cu dantele tot negre în jurul gîtului, al taliei și al picioarelor. Dantelele mototolite, de pernele fotoliului în care își petrecea indolența și lîncezeala vieții ei, se asemănau cu acei ciorchini negri de soc, smulși de vîntul toamnei.

Acel costum negru nu lăsa în lumină decît umerii, gîtul, figura. Rochia ei de doliu se completa prin doliul natural al părului ei negru, înnodat deasupra capului. Uniformitatea acestei culori scotea în relief și mai mult înălțimea și grațioasa mlădiere a taliei. Reflexele focului în oglindă, lumina unei lămpi puse pe un colț al căminului și care îi cădea pe obraz, însuflețirea așteptării, a nerăbdării și a dragostei, răspîndeau pe figura ei o strălu-

cire de tinerețe, de culoare și de viață, care se asemănau cu o transfigurare prin dragoste !

Primul meu strigăt fu un strigăt de bucurie şi avui o tresărire de fericire revăzînd-o astfel, mai vie, mai frumoasă şi mai nemuritoare în ochii mei decît îndrăznisem vreodată s-o văd sub cele mai blînde raze ale soarelui din Savoia. Un sentiment de înșelătoare linişte și de eternă stăpînire pătrunse în inima mea, odată cu chipul ei, în ochii mei. Zărindu-mă, ea încercă să îngîne cîteva cuvinte, dar nu izbuti. De emoţie îi tremurau buzele. Căzui la picioarele ei. Îmi lipii buzele de covorul călcat de pașii ei. Îmi ridicai fruntea ca s-o privesc încă o dată şi ca să mă încredinţez că prezența ei nu e un vis. Ea își puse o mînă pe părul meu care se înfioră, cu cealaltă sprijinindu-se de colțul marmurei, și căzu și ea în genunchi în fața mea. Ne priveam de departe. Căutam cuvinte, dar nu le mai găseam, atît de mare era fericirea noastră. Rămaserăm tăcuţi, fără alt grai decît această tăcere și această prosternare a unuia în fața celuilalt. O prosternare plină de iubire înfocată, plină de o fericire, adîncă ; o atitudine care spunea destul : „Ei se adoră ; dar există o fantomă a morţii între ei ; și îmbătîndu-se din priviri, unul pe celălalt, ei nu se vor strînge în brațe niciodată."

*

Nu știu cîte minute rămăserăm astfel, nici cîte mii de întrebări și de răspunsuri, de fluvii de lacrimi și de valuri de bucurie trecură astfel, fără să se rostească între buzele ei mute și buzele mele închise, între ochii ei umezi de lacrimi și ai mei, între chipul ei și al meu. Fericirea ne împietrise. Timpul nu mai exista. Era eternitatea într-o clipă !

Se auzi o lovitură de ciocan în poartă. Cineva urca scara. Mă ridicai. Șovăind, ea își reluă locul pe canapea. Mă așezai în partea opusă, în umbră, ca să-mi ascund îmbujorarea obrajilor și roua lacrimilor mele. Un bărbat înaintat în vîrstă, cu o statură impunătoare, cu un chip nobil, luminos și blînd intră în cameră cu pași domoli. Fără să spună o vorbă, se apropie de canapea. Sărută părinteşte mîna tremurîndă a Juliei. Era domnul de Bonald. În ciuda spulberării extazului pe care sosirea unui necunoscut mă făcuse s-o simt prin acea lovitură în poartă, îl binecuvîntai

în sinea mea pe domnul de Bonald că venise să întrerupă o primă privire, în care raţiunea putea să se prăbuşească sub beţia iubirii. Era una dintre acele clipe cînd sufletul are nevoie de această gheaţă, pe care glasul unui înţelept îl aruncă peste văpaia simţurilor, pentru a oţeli tăria unei puternice hotărîri.

*

Julie mă prezentă domnului de Bonald, ca pe tînărul căruia îi citise versurile. El se miră că sînt atît de tînăr. Mă întîmpină cu indulgenţă. Stătu de vorbă cu Julie, cu acea încredere părintească a unui om ilustru, plin de talent şi senin prin vîrstă, care caută lîngă o femeie tînără o încîntătoare rază a frumuseţii pentru ochii săi, pentru orele de flecăreală şi de linişte, de la sfîrşitul zilei. Vocea sa era profundă, ca o voce care vine din adîncul sufletului. Conversaţia sa se desfăşura cu indiferenţa fermecătoare şi gravă a unei inteligenţe care se destinde pentru a se odihni. Glasul omului drept era în cuvîntul său, după cum caracterul i se putea citi pe frunte. Convorbirea prelungindu-se şi pendula arătînd aproape miezul nopţii, am socotit că trebuie să plec primul, pentru a risipi orice umbră de bănuială despre o familiaritate prea intimă la acest prieten mai vechi şi mai respectabil decît mine în această casă. Nu duceam cu mine decît o privire şi o tăcere drept preţ al unei atît de arzătoare aşteptări şi al unei atît de grele călătorii. Duceam însă imaginea ei şi certitudinea de a o revedea de aci înainte în fiecare zi : era destul ; era prea mult. Rătăcii mult timp pe cheiurile Parisului, deschizîndu-mi mantaua mea, aerului şi buzele mele, vîntului, pentru a-mi răcori pieptul şi a-mi linişti febra fericirii care mă tulbura. Cînd mă înapoiai acasă, V*** dormea de mult. N-am putut să adorm decît la primele raze ale dimineţii şi în strigătele telalilor de pe străzile Parisului.

. . . .

. . . .

Acestea au fost zilele cele mai statornice din viaţa mea, pentru că n-am mai avut decît un singur gînd răsfrînt în sufletul meu şi chiar pe chipul meu, ca un parfum din

care ţi-e teamă să laşi să se evaporeze un strop, expunînd sticla la aerul din afară.

Mă trezeam cu greu, îndată ce lumina zilei pătrundea în întunecosul alcov din mica anticameră în care prietenul meu mă adăpostea, ca pe un cerşetor al iubirii. Îmi începeam ziua scriind o lungă scrisoarea Juliei. Cu mintea odihnită, reluam în scrisoare, împreună cu dînsa, convorbirea din ajun. Îmi mărturiseam gîndurile care-mi veniseră după ce o părăsisem. Uitări pline de dragoste, fermecătoare remuşcări ale dragostei, din pricina cărora te învinuieşti, din pricina cărora te dojeneşti şi care îţi răpesc orice odihnă, pînă ce nu-ţi vei fi îndreptat greşelile ; diamante căzute din sufletul sau de pe buzele fiinţei iubite, care fac să se întoarcă înapoi gîndul îndrăgostitului, pentru a le aduna şi a spori comoara sentimentelor sale. Julie primea această scrisoare cînd se trezea de dimineaţă, ca o urmare a convorbirii din seara trecută, care ar fi continuat cu glasul în şoaptă în camera sa, în timp ce ea dormea. Primeam şi eu răspuns, înainte de amiază.

Cu inima astfel potolită după tulburarea din timpul nopţii, mă străduiam să-mi liniştesc nerăbdarea la gîndul întîlnirii din seara următoare, gînd care începea să mă stăpînească. Încercam să-mi distrag nu sufletul, ci gîndul şi ochii. Îmi impusesem lungi ore de lectură, de studiu şi muncă, pentru a mă face să uit timpul scurs între ora cînd o părăseam pe Julie şi ora cînd trebuia s-o revăd. Voiam să mă desăvîrşesc, nu pentru alţii, ci pentru ea. Voiam ca acela pe care ea îl iubea să n-o facă cel puţin să se ruşineze le alegerea ei ; ca oamenii de seamă, care alcătuiau cercul său social şi care mă vedeau uneori în salonul ei stînd în picioare, ca un sfinx modest în colţul şemineului sau ca o statue a contemplării, să descopere, dacă din întîmplare mi-ar fi vorbit, un suflet, o inteligenţă, o speranţă, un viitor sub chipul acestui tînăr necunoscut, sfios şi tăcut. Şi apoi îmi făuream nu ştiu ce nelămurite visuri despre vreo faptă strălucită, despre un destin măreţ, care, poate, într-o bună zi mă va înălţa, aşa cum vîrtejul vîntului smulgea frunza copacului din sărăcăcioasa grădină a tatălui meu, spre a o duce cît mai sus în văzduh : destin în care Julie s-ar bucura să mă vadă de departe cum mă lupt cu soarta, cu oamenii, cum cresc în putere, în măreţie, în virtute şi s-ar mîndri că m-a descoperit,

înaintea tuturor celorlalţi oameni şi că m-a iubit, înainte ca posteritatea să mă fi îndrăgit.

*

Toate acestea şi, mai ales, timpul liber ce mă silea la singurătate, în care obsesia unui singur gînd, dispreţul pentru orice altceva, lipsa de bani care-mi interzicea alte distracţii, şi solitudinea de pustnic în care mă închideam, mă osîndeau la o viaţă de studiu intensă şi pasionată cum nu mai dusesem vreodată. Îmi petreceam întreaga zi stînd în faţa unei măsuţe de lucru luminată de o ferestruică ce îşi primea lumina din curtea hotelului Richelieu. O sobă de faianţă încălzea odaia. Un paravan ascundea masa şi scaunul ; el mă ferea de privirea tinerilor din lumea mare care veneau adeseori în vizită la prietenul meu. În cuprinsul acestei vaste curţi erau zgomote de trăsuri, tăceri şi cîteva blînde raze de soare, iernatic, luptîndu-se cu ceaţa care urca de pe străzile Parisului. Aceste zgomote şi tăceri îmi aminteau, oarecum, jocurile de lumină, vuietul vîntului şi pîclele străvezii de pe munţii mei.

Vedeam în curte jucîndu-se, din cînd în cînd, un încîntător băieţel de opt sau zece ani. Era fiul portarului. Capul său de înger suferind, frumosul său păr neacoperit şi cîrlionţat pe frunte, figura lui inteligentă şi vădind sensibilitate, îmi aminteau candidele chipuri de copii de pe meleagurile mele. Într-adevăr, familia sa era originară dintr-un sat vecin cu satul tatălui meu, căzuse în neagră sărăcie şi se mutase la Paris. Pînă la urmă, acest copil se ataşase de mine, văzîndu-mă mereu la ferestruica mea, deasupra locuinţei mamei sale. Se devotase de bună voie şi fără vreo plată, în slujba mea. Îmi făcea toate comisioanele în oraş ; îmi aducea o bucată de pîine, puţină brînză, fructe pentru micul dejun ; în fiecare dimineaţă, se ducea să-mi cumpere alimentele de la vînzătoarea de fructe. Prînzeam, frugal, pe masa de lucru, în mijlocul cărţilor deschise şi al paginilor întrerupte.

Copilul avea un cîine negru, uitat de un străin în casă. Cîinele şi copilul erau nedespărţiţi. Pînă la urmă şi cîinele se ataşase de mine, ca şi copilul. Nu mai voiau să coboare mica scară de lemn odată ce se urcaseră la mine. O bună parte din zi, se culcau şi se jucau pe rogojină, la picioarele mele, sub masă. Mai tîrziu, am luat

cîinele de la Paris și l-am ținut mulți ani lîngă mine, ca pe-o amintire credincioasă și dragă a acelui timp al singurătății mele. L-am pierdut, nu fără să plîng, în 1820, pe cînd străbăteam mlaștinile împădurite din Potins, între Roma și Terracine. Bietul copil s-a făcut mare. A învățat meseria de gravor, pe care și-o face cu îndemînare, la Lyon. Auzindu-mi numele, devenit cunoscut mai tîrziu, a pornit din maghernița lui să mă vadă și a plîns de bucurie cînd m-a revăzut și de tristețe cînd a aflat de pierderea cîinelui. Biată inimă omenească, ce nu poate să uite ce a iubit odată, și are aceleași lacrimi, fie că pierde un imperiu fie un animal !...

*

În timpul acestor mii de ore, stînd astfel închis, între sobă, paravan, ferestruică, copil și cîine, am recitit toate vechile scrieri, afară de poeții de care ne săturasem pe deplin la colegiu și în versurile cărora ochii noștri obosiți nu mai deosebeau atunci decît ceasuri, ritmuri lungi sau scurte. Trist rezultat al unei sațietăți precoce, care ofilește în sufletul copilului floarea cea mai colorată și mai înmiresmată a gîndirii omenești. Dar am recitit toți filozofii, toți oratorii și toți istoricii în limba lor. Iubeam cu pasiune mai ales pe acei care întruneau în ei aceste trei puteri ale inteligenței : povestirea, cuvîntul, cugetarea. Faptul, pledoaria, morala. Pe Tucidide și pe Tacit, mai presus de ceilalți. Apoi pe Machiaveli, acest sublim povestitor al bolilor imperiilor. După aceea, pe Cicero, acest vas sonor, care cuprinde totul, de la lacrimile ascunse ale omului, ale soțului, tatălui, prietenului, pînă la catastrofele Romei și ale lumii și pînă la tragica presimțire a propriului său destin. Cicero e ca un filtru prin care toate aceste ape se depun și se limpezesc pe un fond de filozofie și de seninătate divină și care lasă, după aceea, să se reverse marele său suflet în valuri de elocință, de înțelepciune, de pietate și de armonie. Îl crezusem pînă atunci un mare vorbitor, lipsit de conținut, închizînd prea puține sensuri în lungi fraze ; mă înșelasem. E omul-cuvînt al antichității, după Platon ; e cel mai frumos stil din toate limbile. Îl crezi un autor slab, pentru că are un stil din cale afară de împodobit. Dar smulge-i această purpură și vezi

că rămîne un suflet mare, care a simțit totul, a înțeles totul și a spus totul despre ceea ce trebuia să înțeleagă, să simtă și să grăiască despre Roma timpului său.

*

Cît despre Tacit, nu încercam să-mi ascund pasiunea pentru el. Îl preferam chiar lui Tucidide, acest Demostene al istoriei. Tucidide spune mai mult decît face să trăiască și să palpite în om. Tacit nu e istoricul, ci rezumatul speței omenești. Povestirea sa este ecoul evenimentelor într-o inimă de om liber, virtuos și sensibil. Fiorul care ne încrețește fruntea, atunci cînd îl citim, nu e numai înfiorarea cărnii, e înfiorarea sufletului. Sensibilitatea sa e mai mult decît emoție, e milă. Însușirea sa de a judeca e mai mult decît răzbunare, e dreptate. Indignarea sa e mai mult decît mînie, e virtute. Ne contopim sufletul cu acela al lui Tacit și sîntem mîndri că ne înrudim cu el. Vreți să faceți ca fără-de-legea să pară cu neputință în ochii fiilor voștri ? vreți să aprindeți virtutea în imaginația lor ? Hrăniți-i cu lecturi din Tacit. Dacă nu vor deveni eroi la această școală, e din pricină că natura a făcut din ei lași sau ticăloși. Un popor care l-ar avea pe Tacit drept evanghelie politică s-ar ridica deasupra obișnuitului nivel al popoarelor. În cele din urmă, acest popor ar juca în fața lui Dumnezeu drama tragică a speței umane, în toată măreția și strălucirea ei. Cît despre mine, îi datorez acestui scriitor nu toate fibrele cărnii, ci toate fibrele metalice ale ființei mele. El e acela care le-a oțelit. Dacă vreodată timpurile noastre vulgare ar lua înfățișarea impunătoare și tragică a timpului său, și dacă eu aș deveni o demnă victimă a unei cauze demne, pe patul de moarte aș spune : „Datorați onoarea vieții și a morții mele maestrului și nu discipolului ; pentru că Tacit e acela care a trăit și a murit în mine !"

*

Iubeam, de asemenea, cu patimă pe oratori. Îi studiam cu presimțirea unui om care într-o bună zi ar trebui să vorbească mulțimilor surde și să studieze dinainte clapele sensibilității auditoriului uman : Demostene, Cicero,

Mirabeau, lordul Chatham mai ales, mai modern și mai uimitor în ochii mei decît toţi ceilalţi, pentru că elocinţa sa foarte inspirată şi foarte lirică e, mai degrabă, un strigăt decît un glas. Această elocință se înalţă deasupra auditoriului mărginit şi deasupra patimilor timpului, pe cele mai înalte aripi ale poeziei, pînă la veșnicele tărîmuri ale adevărului etern și ale veșnicei simţiri. Chatham ia adevărul din mîna lui Dumnezeu şi nu zămisleşte din el numai lumină, ci face trăsnetul cuvîntului. Din nefericire, nu ne-a rămas de la el, ca și de la Phidias în Parthenon, decît frînturi, capete, brațe, torsuri multilate. Alcătuind din nou, însă, cu ajutorul gîndului aceste rămășițe, poţi face din ele minuni de divină elocinţă. Îmi închipuiam timpuri, împrejurări, pasiuni, ambiţii, *foruri* asemănătoare acelora care înălţaseră pe acești oameni mari și, precum Demostene grăind cu valurile mării, vorbeam în sinea mea cu fantomele închipuirii mele.

*

În acea perioadă, am citit pentru prima oară cuvîntările lui Fox şi ale lui Pitt. Fox îmi păru declamator, deşi prozaic, unul din acele talente sîcîitoare, născute să contrazică și nu să spună ; avocaţi fără togă care n-au altă conștiință decît în glas și care pledează mai ales pentru popularitatea lor. În Pitt, îl simţii pe omul de stat ale cărui cuvinte sînt fapte și care în timpul prăbușirii Europei, își susţinu aproape singur ţara, întemeiat pe bunul său simţ şi pe tăria caracterului său. Pitt era Mirabeau cu mai multă onestitate şi cu mai puţin avînt. Mirabeau și Pitt deveniră şi mi-au rămas de atunci cei doi oameni de stat, cu preferinţă moderni. Pe lîngă ei, Montesquieu îmi păru un vorbitor erudit, ingenios și sistematic ; Fénelon, divin dar himeric ; Rousseau, mai degrabă pătimaş decît inspirat, mai curînd un instinct decît un mare adevăr ; Bossuet, gură de aur, suflet lingușitor, întrunind în el, în atitudinea și în limbajul său, față de Ludovic al XIV-lea, despotismul unui învăţat și amabilităţile unui curtean.

De la aceste studii istorice și oratorice trecui, firește, la politică. Conştiinţa că văzusem jugul abia sfărîmat al Imperiului, precum și oroarea de regimul militar, pe care-l îndurasem de curînd, mă îndrumau spre libertate. Amintirile familiale, înflăcărarea prietenilor, tragedia acelei

familii regale ce trecuse de la tron pe eşafod şi la exil, apoi readusă din exil pe tron ; acea prinţesă orfană în palatul părinţilor ei ; acei bătrîni încununaţi totodată de nefericirea şi de strămoşii lor ; acei prinţi, a căror tinereţe şi ale căror nenorociri — dascăli severi — le îngăduiau să spere totul : toate acestea mă făceau să doresc ca vechiul tron şi libertatea recentă să poată să se împace cu acea regalitate rîvnită de părinţii noştri. Guvernul ar fi dobîntuit astfel cele două mari prestigii ale problemelor umane : vechimea şi noutatea, amintirea şi speranţa. Era un frumos vis firesc al vîrstei mele.

Dar fiecare dimineaţă risipea o parte din aceste gînduri din mintea mea. Observam cu durere că vechile forme nu pot cuprinde ideile noi şi că, niciodată, monarhia şi libertatea nu se vor lega laolaltă prin aceeaşi înnodătură, fără să nu se ivească un veşnic dezacord şi că această neînţelegere ar istovi puterile statului, că monarhia ar fi mereu bănuită şi libertatea pururi trădată.

*

De la aceste studii generale am trecut, timp de mai multe luni, la un studiu care îmi preocupa cu atît mai mult mintea, cu cît acel studiu era, prin felul său, mai arid, mai aspru şi mai rece, mai departe de inima unui tînăr ameţit de imaginaţie şi de iubire. Vreau să vorbesc despre economia politică sau despre ştiinţa bogăţiei naţiunilor. V*** se ocupa de aceasta mai mult din curiozitate decît din pasiune. Cărţile italieneşti, englezeşti, franţuzeşti, scrise pînă atunci despre această ştiinţă, îi umpleau mesele şi rafturile. Citirăm împreună aceste cărţi, discutîndu-le şi aşternînd pe hîrtie observaţiile pe care aceste lecturi ni le sugerau. Această ştiinţă a economiei politice, care formula atunci şi formulează şi azi mai multe axiome decît adevăruri, şi pune mai multe probleme decît poate rezolva, avea hotărît pentru noi farmecul unui mister. Ceva mai mult, ea era pentru noi nesfîrşitul subiect al acelor convorbiri şoptite, care fac să lucreze inteligenţa fără să preocupe şi sufletul în adîncul lui, care îţi îngăduie să simţi, în timpul discuţiei, prezenţa gîndirii tainice şi neîntrerupte ascunsă în adîncul inimii. Soiuri de enigme cărora le cauţi explicaţia, fără să-ţi dai un prea mare interes pentru a o găsi. După ce am citit totul, am discu-

tat totul şi am notat totul din ceea ce constituia pe atunci această ştiinţă, am crezut că deosebesc cîteva principii teoretice adevărate în generalitatea lor, dar îndoielnice în aplicarea lor, ambiţioase prin pretenția de a se așeza în rîndul adevărurilor absolute, adesea goale sau mincinoase în formulele lor. Nu aveam nimic de răspuns, dar pornirea mea spre limpedele adevăr nu era satisfăcută în mod sincer. Aruncai cărţile jos și așteptai lumina. Această știință nu era pusă la punct pe atunci. Știință cu totul experimentală, nu număra destui ani, nici nu avea maturitatea necesară pentru a afirma atîtea lucruri. De atunci, s-a învechit, ea promite oamenilor de stat că le va inspira cîteva dogme, pentru a le aplica cu măsură în societățile umane, cîteva surse de bunăstare și cîteva legături de mai multă fraternitate pentru a uni națiunile.

*

Îmbinai aceste temeinice studii cu acelea care mă atrăseseră întotdeauna, mai mult, încă din copilărie : era studiul diplomației sau al raporturilor dintre guverne. O întîmplare îmi arătă drumul. În timpul preocupărilor mele de economie politică, scrisesem o broșură de vreo sută de pagini despre o problemă care preocupa foarte mult mințile. Titlul acelei broșuri era : *Care-i locul ce-l poate ocupa o nobilime în Franța, într-un guvern constituțional ?* Am tratat această problemă, foarte delicată în acea clipă, cu imboldul bunului-simţ, destul de lămurit, pe care mi-l dăruise natura, și cu acea nepărtinire a minții unui tînăr independent, care se înalță, fără prea mare efort, deasupra vanităților clasei de sus, deasupra invidiilor celor de jos și ale prejudecăților timpului său. Vorbeam, în această broșură, cu dragoste, despre popor, cu înțelegere, despre instituții, cu respect, despre acea veche nobilime al cărei nume a fost, mult timp, numele Franței înseși pe cîmpurile de bătălie, în magistratura noastră și în străinătate. În concluzie, ceream suprimarea oricărui privilegiu al nobilimii, altul decît memoria popoarelor, care nu poate fi suprimată. Doream o pairie [1] aleasă prin vot și arătam că, într-o țară liberă, nu există altă nobilime decît elec-

[1] Pair = nobil, membru demnitar al Camerei Înalte Franceze, între 1815 şi 1848.

ţiunea, neîntrerupt imbold în serviciul ţării şi răsplată vremelnică a meritului sau a virtuţii cetăţenilor.

Julie, căreia îi împrumutasem acel manuscris, pentru a o face pe jumătate părtaşă la lucrările mele, ca şi la viaţa mea, îl dăduse spre citire unui om distins din cercul ei, faţă de părerile căruia ea avea un foarte mare respect. Acesta era domnul M***, demn fiu al ilustrului membru al Adunării constituante, mult timp secretar particular al Împăratului, pe atunci regalist constituţional ; una dintre acele inteligenţe care n-au tinereţe, care se nasc mature şi mor tinere, lăsînd un mare gol în lumea timpului lor. Domnul M***, după ce a citit lucrarea mea, a întrebat-o pe Julie cine e omul politic care a scris acele pagini. Ea surîse şi-i mărturisi că e opera unui om foarte tînăr care nu se bucura de nici un nume şi n-avea nici experienţă, nici antecedente, în treburile publice. Pentru a-i da crezare, domnul M*** dori să mă vadă. I-am fost prezentat. Îmi arătă o bunăvoinţă ce, de-atunci încoace, deveni prietenie şi care nu s-a dezminţit pînă la moartea sa. Nu dădui la tipar această lucrare, dar domnul M*** mă prezentă prietenului său, domnul de Rayneval, minte luminată, inimă deschisă, inteligenţă fermecătoare, fire veselă, deşi harnică şi gravă. El era pe atunci sufletul afacerilor noastre politice externe. A murit fiind ambasador la Madrid. Domnul de Rayneval, care-mi citise lucrarea, mă primi în casa lui cu acea graţie încurajatoare şi cu acel surîs cordial care suprimă distanţa şi care, de la întîia privire, subjugă inima unui tînăr. Era unul din acei oameni, de la care îţi place să înveţi ceva, pentru că au aerul că se răspîndesc învăţînd pe alţii şi că dăruiesc, în loc de a impune. Dintr-o conversaţie avută în cîteva dimineţi cu acest om fermecător, cunoşteai mai bine Europa decît dintr-o bibliotecă a diplomaţiei. Avea tactul, acel geniu înnăscut al negocierilor. Îi datorez plăcerea acelor înalte treburi, pe care el le discuta simţindu-le importanţa, dar fără a părea că le simte povara. Forţa sa făcea ca totul să fie uşor, iscusinţa sa dădea curaj şi farmec afacerilor politice. El trezi în mine dorinţa de a îmbrăţişa cariera diplomatică. Mă introduse chiar el la domnul d'Hauterive, directorul arhivelor şi-l autoriză să-mi deschidă dosarele negocierilor noastre politice. Domnul d'Hauterive, bătrîn încărunţit în mînuirea hîrtiilor, era tradiţia nestrămutată şi dogma vie a diplomaţiei noastre.

Cu talia sa impunătoare, cu vocea lui domoală, cu părul stufos şi pudrat, cu lungile sale sprîncene care-i cădeau pe un ochi adînc şi spălăcit, avea aerul unui secol care vorbea. Mă primi ca un părinte, fericit că-mi transmite moştenirea vechilor sale orînduieli ştiinţifice ; mă puse să citesc, să caut prin acte, să lucrez şi să notez sub ochii lui, în biroul său. De două ori pe săptămînă mă duceam să studiez cîteva ore sub îndrumarea sa. Mi-e dragă amintirea acestei bătrîneţi viguroase şi generoase, care se dăruia astfel unui tînăr al cărui nume nici nu-l ştia. Domnul d'Hauterive muri în timpul revoluţiei din iulie 1830 şi în bubuitul tunului care desfiinţa politica familiei Bourbonilor şi tratatele din 1815.

*

Acestea erau preocupările întru totul studioase şi adîncite în meditaţii ale zilelor mele. Nu doream nimic mai mult ; chiar ambiţia mea de a îmbrăţişa o carieră nu se datora, în fond, decît ambiţiei bietei mele mame şi durerii de a-i fi cheltuit banii luaţi pe diamantul ei fără a-i aduce vreo răsplată printr-o îmbunătăţire a destinului meu. Dacă mi s-ar fi oferit, în acea clipă o ambasadă ca să mă îndepărtez de Paris şi un palat ca să-mi părăsesc patul sărăcăcios din anticamera mea, mi-aş fi închis ochii ca să nu văd buna situaţie şi mi-aş fi astupat urechile ca să nu aud ce mi se propune. În mediocritatea mea, eram foarte fericit de raza nevăzută de către alţii, care-mi lumina şi-mi tulbura noaptea.

Fericirea mea se trezea cînd ziua apunea. Cinam de obicei singur în cămăruţa mea. Pîine, o bucată de carne de vită fiartă, preparată cu pătrunjel şi puţină salată, alcătuiau în mod obişnuit masa mea. Nu beam decît apă, ca să economisesc banii ce i-aş fi cheltuit pe puţinul vin, atît de necesar pentru a îndulci apa sălcie şi, adesea, rău mirositoare din Paris. Vreo douăzeci de bani îmi ajungeau zilnic pentru cină. Din aceasta se hrănea, împreună cu mine, şi bietul cîine pe care-l adoptasem. După cină, mă aruncam pe pat doborît de singurătate şi de munca zilei ; scurtam astfel, prin somn, lungile ore ale nopţii care mă despărţeau încă de singura clipă cînd începea cu adevărat timpul pentru mine : ore pe care tinerii de vîrsta mea le

cheltuise, așa cum făcusem înainte de preschimbarea mea, prin teatre, prin locuri publice și în petrecerile costisitoare dintr-o metropolă.

La ora unsprezece mă trezeam. Mă îmbrăcam cu simplitatea decentă a unui tînăr a cărui talie, figură și păr ondulat cu pieptenele îl împodobesc întru cîtva. O încălțăminte curată, rufărie albă, o haină întotdeauna neagră, periată de mine, încheiată pînă la gît, cum era costumul tinerilor discipoli din școlile evului mediu, o manta militară, în pliuri mari, aruncată pe umărul stîng și ferindu-mi haina de stropii de noroi de pe stradă : acesta era costumul neschimbat, care, fără să-mi trădeze situația, nu arăta prea mult nici lux, nici mizerie și-mi îngăduia să trec din singurătatea mea într-un salon fără să atrag, dar și fără să jignesc privirile celor nepăsători.

Ieșeam din casă pe jos, căci prețul unei curse cu trăsura m-ar fi costat hrana pe o zi. Călcam numai pe trotuare, mergeam de-a lungul zidurilor. Mă feream de roțile vehiculelor. Mă strecuram încet, în vîrful picioarelor, pentru a-mi feri hainele de noroi ceea ce, în salonul luminat de lumînări, l-ar fi trădat pe umilul pieton. Nu mă grăbeam, pentru că știam că Julie primește în fiecare seară pe prietenii soțului său, în camera sau în salonul ei. Voiam să aștept ca ultima trăsură să plece, înainte de a bate la poarta ei. Aveam această reținere, nu numai pentru a evita comentariile despre stăruitoarele vizite ale unui tînăr necunoscut, în casa unei femei atît de tinere și de frumoase, ci, mai ales, pentru a nu împărți privirea și cuvintele ei cu oaspeții indiferenți cu care Julie era obligată la acea oră, să susțină și să însuflețească discuția. Mi se părea că fiecare dintre ei îmi răpea o parte din prezența și din sufletul ei. A o vedea, a o auzi și a nu fi singur cu ea, era mai crud, uneori, pentru mine decît faptul de a nu o vedea deloc.

*

Ca să-mi pierd timpul, mergeam de la un capăt la altul al unui pod care trece peste Sena, aproape în fața casei unde locuia Julie. De cîte mii de ori n-am numărat scîndurile acestui pod care răsunau sub pașii mei ? Cîte

monede de aramă n-am aruncat trecînd și iar trecînd pe acolo, în ceașca de tinichea a sărmanului orb, așezat, pe zăpadă sau pe ploaie, lîngă parapetul acestui pod ! Mă rugam ca obolul meu, răsunînd în inima nenorocitului şi, de acolo, la urechea lui Dumnezeu, să-mi obțină, în schimb, plecarea vreunui om plictisitor care-mi amîna fericirea și liniștea unei lungi seri.

Julie, care-mi cunoştea neplăcerea de a găsi oameni străini la ea, se înțelesese cu mine asupra unui semnal ce mi-ar arăta de departe lipsa sau prezența vizitatorilor în micul ei salon. Cînd se aflau mai mulți acolo, cele două obloane interioare ale ferestrei înguste erau închise : nu vedeam decît slaba lumină a lumînărilor strecurîndu-se printre cele două canaturi. Cînd nu erau înăuntru decît una sau două persoane gata să plece, unul dintre canaturi era închis. În sfîrșit, cînd toată lumea plecase, cele două canturi se deschideau, iar perdelele erau date la o parte, încît puteam să văd de pe celălalt mal al rîului, lumina lămpii pusă pe masa unde ea citea sau scria, așteptîndu-mă. Ochii mei nu părăseau o clipă acea lumină îndepărtată, vizibilă și ușor de înțeles numai pentru mine, în mijlocul acelor mii de licăriri ale ferestrelor, ale felinarelor, ale prăvăliilor, trăsurilor, cafenelelor și al acelor alei cu străluciri mișcătoare sau nemișcătoare care luminează în timpul nopţii fațadele caselor și zările Parisului. Toate aceste iluminaţii dispăreau pentru mine. Nu mai existau alte lumini pe pămînt, nici o altă stea pe firmament, decît acea ferestruică rotundă semănînd cu un ochi deschis asupra mea, pentru a mă căuta în umbră și spre care ochii mei, gîndul meu, sufletul meu erau aţintiți neîntrerupt și numai spre ea ! O ! putere de neînţeles a acestei firi infinite a omului, care poate să umple spaţiile a o mie de universuri și să le găsească încă prea strîmte pentru universalitatea sa ! sau care se poate concentra într-un singur mic punct luminos strălucind prin ceața de pe un fluviu, prin oceanul de străluciri ale unui oraș imens și să-și găsească infinitul dorințelor, sentimentelor, inteligenţei și iubirii, numai în această scînteie care n-ar rivaliza decît anevoie cu licuriciul dintr-o noapte de vară ! De cîte ori nu mi-am spus atunci acest lucru mergînd învelit pînă la ochi pe podul meu întunecat ! De cîte ori nu mi-am strigat, în timp ce priveam spre

acea ferestruică rotundă strălucind în depărtare: „Doamne, suflă asupra tuturor luminilor de pe pămînt, stinge toate aceste globuri luminoase de pe firmament, dar lasă veşnic să strălucească acea mică lumină, tainică stea a două vieţi. Şi acea licărire va lumina destul toate lumile și, de-a lungul eternităţii tale, va fi de ajuns pentru ochii mei!"

Vai! după aceea am văzut stingîndu-se această stea a tinereții mele, acel focar al ochilor și al inimii mele! Am văzut obloanele ferestrei rămînînd închise ani îndelungaţi peste funebra întunecime a micii camere. Apoi le-am văzut deschizîndu-se din nou, cîndva, într-un an. Pe urmă, am îndrăznit să privesc, ca să știu cine cuteza să trăiască acolo unde trăise ea. După aceea, am văzut cum se iveşte în zilele de vară, la fereastra aceea inundată de soare și împodobită cu vaze de flori, o tînără femeie necunoscută surîzînd și jucîndu-se cu un prunc nou-născut, fără să bănuiască măcar că se joacă pe un mormînt, că zîmbetele ei devin lacrimi în ochii unui trecător și că această viață e o ironie a morţii!... Apoi, am revenit adeseori, în timpul nopţii și acum revin acolo, în fiecare an, apropiindu-mă cu pași sfioși de acest zid, atingînd această poartă, așezîndu-mă pe această bancă de piatră, privind luminile, ascultînd zgomotele ce se aud acolo, sus, și închipuindu-mi o clipă că văd licărirea lămpii ei, că-i aud sunetul vocii, că mă voi duce să bat la poartă, că ea mă va auzi și că mă voi urca!... O! memorie! ești tu, oare, o binefacere a cerului sau un chin al infernului?...

. . . .

— Iartă-mă, prietene, reiau firul povestirii, pentru că tu o dorești.

*

A doua zi după sosirea mea, Julie mă prezentase bătrînului ce-i slujea de părinte şi căruia îi lumina ultimele zile cu strălucirea sufletului său, cu dragostea și cu frumuseţea ei. El mă primise ca pe un al doilea copil al său. Aflase de la ea despre întîlnirea noastră în Savoia, cu-

noștea frățeasca noastră dragoste a unuia pentru altul, corespondența noastră din fiecare zi și acea înrudire a sufletelor dezvăluită de asemănarea imboldurilor, a vîrstelor şi a sentimentelor noastre. Cunoştea puritatea excepţională a legăturii pe care firea şi societatea ne opreau s-o schimbăm vreodată. Nu avea nelinişte şi nici invidie, decît în ce privea fericirea, renumele şi viaţa pupilei sale. Se temea numai ca ea să nu fi fost amăgită sau înşelată de acele prime priviri care sînt uneori revelaţia iubirii, alteori iluzia tinerelor femei, și ca ea să nu-și fi dăruit inima unui om născocit numai de închipuirea ei. Scrisorile mele, din care ea îi citea numeroase fragmente, îl liniştise, totuşi, întrucîtva. Înfățișarea mea putea singură să-i spună dacă sentimentele mele erau sincere sau erau o dibăcie a acelor scrisori, fiindcă stilul poate minţi, dar faţa omului niciodată.

Bătrînul mă cercetă cu acea atenţie puţin neliniștită, pe care o ascunzi sub o privire o clipă bănuitoare. Însă, pe măsură ce mă privea şi mă întreba, vedeam cum acea privire se deschide, se luminează de o mulţumire lăuntrică, se înduioşează de încredere şi de-o bună impresie, cum se aţinteşte asupra mea cu acea certitudine şi acea dezmierdare a ochilor, care sînt cuvintele tăcute, dar cele mai bune cuvinte într-o primă convorbire. Dorinţa înflăcărată de a plăcea bătrînului, fireasca sfială a unui tînăr care simte că destinul inimii sale se află în părerea ce se va face despre el, teama că această impresie să nu-mi fie potrivnică, prezenţa Juliei care mă tulbura încurajîndu-mă, toate aceste nuanțe ale gîndului meu, ce se puteau citi în modestia atitudinii mele şi în îmbujorarea obrajilor mei, vorbiră, desigur pentru mine, mai mult decît aș fi putut să vorbesc eu însumi. Bătrînul îmi luă mîinile cu un gest întru totul părintesc și îmi spuse : „Liniștește-te, domnule, și bizuie-te pe două prietenii în loc de una, în această casă. Julie nu putea să-și aleagă mai bine un frate, iar eu n-aş fi putut să-mi aleg mai bine un fiu.“ El mă îmbrățișă și vorbirăm, ca și cum el m-ar fi cunoscut din copilăria mea, pînă în clipa cînd un bătrîn servitor venea, de obicei în fiecare seară, la ora zece, să-l ia de braţ pentru a-l sprijini la urcatul scării şi a-l duce în apartamentul său.

*

Era o bătrîneţe frumoasă şi încîntătoare, căreia nu-i doreai nimic altceva decît certitudinea zilei următoare. Această bătrîneţe întru totul dezinteresată şi întru totul părintească, nu jignea deloc privirea, alături de această tînără femeie. Era puţină umbră a serii pe o înflorire a dimineţii. Dar simţeai că această umbră era ocrotitoare şi că străjuia totul, fără să ofilească ceva din această tinereţe, din această nevinovăţie şi din această frumuseţe.

Trăsăturile chipului acestui om ilustru erau regulate precum acele linii pure ale profilurilor antice pe care timpul le ofileşte puţin, fără să le schimbe însă. Ochii săi albaştri aveau privirea liniştită dar pătrunzătoare a unei vederi istovite care priveşte printr-o uşoară pîclă. Gura lui era fin modelată, ca un cuvînt şoptit, veselă, ca un zîmbet de părinte dăruit copilaşilor. Părul său, rărit de studiu şi de vîrstă, avea mlădierea şi moliciunile pufului de lebădă. Mîinile îi erau subţiri, lungi şi albe, precum mîinile de marmură ale statuii lui Seneca, muribund, luîndu-şi rămas bun de la Paulina. Faţa lui, slăbită şi palidă, datorată lungilor strădanii ale minţii, n-avea deloc zbîrcituri, pentru că nu avusese carne niciodată. Cîteva vine albastre şi secătuite de sînge îi şerpuiau numai pe tîmplele netede. Fruntea, această parte a trupului, pe care gîndurile o sculptează şi o netezesc, întocmai ca pe ultima frumuseţe a omului, răsfrîngea luminile căminului. Obrajii aveau acea fineţe a pielii, acea transparenţă a culorii unei figuri care a îmbătrînit în umbra pereţilor şi pe care nici vîntul nici soarele n-au ars-o vreodată. Ten de femeie care, spre sfîrşitul vieţii, moleşeşte fizionomia bătrînilor. Timpul le dă ceva aerian, fugar şi impalpabil, ca o umbră pe care o adiere de vînt prea puternică ar risca s-o facă să zboare. Cuvintele sale chibzuite, cuprinse în mod firesc în fraze scurte, limpezi, luminoase, aveau precizia unei vorbiri care a ales mult, dictînd sau scriind, formele gîndurilor sale. Îşi întretăia frazele prin lungi tăceri, spre a le da răgazul de a pătrunde în auz şi de a fi savurate de mintea celora care-l ascultau. Le da un iz de glumă, cu un dulce haz, întotdeauna fermecător, niciodată cinic. Erau aidoma unor aripi uşoare prin care înălţa, din cînd în cînd, într-adins,

conversația, pentru a o împiedica de-a se îngreuna sub povara prea neîntreruptă a ideilor.

*

După cîteva zile îl adorai pe acest înțelept și încîntător bătrîn. Dacă ar trebui să îmbătrînesc, aș dori să îmbătrînesc ca el. Un singur lucru mă mîhnea privindu-l, anume faptul că înainta cu un pas senin spre moarte fără să creadă în nemurire. Științele naturii, pe care le studiase mult, îi obișnuiseră mintea să se încreadă numai în judecata simțurilor lui ; ceea ce nu era palpabil, nu exista pentru el, ceea ce nu se putea calcula, n-avea element de certitudine în ochii săi ; materia și cifra alcătuiau pentru el universul ; numerele erau Dumnezeul său ; fenomenele erau revelația sa ; natura era biblia și evanghelia sa ; virtutea sa era instinctul : fără să vadă că numerele, fenomenele, natura și virtutea nu sînt decît ieroglife scrise pe perdeaua templului, și al căror înțeles unanim e : Divinitatea. Minți inteligente dar încăpățînate, care urcă în mod minunat din treaptă în treaptă pe scara științei, fără să vrea să treacă de ultima care duce la Dumnezeu !

*

În cîteva zile, acest al doilea părinte se legă astfel de mine, încît voi să-mi dea uneori, dimineața, în biblioteca sa, lecții de înaltele științe care făcuseră gloria lui și care erau acum odihna lui. Veneam la el din cînd în cînd, în timpul dimineții. Julie urca acolo, adeseori, la aceleași ore. Era o priveliște puțin obișnuită și înduioșătoare să-l vezi pe acest bătrîn stînd în mijlocul acestor cărți, monument al cunoștințelor umane și al filozofiei căreia îi secase toate paginile de-a lungul vieții sale, dezvăluind misterele naturii și ale gîndirii unui tînăr care sta în picioare, în spatele lui, în timp ce o femeie frumoasă și tînără ca Beatrice a poetului din Florența, acea filozofie idealizată, acea înțelepciune plină de dragoste, îi servea ca prim discipol acestui bătrîn și conșcolar, acelui tînăr frate. Ea aducea cărțile, frunzărea paginile, arăta cu frumosul ei deget trandafiriu, capitolele ; ea se mișca printre sferele, globurile, uneltele, vrafurile de volume, în

această pulbere a științei umane ; ea se asemăna cu sufletul naturii care se desprindea din această materie, pentru a o aprinde şi a o face să ardă și să iubească.

În cîteva zile învățasem și înțelesesem mai mult decît în ani de studii seci și singuratice. Desele beteșuguri ale vîrstei maestrului întrerupea de multe ori aceste convorbiri şi lecţii din timpul dimineţii.

*

Dar continuam să vin în fiecare seară ca să petrec o parte din nopţile mele stînd de vorbă cu aceea care era pentru mine și numai ea, ziua și noaptea, timpul și eternitatea. Cum ți-am mai spus-o, veneam aci în clipa cînd musafirii plictisitori îi părăseau salonul. Uneori rămîneam ore întregi pe pod sau pe chei, mergînd sau oprindu-mă din cînd în cînd și așteptînd în zadar ca oblonul interior să se deschidă în întregime sau pe jumătate, ca să văd chemarea mută cu care ne înțelesesem. Cîte valuri leneșe ale Senei, ducînd cu ele, sub arcul podurilor, luminile plutitoare ale lunii sau reverberațiile ferestrelor orașului, n-am urmărit astfel în goana lor ! Cîte ore și jumătăţi de ore bătute de orologiile bisericilor învecinate sau depărtate n-am numărat astfel, blestemîndu-le pentru încetineala lor sau învinovăţindu-le pentru graba lor ! Cunoșteam sunetul glasurilor de aramă ale tuturor turnurilor din Paris. Erau zile fericite și zile nefericite. Uneori, urcam la Julie fără să fi așteptat măcar o clipă. Nu găseam lîngă ea decît pe soțul ei care își risipea în povestiri vesele și în plăcute flecăreli orele care îi premergeau somnul. Alteori, nu întîlneam acolo decît unul sau doi prieteni ai casei. Ei intrau o clipă, aducînd veștile sau emoția din timpul zilei. Ofereau prieteniei primele roade ale serii lor, terminată după aceea în saloanele politice. Erau mai cu seamă parlamentari, oratori eminenți ai celor două Camere — Suard, Bonald, Mounier, Rayneval, Lally-Tollendal, un bătrîn cu sufletul tînăr ; Lainé, cea mai pură copie a virtuții și elocinței antice pe care am venerat-o vreodată în timpurile noastre, cu inimă, grai și înfățișare de roman, căruia nu-i lipsea decît toga ca să fie un Cicero sau un Cato al timpului său. Mă legai cu o admirație și cu un respect mai afectuos de această întrupare a unui mare cetăţean. Domnul Lainé îmi dete atenţia cuvenită

prin cîteva priviri şi prin cîteva cuvinte de-o deosebită afecţiune. De atunci, deveni maestrul meu. Dacă aş avea cîndva de servit o patrie şi dacă ar trebui să ocup un loc la vreo tribună, amintirea patriotismului şi a elocinţei sale l-ar pune în faţa mea ca pe un model, nicicînd egalat, dar de imitat de departe.

Aceşti oameni se perindau în jurul măsuţii de lucru. Julie stătea pe jumătate culcată pe canapeaua ei. Eu rămîneam respectuos şi tăcut în colţul camerei, departe de ea, ascultînd, cugetînd, admirînd sau dezaprobînd în sinea mea, dar deschizînd rareori gura, numai dacă eram întrebat, şi neîngăimînd decît cîteva cuvinte timide şi discrete, cu jumătate glas, în cursul acestor convorbiri. Am avut întotdeauna, în ciuda unor convingeri foarte puternice, o nemaipomenită sfială cînd era vorba să le expun în faţa oamenilor. Aceştia mi se păreau întru totul superiori prin vîrstă şi prin autoritate. Respectul pentru vîrstă, pentru geniu şi pentru faimă face parte din firea mea. O rază de glorie mă orbeşte. Un păr alb îmi impune. Un nume ilustru mă face să mă înclin de bună voie. Din cauza acestei sfieli, n-am putut adeseori să-mi arăt adevăratele merite şi totuşi n-am regretat-o niciodată. Acest sentiment al superiorităţii altora e necesar în tinereţe şi la toate vîrstele. El înalţă idealul spre care vrei să năzuieşti. Încrederea în tine însuţi e o îndrăzneală faţă de natură şi faţă de timp. Dacă acest sentiment al superiorităţii altora va fi o iluzie, cel puţin va fi o iluzie care dă măreţie umanităţii. Ea preţuieşte mai mult decît iluzia care o micşorează. Vai ! o reduci destul de curînd la adevăratele şi tristele tale proporţii.

La început, aceşti oameni îmi dădeau puţină atenţie. Îi vedeam aplecîndu-se uneori spre Julie şi întrebînd-o încet cine este acest tînăr. Figura mea gînditoare şi modestia atitudinii mele neclintite păreau că-i miră şi le plac. Pe nesimţite, se apropiau de mine şi cu o binevoitoare intenţie a unui gest îmi adresau cîteva din frazele lor. Era ca o indirectă încurajare de a mă pofti şi pe mine în convorbire. O făceam în cîteva cuvinte, pentru a le exprima recunoştinţa mea. Reintram însă repede în umbra şi în tăcerea mea, de teama de a nu prelungi convorbirea, încurajînd-o. Nu-i priveam decît ca un cadru al unui tablou. Singurul interes real pentru mine erau chipul,

cuvîntul și sufletul aceleia pe care prezența lor mi-o răpea.

*

De aceea, ce adîncă bucurie și ce zvîcniri ale inimii mele cînd plecau ei, cînd auzeam sub bolta porții uruitul trăsurii cu care pleca, în sfîrșit, ultimul dintre ei ! Rămîneam singuri. Era noaptea tîrziu. Certitudinea că ne vom petrece singuri orele, creștea la fiecare mișcare a minutarului care se apropia de ora douăsprezece din noapte pe cadranul pendulei. Nu se mai auzea decît cîte o trăsură uruind, din cînd în cînd, pe caldarîmul cheiului, sau sforăitul bătrînului portar care dormea pe o bancă în vestibul, la picioarele scării.

La început, ne priveam fără să scoatem un cuvînt, ca uimiți de fericirea noastră. Mă apropiam de masa unde lucra Julie, la lumina lămpii, la vreo broderie. Lucrul îi scăpa din mîinile ei distrate. Privirile ni se luminau de bucurie. Buzele ni se deschideau. Inimile ni se revărsau. Cuvintele noastre, strînse ca niște valuri înghesuite într-o matcă prea strîmtă, șovăiau să curgă la început. Ele nu vărsau decît strop cu strop torentul gîndurilor noastre. Nu puteam să alegem destul de repede, în învălmășeala lucrurilor ce aveam să ni le spunem, acelea pe care eram cît mai grăbiți să ni le destăinuim. Uneori se așternea o lungă tăcere chiar din cauza sfielii și mulțimii de cuvinte care se îngrămădeau în inimile noastre fără să poată izbucni de-acolo. Apoi începeau să curgă încet, ca cei dintîi stropi care îmboldesc norul să se topească și să se destrame. Acele prime cuvinte chemau după ele alte cuvinte care le răspundeau. Sunetul vocii unuia atrăgea sunetul vocii altuia, ca un copil care, prăvălindu-se, îl tîrăște și pe celălalt în căderea lui. Cuvintele noastre se învălmășeau o clipă, fără nici o ordine, fără răspuns și fără continuare, nici unul dintre noi nevoind să lase celuilalt fericirea de a-l depăși în exprimarea aceluiași sentiment. Fiecare dintre noi credea că el a simțit cel dintîi ceea ce destăinuia din gîndurile lui, după convorbirea din ajun sau după scrisoarea din timpul dimineții. Această tumultuoasă cascadă, care pînă la urmă ne făcea să roșim și să rîdem, se liniștea în sfîrșit. Ea dezlănțuia, apoi, o calmă revărsare de fraze de pe buzele noastre, ce

răspîndeau împreună sau pe rînd abundența expresiilor lor. Era o strămutare neîntreruptă și șoptitoare a sufletului unuia în sufletul celuilalt, un schimb fără piedică al celor două firi ale noastre ; o strămutare deplină de la ea la mine și de la mine la ea, prin împărtășirea reciprocă a tot ceea ce trăia, simțea, gîndea sau ardea în noi. Desigur, niciodată două ființe la fel de nevinovate în privirile lor și chiar în gîndurile lor nu-și destăinuiseră inima celeilalte și nu-și dezvăluiseră mai imaterial cel mai tainic adînc al simțămintelor lor. Această inocentă nuditate a sufletelor noastre rămînea castă, deși dată pe față. Era ca lumina care arată totul și care nu pîngărește nimic. N-aveam să ne dezvăluim decît iubirea fără pată care ne purifica, aprinzîndu-ne.

Această iubire, prin însăși puritatea ei, se reînnoia neîncetat cu aceleași lumini în suflet, cu aceeași rouă în ochi, cu aceeași savoare virginală a primei înmuguriri. Toate zilele erau ca întîia zi. Toate clipele erau asemănătoare cu acea clipă de nespus, cînd simți înflorind înlăuntrul tău și apoi te oglindești pe tine însuți în inima și în privirea celuilalt ; întotdeauna floare, întotdeauna mireasmă, întotdeauna beție, pentru că fructul ei nu va fi niciodată cules.

*

Această iubire, pentru a se exprima în fapt, lua toate infinitele forme prin care Dumnezeu a îngăduit sufletului să comunice cu alt suflet prin străvezia stavilă a simțurilor : de la privirea care cuprinde cît mai mult din noi înșine într-o rază aproape imaterială, pînă la pleoapele închise care par a aduna în noi imaginea primită pentru a o împiedica de a pieri ; de la lîncezeală pînă la delir ; de la suspin pînă la strigăt ; de la o lungă tăcere pînă la acele nesecate cuvinte care curg de pe buze fără pauză și fără sfîrșit, care îți taie răsuflarea, care obosesc gura, pe care le rostești fără să le auzi tu însuți și care nu au în realitate alt înțeles decît acela al unui neputincios efort de-a spune și de a repeta ceea ce nu poate fi spus niciodată destul.

Am vorbit astfel adeseori ore întregi cu jumătate glas, cu cotul rezimat pe mica masă, obraz lîngă obraz, cu privirile aproape contopite, fără să ne dăm seama că discuția noastră ținuse mai mult decît durata unei respirații : eram

foarte mirați că minutele goniseră tot atît de repede, ca și cuvintele noastre, și că orologiul suna neînduplecata oră a despărțirii.

Acestea erau mai degrabă întrebări și răspunsuri despre cele mai fugare nuanțe ale firilor și ale gîndurilor noastre ; dialoguri întreținute cu o voce abia auzită ; respirațiile noastre articulate mai mult decît cuvintele care se pot înțelege ; destăinuiri, care ne făceau să roșim, ale celor mai tainice și mai adînci gemete lăuntrice ; mirări și exclamații de fericire, cînd ne descopeream impresii asemănătoare și răsfrînte una în alta, ca lumina în reverberație, ca lovitura răspunzînd altei lovituri, precum chipul în imagine. Ne strigam unul altuia, ridicîndu-ne cu același avînt : „Noi nu sîntem doi ! sîntem o singură ființă, sub două firi care ne înșeală. Cine va spune *dumneata* celuilalt ? Cine va spune *eu* ? Nu există *eu*, nu există *dumneata*, există numai *noi* !..." Și, copleșiți de admirație, reveneam la acea minunată asemănare, plîngînd de plăcerea de a ne simți astfel doi nefiind decît unul, și de a ne fi multiplicat ființa dăruindu-ne-o.

*

De cele mai multe ori, aceste convorbiri erau amintiri cît mai precise despre toate locurile, despre toate împrejurările, despre toate clipele care aduseseră sau însemnaseră începuturile iubirii noastre : asemănătoare unei tinere fete care a lăsat să se deșire, pe cînd mergea, perlele prețioase din colierul ei și care se întoarce, pas cu pas, cu ochii în jos, pe drumul ei, spre a le regăsi și a le aduna iarăși una cîte una. Nu voiam să ni se șteargă din memorie nici unul din acele locuri, din acele clipe, de teamă de a nu pierde cu ele amintirea și avara bucurie a uneia dintre fericirile noastre. Munții din Savoia ; valea din Chambéry : cascadele ; torentele ; lacul ; pajiștile pline de mușchi, negre din cauza umbrelor ca mătasea, ondulate de lumini risipite sub marile brațe întinse ale castanilor ; razele soarelui printre ramuri ; cerul zărit prin spărturile bolții frunzișului deasupra capetelor noastre ; vasta întindere de azur și velele albe la picioarele noastre ; primele noastre întîlniri involuntare, de departe, pe potecile muntelui, neîntemeiatele noastre păreri de-atunci, unul despre altul ; întîlnirile noastre pe cînd pluteam în sens contrariu în bărcile noastre pe lac, înainte de a ne cunoaște ; părul ei

negru răsfirat de vînt, nepăsătoarea mea atitudine ; privirile mele desprinse de tot ce mă înconjura, îndoita întrebare pe care ne-o puneam noi astfel, continuu, unul în fața celuilalt, și al cărei răspuns trebuia să fie pentru amîndoi o dragoste veșnică ; apoi, ziua funestă a furtunii și a leșinului ; noaptea de rugăciuni în moarte și în lacrimi ; trezirea în cer ; înapoierea împreună, pe aleea plopilor, sub clar de lună, cu mîna mea în mîna ei ; lacrimile ei fierbinți, simțite și băute ; primele cuvinte care ieșiseră din sufletele noastre, fericirea, despărțirea... totul, în sfîrșit !

Nu puteam să ne săturăm de aceste amănunte. Era ca și cum ne-am fi istorisit o poveste care n-ar fi fost a noastră. Dar ce exista, oare, de aci înainte, în lume, în afară de noi ? O, nesecată ciudățenie a iubirii, copilăresc desfăt al clipei, tu ești însăși iubirea care nu poate obosi de-a privi ceea ce admiră, care nu vrea să lase să-i piară o impresie, un fir de păr, o geană, un fior, o îmbujorare a obrajilor, o paloare, un suspin al ființei pe care o iubește, pentru a avea un motiv să iubească mai mult și să arunce odată cu fiecare din aceste amintiri încă un jar pe această vatră a înflăcărării, în care se bucură el însuși de-a se simți mistuit !...

*

Uneori Julie plîngea cînd nici nu te așteptai, cuprinsă de o stranie tristețe : aceea de a mă vedea osîndit de această moarte, întotdeauna, ascunsă, dar mereu prezentă între noi, de a nu găsi în fața ochilor, în ea, decît o fantomă a fericirii care va pieri în clipa cînd aș dori s-o strîng la pieptul meu. Suspina, se învinovățea că mi-a inspirat o pasiune care n-ar putea să mă facă fericit niciodată.

— O ! aș vrea să mor, să mor repede, să mor tînără și încă iubită, îmi spunea ea. Da, să mor ! pentru că nu pot fi totodată decît pricina și iluzia amară a iubirii și a fericirii pentru tine ! patima ta înfocată și chinul tău la un loc ! Ah ! e cea mai sfîntă fericire și cea mai crudă osîndă contopite în același destin ! Cum mă ucide iubirea ! fie ca tu să-mi supraviețuiești spre a iubi, după moartea mea, după firea și inima ta ! Voi fi mai puțin nefericită murind decît sînt acum simțind că trăiesc din suferințele

tale, decît să te hărăzesc veșnicei morți a tinereții și a fericirii tale !

— Vai ! nu blestema suprema fericire ! îi răspunsei, punîndu-mi mîna tremurîndă sub ochii ei, pentru ca lacrimile să-i cadă pe degetele mele. Ce josnică părere îți faci, așadar, despre acela pe care Dumnezeu l-a găsit demn de a te întîlni, de a te înțelege și de a te iubi ? Nu mai există oare, oceane de dragoste și de fericire în această lacrimă care cade atît de fierbinte din inima ta, pe mîna mea, și pe care o sorb ca pe-o picătură de sînge a sfîntului chin al sufletului nostru, decît în miile de dorințe potolite și de plăceri vinovate unde se îneacă o vulgară dragoste pe care o regreți în locul meu ? Ți s-a părut, oare, vreodată, că pizmuiesc altceva decît această suferință în doi ? Nu face ea, din voi două victime consimțite și pure ? Nu e aceasta eterna jertfă a iubirii care, de la Héloïse pînă la noi, n-a fost, poate, niciodată oferită ca spectacol îngerilor ? I-am imputat eu, cîndva, o singură dată destinului, chiar în patima înfocată din orele mele singuratece, de a mă fi înălțat prin tine și pentru tine deasupra obișnuitelor stări ale oamenilor ? Îmi este sortit să iubesc în tine nu o femeie pe care o poți strînge și ofili în brațe de muritor, ci o întrupare impalpabilă și sfîntă a imaterialei frumuseți. Oare focul ceresc, în care ard cu desfătare, nu mistuie în mine orice cărbune al dorințelor josnice ? Nu mă preschimbă el, cu totul, în flacără ? Această flacără nu e oare tot atît de pură și tot atît de suavă ca și razele sufletului tău care au aprins-o și care o păstrează veșnic prin ochii tăi ? Ah ! Julie, fă-ți o părere mai demnă despre tine însăți, și nu mă plînge pentru suferințele la care crezi că mă supui ! Eu nu sufăr. Viața mea e o neîntreruptă revărsare de fericire, o împlinire datorită numai ție, o liniște, un somn al cărui vis ești tu. M-ai preschimbat într-o altă ființă. Eu, să sufăr ? Ah ! într-adevăr aș vrea să sufăr uneori, ca să am ceva de oferit destinului, în schimb, pentru ceea ce mi-a dăruit prin ființa ta, chiar de n-ar fi decît sentimentul unei prezențe incomplete și amărăciunea unei lacrimi ! căci a suferi pentru tine ar fi poate singurul lucru care ar putea să toarne un strop mai mult în cupa fericirii de care sînt copleșit. A suferi astfel, înseamnă oare a suferi sau a mă bucura ? Nu : a trăi astfel înseamnă a muri, e adevărat,

dar înseamnă a muri cu cîţiva ani mai devreme, părăsind această viaţă nefericită spre a trăi mai înainte viaţa cerească !

*

Ea credea acest lucru. Eu îl credeam de asemenea, pronunţîndu-l. Îmi împreunam mîinile în faţa ei. În cele din urmă, după aceste convorbiri, ne despărţeam, ea păstrînd, eu ducînd cu mine, spre a ne întări prin ele, despărţiţi pînă a doua zi, impresia ultimei priviri şi ecoul ultimului cuvînt care trebuia să ne facă să trăim şi să aşteptăm o zi întreagă.

O vedeam deschizîndu-mi fereastra, cînd trecusem pragul porţii ; rezimîndu-şi coatele, între flori, pe bara de fier a balconului şi urmărindu-mă cu privirea atîta timp cît ceaţa Senei lăsa să se contureze umbra mea pe pod. Mă întorceam la fiecare opt sau zece paşi, ca să-i trimit din nou sufletul meu prin privirea mea şi prin suspinul meu care nu puteau s-o părăsească. Mi se părea că fiinţa mea se împărţea în două ; că gîndul meu se desparte pentru a zbura înapoi şi a poposi alături de ea ; şi că numai trupul meu, ca o făptură automată, se îndrepta cu paşi înceţi în umbra străzilor pustii, spre poarta casei unde mă înapoiam să mă culc.

*

Astfel se scurseră, fără altă deosebire decît aceea din timpul studiilor mele şi a emoţiilor noastre, fermecătoarele luni de iarnă. Ele se apropiau de sfîrşit. Chiar primele străluciri ale primăverii luminau vîrful acoperişurilor şi labirintul întunecat şi jilav al străzilor Parisului. Prietenul meu V***, chemat de maică-sa, plecă. Mă lăsă singur în mica odaie unde mă găzduise, în timpul şederii mele, V*** trebuia să se înapoieze la toamnă. Plătise această locuinţă pentru tot anul. În lipsa lui, îmi lăsa frăţeasca sa ospitalitate. Cînd îl văzui plecînd, simţii cum mi se strînge inima. Nu mai aveam cu cine să vorbesc despre Julie. Sentimentele mele aveau să-mi apese inima cu o povară cu atît mai grea, cu cît nu mai puteam să le strămut în altă inimă. Dar era o povară a fericirii ; puteam încă s-o

ridic. În curînd ea deveni o povară de chinuri sufletești pe care nu puteam să le mărturisesc nimănui, și încă mai puțin aceleia pe care o iubeam.

Mama îmi scrise că neașteptate nenorociri bănești și greutăți casnice îl loviseră pe tatăl meu cu o astfel de năprasnică soartă, încît casa părintească, altădată atît de îmbelșugată, atît de primitoare și atît de ospitalieră, ajunsese într-o relativă sărăcie care îl silea pe sărmanul meu tată să-mi taie jumătate din ajutorul bănesc, numai ca să-i ajungă, cu multă greutate la întreținerea și creșterea celorlalți șase copii. Trebuia deci, îmi spunea ea, să mă grăbesc să găsesc mijloace onorabile de trai, prin propriile mele eforturi, la Paris sau să mă înapoiez în casa părintească și să trăiesc, la țară, din pîinea tuturor, în mediocritate și în resemnare. Dragostea mamei mele mă consola dinainte pentru această dureroasă necesitate. Ea îmi descria fericirea pe care ar simți-o, revăzîndu-mă. Îmi arăta priveliștea fermecător colorată a muncilor cîmpului și a simplelor plăceri ale vieții de la țară. Pe de altă parte, cîțiva dintre prietenii de jocuri de noroc și de desfătări din primii ani de destrăbălare, acum căzuți în mizerie, întîlnindu-mă la Paris, îmi amintiră de micile datorii bănești pe care le aveam față de ei și mă rugară să le vin în ajutor. Mă despuiară astfel, puțin cîte puțin, de cea mai mare parte din comoara economiilor mele pe care o strînsesem ca să mă întreţin cît mai mult timp la Paris. Mă apropiam de fundul micii mele pungi. Mă gîndii să-mi încerc în cele din urmă norocul prin glorie.

Într-o dimineață, după o luptă cruntă între sfială și iubire, iubirea învinse. Ascunsei sub haină micul manuscris legat în carton verde ; el cuprindea poeziile, ultima mea speranță. Șovăind și adeseori neîncrezător în planul meu, mă îndreptai spre casa unui foarte cunoscut editor, al cărui nume e legat de gloria literaturii și librăriei franceze : Domnul D ***. Acest nume mă atrase cel dintîi, pentru că în afară de celebritatea lui ca editor, domnul D *** era și un scriitor destul de apreciat pe atunci. Își publicase propriile versuri cu toată strălucirea și cu tot răsunetul unui poet care deține recunoașterea propriului său renume. Ajuns în strada Jacob, la poarta domnului D ***, poartă tapistă cu glorii, trebui să fac multe eforturi ca să trec pragul, altele ca să urc scara, în sfîrșit, încă unul mai mare pentru a suna la ușa biroului său.

Vedeam însă în spatele meu chipul adorat al Juliei care mă încuraja și mîna ei care mă împingea înainte : îndrăznii totul.

Domnul D***, bărbat în vîrstă, cu un aer hotărît și negustoresc, cu o vorbă scurtă și fără ocolișuri, ca aceea a unui om care știe cît prețuiesc minutele, mă primi cu politețe. Mă întrebă care-i scopul vizitei mele. Mă bîlbîii destul. Mă încurcai în vagi fraze echivoce unde se ascunde un gînd care vrea și nu vrea să ajungă la țintă. Credeam că pot căpăta curaj, cîștigînd timp. În cele din urmă îmi descheiai haina, scoțînd din ea volumașul. Cu o mînă tremurîndă îl dădui umilit domnului D***. Îi spusei că scrisesem aceste versuri, că aș dori să fie tipărite pentru a-mi atrage, dacă nu gloria, de care nu-mi făceam nici cea mai ridicolă iluzie, cel puțin atenția și bunăvoința celor mari în literatură ; că sărăcia mea nu-mi îngăduia să fac cheltuieli cu această tipărire ; că veneam să-i încredințez opera mea și să-l rog s-o publice dacă, după ce a frunzărit-o, o socotește vrednică de vreo bunăvoință sau de vreo favoare a minților cultivate.

Domnul D*** surîse cu o ironie îmbinată cu bunătate, dădu din cap, luă manuscrisul cu două degete obișnuite să mototolească disprețuitor hîrtia, puse versurile mele pe masa lui și mă amînă peste opt zile, ca să-mi dea un răspuns.

Plecai.

Aceste opt zile îmi părură opt secole. Viitorul meu, soarta mea, faima mea, consolarea sau disperarea sărmanei mele mame, dragostea mea, în sfîrșit, viața și moartea mea se aflau în mîinile domnului D***. Pe de o parte, îmi închipuiam că el va citi aceste versuri cu același entuziasm cu care mi le dictase, pe munți sau pe marginea torentelor din ținutul meu ; că el va regăsi în ele roua sufletului meu, lacrimile ochilor mei, sîngele vinelor mele tinere ; că va chema pe prietenii săi, literații, spre a asculta aceste versuri ; că aud eu însumi, din fundul cămăruței mele, zgomotul aplauzelor lor. Pe de altă parte, roșeam în sinea mea pentru faptul de a fi încredințat privirilor unui necunoscut o operă atît de nevrednică de lumina tiparului, de a-mi fi dezvăluit slăbiciunea și nuditatea sufletească, pentru o vană speranță a succesului, care s-ar putea schimba în umilință pe fruntea mea, în loc de-a se preface în bucurie și în aur, în mîinile mele. Totuși, speranța, tot atît de încăpățînată ca și sărăcia

mea, învingea în visurile mele şi mă îndruma din oră în oră pînă la cea hotărîtă de domnul D***.

*

În cea de-a opta zi, urcînd scara, nu avui nici un pic de curaj. Rămăsei mult timp în picioare, în gangul porţii, fără să cutez a suna. Cineva ieşi. Uşa rămase deschisă. Trebuia să intru. Figura domnului D*** era inexpresivă şi echivocă, asemenea oracolului. Mă rugă să iau loc şi, căutînd volumul meu ascuns sub mai multe vrafuri de hîrtii, îmi spuse : „V-am citit versurile, domnule. Nu sînt lipsite de talent, dar le lipseşte măiestria. Nu se aseamănă cu nimic din ceea ce e acceptat şi căutat în poeţii noştri. Nu se ştie de unde aţi luat limba, ideile, imaginile din această poezie. Ea nu se rînduieşte în nici un gen definit. Păcat, au armonie. Renunţaţi la acele noutăţi care ar dezorienta geniul francez. Citiţi pe maeştrii noştri : Delille, Parny, Michaud, Raynouard, Luce de Lancival, Fontanes, iată poeţii îndrăgiţi de publicul cititor. Încercaţi de a vă asemăna cu vreunul dintre ei dacă ţineţi ca lumea să vă recunoască talentul şi să vă citească. V-aş da un sfat rău îndemnîndu-vă să publicaţi acest volum, şi v-aş face un rău serviciu publicîndu-l pe cheltuiala mea.“ Vorbindu-mi astfel, se ridică şi îmi înapoie manuscrisul. Nu încercai să mă împotrivesc destinului ; el vorbea pentru mine prin gura acestui oracol. Îmi pusei iarăşi volumul sub haină. Îi mulţumii domnului D***. Îi cerui scuze pentru timpul pe care-l făcusem să-l piardă din cauza mea şi, clătinîndu-mă pe picioare şi cu ochii umezi, coborîi treptele scării.

Ah ! dacă domnul D***, om cumsecade, sensibil, ocrotitor al literaturii, ar fi putut citi în adîncul inimii mele şi înţelege că acel tînăr necunoscut, cu opera sa în mînă, nu venea să cerşească nici avere, nici glorie, dar că îi ceream dragostea şi viaţa, sînt încredinţat că ar fi tipărit volumul. Cel puţin cerul l-ar fi răsplătit pentru asta !

*

Mă înapoiai deznădăjduit în camera mea. Copilul şi cîinele se mirară pentru prima oară de figura mea întunecată şi de încăpăţînarea tăcerii mele. Aprinsei focul în

sobă. Aruncai în el foaie cu foaie, volumul întreg, fără să cruț nici o pagină. — „Pentru că nu ești bun să-mi dobîndești o zi de viață și de iubire, strigai cu un glas înăbușit văzîndu-l cum arde, ce-mi pasă dacă nemurirea numelui meu se mistuie odată cu tine. Nemurirea mea nu e gloria, e iubirea mea !“

În aceeași seară, ieșii din casă, la căderea nopții. Vîndui diamantul sărmanei mele mame. Îl păstrasem pînă atunci cu speranța de a-i răscumpăra valoarea prin versurile mele și de a-i restitui inelul intact. Sărutai pe furiș și scăldai în lacrimi acest diamant, punîndu-l în mîna giuvaergiului. Chiar negustorul păru înduioșat. Desigur înțelese că nu furasem acest diamant, văzîndu-mi durerea pe care nu puteam să mi-o ascund, înmînîndu-i-l. Numărînd cei treizeci de ludovici pe care mi-i dădu pentru inel, degetele mele lăsară să cadă acest aur, ca și cum ar fi fost prețul unei pîngăriri. O ! cîte diamante cu o valoare de douăzeci de ori mai mare n-aș fi dat mai tîrziu, adeseori, ca să răscumpăr același diamant, acel diamant unic pentru mine, o bucată din inima mamei mele ! una din ultimele lacrimi ale ochilor ei ! lumina dragostei sale !... Pe-al cui deget va fi fost pus ?...

*

Dar primăvara venise. Grădina Tuileries acoperea, în timpul dimineții, pe oamenii trîndavi cu umbra verde a frunzelor și cu zăpada înmiresmată a castanilor. De sus, de pe poduri, zăream dincolo de orizontul de piatră al Chaillot-ului și al Passy-ului, lungile linii ondulate și înverzite ale colinelor de la Fleury, Meudon și Saint-Cloud. Aceste coline păreau că ies ca niște insule de singurătate și de răcoare, din acel ocean de cretă. Ele îmi trezeau în inimă un fel de remușcări și dojeni cumplite. Erau imaginile, amintirile și setea de natură, de care uitasem de șase luni încoace. Seara, luna plutea cu revărsările ei de lumini peste undele călduțe ale rîului. Astrul visător deschidea, la extremitatea albiei Senei, alei luminoase și priveliști fantastice, unde ochiul se pierdea în peisaje de abur și de umbră. Fără să vrea, sufletul urmărea aci privirile. Vitrinele prăvăliilor, balcoanele și ferestrele de pe cheiuri erau acoperite cu vaze de flori. Ele își răspîndeau miresmele pînă peste frunțile trecătorilor. La colțul străzilor și la capătul podurilor, florăresele așezate

parcă după o perdea de plante înflorite, fluturau ramuri de liliac, vrînd parcă să îmbălsămeze orașul. În camera Juliei, vatra căminului, preschimbată într-o grotă de mușchi, consolele, mesele, toate purtau vaze cu violete, lăcrămioare, trandafiri, aglici. Biete flori înstrăinate de cîmpiile lor! asemenea rîndunelelor intrate din zăpăceală într-un apartament și care își lovesc aripile de pereți vestind frumoasele zile de aprilie sărmanilor locuitori din podurile caselor. Parfumul acestor flori ne pătrundea în inimi. Gîndurile noastre, sub impresia miresmelor și a imaginilor, ne întorceau, firește, spre acea natură în sînul căreia fusesem atît de singuri și atît de fericiți. Uitasem acea natură, cît timp zilele fuseseră întunecate, cerul aprig, zarea închisă. Închiși în camera strîmtă unde eram unul pentru altul întregul nostru univers, nu ne mai gîndeam că există un alt cer, un alt soare, o altă natură, afară de noi. Aceste zile frumoase, zărite printre acoperișurile unui imens oraș, ne amintiră de acea natură. Ne tulburară, ne întristară, ne îndrumară prin imbolduri de nebiruit, să le privim, să le savurăm, să le sorbim mai de aproape, în pădurile și în singurătățile din împrejurimile Parisului. Zămislind aceste dorințe de nebiruit și făcînd aceste planuri de plimbări depărtate împreună, în pădurile din Fontainebleau, din Vincennes, din Saint-Germain, din Versailles, ni se părea că vom regăsi pădurile și apele din văile Alpilor. Acolo vom vedea barem aceleași raze ale soarelui și aceleași umbre; acolo vom recunoaște, printre ramuri, suspinele sonore ale acelorași vînturi.

Primăvara, care reda cerului limpezimea și plantelor seva, trezea și o tinerețe mai vie și mai deplină în inima Juliei. Culorile obrajilor ei erau mai vii, razele ochilor ei mai albastre și mai pătrunzătoare. Cuvîntul ei avea mai multă emoție în rostirea lui; lîncezeala ei avea mai multe suspine; mersul ei era mai avîntat și mai copilăresc în atitudini. O înfrigurare a vieții o ațîța pînă și în monotonia camerei sale. Această domoală înfrigurare îi îmbulzea cuvintele pe buze, dădea neliniști picioarelor ei pe dușumea. Seara, Julie lăsa perdelele ridicate, se ducea în fiecare clipă să-și reazime coatele de pervazul ferestrei ca să respire răcoarea apei, razele lunii, adierile aerului mirosind a vegetație care, urmînd valea Meudonului, ajungeau călduțe pînă în apartamentele de pe chei,

— Oh ! să le dăm, îi spusei eu, cîteva zile de sărbătoare sufletelor noastre, în mijlocul tuturor zilelor noastre de fericire ! Noi, cele mai sensibile şi mai recunoscătoare dintre toate aceste ființe, pentru care Dumnezeu reînsuflețește pămîntul şi cerurile sale, să nu fim singurele pentru care el le reînsuflețește în zadar. Să ne cufundăm în acest văzduh, în aceste lumini, în aceste ierburi, în aceste ramuri, în acest ocean de vegetație şi de însuflețire care inundă în clipa aceasta pămîntul ! Să mergem să vedem dacă nimic n-a îmbătrînit, cu o zi, din operele creației Lui, dacă nimic n-a coborît, cu o undă sau cu o notă, din acea înfocare ce cînta, gemea, iubea și chiuia în noi, pe munți sau pe valurile lacului din Savoia !

— Oh da ! să mergem, zise ea, nu vom mai simți, nu vom iubi mai mult, nu vom binecuvînta altfel ; dar vom fi făcut încă un colț de pămînt și de cer, martor al fericirii de care se bucură două sărmane ființe. Acest templu al iubirii noastre care nu exista decît pe acei munți atît de iubiți, va fi oriunde voi fi mers şi respirat împreună cu tine !

Bătrînul încurajă aceste plimbări prin frumoasele păduri din jurul Parisului. Avea speranța susținută de medici, că miresmele vegetației, contactul cu soarele care întărește totul și o plimbare moderată pe întinsele cîmpii, vor da putere bolnăviciosei gingășii a nervilor Juliei, și un elan de viață inimii ei. În fiecare zi cu soare, în primele cinci săptămîni ale primăverii, veneam s-o iau din fața porții sale, la amiază. Trăsura în care ne suiam era închisă, ca să ne ferim de privirile și comentariile răutăcioase pe care trecătorii care o cunoșteau sau necunoscuții ar fi putut să le facă văzînd o atît de fermecătoare femeie tînără, singură cu un bărbat de vîrsta mea. Nu-i semănam destul ca să trec drept fratele ei. Coboram din trăsură la marginea marilor păduri, la poalele colinelor, la porțile parcurilor din împrejurimile Parisului. Căutam la Fleury, la Meudon, la Sèvres, la Satory, la Vincennes, cele mai lungi și cele mai singuratice alei acoperite de iarbă înflorită, pe care copita cailor n-o calcă niciodată, afară de zilele de vînătoare regală. Nu întîlneam acolo decît cîțiva copii sau cîteva sărmane femei care săpau pămîntul cu cuțitele lor ca să culeagă de-acolo cicoarea. Din cînd în cînd, o căprioară speriată făcea să foșnească frunzele și trecea peste alee, cufundîndu-se în tufișuri după ce ne privise.

Mergeam tăcuţi, cînd unul înaintea celuilalt, cînd ea ţinîndu-mă de braţ. Vorbeam despre viitor, despre fericirea de a stăpîni singur un pogon din miile de pogoane nelocuite, cu o căsuţă de paznic, sub unul din acei bătrîni stejari. Ne făceam visuri foarte mari. Culegeam violete sau brebenoci. Făceam din ei scrisori nescrise, schimbate între noi. Păstrate între frunze lucioase de spînz, legam de aceste scrisori făcute din flori anume înţeles, anume amintire, anume privire, anume suspin, anume rugăciune. Ne propuneam să le recitim cînd vom fi despărţiţi. Ele trebuia să ne reamintească întotdeauna ceea ce voiam să nu se piardă niciodată din fermecătoarele noastre convorbiri.

Ne aşezam la umbră, la marginea aleii. Deschideam o carte, încercam s-o citim, dar nu puteam niciodată să citim o pagină pînă la sfîrşit. Preferam să citim în noi înşine neterminatele pagini ale propriilor noastre emoţii. Mă duceam să cumpăr lapte şi pîine neagră, de la cîte o fermă învecinată. Mîncam pe iarbă aruncînd ultimii stropi de lapte furnicilor, firimiturile de pîine păsărelelor. La apusul soarelui ne înapoiam în oceanul tumultuos al Parisului ; zgomotul şi mulţimea făceau să ni se strîngă inima. O conduceam pe Julie, ameţită de frumuseţea zilei, pînă la poarta ei. Ostenit de fericire, mă înapoiam în camera mea goală, loveam pereţii cu pumnii pentru ca, prăbuşindu-se, să-mi redea lumina, natura şi iubirea de care mă lipseau. Cinam fără plăcere. Citeam fără să înţeleg. Aprindeam lampa ; numărînd orele, aşteptam să se întunece pentru a îndrăzni să mă întorc la poarta ei şi să cer iarăşi nopţii convorbirile din timpul dimineţii.

*

A doua zi, reîncepeam aceleaşi plimbări. Ah ! cîte trunchiuri de copaci sînt scrijelate pentru mine în aceste păduri, pe rădăcină sau pe scoarţă, cu un semn al cuţitului meu, care mă va face să-i recunosc întotdeauna ! Sînt acelea cărora ea le sorbea umbra, acelea la poalele cărora ea respira o undă de viaţă, o rază de soare sau o adiere a miresmei pădurilor ! Trecătorul vede aceşti arbori, fără a bănui că ei sînt pentru cineva coloana unui templu al cărui adorator e pe pămînt şi a cărui divinitate se află în cer. Mă duc să-i văd şi acum, o dată sau de două ori

în fiecare primăvară, la aniversările acelor plimbări. Cînd îi doboară securea, mi se pare că ea mă lovește pe mine şi că îmi smulge o bucată din inimă.

*

Pe culmea cea mai înaltă și de obicei cea mai neumblată a parcului din Saint-Cloud, în locul unde spatele colinei se rotunjeşte pentru a se înclina în două povîrnișuri, una spre vîlceaua din Sèvres, alta spre valea castelului, se află o răspîntie pe care o face încrucișarea a trei lungi alei. Acolo, aceste alei se întîlnesc și, întîlnindu-se, formează o largă pajiște goală. Privirea descoperă, acolo, de departe, pe rarul trecător care ar veni să-i tulbure liniștea în timpul dimineţii. Această limbă de pămînt a colinei domină cîmpia din Issy, cursul Senei și drumul spre Versailles. Stăvilit de trei fîșii de pădure, care înaintează în formă de triunghi printre alei, acoperit de lungile umbre ale arborilor care o înconjoară, ea se aseamănă cu albia rotunjită a unui lac ai cărui copaci și frunze ar fi valurile. Dacă privești spre vîlceaua din Sèvres, n-ai altă priveliște decît o largă și lungă pajiște povîrnită. Ea coboară repede spre cursul apei, ca o cascadă de fîn verde ondulat de vînt pe tulpina lui. Această pajiște se pierde în fundul vîlcelei, în negrele grămezi de tufișuri, pline de căpriori. Deasupra acestor tufișuri, pe partea cealaltă a Senei, se văd marile acoperișuri de ardezie albăstruie și creștetul măreţelor parcuri din Meudon care apar pe cerul verii. Pe acest promontoriu, unde te bucuri totodată de un pisc înălțat, de tăcerea și de adăpostul unei vîlcele și de singurătatea unui loc pustiu, veneam să ne așezăm adeseori. Aci, pieptul respiră mai bine. Auzul se adîncește în mai multă meditație. Sufletul își ia de-aci și mai sus zborul deasupra zărilor vieții.

Ne urcarăm aci, într-una din primele dimineți ale lunii mai. E ora cînd întinsa pădure nu are ca oaspeți decît căpriorii. Ei vin să zburde pe aleile pustii. Cîțiva rari paznici de vînătoare le străbat ca niște puncte negre, la marginea zărilor. Ne așezarăm sub al șaptelea arbore care formează semicercul concav al răspîntiei în fața pajiștei din Sèvres. Sînt secole în lemnul viu a acestui stejar și în brațele crengilor sale. Rădăcinile lui, umflîndu-se de sevă pentru a hrăni şi a susţine trunchiul, au făcut

să crape pămîntul la picioarele sale și îl înconjură cu un povîrniș plin de mușchi ; acest mușchi formează o bancă naturală al cărei spătar e chiar stejarul și ale cărui frunze joase sînt acoperămîntul de verdeață.

Dimineața era tot atît de transparentă, ca și apa mării la răsăritul soarelui sub un promontoriu înverzit din insulele Arhipelagului. Razele soarelui de vară, de pe acum fierbinți cădeau dintr-un cer limpede pe colina împădurită. Aceste raze ieșeau din tufișuri, în adieri călduțe ca valurile îmbibate de soare, care vin să ude la umbră picioarele femeilor ce se scaldă. Nu se auzea alt zgomot decît căderea cîtorva frunze uscate din iarna trecută. Ele cădeau sub zvîcnirile sevei, la picioarele arborelui, ca să facă loc frunzelor noi abia crescute. Păsările, în zbor, își loveau aripile de ramuri în jurul cuiburilor și un ușor, un universal zumzet de gîze bete de lumină, ieșea și intra ca o pulbere la cea mai mică unduire a fînului în floare.

*

Era o astfel de potrivire între tinerețea noastră și această tinerețe a anului și a zilei, o atît de desăvîrșită armonie între această lumină, această căldură, această strălucire, aceste tăceri, aceste ușoare zvonuri, această beție a naturii ce părea adîncită în gînduri și propriile noastre senzații ; ne simțeam atît de minunat cufundați și parcă transfigurați în acel văzduh, în acel firmament, în acea viață, în acea liniște, în acea vădită neclintire a operei lui Dumnezeu, în jurul nostru ; ne stăpîneam atît de deplin unul pe altul în acea singurătate, încît gîndurile și senzațiile noastre cotropitoare dar împlinite nu mai aveau nevoie de nimic. Ele nu simțeau nici măcar truda lăuntrică de a căuta cuvinte pentru a se exprima. Eram ca un vas plin, în care chiar faptul de a fi umplut pînă sus face ca licoarea să fie nemișcată. În inimile noastre nu mai era loc pentru nimic. Dar inimile noastre erau destul de mari ca să cuprindă totul. Nimic nu putea să se piardă din ele. Abia ni s-ar fi auzit respirația.

Nu știu cît timp rămăsesem astfel, tăcuți și nemișcați, unul lîngă altul, așezați pe rădăcinile stejarului — cînd acoperindu-ne ochii cu mîinile, cînd cu fruntea în mîini,

cu picioarele în razele soarelui de pe iarbă, cu umbra pe frunţi. Dar cînd îmi ridicai iar capul, umbra se şi retrăsese de pe toată lăţimea faldului rochiei Juliei, în faţa noastră pe iarbă.

O privii. Îşi ridică faţa, parcă prin acelaşi imbold care mă făcuse s-o ridic pe a mea. Mă privi şi, fără să poată să rostească un cuvînt, deodată o podidiră lacrimile.

— De ce plîngi ?, îi spusei tulburat de nelinişte, dar cu jumătate glas, de teamă de a nu-i tulbura şi a-i abate gîndurile tăcute.

— De fericire ! îmi răspunse ea.

Buzele sale surîdeau, în timp ce lacrimi mari curgeau şi scînteiau ca o rouă de primăvară pe obrajii ei. „Oh ! da, de fericire, zise ea, iarăşi ; această zi, această clipă, acest cer, acest loc, această linişte, această tăcere, această singurătate împreună cu tine ! această desăvîrşită contopire a sufletelor noastre care nu mai au nevoie să-şi vorbească pentru a se înţelege şi care respiră pentru doi, într-o singură răsuflare, e prea mult ! e prea mult pentru o fiinţă muritoare, pe care prea multa bucurie o poate face să-şi piardă respiraţia, ca şi o prea mare durere, şi care, nemaiavînd nici un strigăt în piept, geme pentru că nu poate să strige şi plînge, pentru că nu poate să mulţumească destul !...“

Se opri o clipă. Obrajii i se colorară. Mă cutremurai de spaimă ca nu cumva moartea s-o culeagă în plină înflorire ! Glasul ei mă linişti îndată :

— Raphaël ! Raphaël ! strigă ea, cu o rostire solemnă care mă uimi şi, ca şi cum mi-ar fi anunţat o mare noutate mult timp şi din greu aşteptată ; Raphaël ! există un Dumnezeu !

— Şi cine ţi l-a descoperit mai mult decît altă dată ? o întrebai.

— Iubirea !... îmi răspunse ea, ridicînd încet spre cer frumoşii ei ochi uzi de lacrimi ; da, iubirea ale cărei torente le simţii curgînd în inima mea cu şoapte, ţîşniri şi belşug de simţăminte, pe care încă nu le-am încercat cu aceeaşi putere şi cu aceeaşi linişte ! Nu, nu mă mai îndoiesc, urmă ea cu un glas în care certitudinea se îmbina cu bucuria, izvorul de unde poate să curgă în suflet o asemenea fericire nu poate fi pe pămînt, acest izvor nu poate să se piardă în el după ce a ţîşnit din el !

Există un Dumnezeu ; există o eternă iubire din care a noastră nu e decît un strop. Vom merge s-o cufundăm împreună în divinul ocean, de unde am scos-o ! Raphaël ! nu pe tine te mai iubesc, nu pe mine tu mă mai iubeşti ; de aci înainte pe Dumnezeu îl adorăm şi unul şi altul ; tu, prin mine, eu, prin tine ; tu şi eu, prin aceste lacrimi de fericire desăvîrşită care ne arată şi ne ascund totodată nemuritoarea flacără din inimile noastre. Dumnezeu eşti tu ! Dumnezeu sînt eu pentru tine ! Dumnezeu sîntem noi ! şi de aci-nainte, sentimentul care ne frămînta pe fiecare din noi, unul pentru celălalt, nu va mai fi pentru noi iubirea, ci o sfîntă şi fermecătoare adoraţie ! Raphaël, mă înţelegi ?

Ne ridicarăm într-un elan de înflăcărare a dragostei. Sărutarăm scoarţa copacului. Îl binecuvîntarăm pentru însufleţirea care coborîse din ramurile lui. Şi îi dădurăm un nume. Îl numirăm arborele adoraţiei. Coborîrăm cu paşi înceţi povîrnişul de la Saint-Cloud, ca să intrăm din nou în vacarmul Parisului.

*

Peste puţin timp, cheltuielile pe care eram silit să le fac, şi strîmtorarea bănească pe care mi-o ascundeam faţă de Julie, ca să pot s-o însoţesc astfel aproape în fiecare zi în plimbările din afara oraşului, secătuiseră astfel suma obţinută prin vînzarea ultimului diamant al mamei, încît nu-mi mai rămîneau decît zece ludovici. Seara mă cuprindea groaza cînd socoteam puţinele zile fericite pe care mi le oferea acea neînsemnată sumă. Aş fi roşit dacă i-aş fi mărturisit marea mea sărăcie, aceleia pe care o iubeam. Ea însăşi, nu prea bogată, ar fi vrut să-mi dea toată averea ei. Astfel legăturile mele cu ea ar fi fost coborîte în ochii mei. Îmi preţuiam iubirea mai mult decît viaţa, dar aş fi dorit mai bine să mor decît să-mi pîngăresc iubirea.

Viaţa sedentară pe care o dusesem toată iarna în întunecimea iatacului meu, îndărătnicia studiilor mele din timpul zilei, încordarea unui singur gînd, lipsa de somn în timpul nopţii şi, pe deasupra tuturor acestora, istovirea morală prin care neîntrerupta revărsare de puteri ale sufletului pune la încercare o inimă prea slabă pentru

a suporta o continuă beatitudine timp de zece luni, îmi ruinaseră cu încetul organismul. Sub un chip palid și slăbit nu mai eram decît o flacără arzînd prin ea însăși și mistuindu-se singură. Julie mă implora să mă duc să respir aerul din ținutul meu natal și să-mi păstrez viața, chiar cu prețul fericirii sale. Îmi trimitea medicul ei ca să adauge autoritatea profesiei lui la rugămințile iubirii. Acest medic sau, mai degrabă, acest prieten, doctorul Alain, era unul din acei oameni binecuvîntați, a căror înfățișare pare că aduce o rază cerească în mansarda săracilor pe care vine să-i viziteze. Suferind el însuși de o boală de inimă, urmare a unei pasiuni tainice și pure pentru una din cele mai frumoase femei din Paris, posesor al unei mici averi, suficientă pentru viața lui cumpătată și pentru milosteniile sale, om de o cucernicie plină de dragoste zeloasă, îngăduitoare, nu-și exercita meseria decît pentru cîțiva prieteni și pentru săraci. Medicina lui nu era decît prietenie sau milostenie în acțiune. Această meserie e atît de frumoasă cînd nu e întemeiată pe lăcomie, folosește atît de mult sensibilitatea umană, încît, începînd ca o profesiune, sfîrșește adeseori ca o virtute. Medicina devenise pentru sărmanul doctor Alain mai mult decît o virtute, era pasiunea de a ușura suferințele sufletului și ale trupului. Ele se află uneori atît de aproape unele de altele. Alain îl ducea pe Dumnezeu acolo unde ducea viața. El făcea să strălucească seninătatea și nemurirea pînă și în moarte !

L-am văzut murind după cîțiva ani, de acea moarte a oamenilor buni și drepți ; își făcuse ucenicia la căpătîiul atîtor muribunzi. Țintuit timp de șase luni, în agonie, fără să se miște în patul său, număra cu privirea orele care îl despărțeau de veșnicie. O mică pendulă era atîrnată la picioarele patului său. Muri, fără să lase vreo moștenire, într-o mansardă, pe un pat sărăcăcios. Săracii îi duseră trupul. Îi făcură, la rîndu-le, înmormîntarea milostiveniei, în groapa comună. O, suflet sfînt ! cînd văd încă surîzînd în amintire acel chip al bunătății și al marii bucurii lăuntrice, atîta virtute să nu fi fost oare decît o minciună pentru tine ? să te fi stins oare ca răsfrîngerea lămpii mele pe portretul tău, cînd mîna mea depărtează lumina care mă ajută să te privesc ?

*

Medicul se legă sufletește de mine cu cea mai afectuoasă bunăvoință. Ai fi zis că Julie transmisese o parte din afecțiunea ei. El înțelese într-adevăr suferința mea, fără să lase să se vadă că o pricepe. Se pricepea prea mult în pasiunea morală ca să nu-i recunoască simptomele în noi. Îmi recomandă să plec, viața fiindu-mi în primejdie. Propria sa hotărîre mi-o impuse prin Julie. Îi comunică temerile sale. El împrumută tandra autoritate a iubirii, pentru a mă smulge iubirii. Ușură despărțirea prin speranță. Îmi recomandă să mă duc, la început, pentru cîtva timp în sînul familiei mele, apoi să mă înapoiez la băile din Savoia, unde Julie mă va întîlni, sub prescrierile lui medicale, la începutul toamnei. Cucernicia sa nu se înspăimîntă de simptomele unei pasiuni reciproce, pe care nu putea să n-o ghicească, între acești doi tineri. Această flacără pură îi părea un păcat, dar și o purificare. Chipul lui nu dezvăluia decît îngăduința omului și mila lui Dumnezeu. El desfăcu astfel, spre a ne salva pe amîndoi, o legătură prea strînsă care avea să ne înăbușe în aceeași moarte. Mă învoii, în sfîrșit, să plec cel dintîi. Julie jură că mă va urma în curînd. Vai ! lacrimile, paloarea, tremurul buzelor o arătau mai bine decît jurămintele. Ne înțeleserăm că voi părăsi Parisul, îndată ce puterile îmi vor îngădui să călătoresc. Ziua fixată pentru plecare fu 18 mai.

Odată hotărîtă despărțirea atît de apropiată, numărarăm minutele drept ore, iar orele drept zile. Am fi voit să strîngem și să îngrămădim anii într-o secundă, pentru a disputa și a smulge, dinainte timpului, fericirea de care trebuia să ne lipsim atîtea luni. Aceste zile fură pline de farmec, dar și de neliniște și de agonie. La fiecare întrevedere, la fiecare privire, la fiecare cuvînt, la fiecare strîngere de mînă, simțeam amîndoi frigul zilei de mîine care se apropia. Asemenea fericiri nu mai sînt fericiri, sînt chinuri ale inimii și chinuri ale iubirii.

Dăruirăm despărțirii noastre, toată ziua care precedă ziua plecării mele. Voiam să ne luăm acest rămas bun, nu la umbra zidurilor care sugrumă sufletul și sub ochiul inoportunilor care respinge inima, ci sub cer, în aer liber, în lumină, în singurătate și în tăcere. Natura se asociază tuturor senzațiilor omului. Ea le înțelege, ea

pare a le împărtăși ca un confident nevăzut. Le duce în cer spre a le adăposti şi spre a le diviniza.

*

În dimineaţa acelei zile, porneam într-o trăsură pe care o închiriasem pînă seara. Geamurile erau lăsate, perdelele trase. Străbăteam străzile, aproape pustii, din cartierele de sus ale Parisului, care duc în parcul Monceau împrejmuit cu ziduri înalte. Această grădină, pe atunci rezervată numai plimbărilor prinţilor ce o stăpîneau, nu se deschidea decît la prezentarea permiselor de intrare, care nu se distribuiau decît cu o foarte mare zgîrcenie cîtorva străini sau cîtorva călători curioși să vadă acea capodoperă de vegetaţie. Dobîndisem aceste permise privilegiate, printr-un prieten de tinereţe al mamei mele, ataşat pe lîngă casa acestor prinţi. Alesesem acest loc singuratec, pentru că ştiam că stăpînii sînt plecaţi, că îngăduința de-a intra în parc e oprită pentru cîtva timp și că grădinarii înșiși sînt trimiși acasă, spre a se bucura de-o zi de sărbătoare și de odihnă.

Acest magnific pustiu, plantat cu crînguri, întretăiat de pajiști, udat de ape curgătoare sau eleșteie, înfrumusețat prin monumente, coloane, ruine, imagini, din timpul cînd arta a imitat vechimea pietrelor și a căror iederă roade dărîmăturile, n-ar avea în ziua aceea alți oaspeţi decît razele soarelui, gîzele, păsările și pe noi. Vai ! niciodată iarba și frunzele sale n-aveau să fie udate de mai multe lacrimi !

Cu cît aerul era mai călduţ și mai strălucitor, cu atît mai mult umbrele și lumina se luptau fermecător pe iarbă, sub adierile vîntului verii, ca umbra aripilor unei păsări care urmărește pe alta ; cu atît mai mult privighetorile aruncau triluri, bete și gîngave, în aerul sonor ; cu atît mai mult apele reflectau în oglinda lor lucitoare lăcrămioarele, margaretele și brebeneii albaştri răsfrînţi, care acopereau povîrnișurile albiilor lor ; cu atît mai mult acea veselie ni se părea tristă, și cu atît mai mult acea seninătate luminoasă a unei dimineţi de primăvară contrasta cu norul întunecat care ne strivea inimile. În zadar căutam să ne amăgim o clipă minunîndu-ne de frumusețea priveliștii, de strălucirea florilor, de miresmele din aer, de desimea umbrei, de acele locuri invitînd la recu-

legere, care ar fi fost de ajuns pentru-a ascunde fericirea unei lumi de iubire. Din cînd în cînd, aruncam o privire distrată, dar această privire cobora foarte repede pe pămînt ; glasurile noastre, căutînd deşarte expresii de bucurie şi de admiraţie, ne trădau golul cuvintelor şi lipsa gîndurilor : ele erau în altă parte.

Zadarnic ne aşezarăm cînd la picioarele liliecilor celor mai înmiresmaţi, cînd sub braţele verzi ale celor mai frumoşi cedri, pe trunchiurile împodobite cu reliefuri ale coloanelor celor mai ascunse în iederă, pe marginea apelor celor mai liniştite în pajiştea albiilor lor, pentru a ne petrece aci lungile ore ale ultimei convorbiri. Abia ne alesesem unul din aceste locuri, cînd o nelămurită nelinişte ne îndemna s-o părăsim, pentru a căuta altul. Aci umbra, acolo lumina, mai departe vuietul plicticos al cascadei sau înverşunarea privighetoarei de a cînta deasupra frunţilor noastre ne făceau amară toată această voluptate şi toată această privelişte de nesuferit. Cînd ne doare inima în piept, întreaga natură ne face rău. Chiar Paradisul ar fi un chin dacă ar fi locul despărţirii a doi îndrăgostiţi.

În cele din urmă, obosiţi de-a rătăci atît fără a găsi după două ore un adăpost, chiar împotriva dorinţei noastre, ne aşezarăm lîngă un mic pod de peste un pîrîu, puţin mai departe unul de altul, ca şi cum însuşi zgomotul respiraţiilor noastre ne-ar fi supărat, sau ca şi cum am fi voit, din instinct, să ne ascundem unul altuia murmurul înăbuşit al suspinelor lăuntrice, pe care le simţeam gata să izbucnească în piepturile noastre. Privirăm mult timp, distraţi, apa verzuie şi uleioasă. Ea se pierdea, treptat, sub arcul micului pod. Ducea cu ea cînd o frunză albă de lăcrămioară căzută de pe mal, cînd un cuib gol şi pufos de pasăre, pe care vîntul îl smulsese din copac. Deodată, văzurăm plutind cu aripile nemişcate şi răsturnate, trupul unei sărmane rîndunici primăvăratice. Desigur, se înecase bînd din această cupă, înainte ca aripile să-i fi fost destul de puternice pentru a o susţine deasupra apei. Ea ne aminti de rîndunica ce căzuse moartă, cîndva, la picioarele noastre, din înălţimea turnului în ruină al vechiului castel la marginea lacului şi care ne întristase ca o piază rea. Pasărea moartă trecu încet prin faţa noastră, iar întinderea de apă, fără să facă o

cută, o rostogoli și o înghiți puțin cîte puțin, sub noaptea adîncă a arcului podului. Cînd trupul pasării dispăru, văzurăm o altă rîndunică trecînd și iar trecînd, de sute de ori, pe sub arcul podului, scoțînd mici țipete de grozavă durere și lovindu-și aripile de bolta podului. Ne privirăm fără să vrem. Nu știu ce-și spuseră privirile noastre întîlnindu-se, dar acea deznădejde a unei sărmane păsări ne găsi pleoapele atît de grele și inimile atît de gata să se frîngă, încît, în aceeași clipă, amîndoi ne întoarserăm fețele și izbucnirăm, cu gurile lipite de pămînt, în hohote de plîns. O lacrimă aducea după ea alta, un gînd, un alt gînd, o presimțire, o altă presimțire, un suspin, un alt suspin. Încercarăm uneori să ne vorbim, dar sunetul slab al vocii unuia slăbea și mai mult vocea celuilalt ; în cele din urmă, ne-am supus firii și am vărsat în tăcere, în timpul orelor pe care numai umbra le măsura, toate lacrimile din izvoarele noastre lăuntrice. Iarba se îmbibă de ele, vîntul le goni, pămîntul le bău. Dumnezeu le numără, razele soarelui le șterse. Nu mai rămăsese nici un strop de neliniște în sufletele noastre, cînd ne ridicarăm unul în fața celuilalt, aproape fără să ne vedem, prin ceața ochilor noștri. Așa ne luarăm rămas bun : o imagine funebră, un ocean de lacrimi, o veșnică tăcere. Astfel ne despărțirăm, fără să ne privim mai mult, de teamă de a nu ne prăbuși sub teribila lovitură a acestei priviri. Această grădină părăsită a iubirii și a despărțirii noastre nu va mai vedea niciodată urma pașilor mei.

*

A doua zi, călătoream prăbușit și tăcut, capul învelit în mantaua mea, între cinci sau șase necunoscuți care vorbeau, veseli, despre calitatea vinului și despre costul cinei la han, într-una din acele trăsuri obișnuite, unde se îmbulzesc călătorii, pe colinele pleșuve ale drumului dinspre miazăzi. În tot timpul acestei lungi și posomorîte călătorii, nu scosei un cuvînt.

Mama mă primi cu acea dragoste senină și resemnată care aproape că schimba chiar nefericirea în fericire, lîngă ea. Nu-i aduceam decît un trup bolnav, speranțe spulberate, diamantul ei cheltuit zadarnic pentru încercarea norocului meu, o melancolie pe care ea o punea pe seama tinereții trîndave a imaginației fără temei, dar a

cărei adevărată cauză i-o ascunsei cu mare grijă, de teama de a nu adăuga la necazurile ei încă o suferință fără leac.

Vara mi-o petrecui singur, în fundul unei văi pustii, în munții aspri unde tatăl meu avea un petec de pămînt lucrat de o familie de plugari. Mama mă trimisese acolo și mă dase în grija acestor oameni de ispravă, ca să am aer și lapte. Singura mea ocupație fu aceea de-a număra zilele care mă despărțeau de clipa cînd trebuia să merg s-o aștept pe Julie, în scumpa noastră vale din Alpi. Scrisorile pe care le primeam de la ea și la care răspundeam în fiecare zi mă linișteau. Ele risipeau, prin conținutul lor vesel și prin cuvinte alinătoare norul presimțirilor sinistre ce despărțirea noastră îl lăsase în sufletul meu. Din cînd în cînd, cîte o frază unde simțeam descurajarea și tristețea aruncată pe hîrtie sau, fără voie, uitată printre aceste speranțe de fericire, ca o frunză moartă printre frunzele verzi ale primăverii, îmi părea într-adevăr în dezacord cu liniștea și cu sănătatea înfloritoare despre care îmi vorbea. Dar aceste rare disonanțe le puneam pe seama vreunei umbre a amintirii sau a vreunei nerăbdări din cauza curgerii încete a zilelor, umbre care ar fi traversat, parcă, pagina, în timp ce îmi scria.

Aerul molatic al munților, somnul din timpul nopții, plimbările din timpul zilei, munca fizică în grădină și în pajiștile de pe mica proprietate a tatălui meu, și mai cu seamă apropierea toamnei și încredințarea că o voi revedea în curînd pe aceea care îmi purta viața în privirea ei, îmi restabiliseră repede sănătatea. Nu-mi rămînea altă urmă a suferinței decît o melancolie dulce și plină de gînduri, așternută pe chipul meu ; era ca o ceață într-o dimineață de vară ; era o tăcere care părea că ascunde o taină, o pornire spre singurătate care îi făcea pe țăranii superstițioși de la munte să creadă că stăteam de vorbă cu spiritele pădurilor.

Orice rîvnă era ucisă în mine de iubirea mea. Consimțeam la sărăcia și la viața mea retrasă pentru toată viața. Resemnarea pioasă și senină a mamei mele se strecurase în sufletul meu odată cu sfintele și blîndele ei vorbe. Nu mai nutream alt vis decît acela de a munci zece sau unsprezece luni pe an, cu brațele sau cu condeiul, pentru a-mi pune la o parte astfel destule economii ca să mă duc să petrec o lună sau două lîngă Julie, în fiecare an ; apoi, dacă i-ar muri, cumva, bătrînul, ca să mă devotez

ca un sclav în slujba ei, precum Rousseau doamnei de Warens ; ca să ne adăpostim în vreo îndepărtată colibă din munţi, sau într-una din cabanele cunoscute din Savoia noastră ; ca să trăiesc acolo prin fiinţa ei, aşa cum ea ar trăi prin mine, fără să regret această lume goală, şi fără să-i cer chiar iubirii altă răsplată decît fericirea de a iubi...

*

Un singur lucru mă aducea înapoi, uneori cu străşnicie, din acest tărîm al visurilor mele : era sărăcia cumplită în care se zbătea casa părintească, în urma cheltuielilor nebuneşti făcute pentru mine. Ani în şir recoltele lipsiseră, necazuri băneşti prefăcuseră aproape în mare sărăcie umila viaţă modestă a părinţilor mei. De cîte ori mă duceam duminica s-o văd pe mama, ea îmi vorbea despre necazurile ei băneşti şi, în faţa mea, o podideau lacrimile, pe care le ascundea tatălui meu şi surorilor mele. Şi eu mă prăbuşisem atunci în cea mai neagră sărăcie. Pe mica proprietate, nu trăiam decît cu pîine neagră, cu lapte şi cu ouă din curtea de păsări. Vindeam în taină şi pe rînd, la oraş, din ţoalele şi cărţile aduse de la Paris, ca să am cu ce plăti timbrele scrisorilor trimise Juliei, pentru care mi-aş fi vîndut stropi din sîngele meu.

În acest timp, luna septembrie era pe sfîrşite. Julie îmi scria că îngrijorarea pricinuită de sănătatea soţului ei ce slăbea din zi în zi (o, cucernică înşelăciune a iubirii pentru a-şi ascunde propriile suferinţe şi a mă feri de propriile mele griji !), o reţinea, mai mult decît ar fi crezut, la Paris. Dar ea mă îndemna să plec fără întîrziere şi să mă duc s-o aştept în Savoia. Acolo mă va întîlni, negreşit, spre sfîrşitul lui octombrie. Această scrisoare era plină de sfaturile celei mai afectuoase surori pentru un frate drag. Ea mă implora şi îmi poruncea, cu deplina autoritate a iubirii ei, să fiu atent la o boală care se ascunde uneori sub aparenţele cele mai înfloritoare ale tinereţii şi care o ofilea şi o curma deodată, în clipa cînd credeai că ea a învins. Această scrisoare mai cuprindea un sfat tare şi o recomandare a medicului ei şi al meu, bunul doctor Alain. Această recomandare îmi impunea, în termenii cei mai poruncitori şi sub ameninţările cele mai neliniştitoare, o lungă cură la băile din Aix. Am arătat acest sfat al doctorului Alain mamei mele, pentru a motiva plecarea

mea. Acest lucru o tulburase atît de mult, încît nu înceta să adauge rugămințile ei la poruncile categorice ale medicilor ca să mă silească să plec. Dar, vai ! în zadar m-am adresat cîtorva prieteni tot atît de săraci ca și mine și cîtorva cruzi cămătari ca să găsesc mica sumă de doisprezece ludovici trebuincioși călătoriei mele. Tatăl meu lipsea de acasă de șase luni. Mama mea nu voia, cu nici un preț, să-și sporească necazurile și grijile cerîndu-i bani. El nu putea să se împrumute decît dînd pe față o sărăcie cumplită, de care era chiar prea umilit. Mă pregăteam să plec cu doi sau trei ludovici în pungă, cu speranța de a găsi restul la prietenul meu L ***, la Chambéry. Dar, cu cîteva zile înainte de plecarea mea, mama, gîndindu-se la banii necesari, în timpul unei nopți, găsi în inima ei soluția pe care numai o inimă de mamă o putea găsi.

*

Într-unul din colțurile micii grădini, care înconjurau din două laturi casa părintească, era un mic crîng de arbori alcătuit din doi sau trei tei, dintr-un stejar verde, din șapte sau opt carpeni întortocheați, rămășiță dintr-o pădure plantată de secole și care fusese ocrotită, desigur, ca un *geniu al locului,* cînd fusese defrișată colina, clădită casa, împrejmuită cu ziduri, grădina. Acești frumoși arbori erau salonul în aer liber al familiei, în zilele de vară. Mugurii lor, primăvara, nuanțele lor în timpul toamnei, frunzele lor veștede cînd sosea iarna, înlocuite de promoroaca pe care o purtau pe bătrînele lor crengi ca niște cosițe albe, ne vesteau anotimpurile. Umbra lor, care se încolăcea pe trunchiurile lor, sau care se lungea pe brazda de iarbă ce domina împrejur, ne arăta orele mai bine decît un cadran solar. Mama ne hrănise, ne legănase, ne învățase să umblăm sub frunzele lor. Tatăl meu se așeza aci, cînd se înapoia de la vînătoare, cu o carte în mînă, cu pușca-i ce strălucea atîrnată de una din crengile lor, cu cîinii lui gîfîind, culcați lîngă bancă. Eu însumi îmi petrecusem aci cele mai plăcute ore ale adolescenței, cu Homer sau cu Telemac deschiși pe iarbă în fața mea. Îmi plăcea să mă întind aici pe iarba călduță, sprijinit în coate, în fața volumului în care musculițele sau șopîrlele îmi întunecau uneori rîndurile sub ochi. Privighetorile cîntau aci ca în casa lor, fără

să poţi vreodată să le descoperi cuibul, nici barem ramura de unde izbucnea glasul lor. Acest crîng era gloria, amintirea, dragostea tuturor. Gîndul de a-l schimba într-o mică pungă cu bani, care n-ar da nici amintire sufletului, nici bucurie şi nici umbră vreodată, nu i-ar fi venit nimănui, afară de o mamă murind de grijă pentru viaţa singurului său fiu : acest gînd îi veni mamei mele. Cu repeziciunea imboldului şi neclintita hotărîre care o caracterizau, temîndu-se ca nu cumva s-o cuprindă vreo remuşcare sau ca afectuoasele mele împotriviri să n-o împiedice dacă ar fi aşteptat să se sfătuiască cu mine, să mă întrebe, într-o bună dimineaţă cum se sculă, chemă pe tăietorii de lemne şi-i văzu cum pun securea la rădăcinile copacilor, plîngînd şi întorcîndu-se cu spatele ca să nu vadă căderea şi vaietul acestor vechi adăposturi ale tinereţii ei, pe pămîntul răsunător şi gol al grădinii.

*

Duminica următoare, cînd, înapoindu-mă la M***, căutai cu privirea de pe înălţimea muntelui pîlcul de arbori care împodobea atît de plăcut colina şi care ascundea soarelui o parte din zidul cenuşiu al casei, crezui că visez nemaizărind în locul lor decît o grămadă de trunchiuri doborîte, de crengi descojite şi sîngerînde, acoperind pămîntul, şi capra pe care oamenii tăiau scînduri cu ferăstrăul, asemenea un instrument de tortură pe care ferăstrăul scrîşnea, despicînd arborii cu dinţii săi. Cu braţele întinse, alergai spre zidul din margine. Deschisei tremurînd portiţa grădinii... Vai ! Nu mai rămăsese în picioare decît stejarul verde, un tei şi cel mai bătrîn carpen, sub care fusese adusă banca.

E destul, îmi spuse mama care veni spre mine ascunzîndu-şi lacrimile şi aruncîndu-se în braţele mele ; umbra unui arbore face cît aceea a unei păduri. Şi apoi, ce umbră ar preţui cît a ta ? Nu-mi reproşa nimic. I-am scris tatălu tău că arborii îşi măreau coroanele şi aduceau pagube grădinii de zarzavat. Să nu mai vorbim despre asta !... Pe urmă, ducîndu-mă în casă, îşi deschise sertarul şi, scoţînd o pungă cu taleri pe jumătate plină, spuse : — Ia-i şi pleacă ! Copacii îmi vor fi destul de plătiţi dacă te vei întoarce vindecat şi fericit !

Luai punga roșind și suspinînd. Erau în ea șase sute de franci. Dar hotărîi să-i restitui în întregime sărmanei mele mame.

Plecai pe jos, cu ghete de piele în picioare, cu pușca pe umăr, ca un vînător. Nu luasem în pungă decît o sută de franci adăugați puținului pe care îl aveam și venitului rezultat din ultimele mele lucrări vîndute, ca să n-o mai păgubesc pe mama. Banii luaţi pe arbori m-ar fi înecat. Îi lăsai la loc sigur pe micul domeniu ca să-i dau, la înapoiere, aceleia care și-i smulsese atît de eroic din inimă, pentru mine. Mîncam și mă culcam prin cele mai umile cîrciumi din sate. Eram luat drept un sărac student elvețian care se înapoia de la universitatea din Strasburg. Nu mi se cerea decît costul pîinii pe care o mîncasem, a luminării pe care o consumasem, a patului sărăcăcios unde dormisem. Nu luasem cu mine decît o carte, pe care o citeam seara pe bancă în fața porții. Era *Werther* în limba germană. Acele litere necunoscute întăreau părerea gazdelor că sînt un călător străin.

Străbătui astfel lungile și pitoreștile trecători din Bugey. Trecui Ronul pe la poalele muntelui *Pierre-Châtel*. Fluviul, strîns între maluri înalte, spală veșnic temelia acestei stînci cu un val tot atît de repede ca piatra morii și tot atît de tăios cum e cuțitul, voind parcă să facă să se prăbușească această închisoare de stat care îi întristează albia cu umbra lui. Urcai încet de tot muntele Chat pe potecile vînătorilor de capre sălbatice. Ajuns pe culme, zării la picioarele mele văile din Aix, din Chambéry, din Annecy, în depărtare și, aproape, lacul colorat cu nuanțele trandafirii ale razelor plutitoare răspîndite de soare la asfințit. Mi se păru că un singur chip umplea pentru mine imensitatea acestei zări. Ea se ridica din cabanele unde ne întîlnisem ; din grădina bătrînului medic, căruia îi recunoșteam acoperișul ascuțit, de țiglă, deasupra fumurilor orașului ; smochinii micului donjon de la Bon-Port, în fundul unui golf mic de lîngă celălalt țărm ; castanii de pe colina din Tresserves ; pădurile de la Saint-Innocent ; insula de la Châtilion ; bărcile care se înapoiau la țărmuri ; din tot acest pămînt, tot acest cer și toate aceste valuri. Căzui în genunchi în fața acestei zări pline de o umbră ; deschisei brațele și le închisei ca și cum aș fi îmbrățișat sufletul ei, îmbrățișînd aerul care trecuse peste

toate aceste locuri ale fericirii noastre, peste toate aceste urme ale pașilor ei. Mă așezai, în sfîrșit, în spatele unei stînci acoperite cu merișor care îi împiedica chiar pe păstorii de capre să mă zărească trecînd pe potecă.

Rămăsei aci cufundat în contemplare și în amintiri pînă cînd soarele atinse aproape culmile înzăpezite de la Nivolex. Nu voiam nici să trec lacul, nici să intru în oraş în timpul zilei. Costumul meu ponosit, punga mea săracă, cumpătarea vieţii la care dorința de-a locui cîteva luni lîngă Julie mă obliga, ar fi părut prea stranii locuitorilor și gazdelor din casa bătrînului medic. Toate acestea contrastau cu eleganța veşmintelor, a obiceiurilor şi a vieţii pe care o dusesem acolo cu un an înainte. Aş fi făcut-o să roşească pe aceea pe care aş fi oprit-o, ivindu-mă pe străzi ca un tînăr care nu avea cu ce să-și plătească nici chiar o cameră într-un hotel decent din această staţiune luxoasă. Luasem hotărîrea de a mă furișa, în timpul nopții, în mahalaua care se întinde pe malul unui pîrîu printre livezile din josul orașului.

Cunoşteam acolo o sărmană tînără servitoare numită Fanchette. Se căsătorise anul trecut cu un barcagiu. Ea reținuse unul sau două paturi în podul colibei sale, pentru a găzdui și a hrăni acolo unul sau doi bieți bolnavi săraci, numai cu cincisprezece bani pe zi. Reținusem unul din aceste paturi și un loc la această biată servitoare, rugînd-o să păstreze tăcere în privința mea. Prietenul meu L***, de la Chambéry, căruia îi scrisesem anunţîndu-i ziua sosirii mele pe ţărmul lacului, venise el însuși cu cîteva zile mai înainte ca s-o prevină pe Fanchette și să-mi reţină locuinţa. Îl rugasem de asemenea să primească pe adresa lui, la Chambéry, scrisorile care mi-ar fi sosit de la Paris. El trebuia să mi le transmită prin însoţitorul de cabriolete care merg necontenit dintr-unul din aceste orașe într-altul. În timpul șederii mele la Aix, eu trebuia să stau ascuns în cămăruța din coliba din cartierul mărginaș sau în livezile apropiate, în tot timpul zilei. Nu voi ieși decît la căderea nopții. Voi urca pe cărările din afara orașului pînă la casa bătrînului medic. Voi intra pe poarta grădinii deschisă spre cîmp. Voi petrece singuraticele ore ale serii în convoribiri încîntătoare. Voi fi fericit de-a suferi această lipsă de bani și această umilință de mii de ori răsplătite prin aceste clipe de dragoste. Mă gîn-

deam că voi împăca astfel respectul ce-l datoram sacrificiului făcut de biata mea mamă și cultul pentru icoana pe care venisem s-o ador.

*

Printr-o pioasă superstiție a iubirii, îmi măsurasem pașii în lungul meu drum făcut pe jos, în așa fel ca să ajung în partea cealaltă a muntelui Chat, la mănăstirea Haute-Combe, în ziua aniversării aceleia cînd miracolul primei noastre întîlniri și al destăinuirii inimilor noastre se realizase în sărăcăciosul han al pescarilor, pe țărmul lacului. Mi se părea că zilele au destine ca și alte lucruri omenești, și că, aflînd iarăși același soare, aceeași lună a anului, aceeași dată, în același loc, aflam din nou o parte din aceea pe care o regretam. Aceasta ar fi măcar o prevestire a apropiatei și lungii noastre reîntîlniri.

*

De pe marginea povîrnișurilor perpendiculare care coboară din vîrful muntelui Chat spre lac, zăream la stînga vechile ruine și lungile umbre ale mănăstirii ce întunecă o vastă întindere de ape. În cîteva minute ajunsesem acolo. Soarele se scufunda în spatele Alpilor. Lungul amurg de toamnă învăluia munții, țărmul și valurile. Nu mă oprii la ruine. Străbătui repede livada unde ne așezarăm la poalele căpiței de fîn, lîngă niște stupi. Stupii și căpița de fîn se aflau încă acolo ; dar nu vedeai nici urmă de lumină prin geamurile micului han, nici fum deasupra acoperișului, nici plase atîrnate spre a se usca pe gardurile de uluci ale grădinii.

Bătui la ușă, nu mi se răspunse. Zgîlțîii clanța de lemn, ușa se deschise de la sine. Intrai în mica sală cu pereții afumați. În vatră era măturată pînă și cenușa. Masa și mobilele fuseseră luate. Dalele de piatră ale pardoselii erau acoperite cu paie și cu fulgi căzuți din cinci sau șase cuiburi goale de rîndunici, atîrnate ca o cornișă, de grinzile negre ale dușumelii. Urcai scara de lemn, agățată de perete cu un belciug de fier : ea servea de scară, ce ducea la camera de sus, unde Julie se trezise din leșin, cu mîna pe fruntea mea ; intrai acolo, așa cum intri, într-un sanctuar sau într-un mormînt ; îmi plimbai pri-

virile peste tot. Paturile de lemn, dulapurile, scăunașele dispăruseră. La zgomotul pașilor mei, o pasăre de noapte își mișcă, greoaie, aripile, lovi pereții cu penele ei și, scoțînd un țipăt, zbură prin geamurile deschise spre livadă. Cu greu puteam să recunosc locul unde îngenuncheasem în timpul acelei groaznice și fermecătoare nopți, la picioarele patului sau al coșciugului tinerei moarte. Sărutai dușumeaua. Stătui mult timp pe pervazul ferestrei, încercînd să-mi reamintesc locul, mobilele, patul, lampa, clipele, care rămăseseră la locul lor în mine, cînd totul fusese strămutat, în timpul unui an, în care lipsisem. În împrejurimile pustii ale colibei nu era nimeni care să poată să-mi dea vreo informație despre motivele părăsirii acestei case. După grămezile de vreascuri care rămîneau în curte, după găinile și porumbeii care se înapoiau singuri și se roteau în odaie sau pe acoperiș, și după căpițele de fîn și de paie neclintite din livadă, bănuii că familia plecase să culeagă recolta întîrziată, lîngă cabanele de sus, de pe munte și că nu coborîse încă de acolo.

Această singurătate, care mă apăsa, mi se păru tristă, totuși mai puțin tristă decît prezența și pașii unor oameni nepăsători, în acest loc sfînt pentru mine. Ar fi trebuit să-mi rețin în fața lor privirea, glasul, gesturile și impresiile de care eram cotropit. Hotărîi să-mi petrec noaptea acolo. Dusei un maldăr de paie proaspete ; îl întinsei pe podea, chiar în locul unde Julie dormise somnul morții. Îmi rezemai pușca de perete. Scosei din traistă o bucată de pîine și puțină brînză de capră, ce le cumpărasem la Seyssel, ca să-mi țină la drum. Mă dusei să cinez pe marginea fîntînii care curge și se oprește din cînd în cînd, ca o respirație intermitentă a muntelui, pe un platou verde, deasupra ruinelor mănăstirii.

*

De pe marginea acestui platou și a teraselor ruinate ale vechii mănăstiri, în aceste ore ale serii, ai în față cel mai încîntător orizont de care e dat să se bucure ochii unui călător singuratic, ai unui om adîncit în gînduri, sau ai unui îndrăgostit : umbra verde și jilavă a muntelui cu susurul izvorului său și cu foșnetul frunzelor strivite în spatele său ; ruinile, frînturile de zid împodobite cu iederă, arcadele pline de întuneric și de mister ; lacul și valurile

sale adormite rostogolind, încet, una cîte una, dantelele lor de spume, precum cutele cearșafului de pe culcușul său, pentru a-i amorți somnul pe nisipul fin, la poalele stîncilor. Pe țărmul opus, munții albaștri îmbrăcați în umbre străvezii ; la dreapta, spre margine, cît vezi cu ochii, aleea luminoasă pe care soarele o înseamnă și o înroșește cu purpură pe apă și pe cer, păstrîndu-și pentru el strălucirea. Mă cufundam în aceste umbre și în această lumină, în acești nori și în aceste valuri, mă contopeam cu această natură și credeam că mă contopesc astfel cu imaginea aceleia care reprezenta toată această natură pentru mine. Îmi spuneam : „Am văzut-o acolo ! Iată distanța la care mă aflam de barca ei, cînd o zării luptîndu-se cu vijelia. Iată plaja unde ea a tras la mal. Iată livada unde ne-am făcut unul altuia acea lungă spovedanie sub soare și unde ea și-a revenit la viață, pentru a-mi da două vieți. Iată, în depărtare, vîrfurile plopilor marii alei care se întind ca un șarpe verde ieșind din apă. Iată cabanele, pajiștile, marile păduri de castani, drumurile desfundate pe ultimele întinderi ale munților unde culegeam flori, fragi, castane, cu care îi umpleam șorțul. Aci ea mi-a spus acel lucru de neuitat. Acolo, i-am mărturisit vreo taină a sufletului meu ; în altă parte, tot seara, n-am scos un singur cuvînt, cu ochii spre soarele în asfințit, cu inima copleșită de înflăcărarea dragostei, fără să rostim o vorbă. Pe acest val, ea voia să moară. Pe acest țărm de nisip, ea îmi jură că va trăi. Sub acest pîlc de nuci, fără frunze pe atunci, ea îmi spuse rămas-bun și îmi făgădui că o voi vedea iarăși înainte ca noile frunze să se îngălbenească ! Ele se vor îngălbeni. Dar iubirea e tot atît de neclintită ca și natura. Peste cîteva zile o voi revedea. O și văd, pentru că nu sînt oare aci ca s-o aștept și a aștepta în felul acesta nu înseamnă oare a o și revedea ?“

*

Și pe urmă, îmi închipuiam clipa în care, plimbîndu-mă în spatele livezilor umbrite de nuci care coboară din munte în dosul grădinii bătrînului medic, voi zări, în sfîrșit, fereastra camerei închise unde era așteptată, deschizîndu-se pentru prima oară, și o femeie, cu capul împodobit de părul ei lung și negru, sprijinindu-și coatele între perdele și visînd la fratele pe care îl căuta cu privirea în această natură unde și ea nu-l vedea decît pe el... Iar inima

mea, la această imagine, zvîcnea cu o asemenea furie în piept, încît eram silit să îndepărtez o clipă această imagine, pentru a putea respira.

În acest timp, noaptea se lăsase pe deplin din munte peste lac. Nu mai zăreai apele decît printr-o ceață clar-obscură, care întuneca și mai mult întinderea lor mohorîtă. În tăcerea adîncă și învăluitoare ce precede întunericul, cadența regulată a celor două vîsle care păreau că se apropie de țărm îmi izbi urechea. Văzui curînd o mică pată mișcătoare pe apă, mărindu-se din ce în ce, alunecînd și arun[c]înd o ușoară dantelă de spumă de-o parte și de alta, în micul golf vecin cu căsuța pescarului. Gîndindu-mă că poate e chiar pescarul care se înapoiază de pe coasta din Savoia la locuința sa părăsită, coborîi repede de pe ruini pe țărmul de nisip ca să mă aflu acolo la sosirea bărcii. Așteaptai pe nisip ca pescarul să tragă la mal.

*

Îndată ce mă zări, el îmi strigă : „Domnule, dumneavoastră sînteți tînărul francez așteptat la Fanchette, și căruia sînt însărcinat să-i dau această hîrtie ?“ — Rostind aceste cuvinte, el se aruncă în apă pînă la genunchi și, înaintînd spre mine cu o scrisoare voluminoasă în mînă, mi-o dădu. După greutatea ei, simții că această scrisoare conține mai multe. Deschisei în grabă primul plic și citii cu greutate, la lumina lunii, un bilet trimis de prietenul meu L***, datat chiar în dimineața acelei zile la Chambéry. L*** îmi spunea că locuința mea fusese reținută și pregătită la sărmana servitoare din cartierul mărginaș ; că nimeni nu sosise încă de la Paris la prietenul nostru, bătrînul medic ; că, aflînd de la mine că voi fi spre seară la Haute-Combe și că-mi voi petrece acolo noaptea și o parte din ziua următoare, profită de plecarea unui barcagiu de încredere, care va trece pe sub zidurile mănăstirii ca să-mi trimită pachetul cu scrisorile sosite de două zile pe adresa mea, și pe care le așteptam, desigur, cu nerăbdare ; că va veni chiar el să mă ia în seara următoare de la Haute-Combe ; că vom traversa lacul și că vom intra în oraș cînd se va întuneca.

*

Citind repede acel bilet, țineam pachetul cu mîna tremurîndă. Mi se părea greu, ca și destinul meu. Mă grăbii

să plătesc și să-l las să plece, pe barcagiul nerăbdător de a ieși din apele lacului și de-a intra în acelea ale Rhon-ului, înainte de-a se întuneca cu totul ; nu-i cerui decît un muc de luminare ca să citesc scrisorile : mi-l dădu. Auzii zgomotul vîslelor sale spintecînd iarăși întinderea apei adînci. Mă întorsei în odaia mea de sus unde așternusem paiele ca să mă culc. Aveam să văd din nou sfintele litere ale acestui înger, chiar în locul unde se arătase ochilor mei în strălucirea și în dragostea ei. Nu mă îndoiam că una din aceste scrisori mă vestește că Julie a plecat din Paris și că se apropie.

Mă așezai pe maldărul de paie ; aprinsei lumînarea scăpărînd cremenea de la pușca mea ; desfăcui plicul. Nu băgai de seamă decît în clipa aceasta că pecetea de pe acest plic e neagră și că adresa e scrisă de mîna doctorului Alain. Acest doliu, în locul bucuriei pe care o așteptam, mă înfioră. Celelalte scrisori, închise într-un plic separat, îmi lunecară din mînă pe genunchi. Nu îndrăznii să citesc un cuvînt mai mult, de teama de a nu găsi în scrisoare... vai ! ceea ce nici mîna, nici ochii, nici sîngele, nici lacrimile, nici pămîntul, nici cerul, nu mai puteau s-o șteargă... moartea !... Citii totuși, cu o cutremurare a sufletului care făcea să joace silabele pe hîrtie, numai aceste cuvinte :

„Fiți bărbat ! resemnați-vă în fața voinței aceluia ale cărui hotărîri nu sînt ale noastre ; nu mai așteptați pe nimeni !... N-o mai căutați pe pămînt ; s-a urcat la cer, cu numele dumneavoastră pe buze... Joi, la răsăritul soarelui... Înainte de a muri, ea mi-a spus totul... M-a împuternicit să vă trimit ultimele ei gînduri pe care le-a scris pînă în clipa cînd mîna i-a înghețat scriindu-vă numele... Iubiți-o întru acest Christos care ne-a iubit pînă la moarte și trăiți pentru mama dumneavoastră !...

A L A I N.“

*

Căzui în nesimțire pe paie. Nu-mi revenii decît la adierea ca de gheață a vîntului de la miezul nopții, pe fruntea mea. Lumînarea ardea încă. Strîngeam spasmodic

în mînă scrisoarea medicului. Pachetul, neatins. se rostogolise de pe pieptul meu pe dușumea. Îl deschisei cu buzele, ca și cum mi-ar fi fost teamă să-l pîngăresc rupînd cu mîna acea pecete a unui mesaj al cerului. Din pachet se rostogoliră pe genunchii mei mai multe scrisori lungi scrise de mîna Juliei. Scrisorile erau rînduite în ordinea datelor :

În prima scrisoare se citea : „Raphaël ! o ! Raphaël al meu ! o, fratele meu ! iart-o pe sora ta de a te fi amăgit atîta timp !... N-am sperat nicicînd să te revăd în Savoia !... Știam că zilele mele erau numărate și că nu voi trăi pînă la acea clipă de fericire !... Cînd ți-am spus la revedere, Raphaël, la poarta grădinii din Monceau, nu m-ai înțeles, dar Dumnezeu mă înțelegea. Voiam să spun la revedere ! să binecuvîntăm, să iubim de-a pururi cerul !... Copil ! l-am sfătuit pe Alain să te mintă la rîndul său și să mă ajute să te fac să pleci din Paris. Voiam, trebuia să te scutesc de această sfîșiere îngrozitoare care ți-ar fi smuls o bucată din inimă și toate puterile tale !... Și apoi, uite... iartă-mă încă, îți spun totul : nu voiam să mă vezi murind... voiam să fie un văl între tine și mine cîtva timp înainte de moarte !... Ah ! moartea e atît de rece !... O simt, o văd, mă face să mă îngrozesc de mine însămi !... Raphaël ! voiam să las în ochii tăi o imagine a frumuseții pe care să poți s-o privești și s-o adori întotdeauna !... Dar acum nu pleca !... nu te duce să mă aștepți în Savoia ! Cîteva zile încă... două sau trei poate și n-ai să mă mai aștepți nicăieri ! Voi fi aci, Raphaël ! Voi fi pretutindeni și-ntotdeauna unde vei fi tu !..."

Această scrisoare era toată udă de mari stropi de lacrimi. Ele șterseseră luciul hîrtiei devenită scorțoasă.

*

O altă scrisoare, aproape neciteață, nu cuprindea decît aceste rînduri aproape șterse : „Raphaël ! Raphaël ! unde ești ? M-am simțit destul de în putere ca să mă dau jos din pat... I-am spus femeii care veghează la căpătîiul meu că vreau să mă odihnesc în singurătate. M-am tîrît, la lumina lămpii, ținîndu-mă de fiecare mobilă pînă la masa unde scriu... dar nu mai văd aici... ochii mi se cufundă în

întuneric... Văd plutind pete negre pe hîrtie... Raphaël ! nu mai pot să scriu... Oh ! cel puțin încă acest cuvînt !..."

Apoi, cu litere mari ca acelea ale unui copil care își încearcă pentru prima oară condeiul, erau aceste două cuvinte care ocupă tot rîndul și care umplu toată ultima parte a paginii : „Raphaël !Adio !"

*

Scrisorile îmi căzuseră din mînă. Suspinam fără să plîng, cînd zării o altă mică scrisoare scrisă de mîna bătrînului, soțul ei. Acest bilet lunecase între pagini, în clipa cînd deschideam al doilea plic.

Nu cuprindea decît aceste cuvinte : ‚S-a stins cu mîna în mîna mea, la cîteva ore după ce a scris ultimul ei rămas-bun. Mi-am pierdut fiica... Fii fiul meu, în timpul puținelor zile pe care le mai am de trăit. Ea e acolo, parcă adormită pe patul ei, pe chip avînd întipărită emoția unei ființe al cărei ultim gînd a surîs văzînd ceva dincolo de noi. Niciodată n-am văzut-o atît de frumoasă. Privind-o, simt nevoia să cred în nemurire. Te-am iubit prin ea. Pentru ea, iubește-mă !"

*

E un lucru straniu și ferice pentru firea omenească, neputința de a crede numaidecît în dispariția definitivă a unei ființe pe care ai iubit-o atît de mult. Înconjurat de mărturiile despre moartea ei adunate în jurul meu, nu puteam încă să cred că sînt de-a pururi despărțit de ea. Gîndul ei, imaginea ei, chipul ei, sunetul vocii ei, inteligența ei deosebită, reflectată în cuvinte, farmecul figurii ei, îmi erau atît de prezente și, ca să zic așa, atît de contopite cu mine, neîntrerupt, încît mi se părea că ea e acolo mai mult ca oricînd ; că mă învăluia, că sta de vorbă cu mine, că mă chema pe nume și că, ridicîndu-mă de pe scaun, mă pregăteam s-o întîlnesc și s-o văd iarăși. Există o distanță între certitudinea morții și sentimentul realității ; așa cum chiar simțurile pun una între securea pe care ochiul o vede căzînd pe trunchiul arborelui și lovitura pe care urechea o aude răsunînd, mult timp după aceea. Această distanță amorțește astfel prea marea durere, amăgind-o. Cîtva timp după ce ai pierdut ființa

pe care o iubeşti, nu ai pierdut-o încă în totul, trăieşti din contiunuarea acelei existenţe în tine însuţi. Simţi ceva asemănător cu ceea ce simte ochiul cînd a privit mult timp soarele în asfinţit. Deşi astrul a dispărut sub zare, razele lui nu s-au stins în ochii noştri ; ele strălucesc încă mult timp în sufletul nostru. Numai treptat-treptat şi pe măsură ce impresiile se sting şi se lămuresc, răcindu-se, ajungi să simţi despărţirea definitvă şi poţi să spui : „Ea a murit în mine !“ Pentru că moartea nu înseamnă moarte, ci uitare !

În timpul acestei nopţi, am simţit fenomenul durerii în mine, cu toată puterea lui. Dumnezeu n-a lăsat să-mi sorb durerea dintr-o dată, de teamă de a nu-mi îneca, în ea, tot sufletul. El îmi dădu şi îmi lăsă mult timp iluzia şi certitudinea prezenţei în mine, în jurul meu şi în faţa mea, a fiinţei cereşti pe care nu mi-o arătase decît un an, ca să-mi îndrept, desigur, toată viaţa mea, ochii şi gîndul spre cerul unde o chemase în primăvara şi în iubirea ei !

Cînd lumînarea sărmanului barcagiu se stinse, îmi pusei scrisorile în sîn. Sărutai de mii de ori duşumeaua acelei camere care fusese leagărul iubirii noastre şi care devenise mormîntul ei ; îmi luai puşca şi pornii fără să-mi dau seama, ca un nebun, ca un nesăbuit prin trecătorile muntelui. Noaptea era întunecoasă. Vîntul se pornise. Valurile lacului, împinse spre stîncile de jos, izbeau ţărmul cu lovituri atît de surde, aveau parcă glasuri atît de omeneşti, încît mă oprii de mai multe ori cu respiraţia tăiată şi mă înapoiai, ca şi cum cineva m-ar fi strigat pe nume. — Oh ! da, cineva mă chema, nu mă înşelam, dar mă chema din cer !

*

Ştii, prietene, de cine am fost întîlnit în dimineaţa zilei următoare, rătăcind prin fundul unei prăpăstii, învăluit de ceţurile Rhonului. Ştii de cine am fost salvat, sprijinit, dus în braţele bietei mele mame...

. . . .

. . . .

Şi acum s-au scurs zece ani fără să poată să-mi ia cu ei o singură amintire din acel extraordinar an al tinereţii mele. După cum fusese promisiunea Juliei de a-mi trimite din cer pe cineva care să mă consoleze, Dumnezeu mi-a trimis, în schimb, un alt dar şi nu mi l-a luat înapoi. Vin din nou, adeseori, cu aceea care îmi dă o speranţă răbdătoare şi dulce ca fericirea, să văd valea Chambéry şi lacul Aix. Cînd mă aşez pe înălţimile colinei Tresserves, la picioarele castanilor care au simţit inima Juliei zvîcnind lîngă scoarţa lor, cînd privesc acest lac, aceşti munţi, aceste zăpezi, aceste pajişti, aceşti arbori, aceşti colţi de stîncă plutind într-un aer cald care pare că scaldă tot pămîntul într-o mireasmă lichidă şi de culoarea chihlimbarului ; cînd aud frunzele foşnind, gîzele zumzăind, adierile vîntului suspinînd şi valurile lacului lovindu-se încet de ţărmuri cu foşnetul unei rochii de mătase care se desface cută cu cută ; cînd văd umbra aceleia pe care Dumnezeu mi-a făcut-o tovarăşă pînă la sfîrşitul zilelor mele, cum se desenează alături de mine, pe nisip sau pe iarbă ; cînd simt în mine o fericire deplină care nu doreşte nimic înaintea morţii şi-o linişte pe care n-o mai cutremură nici un suspin : cred că văd sufletul fericit al aceleia care mi-a apărut cîndva în aceste locuri, ridicîndu-se strălucitor şi nemuritor din toate colţurile acestei zări, umplînd ea singură cerul şi apele, luminînd aceste splendori, îmbibîndu-se în acest văzduh, arzînd în aceste lumini de pe ţărm, pătrunzînd în aceste valuri, respirînd în aceste şoapte, rugîndu-se, lăudînd, cîntînd acest imn al vieţii care curge ca un pîrîu odată cu cascadele gheţarilor în aceste lacuri şi făcînd să lunece peste această vale şi peste cei care îşi amintesc aici de ea, ca o binecuvîntare pe care o vezi cu ochii, o auzi cu urechile şi o simţi cu inima !

(Aici se oprea manuscrisul lui Raphaël.)

GRAZIELLA

CAPITOLUL I

CÎND AVEAM OPTSPREZECE ANI, familia m-a încredinţat uneia dintre rudele mele, pe care treburile o chemau în Toscana, unde se ducea împreună cu soţul ei. Era un bun prilej pentru mine de a călători şi de a mă smulge din primejdioasa trîndăvire a casei părinteşti şi a oraşelor din provincie, unde întîiele pasiuni ale sufletului se năruiesc din lipsă de activitate. Plecai cu entuziasmul unui copil care vede ridicîndu-se în faţa lui cortina celor mai splendide scene ale naturii şi ale vieţii.

Alpii, pe care din anii copilăriei îi vedeam de departe, din vîrful colinei Milly, scăpărînd sub zăpezile veşnice, în fundul zării, marea, despre care călătorii şi poeţii semănaseră în mintea mea atîtea strălucitoare imagini ; cerul italian, a cărui seninătate şi căldură le aspirasem, ca să spun aşa, din paginele *Corinei* şi din versurile lui Goethe :

„Cunoşti tu, oare, ţara unde-nfloreşte mirtul ?“,

monumentele, rămase încă în picioare, ale acelei antichităţi romane, cu care îmi încărcasem gîndirea în anii studenţiei abia terminate ; în sfîrşit, libertatea ; distanţa care dă un prestigiu lucrurilor depărtate ; aventurile, acestei singure întîmplări ale lungilor călătorii pe care imaginaţia tînără le prevede, le combină după plac şi le gustă dinainte ; schimbarea graiului, a chipurilor, a moravurilor, care parcă deschid inteligenţei o lume nouă, toate acestea îmi fermecau sufletul. Trăii într-o permanentă stare de beţie, zile de-a rîndul, în aşteptarea plecării. Acest delir, reînnoit în fiecare zi, prin măreţiile naturii în Sa-

voia, în Elveţia, pe lacul Genevei, pe gheţarii Simplonului, pe lacul Como, la Milan şi la Florenţa, nu încetă decît la întoarcere.

Cum treburile care o purtaseră pe tovarăşa mea de călătorie la Livorno se prelungeau la nesfîrşit, se plănui să fiu trimis înapoi în Franţa fără a fi văzut Roma şi Neapole. Asta însemna să fiu smuls din visul meu, tocmai în momentul cînd eram gaţa să mi-l realizez. Mă revoltai din adîncul meu împotriva unui astfel de plan. Scrisei tatălui meu, cerîndu-i învoirea de a-mi urma singur călătoria în Italia şi, fără a aştepta răspunsul pe care nu-l speram deloc favorabil, hotărîi să prevăd neascultarea prin măsura ce va fi luată. „Dacă interzicerea îmi va sosi, îmi spuneam eu, va sosi prea tîrziu. Voi fi mustrat, dar pe urmă iertat ; mă voi înapoia, dar voi fi văzut totul.“ Îmi cercetai rezervele băneşti, foarte restrînse ; îmi amintii însă, că aveam o rudă a mamei mele stabilită la Neapole, şi că aceasta nu-mi va refuza banii necesari pentru întoarcere. Plecai într-o noapte frumoasă din Livorno, cu poştalionul, spre Roma.

Petrecui iarna singur într-o odăiţă de pe o stradă retrasă, ce dă în piaţa Spaniei, la un pictor, care îmi oferi pensiune în familia lui. Înfăţişarea, tinereţea, înflăcărarea, singurătatea mea într-o ţară necunoscută, interesaseră, în timpul drumului de la Florenţa spre Roma, pe unul dintre tovarăşii mei de călătorie. Se legase de mine printr-o spontană prietenie. Era un tînăr frumos, cam de-o vîrstă cu mine. Părea să fie fiul sau nepotul vestitului cîntăreţ David, pe atunci primul tenor al teatrelor de operă din Italia. David călătorea şi el cu noi. Era un om înaintat în vîrstă. Se ducea să cînte pentru ultima oară la opera San-Carlo din Neapole.

David se purta cu mine ca un părinte, iar tînăru-i tovarăş mă copleşea cu amabilităţi şi atenţii. Îi răspunsei cu încrederea şi cu naivitatea vîrstei mele. Înainte de a ajunge la Roma, frumosul călător era aproape nedespărţit de mine. Pe timpul acela, poştalionul nu făcea mai puţin de trei zile de la Florenţa la Roma. Prin hanuri, noul meu prieten îmi era tîlmaci ; la masă, mă servea întîi pe mine ; în trăsură, îmi rezerva cel mai bun loc lîngă el, iar dacă adormeam, eram sigur că îmi voi odihni capul pe umărul lui ca pe o pernă.

Cînd coboram din poştalion pe lungile povîrnişuri ale

colinelor Toscanei sau Sabinei, el descindea odată cu mine, îmi da lămuriri despre ținut, îmi spunea numele orașelor, îmi arăta monumentele. Ba chiar culegea flori frumoase, cumpăra smochine și struguri, în timpul călătoriei ; îmi umplea cu acele fructe pălăria și mîinile. Părea că David privește cu plăcere afecțiunea tovarășului său de călătorie pentru tînărul străin. Își surîdea uneori, uitîndu-se la mine cu o expresie de inteligență, de gingășie și bunătate.

Ajunși la Roma în timpul nopții, trăsei, în mod foarte firesc, la același han cu ei. Fui dus în odaia mea ; nu mă trezii decît la auzul vocii tînărului meu prieten care bătea în ușă, poftindu-mă la masă. Mă îmbrăcai în grabă și coborîi în sala unde călătorii se adunaseră. Mă pregăteam să strîng mîna tovarășului meu de călătorie și-l căutam în zadar cu privirile printre oaspeți, cînd un rîs unanim lumină toate figurile. În locul fiului sau nepotului lui David, zării alături un chip încîntător de tînără fată romană, îmbrăcată cu eleganță și al cărei păr negru, adus în cozi în jurul frunții, era prins la ceafă cu două ace lungi de aur cu capete de perlă, așa cum le poartă încă țărăncile din Tivoli. Era prietenul meu care, sosind la Roma, își reluase și costumul și sexul.

S-ar fi cuvenit să-mi dau seama din timp după tandrețea privirii sale și după grația zîmbetului său. Dar nu aveam nici o bănuială. „Haina nu schimbă inima omului, îmi spuse, roșind, frumoasa romană ; numai că nu vei mai dormi pe umărul meu, și, în loc să primești flori de la mine, voi primi eu de la dumneata. Această întîmplare te va învăța să nu te încrezi în aparențele unor prietenii care ți se vor oferi mai tîrziu."

Fata era o cîntăreață, elevă favorită a lui David. Bătrînul cîntăreț o lua pretutindeni cu el și, pentru a evita pe drum comentariile, o îmbrăca băiețește. El se purta față de ea mai mult ca un prieten decît ca un protector, și nu era deloc gelos de gingașa și nevinovata familiaritate ce o îngăduise să se stabilească între noi.

*

David și eleva lui petrecură cîteva săptămîni la Roma. A doua zi de la sosirea noastră, ea își îmbrăcă din nou hainele bărbătești și mă duse mai întîi la catedrala Sfîntul Petru, apoi la Coliseu, la Frascati, la Tivoli, la Albano ;

evitai astfel povestirile plicticoase ale demonstratorilor plătiţi, care diseacă în faţa călătorilor cadavrul Romei şi care, zvîrlind monotona lor litanie de nume proprii şi de date, peste impresiile tale, obosesc mintea şi derutează simţămîntul lucrurilor frumoase. Camilla nu era savantă, dar, născută la Roma, cunoştea din instinct locurile frumoase şi marile privelişti de care fusese uimită în anii copilăriei.

Fără să stea mult pe gînduri, mă duse în cele mai minunate locuri şi la cele mai plăcute ore, ca să contemplu urmele oraşului antic : dimineaţa, sub pinii cu coroane largi de pe Monte Pincio ; seara, sub întinsele umbre ale colonadelor Sfîntului Petru ; sub clar de lună, în incinta mută a Coliseului ; în zilele frumoase de toamnă, la Albano, la Frascati şi în templul Sibylei răsunînd şi şiroind de aburii cascadelor din Tivoli. Era veselă şi nebunatică, parcă o statuie a Tinereţii veşnice, în mijlocul acestor vestigii ale timpului şi ale morţii. Dansa pe mormîntul Ceciliei Metella şi, în timp ce eu visam stînd pe o piatră, ea făcea să răsune, cu strălucitoarea sa voce de operă, sinistrele bolţi ale palatului lui Diocleţian.

Seara, ne întorceam în oraş cu trăsura plină de flori şi de cioburi de statui, pentru a ne întîlni cu bătrînul David, pe care treburile îl reţineau la Roma, şi care ne ducea să ne încheiem ziua în loja sa, la teatru. Cîntăreaţa, mai mare decît mine cu cîţiva ani, nu-mi arăta alte sentimente decît acelea ale unei pretenii oarecum tandre. Eram prea timid pentru a-mi mărturisi mie însumi altele ; nici nu le resimţeam, în ciuda tinereţii mele şi a frumuseţii ei. Veşmintele-i băieţeşti, familiaritatea ei foarte virilă, timbrul bărbătesc al glasului ei de contraltă şi felul său liber de a se purta îmi făceau o asemenea impresie, încît nu vedeam în ea decît un tînăr frumos, un camarad şi un prieten.

*

După plecarea Camillei, rămăsei cu totul singur la Roma, fără nici o scrisoare de recomandaţie, fără nici o altă cunoştinţă decît locurile, monumentele şi ruinele pe care ea mi le arătase. Bătrînul pictor la care locuiam nu ieşea niciodată din atelier decît pentru a merge duminica la liturghie cu soţia şi fiica lui, o fată de şaisprezece ani, tot atît de sîrguincioasă ca şi el. Casa lor era un fel de

mănăstire, unde munca artistului nu era întreruptă decît de un prînz frugal şi de rugăciune.

Seara, cînd ultimele raze ale soarelui se stingeau pe ferestrele camerei de sus a sărmanului pictor, şi cînd clopotele mănăstirii vecine suna *Ave Maria*, acest adio armonios al zilei, în Italia, singura odihnă plăcută a familiei era aceea de a spune rugăciunea şi de a psalmodia litanii cu glas scăzut, pînă cînd vocile copleşite de somn se stingeau într-un vag şi monoton murmur, asemănător cu cel al valurilor care se domolesc pe plajă, unde vîntul coboară odată cu noaptea.

Îmi plăcea scena aceea calmă şi pioasă a serii, cînd o zi de muncă se sfîrşea prin imnul celor trei suflete înălţîndu-se spre cer pentru a se odihni de truda zilei. Acest lucru îmi amintea de casa părintească, unde mama, de asemenea, ne aduna seara să ne rugăm, cînd în camera ei, cînd pe aleile pline de nisip ale grădiniţei din Milly, sub ultimele raze ale amurgului. Regăsind aceleaşi obiceiuri, aceleaşi fapte, aceeaşi religie, mă simţeam parcă sub acoperămîntul patern, în căminul acestei familii necunoscute. N-am văzut niciodată viaţă mai cucernică, mai solitară, mai sîrguincioasă şi mai sfîntă decît aceea din casa pictorului roman.

Pictorul avea un frate. Acel frate nu locuia cu el. Preda limba italiană străinilor de vază care îşi petreceau iernile la Roma. Era mai mult decît un profesor de limbi străine, era un literat roman de primul rang. Tînăr încă, cu o figură splendidă, cu un caracter asemănător celor al oamenilor din antichitatea latină, participase zgomotos la încercările revoluţionare pe care republicanii le făcuseră pentru a redobîndi libertatea în ţara lor. Era unul dintre tribunii poporului, unul dintre *Rienzi* ai epocii. În scurta reînviere a Romei antice, stîrnită de francezi şi înăbuşită de Mack şi de napolitani, el jucase un rol de frunte printre revoluţionari, îndemnase, prin cuvîntări, poporul să meargă la Capitoliu, arborase drapelul independenţei şi ocupase o funcţie de seamă în republică. Urmărit, prigonit, întemniţat în momentul reacţiunii, el nu-şi datorase scăparea decît sosirii francezilor, care salvaseră pe republicani, însă puseseră stăpînire pe republică.

Acest italian din Roma adora Franţa revoluţionară şi filozofică ; detesta pe împărat şi imperiul. Bonaparte era pentru el, ca şi pentru toţi italienii liberali, Cezarul li-

bertăţii. Tînăr încă, nutream şi eu aceleaşi sentimente. Această comunitate de idei nu întîrzie să se arate între noi. Văzînd cu cît entuziasm, totodată juvenil şi de tip antic — vibram la accentele libertăţii atunci cînd citeam împreună versurile incendiare ale poetului Monti sau scenele republicane ale lui Alfieri — înţelese că putea să aibă încredere în mine, iar eu devenii mai mult prietenul decît elevul său.

*

Dovadă că libertatea este idealul divin al omului e faptul că ea e cel dintîi vis al tinereţii şi că nu se stinge în sufletul nostru decît atunci cînd inima se ofileşte şi cînd sufletul se înjoseşte sau se descurajează. Nu există un suflet de douăzeci de ani care să nu fie republican. Nu există o inimă tocită care să nu fie slugarnică.

De cîte ori învăţătorul meu şi cu mine nu ne-am dus să ne aşezăm pe colina de lîngă vila Pamfili de unde vezi Roma, turlele şi ruinele sale, Tibrul care curge murdar, tăcut şi ruşinat pe sub deschisele arcade ale lui Ponte Rotto, de unde se aude murmurul tînguitor al fîntînilor sale şi paşii aproape stinşi ai poporului păşind în tăcere pe străzile pustii ! De cîte ori n-am vărsat lacrimi amare pentru soarta acestei lumi lăsată pradă tuturor tiraniilor, sub care filozofia şi libertatea parcă n-au încercat să renască o clipă în Franţa şi în Italia decît pentru a fi pîngărite, trădate sau asuprite pretutindeni ! Cîte blesteme nu ieşeau, cu voce scăzută, din piepturile noastre împotriva acelui tiran al sufletului omenesc, împotriva acelui soldat încoronat care nu se călise în revoluţie decît pentru a trage din ea puterea lui de distrugere şi pentru a robi din nou popoarele sub toate prejudecăţile şi sub toate sclaviile ! Din acei ani dăinuie în mine dragostea pentru emanciparea inteligenţei umane şi ura intelectualului împotriva acelui „erou“ al veacului, ură totodată simţită şi cugetată, pe care gîndirea şi timpul n-au făcut decît să le îndreptăţească, în pofida linguşitorilor amintirii lui.

*

Sub stăpînirea acestor impresii, studiai Roma, istoria şi monumentele ei. Ieşeam singur, de dimineaţă, mai înainte ca mişcarea oraşului să poată abate gîndul contemplatorului. Purtam sub braţ pe istoricii, poeţii, pe acei ce au descris priveliştile Romei. Mă duceam să mă aşez sau să

rătăcesc pe ruinele Forului, Coliseului sau ale cîmpiei romane. Priveam, citeam, cugetam rînd pe rînd. Făceam un studiu serios despre Roma, dar un studiu activ. A fost pentru mine cel mai bun curs de istorie. În loc de a fi o plictiseală, antichitatea deveni, pentru mine, un sentiment. Nu urmăream în acest studiu alt plan decît acela al înclinărilor mele. Mergeam la întîmplare, oriunde mă duceau pașii. Treceam din Roma antică la Roma modernă, de la Panteon la palatul lui Leon al X-lea, din casa lui Horațiu de la Tibur, la casa lui Rafael. Poeți, pictori, istorici, oameni mari, toți treceau ca prin ceață pe dinaintea mea ; nu-i opream o clipă decît pe acei care mă interesau mai mult în ziua aceea.

Către orele unsprezece, mă întorceam în odăița mea din casa pictorului pentru a prînzi. Citind mereu, mîncam la masa mea de lucru o bucată de pîine cu brînză. Beam o ceașcă de lapte ; pe urmă lucram, notam, scriam, pînă la ora cinei. Soția și fiica gazdei mele o pregăteau ele singure pentru noi. După masă, porneam iarăși în alte plimbări și nu mă întorceam decît pe înnoptate. Cîteva ore de conversație cu familia pictorului și lecturi prelungite tîrziu în noapte încheiau aceste zile pașnice. Nu simțeam deloc nevoia de-a fi înconjurat de lume. Mă bucuram chiar de singurătatea mea. Roma și sufletul meu îmi erau de ajuns. Petrecui astfel o lungă iarnă, din luna octombrie și pînă în aprilie următor, fără nici o zi de oboseală sau de plictiseală. În amintirea acelor impresii am scris, după zece ani, versuri închinate Tiburului.

*

Acum, cînd îmi adun în minte toate impresiile mele din Roma, nu găsesc, dintre ele, decît două care șterg sau, cel puțin, domină pe celelalte : Coliseul, această operă a poporului roman ; Sfîntul Petru, această capodoperă a catolicismului. Coliseul este giganticul semn al unui popor supraomenesc, care înălța, pentru orgoliul și plăcerile lui crude, edificii capabile să cuprindă o națiune întreagă. Construcție rivalizînd, prin proporții și prin durată, chiar cu operele naturii. Tibrul va seca între malurile sale de nămol, și Coliseul îl va domina încă.

Sfîntul Petru e opera unei gîndiri, a unei religii, a umanității întregi dintr-o epocă a lumii. El nu mai este

un edificiu destinat să cuprindă un popor oarecare. El e un templu sortit să conțină toată filozofia, toate rugăciunile, toată măreția, toată gîndirea omului. Zidurile par că se înalță și cresc nu după proporțiile unui popor, ci după dimensiunea lui Dumnezeu. Numai Michelangelo a înțeles catolicismul și i-a dat, în Sfîntul Petru, cea mai sublimă și mai completă expresie. Sfîntul Petru e, într-adevăr, apoteoza în piatră, transfigurarea monumentală a religiei lui Crist.

Arhitecții catedralelor gotice erau niște barbari sublimi. Numai Michelangelo a fost un filozof în concepția sa. Sfîntul Petru e creștinismul filozofic de unde arhitectul divin alungă tenebrele și unde face să pătrundă frumusețea, simetria, lumina în valuri nesecate. Neasemuita frumusețe a Sfîntului Petru din Roma stă în faptul că e un templu care nu pare destinat decît să înveșmînte ideea de Dumnezeu în toată splendoarea sa.

Dacă ar pieri creștinismul, Sfîntul Petru ar rămîne încă templul universal, etern, rațional al oricărei religii care ar urma cultului lui Crist, dacă această religie ar fi demnă de omenire și de Dumnezeu ! Este templul cel mai abstract pe care vreodată geniul uman, inspirat de o idee divină, l-a construit în astă lume. Cînd intri acolo, nu știi dacă intri într-un templu antic sau într-un templu modern ; nici un amănunt nu supără ochiul, nici un simbol nu distruge gîndirea ; oamenii de toate cultele intră aici cu același respect. Simți că e un templu care nu poate fi locuit decît de ideea lui Dumnezeu și că nici o altă idee n-ar încăpea în el.

Schimbați preotul, scoateți altarul, dați jos tablourile, luați de acolo statuile, nimic nu e schimbat, e mereu casa lui Dumnezeu ! sau, mai degrabă, Sfîntul Petru e prin el însuși un mare simbol al acestui creștinism etern care, avînd ca german, în morala și sfințenia sa, dezvoltările succesive ale gîndirii religioase din toate secolele și ale tuturor oamenilor, se deschide rațiunii, pe măsură ce Dumnezeu o face să strălucească, grăiește cu Domnul în lumină, se lărgește și se înalță la dimensiunile spiritului omenesc mărindu-se fără încetare și adunînd toate popoarele în unitatea adorării, făcînd din toate formele divine un singur Dumnezeu, din toate credințele un singur cult și din toate națiunile o singură umanitate.

Michelangelo e Moise al catolicismului monumental,

așa cum va fi înțeles cîndva. El a făcut arca nepieritoare a timpurilor viitoare, Panteonul rațiunii divinizate.

*

În sfîrșit, după ce m-am săturat pe deplin de Roma, am vrut să văd Neapole. Mă atrăgeau acolo, mai ales, mormîntul lui Virgiliu și leagănul copilăriei lui Tasso. Ținuturile au fost, pentru mine, oameni, întotdeauna. Neapole înseamnă Virgiliu și Tasso. Mi se părea că trăiseră ieri și că cenușa lor era încă fierbinte, vedeam în fața mea Pausilippele și Sorrento, Vezuviul și marea.

Plecai spre Neapole, în ultimele zile ale lunii martie. Călătoream cu poștalionul împreună cu un negutător francez care căutase un tovarăș de drum, pentru a-și ușura cheltuielile. La o oarecare distanță de Velletri, întîlnirăm poștalionul de Roma-Neapole, răsturnat pe marginea drumului și ciuruit de gloanțe. Poștașul, un vizitiu și doi cai fuseseră uciși. Oamenii tocmai fuseseră duși într-o cocioabă învecinată. Depeșele sfîșiate și resturile de scrisori pluteau în vînt. Tîlharii luaseră iar drumul spre Abruzzi. Detașamente de cavalerie și de infanterie francezi, ale căror trupe erau cantonate la Terracini, îi urmăreau printre stînci. Se auzeau focurile pușcașilor și se vedeau, pe toată coasta muntelui, dîrele de fum ale gloanțelor. Din loc în loc întîlneam posturi de trupe franceze și napolitane, înșirate de-a lungul drumului. Astfel se intra pe atunci în regatul Neapole.

Tîlhăria aceasta avea un caracter politic. Murat domnea. Calabrezii rezistau încă ; regele Ferdinand, adăpostit în Sicilia, susținea, cu ajutorul său bănesc, pe șefii partizanilor din munți. Faimosul Fra Diavolo lupta în fruntea acestor bande. Isprăvile lor erau asasinatele. Nu găsirăm ordinea și siguranța decît în împrejurimile Neapolului.

Sosii acolo la 1 aprilie. Mă întîlnii, peste cîteva zile, cu un tînăr de vîrsta mea, cu care legasem în școală o prietenie într-adevăr frățească. El se numea Aymon de Virien. Viața lui și a mea au fost contopite într-atîta, din copilărie și pînă la moartea lui, încît existențele noastre parcă fac parte una din alta, iar eu am vorbit despre el aproape pretutindeni unde a trebuit să vorbesc despre mine.

EPISOD

DUCEAM LA NEAPOLE APROAPE aceeaşi viaţă contemplativă pe care o dusesem şi la Roma, în casa bătrînului pictor din Piaţa Spaniei ; nu numai că, în loc să-mi petrec zilele rătăcind printre ruinele antichităţii, le petreceam rătăcind sau pe ţărmurile sau pe valurile golfului Neapole. Mă înapoiam seara la vechea mănăstire unde, graţie ospitalităţii unei rude a mamei mele, locuiam într-o mansardă de sub acoperiş, al cărei balcon împodobit cu glastre de flori şi de plante agăţătoare, dădea spre mare, spre Vezuviu, spre Castellamare şi spre Sorrento.

Cînd zarea dimineţii era limpede, vedeam strălucind casa albă a lui Tasso, agățată ca un cuib de lebădă, pe vîrful unei faleze de stîncă galbenă, roasă pînă sus de valuri. Priveliştea aceasta mă vrăjea. Lumina acelei case iradia pînă în adîncul sufletului meu. Era ca strălucirea unei glorii care scînteia de departe peste tinereţea şi în întunericul meu. Îmi aminteam acea scenă homerică din viața acestui mare om, cînd, ieșit din închisoare, urmărit de invidia celor mici şi de calomnia celor puternici, batjocorit pînă şi în geniul său, singura lui bogăție, reveni la Sorrento ca să caute puțină odihnă, un pic de afecțiune sau de milă, şi cînd, deghizat ca un cerșetor se înfăţișă sorei sale, pentru a-i ispiti inima și a vedea dacă ea cel puţin îl va recunoaște pe acela pe care îl iubise atît.

„Ea îl recunoaște îndată, spune biograful naiv, în ciuda palorii lui bolnăvicioase, a bărbii înălbite și a mantalei sfîșiate. Femeia se aruncă în braţele lui cu mai multă dragoste și compătimire, decît dacă și-ar fi recunoscut fratele sub straiele de aur ale curtezanilor din Ferrara. Glasul îi e mult timp înecat în suspine ; își

strînge fratele la piept. Îi spală picioarele, îi aduce mantia tatălui ei, îi pregătește un prînz sărbătoresc. Dar nici unul, nici altul n-au putut să se atingă de bucatele servite, într-atît le erau inimile de pline de lacrimi ; petrecură ziua plîngînd, fără să-și spună nimic, privind marea şi amintindu-și de copilăria lor."

*

Era o zi, la începutul verii, în clipa cînd golful Neapolului mărginit de colinele sale, de casele albe, de stîncile îmbrăcate cu vițe agățătoare, și îmbrățișînd marea mai albastră decît cerul, pare o verde cupă antică, pe care o albeşte spuma mării ; era timpul cînd pescarii din Pausilippe, care își agață coliba pe stînci și își întind plasele pe îngustele ţărmuri cu nisip fin, se îndepărtează de pămînt cu încredere şi se duc să pescuiască, noaptea, la două sau la trei leghe pe-ntinsul mării, pînă sub falezele din Capri, Procida, Ischia și în largul golfului Gaeta.

Unii poartă cu ei torţe de rășină, pe care le aprind pentru a înșela peştele. Peştele se urcă spre lumină, crezînd că e în amurg. Un copil ghemuit pe prora bărcii, apleacă în tăcere torța înclinată asupra valului, în timp ce pescarul, străpungînd cu privirea adîncul apei, caută să zărească prada și s-o prindă în plasă. Luminile acestea, roșii ca jeraticul din cuptor, se oglindesc în dîre ondulate pe suprafața mării, asemeni lungilor raze de lumină pe care le proiectează globul lunii. Jocul valurilor le face să se legene și le prelungește strălucirea, din talaz în talaz, atît de departe, încît primul val le reflectă în valurile care urmează.

*

Prietenul meu cu mine petreceam adeseori ore întregi, așezați pe cîte o stîncă sau pe ruinele umede ale palatului reginei Jeanne, privind aceste lumini fantastice și pizmuind viaţa rătăcitoare şi fără de griji a sărmanilor pescari.

Cîteva luni de ședere la Neapole, legăturile obișnuite cu oamenii din popor în timpul plimbărilor noastre zilnice, pe cîmpie și pe mare, ne familiarizaseră cu limba lor sonoră și cu accent pronunțat, în care gestul și pri-

virea țin mai mult loc decît vorba. Filozofi din instinct și obosiți de zbuciumul zadarnic al vieții, înainte de a fi cunoscut-o, îi invidiam adesea pe acei fericiți *lazzaroni* care umpleau plaja și cheiurile din Neapole și își petreceau zilele dormind la umbra micii lor bărci, pe nisip, ascultînd versurile improvizate ale poeților lor ambulanți și dansînd *tarantella* cu tinerele fete de tagma lor, seara, sub vreo boltă de viță pe țărmul mării. Le cunoșteam obiceiurile, firea și moravurile, mult mai mult decît pe acelea ale lumii elegante unde nu ne duceam niciodată. Viața asta ne plăcea și amorțea în noi frămîntările înfrigurate ale sufletului care consumă, inutil, închipuirea tinerilor, înainte ca destinul să-i cheme să înfăptuiască ceva sau să gîndească.

Prietenul meu avea douăzeci de ani ; eu aveam optsprezece ; eram deci amîndoi la vîrsta cînd îți este îngăduit să confunzi visele cu realitățile. Hotărîrăm să legăm cunoștință cu pescarii și să ne îmbarcăm cu ei, pentru a duce, timp de cîteva zile, aceeași viață. Aceste nopți calde și luminoase petrecute sub pînze, în legănarea unduioasă a valurilor și sub cerul profund și înstelat, ni se păreau una dintre cele mai misterioase voluptăți ale naturii, pe care trebuia s-o surprinzi și s-o cunoști, chiar numai pentru a povesti despre ea.

Liberi și fără a avea de dat socoteală nimănui, de faptele și absențele noastre, a doua zi am și pus în aplicare ceea ce gîndiserăm. Străbătînd plaja de la Margellina, care se întinde sub mormîntul lui Virgiliu, la poalele muntelui Pausilippe, unde pescarii din Neapole își trag bărcile pe nisip și își cîrpesc plasele, văzurăm un bătrîn încă robust. Își punea uneltele de pescuit în caicul său vopsit în culori strălucitoare și împodobit la pupă cu o sculptură ce-l reprezenta pe sfîntul Francisc. Un copil de doisprezece ani, singurul său vîslaș, aducea în momentul acela, în barcă, două pîini, brînză de bivoliță, lucioasă și aurie ca pietricelele de pe plajă, cîteva smochine și un ulcior de pămînt plin cu apă.

Chipurile bătrînului și al copilului ne atrăgeau. Intrarăm în vorbă. Pescarul începu să zîmbească atunci cînd noi i-am propus să ne ia ca vîslași și să ne ducă în largul mării cu el.

— Dumneavoastră nu aveți mîini bătătorite cum trebuie ca să țineți coada lopeții, ne spuse el. Mîinile albe

sînt făcute pentru a purta condeie şi nu lemne : ar fi păcat să le înăspriţi pe mare.

— Sîntem tineri, răspunse prietenul meu, şi vrem să încercăm toate meseriile, înainte de-a alege una. Meseria dumitale ne place, pentru că se desfăşoară pe mare şi sub cer.

— Aveţi dreptate, răspunse bătrînul barcagiu, e o meserie care face ca inima să fie mulţumită şi dă minţii încredere în ocrotirea sfinţilor. Pescarul se află sub paza cerului. Omul nu ştie de unde vin vîntul şi valul. Rindeaua şi pila sînt în mîna muncitorului, bogăţia şi favoarea sînt în mîna regelui, dar barca e în mîna lui Dumnezeu.

Această cucernică filozofie a barcagiului ne întări şi mai mult în gîndul de a porni în luntre cu el. După o lungă împotrivire, el comsimţi să ne ia. Ne învoirăm să-i dăm fiecare cîte doi *carlini* pe zi drept plată pentru învăţătură şi pentru hrană.

Odată încheiată învoiala, el trimise pe copil să aducă de la Margellina un spor de provizii : pîine, vin, brînză şi fructe. Spre seară îl ajutarăm să-şi împingă barca pe apă şi pornirăm.

*

Prima noapte a fost fermecătoare. Marea era calmă ca un lac închis între munţii Elveţiei. Pe măsură ce ne îndepărtam de ţărm, vedeam limbile de foc de la fereastra palatului şi de pe cheiurile Neapolelui, pierzîndu-se sub dunga mohorîtă a zării. Numai farurile ne arătau coasta. Ele păleau în faţa îngustei coloane de foc care se înălţa din craterul Vezuviului. În timp ce pescarul arunca şi trăgea năvodul, iar copilul, pe jumătate adormit, abia îşi pîlpîia torţa, noi dădeam, din cînd în cînd, o mică îmboldire bărcii şi ascultam cu încîntare cum picăturile sonore de apă, care şiroiau pe lopeţile noastre, cădeau armonios în mare, ca nişte perle într-un bazin de argint.

Trecuserăm de mult de cotul Pausilippei, traversaserăm golful Puzzole, pe acela de la Baia şi străbătuserăm canalul golfului Gaeta, între capul Misena şi insula Procida. Eram în largul mării ; somnul punea stăpînire pe noi. Ne culcarăm sub băncile noastre, alături de copil.

Pescarul întinse peste noi pînza groasă strînsă în fundul bărcii. Adormirăm astfel între două talazuri, clătinați de legănarea abia simțită a unei mări care făcea să se încline ușor catargul. Cînd ne trezirăm, era ziua în amiaza mare.

Un soare strălucitor împodobea marea cu panglici roșiatice și se răsfrîngea peste casele albe ale unei coaste necunoscute. O briză ușoară, ce venea de pe țărmul acela, făcea să zvîcnească pînza deasupra capetelor noastre și ne împingea din golfuleț în golfuleț și din stîncă în stîncă. Era coasta dantelată și perpendiculară a fermecătoarei insule Ischia, unde aveam să locuiesc mult timp și pe care aveam s-o iubesc atîta mai tîrziu. Apărea pentru întîia oară în fața mea, scăldată în lumină, ieșind din mare, pierzîndu-se în albastrul cerului și închisă ca într-un vis de poet, în timpul unui somn lin dintr-o noapte de vară.

*

Insula Ischia, care desparte golful Gaeta de golful Neapolelui și pe care un canal îngust o desparte, la rîndu-i, de insula Procida, nu e decît un munte abrupt, al cărui vîrf alb lovit de trăsnete își implîntă dinții ciuntiți în bolta cerului. Coastele ei repezi, tăiate de văi, de săpături de puhoaie, de albii de torente, sînt acoperite de sus pînă jos cu castani de un verde întunecat. Pe cele mai apropiate de mare și mai înclinate spre valuri, dintre platourile ei, se află colibe, vile rustice și sate pe jumătate ascunse sub bolțile de viță. Fiecare sat își are *marina* sa. Așa se cheamă micul port unde plutesc bărcile pescarilor insulei și unde se leagănă cîteva catarge de corăbii cu pînze. Vergile vîntrelelor ating arborii și viile de pe coastă.

Nu există vreuna din aceste case suspendate pe pantele muntelui, ascunsă prin zănoage, ridicată pe vreunul dintre platouri, azvîrlită pe vreun cap, sprijinită de pădurea ei de castani, umbrită de mănunchiul său de pini, înconjurată de arcadele albe și împodobite ale bolților de viță spînzurate, care să nu fie în vis locuința ideală a unui poet sau a unui amant.

Ochii noștri nu se săturau de această priveliște. Coasta abunda în pești. Pescarul făcuse treabă bună în timpul nopții. Traserăm la țărm într-unul din golfulețele insulei,

pentru a scoate apă dintr-un izvor vecin și pentru a ne odihni sub stînci. La apusul soarelui, ne reîntoarserăm la Neapole, culcați pe băncile noastre de vîslași. O pînză patratã, pusă de-a curmezișul unui mic catarg la proră și a cărei frînghie o ținea copilul, ne era de ajuns ca să plutim de-a lungul falezelor Procidei și capului Misene și să facem să spumege fața mării sub luntrea noastră.

Bătrînul pescar și copilul, ajutați de noi, traseră barca pe nisip și duseră coșurile cu pește în pivnița căscioarei unde locuiau, sub stîncile Margellinei.

*

În zilele următoare, ne-am reluat bucuroși noua meserie. Făcurăm să spumege, rînd pe rînd, toate valurile mării Neapolului. Mergeam nepăsători, duși în voia vîntului, ori încotro sufla. Vizitarăm astfel insula Capri, de unde închipuirea alungă și astăzi umbra sinistră a lui Tiberiu ; Cuma și templele sale, îngropate sub lauri stufoși și sub smochinii sălbatici ; Baia și plajele ei mohorîte, care par a fi îmbătrînit și albit ca acei romani cărora le adăposteau odinioară tinerețea și desfătările ; Portici și Pompei, zîmbitoare sub lava și cenușa Vezuviului ; Castellamare, ale cărei înalte și negre păduri de lauri și de castani sălbatici, oglindindu-se în mare, colorează în verde întunecat valurile mereu șoptitoare ale radei. Bătrînul barcagiu cunoștea pretutindeni cîte o familie de pescari ca și el, unde găseam ospitalitate, atunci cînd marea era învolburată și ne împiedica să ne întoarcem la Neapole.

Timp de două luni, n-am intrat în vreun han. Trăiam în aer liber, ca poporul, cu viața cumpătată a poporului. Ne făcuserăm noi înșine una cu poporul, pentru a fi mai apropiați de natură. Purtam aproape veșmintele lui. Vorbeam limba lui, iar simplitatea obiceiurilor sale ne împărtășea, ca să spunem astfel, naivitatea sentimentelor lui.

Dealtminteri, această transformare nu era prea anevoioasă, pentru mine și prietenul meu. Crescuți amîndoi la țară în timpul vijeliilor revoluției care doborîseră sau ne risipiseră familiile, trăiserăm din plin, în copilărie, viața țărănească ; el, în munții Greésivaudan, la fosta lui doică ce-l găzduise în timpul întemnițării mamei sale ;

eu, pe colinele din Mâconnais, în căsuța rustică, unde tata și mama își adăpostiseră cuibul amenințat. De la ciobanul sau plugarul din munții noştri la pescarul din golful Neapolului, deosebirea nu e decît aceea a locului, a limbii și a ocupației. Brazda sau valul inspiră aceleași gînduri omului care brăzdează pămîntul sau apa. Natura vorbește aceeași limbă celor care locuiesc alături de ea, pe munte sau pe mare.

Simțeam aceasta. În mijlocul acestor oameni simpli nu ne aflam înstrăinați. Aceleași instincte leagă rudenia între oameni. Chiar monotonia acestei vieți ne plăcea, odihnindu-ne. Vedeam cu părere de rău că vara este pe sfîrșite și că se apropie zilele de toamnă și de iarnă, după care ar trebui să ne întoarcem în patrie. Familiile îngrijorate începeau să ne cheme. Alungam atît cît puteam gîndul plecării și ne plăcea să ne închipuim că viața aceasta nu va avea sfîrșit.

*

Totuși, septembrie începea cu ploile și tunetele lui. Marea era mai puțin blîndă. Meseria noastră, tot mai grea, devenea, uneori primejdioasă. Brizele se făceau mai reci, valul spumega și ne uda adesea cu răbufnirile lui. Cumpărasem pe digul țărmului două pelerine, din acelea de lînă neagră pe care marinarii și lazzaronii din Neapole și le aruncă pe umeri, în timpul iernii. Mînecile largi ale pelerinelor atîrnă pe lîngă brațele goale. Gluga, fluturînd la spate sau trasă pe frunte, după cum e timpul, apără capul marinarului de ploaie și de frig, sau lasă briza și razele soarelui să se joace prin părul său ud.

Într-o zi, plecarăm de la Margellina pe o mare ca untdelemnul, pe care nici o adiere nu o încrețea, ca să pescuim roșioară și cele dintîi lacherde pe coasta de la Cume, unde curenții le aruncă în acest anotimp. Ceața roșiatică a dimineții plutea pe la jumătatea coastei vestind că spre seară va fi vijelie. Speram să preîntîmpinăm furtuna și să avem timpul de a trece de capul Misene, mai înainte ca marea greoaie și adormită să se umfle de valuri.

Pescuitul mergea din plin. Voirăm să aruncăm cîteva plase în plus. Vîntul se abătu pe neașteptate ; veni peste

noi din vîrful lui Epomeo, munte uriaș, ce domină Ischia ; se năpusti parcă însoțit de zgomotul și greutatea muntelui, care s-ar prăbuși în mare. El netezi mai întîi tot spațiul lichid din jurul nostru, așa cum grapa de fier netezește ogorul și nivelează brazdele. După aceea, valul, trezindu-se din uimirea sa, se umflă adînc și, murmurînd, se ridică în cîteva minute atît de sus, încît ne ascundea din cînd în cînd coasta insulelor.

Eram la o depărtare egală de pămînt și de Ischia și pe jumătate intrați în canalul care desparte capul Misenei de insula grecească Procida. Nu aveam de luat decît o hotărîre : să intrăm cu orice preț în canal și, dacă vom izbuti să-l trecem, să ne avîntăm spre stînga, în golful Baia, și să ne adăpostim în apele lui liniștite.

Bătrînul pescar nu ezită. De pe culmea unui talaz unde echilibrul bărcii ne suspendă o clipă într-un vîrtej de spumă, aruncă o privire grabnică în jurul său, ca un om rătăcit care se urcă într-un copac spre a-și căuta drumul, apoi, repezindu-se la cîrmă, strigă :

— Copii, la vîsle ; trebuie să vîslim spre cap mai repede decît vîntul ; dacă are să ne-o ia înainte, sîntem pierduți !

Ne supuserăm, precum trupul se supune instinctului.

Cu ochii ațintiți în ochii lui, pentru a căuta în ei grabnicul semn al direcției, ne plecarăm pe vîsle și, cînd urcîndu-ne cu greutate pe coastele talazurilor învolburate, cînd prăbușindu-ne odată cu spuma lor în adîncul talazurilor ce coborau, încercam să zorim urcușul sau să încetinim căderea noastră prin împotrivirea lopeților în apă. Opt sau zece valuri, din ce în ce mai mari, ne aruncară în partea cea mai îngustă a canalului. Dar vîntul ne întrecuse, așa cum se temuse pilotul, și, prăvălindu-se între cap și extremitățile insulei, dobîndise o asemenea putere, încît ridica marea, în clocotiri de lavă furioasă, iar talazul nemaigăsind loc să fugă destul de iute din calea uraganului care-l împingea, se grămădea strîngîndu-se în el, cădea, șiroia, se împrăștia în toate părțile, ca o mare înnebunită și, căutînd să fugă fără a putea să scape din canal, se ciocnea cu izbituri cumplite de stîncile drepte ale capului Misene și înălța o trîmbă de spumă, a cărei pulbere lichidă o azvîrlea peste noi.

*

A căuta să străbați acel canal cu o barcă atît de șubredă, pe care o singură țîșnire de spumă putea s-o umple cu apă și s-o înghită, era o nebunie. Pescarul aruncă spre capul luminat de coloana de spumă o privire pe care n-o voi uita niciodată, apoi, făcîndu-și semnul crucii, strigă :

— Nu e cu putință să trecem ; să ne întoarcem în largul mării, nici pomeneală. Nu ne rămîne decît un lucru : să ajungem la Procida sau să pierim !

Oricît eram de nepricepuți în cunoașterea mării, simțeam greutatea unei astfel de manevre în timp de vijelie. Îndreptîndu-ne înspre cap, vîntul ne lua din pupă, ne alunga înaintea lui ; mergeam cu marea care fugea cu noi, iar valurile, urcîndu-ne pe creasta lor, ne ridicau odată cu ele. Aveam deci mai puțini sorți de-a ne îngropa în prăpăstiile pe care ele le căscau. Dar, ca să ajungem la Procida, ale cărei lumini le vedeam strălucind în dreapta noastră, trebuia s-o luăm de-a curmezișul talazurilor și să lunecăm, ca să spun așa, în văile lor dinspre coastă, oferind latura bărcii valului, iar marginile ei înguste vîntului. Totuși, fiind la ananghie, nu ne îngăduiam să șovăim. Făcîndu-ne semn să ridicăm lopețile, pescarul se folosi de răstimpul dintre un talaz și altul, pentru a cîrmi dintr-o parte într-alta. Ne-am îndreptat spre Procida și am plutit ca un fir de iarbă de mare pe care un val îl aruncă celuilalt și pe care un talaz o zvîrle altui talaz.

*

Înaintasem puțin ; se întunecase. Stropii, spuma, norii pe care vîntul îi rostogolea în zdrențe sfîșiate peste canal, sporeau întunericul. Bătrînul poruncise copilului să aprindă una din torțele lui de rășină, fie pentru a-i lumina, oarecum, manevra pe adîncurile mării, fie pentru a semnala marinarilor din Procida că o barcă se afla în primejdie în canal și pentru a le cere nu ajutorul, ci rugăciunile lor.

Era minunată și sinistră priveliștea bietului copil agățat cu o mînă de micul catarg ce se ridica mai sus de proră și înălțînd cu cealaltă, deasupra capului, torța ro-

șie, a cărei flacără și fumăraie se răsuceau în bătaia vîntului, arzîndu-i degetele și părul. Scînteia plutitoare, ivită pe creasta talazurilor și dispărînd în adîncimea lor, gata mereu să se stingă și mereu reaprinsă, era parcă simbolul celor patru vieți omenești care luptau între salvare și moarte, în bezna și spaimele nopții.

*

Se scurseră astfel trei ore, ale căror minute au durata gîndurilor care le măsoară. Luna se înălța și, cum se întîmpla de obicei, vîntul furios începu să bată odată cu ea. Dacă am fi avut o pînză cît de mică, ne-ar fi dat peste cap de douăzeci de ori. Deși laturile foarte joase ale bărcii se expuneau prea puțin uraganului, erau clipe cînd el părea că ne smulge chila din valuri unde ne făcea să ne învîrtim ca o frunză uscată smulsă dintr-un copac.

Barca lua apă : nu puteam prididi s-o golim atît de repede, pe cît se umplea. Erau clipe cînd simțeam podeaua bărcii prăbușindu-se ca un sicriu care coboară în groapă. Greutatea apei făcea barca tot mai nesupusă și mai greoaie cînd voiam s-o ridicăm vreodată între două talazuri. O singură secundă de întîrziere, și totul s-ar fi sfîrșit.

Bătrînul, neputînd să vorbească, ne făcu semn, cu lacrimile-n ochi, să aruncăm în mare tot ce împovăra fundul bărcii. Ulcioarele cu apă, coșurile cu pește, cele două pînze mari, ancora de fier, frînghiile, pînă și pachetele cu țoale grele, chiar și pelerinele noastre de lînă groasă, ude de apă, totul fu zvîrlit peste bord. Bietul luntraș privi un moment cum plutea pe apă întregul său avut. Barca se ridică și alergă ușoară pe creasta valurilor, ca un cal descărcat de poveri.

Intrarăm pe nesimțite într-un loc al mării mai liniștit, adăpostit întrucîtva de cotul apusean al Procidei. Vîntul slăbi, flacăra torței se ridică din nou, luna deschise o largă spărtură albastră printre nori, valurile, alungindu-se, se potoliră și încetară să spumege deasupra capetelor noastre. Puțin cîte puțin, marea deveni mărginită și plescăitoare, ca într-un mic golf aproape liniștit, și umbra neagră a falezei de la Procida ne închise linia orizontului. Eram în apele din preajma insulei.

*

Marea era prea umflată la promontoriu, pentru a încerca să găsim portul. Trebui să ne hotărîm să ajungem la insulă de-a lungul coastelor ei și printre stînci.

— Să nu mai fim îngrijorați, copii, ne spuse pescarul recunoscînd țărmul la lumina torței, Sfînta Fecioară ne-a scăpat. Ajungem pe uscat și vom dormi în noaptea asta în casa mea.

Crezurăm că-și pierduse mintea, căci nu știam să aibă altă locuință decît pivnița întunecată de la Margellina, iar pentru a ne întoarce acolo, înainte de a se înnopta, trebuia să ne înapoiem în canal, să trecem încă o dată de cap și să înfruntăm iarăși marea care mugea și de care tocmai scăpaserăm.

El însă zîmbea văzîndu-ne uimirea și citindu-ne gîndurile în ochi.

— Fiți liniștiți, tinerilor, spuse el, o să ajungem acolo, fără să ne ude un singur talaz. Apoi ne lămuri că era de fel din Procida ; că își avea și acum, pe coasta aceasta a insulei, coliba și grădina părintelui său și că, în clipa aceea, chiar bătrîna lui nevastă cu nepoțica ei, sora lui Beppino, tînărul nostru tovarăș, și cu alți doi copilași erau acasă, uscînd acolo smochine și culegînd via, ai cărei struguri îi vindeau la Neapole.

Încă puțin, adăugă el, și vom bea apă de izvor, care e mai limpede decît vinul de Ischia.

Cuvintele lui ne dădură iarăși curaj ; vîslirăm înainte ca vreo leghe, de-a lungul coastei drepte și înspumegate a Procidei. Din cînd în cînd, copilul înălța și mișca torța. Ea își arunca sinistra lumină peste stînci și ne arăta peste tot un zid de netrecut. În sfîrșit, la cotul unui promontoriu de granit care înainta în formă de bastion în mare, văzurăm faleza devenind mai lină și scobindu-se puțin, ca o spărtură în zidul unei fortificații ; o întoarcere a cîrmei ne făcu să virăm drept spre coastă și trei ultime talazuri zvîrliră istovita noastră barcă între două stînci, unde spuma mării fierbea la o mică adîncime.

*

Atingînd stînca, prora scoase un sunet sec și tare ca trosnetul unei scînduri care cade din greșeală și se rupe.

Sărirăm în apă, legarăm cum puturăm mai bine luntrea, cu o rămășiță de funie, și-i urmarăm pe bătrîn și pe copil care mergeau înaintea noastră.

Ne urcarăm, înfruntînd coasta falezei, pe un fel de pantă îngustă, în care dalta săpase în stîncă trepte inegale, foarte alunecoase, din cauza spumei mării. Această scară de piatră aspră, ce se ivea, uneori, sub picioare, era înlocuită pe alocuri prin cîteva trepte artificiale, pe care oamenii le făcuseră înfigînd lungi prăjini în găurile zidului de stîncă și aruncînd peste această podea tremurătoare scîndurile gudronate ale vechilor bărci sau legături de crengi de castan, împodobite cu frunzele lor uscate.

După ce urcarăm astfel, încet, vreo patru sau cinci sute de trepte, dădurăm într-o curte mică, agățată pe stîncă, înconjurată de un parapet de pietre cenușii. În fundul curții, se deschideau două bolți mohorîte care păreau că ne vor duce într-o pivniță. Deasupra acestor bolți masive, două arcade rotunjite și aplecate în jos, spre mijloc, susțineau acoperișul unei terase, ale cărei margini erau împodobite cu glastre de rozmarin și de busuioc. Sub arcade, se zărea o galerie rustică în care străluceau ca niște candelabre de aur, în lumina lunii, știuleții de porumb atîrnați.

O ușă de scînduri, prost îmbinate, dădea spre această galerie. În dreapta, locul pe care căsuța era așezată strîmb, se ridica pînă la nivelul galeriei. Un smochin gros și cîțiva butuci de viță încolăciți se aplecau de acolo peste colțul casei, amestecîndu-și frunzele și fructele sub deschizăturile galeriei și aruncînd cîteva ghirlande șerpuitoare pe stîlpii de sprijin al bolților. Ramurile lor întunecau pe jumătate două ferestre joase, care dădeau spre acel soi de grădiniță, și dacă n-ar fi fost aceste ferestre, ai fi putut să iei casa masivă, pătrată și joasă, drept una din stîncile cenușii de pe coastă, sau unul din blocurile de lavă răcită, pe care castanul, iedera și vița le înăbușă și le îngroapă sub ramurile lor, și unde vierul din Castellamare sau din Sorrento sapă o grotă închisă de o ușă, pentru a-și păstra vinul alături de butucul ce l-a rodit.

Obosiți de urcușul lung și repede pe care tocmai îl înfruntaserăm și de greutatea vîslelor pe care le purtam

pe umeri, ne oprirăm o clipă, noi și moșneagul, să răsuflăm în curtea aceea. Dar copilul, aruncînd lopata pe o grămadă de mărăcini și urcînd sprinten scara, începu să bată la fereastră, cu torța încă aprinsă, chemîndu-și, cu un glas voios, bunica și sora : „Mamă ! surioară ! *Madre ! Sorellina !* striga el, *Gaetana ! Graziella !* treziți-vă ; deschideți, sîntem eu și tata, sînt și străini cu noi."

Auzirăm o voce somnoroasă, dar limpede și blîndă, scoțînd nelămurit cîteva strigăte de mirare în fundul casei. După aceea, canatul unei ferestre se deschise pe jumătate, împinsă de un braț gol și alb care ieșea dintr-o mînecă largă, și văzurăm la lumina torței, pe care copilul o înălța spre geam, ridicîndu-se în vîrful picioarelor, un chip fermecător de fată ivindu-se între obloanele deschise.

Trezită fără veste din toiul somnului, de vocea frățiorului, Graziella nici nu se gîndise și nici nu avusese răgaz să-și potrivească îmbrăcămintea de noapte. Se repezise la fereastră cu picioarele goale, în dezordinea în care dormise. Jumătate din părul ei lung și negru îi cădea pe un obraz ; cealaltă jumătate se înfășura în jurul gîtului, apoi, adusă de cealaltă parte a umărului, de vîntul care sufla cu putere lovea oblonul întredeschis și se întorcea să-i biciuie fața, ca aripa unui corb fluturată de vînt.

Cu dosul mîinilor, fata își freca ochii, ridicîndu-și coatele și semețindu-și umerii, cu întîiul gest al unui copil care se trezește și vrea să izgonească somnul. Cămașa înnodată la gît, nu lăsa să se vadă decît un trup înalt și subțire, pe care abia se modelau, sub pînză, primele împliniri ale tinereții. Ochii ei, migdalați și mari, aveau o culoare nelămurită, între negru întunecat și albastrul mării, care le scade strălucirea printr-o privire umedă, și contopește, deopotrivă, în ochii femeii, tandrețea sufletului cu tăria pasiunii, culoare celestă, pe care ochii femeilor din Asia și din Italia o iau din arșița zilei și din azurul senin al cerului lor, din marea și din nopțile lor. Obrajii erau plini, rotunzi, dar oarecum palizi și bronzați de clima ținutului, dar nu avea paloarea maladivă a Nordului, ci albul său sănătos, al sudului care seamănă cu culoarea marmurei expuse de secole aerului și valurilor. Gura, ale cărei buze erau mai deschise și mai cărnoase decît

acelea ale femeilor din ţinuturile noastre, avea cutele candorii şi ale frumuseţii. Dinţii, mărunţi dar strălucitori, sclipeau la lumina clătinată a torței, ca nişte cioburi de sidef pe malul mării, sub răsfrîngerea apei bătute de soare.

În timp ce vorbea cu frăţiorul ei, cuvintele-i vioaie, puţin cam aspre şi apăsate, pe jumătate furate de vînt, sunau la urechile noastre ca o muzică. Înfăţişarea ei, unduitoare ca scînteierea torţei ce o lumina, trecu într-o clipă de la mirare la spaimă, de la spaimă la bucurie, de la afecţiune la rîs ; pe urmă, ne zări dinapoia trunchiului gros al smochinului, se retrase încurcată de la fereastră, mîna ei dădu drumul oblonului care lovi zidul în voie ; zăbovi numai pînă ce îşi trezi bunica şi se îmbrăcă sumar, apoi veni să ne deschidă uşa de sub arcade şi să-şi îmbrăţişeze, foarte emoţionată, pe bunicul şi pe fratele ei.

*

Bătrîna apăru curînd, ţinînd în mînă o lampă de pămînt roşu care-i lumina chipul slab şi palid şi părul alb ca şi caierele de lînă care se grămădeau ca o zăpadă pe masă în jurul furcii de tors. Sărută mîna bărbatului ei şi fruntea copilului. Întîmplările povestite mai sus fură împărtăşite prin cîteva cuvinte şi prin cîteva gesturi membrilor acestei sărmane familii. Noi nu auzeam totul. Stăteam puţin mai la o parte, spre a nu stînjeni expansiunea sufletească a gazdelor noastre. Ei erau săraci ; noi, străini : le datoram respect. Atitudinea noastră rezervată, aşa cum stam la o parte şi lîngă uşă, îl manifesta în tăcere.

Graziella arunca, din cînd în cînd cîte, o privire mirată şi, ca din adîncul unui vis, asupra noastră. După ce bătrînul termină de povestit, bătrîna căzu în genunchi lîngă vatră : Graziella se duse pe terasă de unde luă o ramură de rozmarin şi cîteva flori de portocal, cu stele albe, deschise ; trase un scaun şi înfipse buchetul cu ace lungi, scoase din părul ei, dinaintea unei mici statui afumate a Fecioarei, ce era aşezată deasupra uşii şi în faţa căreia ardea o candelă. Pricepurăm că era un gest de mulţumire adresat divinei ocrotitoare, care-i salvase fratele şi bunicul, şi-i împărtăşirăm pioasa recunoştinţă.

*

Interiorul casei era gol ca o stîncă, aşa cum era şi exteriorul. Nu erau decît pereţii fără tencuială, spoiţi numai cu puţin var. Şopîrlele, trezite de lumină, alunecau şi fîşîiau printre crăpăturile pietrelor şi pe sub frunzele ferigilor care serveau drept culcuş copiilor. Cuiburile de rîndunici, cărora le vedeam ieşind căpuşoarele negre şi scînteind ochii îngrijoraţi, erau agăţate de grinzile acoperite de coajă, care alcătuiau acoperişul. Graziella şi bunica ei dormeau împreună în a doua odaie, pe un singur pat, acoperit cu petice de pînză. Coşuri cu fructe şi un samar de catîr erau aşezate pe duşumea.

Pescarul se întoarse spre noi, oarecum ruşinat, arătîndu-ne cu mîna sărăcia locuinţei lui ; apoi ne duse pe terasă, locul de cinste în Orient şi în sudul Italiei. Ajutat de copil şi de Graziella, alcătuirăm un fel de şopron, sprijinind vîrful unei lopeţi pe zidul parmalîcului terasei, iar partea de jos a vîslei de podea. Acoperi adăpostul cu vreo cîteva legături de crengi de castan, tăiate de curînd de pe munte ; întinse cîteva braţe de ferigă sub acest şopron ; ne aduse două bucăţi de pîine, apă proaspătă şi smochine, şi ne pofti să ne culcăm.

Oboseala şi emoţiile din timpul zilei ne făcură să cădem îndată într-un somn adînc. Cînd ne trezirăm, rîndunelele ciripeau în jurul culcuşului nostru de lîngă terasă, pentru a ne fura fărîmiturile cinei, iar soarele înălţat de trei suliţe pe cer dogorea ca un cuptor peste legăturile de frunze ce ne serveau drept acoperiş.

Rămaserăm mult timp întinşi pe ferigi, în această toropeală care lasă spiritul să simtă şi să gîndească, înainte ca simţirea omului să aibă curajul de a se scula şi a făptui ceva. Schimbam cîteva cuvinte nearticulate, pe care le întrerupeau lungi momente de tăcere după care cădeam din nou în vise. Pescuitul din ajun, barca zguduită de valuri, sub picioarele noastre, marea înfuriată, stîncile la care nu se putea ajunge, figura Graziellei între obloanele ferestrei, în lumina torţei de răşină, toate aceste imagini se-ncrucişau, se înceţoşau, se amestecau în noi.

Am fost treziţi din această somnolenţă de suspinele şi de mustrările bătrînei care vorbea cu soţul ei în casă. Vatra, a cărei deschizătură dădea pe terasă, aducea vocea şi cîteva cuvinte pînă la noi. Biata femeie se tînguia de

pierderea urcioarelor, a ancorei, a frînghiilor aproape noi, şi, mai ales, de pierderea celor două frumoase pînze, toarse de ea, ţesute din cînepa ei, şi pe care avusesem barbaria de a le arunca în mare, pentru a ne scăpa vieţile.

— Ce nevoie aveai, spunea ea bătrînului împietrit şi mut, să iei cu tine pe aceşti străini, pe aceşti franţuzi ? Nu ştiai că sînt păgîni şi că aduc nenorocirea şi nelegiuirea cu ei ? Sfinţii te-au pedepsit. Ne-au prăpădit avutul : mai mulţumeşte-le că nu ne-au furat şi sufletul.

Bietul om nu ştia ce să răspundă. Graziella însă, cu autoritatea şi neastîmpărul unei copile căreia bunica îi îngăduia totul, se revoltă împotriva nedreptăţii acestor mustrări şi luă parte bătrînului :

— Cine ţi-a spus că străinii aceştia sînt păgîni ? răspunse ea bunicii. Oare păgînii sînt atît de simţitori faţă de oamenii săraci ? Oare păgînii fac semnul crucii, ca şi noi, dinaintea icoanelor ?

Ei, bine, ţi-am spus că ieri, cînd dumneata căzuseşi în genunchi pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu, şi cînd eu am pus buchetul la icoana Sfintei Fecioare, i-am văzut plecîndu-şi capul, ca şi cum s-ar fi rugat şi făcîndu-şi semnul crucii, ba am văzut o lacrimă lucind în ochii celui mai tînăr şi căzîndu-i pe mînă.

— Era un strop de apă de mare care-i căzuse din păr, zise, înăcrită, bătrîna.

— Şi eu îţi spun că era o lacrimă, răspunse mînioasă Graziella. Vîntul care sufla ar fi avut destul timp să le usuce părul, de la ţărm pînă în vîrful coastei. Dar vîntul nu usucă inima. Ei, bine, ţi-o spun eu, ei aveau ochii umezi.

Pricepurăm că aveam o protectoare atotputernică în casă, fiindcă bătrîna nu răspunse şi nu mai bombăni.

*

Ne-am grăbit să coborîm ca să mulţumim familiei sărace pentru ospitalitatea pe care o primisem. Îi găsirăm, pe pescar, pe bătrînă, pe Beppo, pe Graziella şi chiar pe copiii cei mici, pregătindu-se să coboare spre coastă, pentru a cerceta barca părăsită în ajun şi a vedea dacă e bine legată de mal ca să înfrunte timpul rău, pentru că furtuna continua şi acum. Noi coborîrăm cu ei, cu fruntea plecată, sfioşi ca nişte oaspeţi care au fost pricina unei

nenorociri într-o familie, şi care nu sînt siguri de sentimentele ce le are ea pentru ei.

Pescarul şi femeia păşeau pe cîteva trepte, înaintea noastră, Graziella, ţinînd de mînă pe unul din frăţiori şi purtîndu-l pe celălalt în braţe, venea după ei. Noi mergeam tăcuţi în urmă. La ultima cotitură a unui povîrniş, de unde se văd pietroaiele pe care colţul ascuţit al unei stînci ne împiedeca încă privirea, auzirăm un ţipăt de durere scăpînd, în acelaşi timp, din gura pescarului şi a femeii. Îi văzurăm ridicînd spre cer braţele goale, frîngîndu-şi mîinile ca în spasmele desperării, lovindu-se cu pumnii în frunte şi peste ochi şi smulgîndu-şi şuviţe de păr alb, pe care vîntul le ducea departe, învîrtindu-le printre stînci.

Graziella şi copilaşii îşi amestecară curînd glasurile cu strigătele acelea. Toţi se năpustiră ca ieşiţi din minţi, sărind cele din urmă trepte ale povîrnişului, spre stînci, înaintară pînă la horbotele de spumă, pe care uriaşele valuri le împingeau pe pămînt, şi căzură pe nisip, unii în genunchi, alţii de-a berbeleacul, bătrîna cu obrajii în palme şi cu capul în nisipul jilav.

Priveam de pe înălţimea ultimului mic promontoriu această scenă de desperare, fără a avea puterea nici să înaintăm, nici să ne înapoiem. Barca, priponită de stîncă, dar neavînd ancoră la pupă, care s-o ţină bine, fusese luată de valuri în timpul nopţii şi făcută bucăţi de stîncile ce trebuia s-o ocrotească. Jumătate din sărmana barcă era legată cu frînghia, de stînca unde o fixasem în ajun. Se zbătea cu un zgomot sinistru, ca glasurile unor oameni aflaţi în primejdie, care se sting într-un geamăt răguşit şi desperat.

Celelalte părţi ale bărcii — pupa, catargul, lemnăria, scîndurile vopsite — erau risipite ici şi colo, pe nisip, asemeni membrelor unor cadavre sfîşiate de lupi, după o luptă cu ei. Cînd sosirăm pe plajă, bătrînul pescar alerga de la o rămăşiţă la alta. Le ridica, se uita la ele cu o privire rătăcită şi le lăsa să-i cadă la picioare, pentru a se duce mai departe. Graziella plîngea, aşezată pe pămînt, cu capul ascuns în şorţ. Copiii, cu picioarele goale în apa mării, fugeau, ţipînd după resturile pe care se sileau să le împingă spre ţărm.

Cît despre bătrînă, ea nu înceta să geamă şi să vorbească, ţipînd. Nu prindeam decît accente confuze şi

crîmpeie de tînguiri care sfîşiau văzduhul şi-ţi frîngeau inima : „O, mare cumplită ! mare surdă ! mare mai rea decît diavolii iadului ! mare fără inimă şi fără milă !" striga ea cu vorbe pline de ocări şi ridicînd spre valuri pumnii strînşi, „de ce nu ne-ai luat şi pe noi, pe toţi, dacă ne-ai luat orice mijloc de trai ? Uite ! uite ! uite ! ia-mă cel puţin în bucăţi, dacă nu m-ai luat în întregime !"

Şi, rostind aceste cuvinte, ea se ridica în capul oaselor, şi arunca în mare, zdrenţe din fusta sa şi plete din părul ei. Lovea valurile cu pumnii, călca în picioare spuma mării ; apoi, trecînd rînd pe rînd de la mînie la jelanie, şi de la zvîrcoliri la înduioşare, se aşeza iar pe nisip, îşi sprijinea fruntea în mîini şi privea, plîngînd, scîndurile descheiate care se ciocneau de stîncă.

— Sărmana barcă ! striga ea, ca şi cum acele sfărîmături ar fi fost membrele unei făpturi iubite, abia lipsită de simţiri, oare asta este soarta ce ţi se cuvenea ? Nu trebuia să pierim cu tine ? Să pierim împreună, aşa cum am trăit ? Acolo, în bucăţi, în fărîme, în pulbere, strigînd pe stînca unde ne-ai chemat toată noaptea şi unde trebuia să-ţi venim în ajutor ! Ce gîndeşti tu despre noi ? Tu ne-ai slujit atît de bine, şi noi te-am trădat, te-am părăsit, te-am pierdut ! Te-am pierdut aici, atît de aproape de casă, doar la o depărtare de unde se putea auzi glasul stăpînului tău ! aruncată pe coastă, ca hoitul unui cîine credincios, pe care valurile îl aruncă la picioarele stăpînului ce l-a înecat !

După aceea, lacrimile îi înăbuşiră glasul ; apoi începu să înşire din nou, una după alta, toate calităţile bărcii şi toţi banii pe care îi dăduseră pe ea, precum şi toate amintirile care se legau de acea biată rămăşiţă plutitoare.

— Oare pentru asta, spunea ea, am reparat-o atît de bine şi am vopsit-o după ultimul pescuit de lacherdă ? Oare pentru asta sărmanul meu fecior, înainte de a muri şi de a-mi lăsa aceşti trei copii pe cap, orfani de tată şi mamă, a îmbinat-o cu atîta grijă şi dragoste, aproape toată numai cu mîna lui ? Cînd mă duceam să iau coşurile de pe fundul bărcii, revedeam urmele loviturilor securii lui în lemn, şi le sărutam în amintirea lui. De azi înainte rechinii şi crabii mării le vor săruta. În serile de iarnă, săpase cu cuţitul, chiar el, pe-o scîndură, icoana Sfîntului Francisc şi o pusese la proră, pentru

a-l apăra de vremea rea. O, sfînt fără milă! Asta i-a fost recunoștința? Ce-a făcut el din feciorul meu, din femeia lui și din barca pe care ne-o lăsase, după moartea lui, ca să cîștigăm pîinea sărmanilor săi copii? Cum s-a apărat el însuși, și unde îi este icoana — jucăria valurilor?

— Mamă! mamă! strigă unul dintre copii culegînd de pe nisipul țărmului, dintre două stînci, o bucată din barca aruncată pe uscat de un talaz: uite sfîntul!

Biata femeie uită și mînia și blestemele, se avîntă cu picioarele în apă spre copil, luă crîmpeiul de scîndură sculptată de fiul ei și o duse la buze, acoperind-o cu lacrimi. După aceea, se duse înapoi și nu mai zise nimic.

*

Îi dădurăm ajutor lui Beppo și bătrînului să adune, una cîte una, toate rămășițele bărcii. Traserăm chila schilodită mai sus, pe plajă. Făcurăm un morman din aceste sfărîmături; cîteva scînduri și fierăria mai puteau să servească sărmanilor oameni; rostogolirăm deasupra bolovani mari de piatră, pentru ca în cazul cînd valurile vor inunda iar țărmul, să nu risipească aceste prețioase resturi ale bărcii și pornirăm triști și departe de gazde, în urma lor, spre casă. Lipsa bărcii și starea în care se afla marea nu ne permitea să plecăm.

După ce am luat, cu ochii plecați și fără a rosti un cuvînt, o bucată de pîine și lapte de capră, pe care Graziella ni le aduse lîngă fîntînă, sub smochin, lăsarăm casa cu jalea ei și plecarăm în plimbare pe sub înaltele bolți de viță, prin vii și pe sub măslinii de pe platoul insulei.

*

Vorbeam foarte puțin între noi, eu și prietenul, dar aveam același gînd și căutam instinctiv toate drumurile care mergeau spre punctul oriental al insulei care trebuia să ne ducă în orașul apropiat, Procida. Cîțiva păstori de capre și cîteva fete în veșminte grecești, pe care-i întîlnirăm purtînd pe cap urcioare cu untdelemn, ne îndrumară de mai multe ori pe drumul cel bun. Am ajuns, în sfîrșit, la oraș, după o oră de mers.

— Iată o tristă întîmplare, îmi zise, în cele din urmă prietenul meu.

— Trebuie s-o schimbăm în bucurie pentru oamenii ăștia de ispravă, îi răspunsei.

— Chiar mă gîndeam la asta, reluă el făcînd să zornăie în cingătoarea lui de piele o mulțime de sechini de aur.

— Și eu la fel, dar n-am decît cinci sau șase sechini în pungă. Totuși, am luat parte pe jumătate la nenorocirea lor, așa că trebuie să iau pe jumătate parte și la îndreptarea ei.

— Eu sînt cel mai bogat dintre noi doi, zise prietenul meu ; am credit la un bancher din Neapole. Am să dau totul. Ne vom lichida apoi socotelile în Franța.

*

Vorbind astfel, coboram încet ulițele în pantă ale Procidei. Ajunserăm în curînd pe *marină.* Așa se numește plaja vecină cu rada sau cu portul, în arhipelag și pe coastele Italiei. Plaja era aglomerată cu bărci din Ischia, din Procida și din Neapole, pe care furtuna din ajun le silise să-și caute un adăpost în apele de aci. Marinarii și pescarii dormeau la soare, în murmurul tot mai domol al valurilor, sau vorbeau în grupuri, așezați pe dig. După îmbrăcămintea noastră și după bonetul de lînă roșie care ne acoperea capul, ei ne luară drept niște tineri matelоți din Toscana sau din Genova debarcați la Procida de pe vreunul din bricurile care aduc la Ischia untdelemn sau vin.

Străbăturăm *marina,* căutînd cu privirea vreo barcă solidă și bine echipată, care să poată fi mînuită ușor de doi oameni, și ale cărei proporții și forme să se apropie cît mai mult de acelea ale bărcii pe care o pierdusem. Nu ne fu greu s-o găsim. Ea aparținea unui pescar bogat din insulă, care avea și altele. Aceea nu era de serviciu decît abia de cîteva luni. Merserăm de-a dreptul la proprietar, a cărui casă ne-o arătară copiii din port.

Omul era vesel, simțitor și bun. Fu mișcat de povestea pe care i-am spus-o despre nenorocirea din timpul nopții și despre deznădejdea sărmanului său compatriot din Procida. El nu scăzu nici un piastru din prețul bărcii lui, dar nu-i exageră valoarea, iar tîrgul fu încheiat cu treizeci și doi de sechini de aur pe care prietenul meu îi plăti pe

loc. Cu suma aceasta obţinurăm barca împreună cu tot echipamentul ei nou : pînze urcioare, frînghii, ancoră de fier, totul fu al nostru.

Mai completarăm echipamentul cumpărînd de la o dugheană din port două pelerine de lînă roşie, una pentru bătrîn, alta pentru copil ; adăugarăm tot felul de plase, coşuri pentru peşte şi cîteva unelte grosolane pentru gospodărie pe care le foloseau femeile. Ne învoirăm cu negustorul de bărci să-i mai plătim, a doua zi, trei sechini în plus, dacă barca va fi adusă chiar în ziua aceea, la locul de pe coastă pe care i-l indicarăm. Pentru că furia apelor se potolea, iar poziţia ridicată a insulei ocrotea, întrucîtva, marea de vînt, pescarul primi tîrgul şi noi plecarăm pe jos, spre casa lui Andréa.

*

Am mers încet, aşezîndu-ne sub toţi arborii, la umbra tuturor bolţilor de viţă, vorbind, visînd, cumpărînd de la toate tinerele *procitane* coşuleţe cu smochine, cu moşmoane, cu struguri, şi lăsînd timpul să se scurgă.

Cînd, de pe vîrful promontoriului zărirăm barca noastră care se strecura, furişîndu-se, pe lîngă coastă, grăbirăm paşii, ca s-ajungem în acelaşi timp cu vîslaşii.

Nu se auzeau nici paşi, nici glasuri în căsuţă şi în via de care era înconjurată. Doi porumbei frumoşi, cu picioarele încălţate cu pene şi cu aripi albe, stropite cu negru, ciuguleau boabe de porumb pe zidul ca un parapet al terasei, fiind singurul semn de viaţă care înviora casa. Ne urcarăm fără zgomot pe terasă unde îi găsirăm pe membrii familiei dormind profund. Toţi, afară de copii, ale căror capete drăguţe se odihneau, unul lîngă altul, pe braţul Graziellei, dormeau sleiţi de descurajarea produsă de dureroasa întîmplare.

Bătrîna avea capul pe genunchi şi, în răsuflarea ei întretăiată, părea că suspină şi acum. Tatăl era întins pe spate, cu braţele pe de lături, sub arşiţa soarelui. Muştele îi acopereau fruntea plină de sudoare. Din zbor, rîndunelele îi atingeau, în treacăt, părul încărunţit. Două cute adînci, şerpuindu-i pînă la gură, dovedeau că puterea omului era frîntă în el şi că aţipise în lacrimi.

Priveliștea aceasta ne frînse inima. Ne mîngîia gîndul fericirii pe care ne pregăteam s-o dăruim sărmanilor oameni. Îi trezirăm din somn. Aruncarăm la picioarele Graziellei și ale frățiorilor ei, pe dușumea, pîinile proaspete, brînza, sărăturile, strugurii, portocalele, smochinele cu care ne încărcaserăm pe drum. Tînăra fată și copiii nu îndrăzneau să se scoale din mijlocul acestei ploi de belșug, care cădea ca din cer în jurul lor. Tatăl ne mulțumea în numele familiei sale. Bunica privea toate astea cu ochi tulburi. Expresia chipului ei arăta mai mult mînie decît indiferență.

— Haide, Andréa, zise prietenul meu bătrînului, omul nu trebuie să plîngă de două ori pentru ceea ce poate să răscumpere prin muncă și curaj. În păduri sînt scînduri, și pînze în cînepa care crește. Numai viața omului, pe care supărările o prăpădesc, nu se mai reface. O zi scăldată de lacrimi sleiește mai multă putere decît un an de muncă. Coboară cu noi, cu femeia dumitale și cu copiii. Sîntem mateloții dumitale ; te vom ajuta să aduci astăseară, în curte, rămășițele naufragiului. O să faci din ele îngrădituri, paturi, mese, mobile pentru nevoile familiei. O să-ți facă plăcere într-o zi să dormi liniștit la bătrînețe, în mijlocul acestor scînduri care te-au legănat atîta vreme pe valuri.

— Mai bine ni s-ar face doar coșciuge ! murmură, înăbușit, bătrîna.

*

Totuși, ei se sculară și ne însoțiră, coborînd încet treptele coastei ; dar se vedea că priveliștea mării și vuietul valurilor le făceau rău. Nu voi încerca să descriu uimirea și bucuria acestor bieți oameni, cînd, de pe ultima treaptă a povîrnișului, zăriră frumoasa barcă nouă, sclipitoare în bătaia razelor soarelui și trasă pe nisip lîngă resturile celei vechi, și cînd prietenul meu le spuse : „Este a voastră !“ Ca trăsniți de aceeași fericire, căzură în genunchi, fiecare pe treapta unde se afla, spre a-i mulțumi lui Dumnezeu, mai înainte de a găsi cuvinte ca să ne mulțumească nouă. Dar fericirea lor ne mulțumea îndeajuns pe noi.

Se ridicară la glasul prietenului meu, care-i chema. Alergară după el spre barcă. Mai întîi, făcură de departe și cu respect, ocolul ei, ca și cum s-ar fi temut ca barca să nu fie ceva fantastic și să nu piară ca o minune. Apoi se apropiară de ea tot mai mult, după aceea o pipăiră ducînd la frunte și la buze mîna care o atinsese. În cele din urmă scoaseră exclamații de admirație și de veselie și, luîndu-se de mîini, ca-n horă, dansară cu toții, de la bătrînă pînă la copii, în jurul bărcii.

*

Beppo fu primul care se urcă în ea. În picioare, pe mica așa-zisa punte a prorei, el scotea pe rînd, de la fundul bărcii lucrurile cu care o încărcasem : ancora, frînghiile, ulcioarele cu patru toarte, frumoasele pînze noi, coșurile, pelerinele cu mîneci largi ; făcea să zornăie ancora, ridica lopețile deasupra capului, desfășura pînza, freca între degete aspra căptușeală a mantăilor, arăta toate aceste bogății bunicului, bunicii, surorii sale, cu strigăte și tropăituri de bucurie. Tatăl, mama, Graziella, plîngeau uitîndu-se rînd pe rînd la barcă și la noi.

Marinarii care aduseseră barca, ascunși pe după stînci, plîngeau și ei. Toată lumea ne binecuvînta. Graziella, cu fruntea plecată, și mai serioasă în recunoștința ei, se apropie de bunica sa și o auzii șoptind, pe cînd ne arăta cu degetul :

— Spuneai că sînt păgîni, și cînd eu îți răspundeam că s-ar putea ca ei să fie mai degrabă îngeri ! Oare cine avea dreptate ?

Bătrîna se aruncă la picioarele noastre și ne ceru iertare pentru bănuielile sale. Din clipa aceea ne iubi aproape tot atît pe cît își iubea nepoata sau pe Beppo.

*

Dădurăm drumul marinarilor din Procida, după ce le-am plătit cei trei sechini conveniți. Ne încărcarăm fiecare cu cîte unul din lucrurile echipamentului care umplea fundul bărcii. În locul rămășițelor avutului ei, aduserăm în casă toate aceste bogății ale fericitei familii.

Seara, după cină, la lumina lămpii, Beppo desprinse de la căpătîiul patului bunicii lui bucata de scîndură ruptă, în care fusese sculptată de către tatăl său, figura sfîntului Francisc ; cu un ferăstrău, îi dete o formă pătrată ; o curăţi cu cuţitul ; o lustrui şi o vopsi din nou. Avea de gînd s-o încrusteze a doua zi în marginea dinăuntru a prorei, pentru ca în barca cea nouă să fie ceva şi din cea veche. Tot aşa, popoarele din antichitate, cînd ridicau un templu — în locul altui templu, aveau grijă să introducă în construcţia noului edificiu materiale sau, cel puţin, o coloană de la cel vechi, pentru ca să fie ceva vechi şi sacru în noua clădire şi pentru ca amintirea, chiar ştearsă şi grosolană, să-şi aibă cultul şi prestigiul ei pentru suflet, printre capodoperele noului sanctuar. Omul e pretutindeni om. Firea lui sensibilă are, întotdeauna, aceleaşi instincte, fie că e vorba de Partenon, de biserica Sfîntul Petru din Roma sau de o biată barcă de pescar de pe o stîncă din Procida.

*

Noaptea aceea a fost, poate, cea mai fericită dintre toate nopţile pe care Providenţa le hărăzise acestei case, de cînd ea a ieşit din stîncă şi pînă se va face iarăşi ţărînă. Dormirăm în foşnetul vîntului ce trecea prin măslini, în vuietul talazurilor de lîngă coastă şi la lumina lunii, care ne inunda terasa. Cînd ne trezirăm, cerul era curat ca un cristal şlefuit, marea avea o culoare închisă şi era brăzdată de spumă, ca şi cum apa ar fi transpirat din cauza vitezei şi a oboselii. Însă vîntul, mai furios, mugea întruna. Pulberea albă, pe care talazurile o grămădeau pe vîrful capului Misena, se ridica şi mai mult decît în ajun. Ea îneca toată coasta Cumei într-un flux şi reflux de pîclă luminoasă care urca şi cobora necontenit. Nu zăreai nici o pînză în golful Gaetei şi nici în acela al Baiei. Pescăruşii biciuiau spuma mării cu aripile lor albe, singura pasăre care e în elementul ei pe timp de furtună şi ţipă de bucurie în timpul naufragiilor, precum acei blestemaţi locuitori din Golful Morţilor, care pîndesc prada de pe navele în primejdie.

Simțeam, fără să ne-o spunem, o bucurie tainică la gîndul că sîntem, astfel, reținuți să savurăm situația noastră și să ne bucurăm de fericirea acestei sărmane familii, de care ne legam sufletește ca odraslele ei.

Vîntul și marea înfuriată ne opriră acolo nouă zile încheiate. Am fi dorit, mai ales eu, ca furtuna să nu se mai termine niciodată și ca vreo trebuință fatală și nevrută să ne facă să petrecem ani de zile acolo unde eram atît de captivi și atît de fericiți. Totuși, zilele se scurgeau pe nesimțite și foarte uniforme. Nimic nu dovedește mai bine cît de puțin ne trebuie spre a fi fericiți, cînd inima e tînără și se bucură de orice. Tot așa, cea mai simplă hrană susține și înviorează viața trupului, cînd foamea dă gust alimentelor, iar organele sînt sănătoase.

*

Să ne trezim în ciripitul rîndunicilor ce atingeau ușor acoperișul de frunze de deasupra terasei unde dormiserăm ; să ascultăm glasul feciorelnic al Graziellei, care cînta cu jumătate voce, în vie, de teamă să nu tulbure somnul celor doi străini ; să coborîm repede pe plajă, pentru a ne cufunda în mare și a înota cîteva minute într-un mic golf, al cărui nisip fin scînteia prin transparența apei adînci și unde valurile și spuma din largul mării nu pătrundeau ; să ne înapoiem pe îndelete acasă, uscîndu-ne și încălzindu-ne la soare părul și umerii uzi ; să prînzim în vie, cu o bucată de pîine și cu brînză de bivoliță, pe care tînăra fată ni le-aducea și le împărțea cu noi ; să bem apă limpede și rece de la izvor, scoasă de ea, într-un chiup de pămînt mic și lunguieț, pe care îl apleca pe brațul ei, roșindu-se, în timp ce buzele noastre se lipeau de gura urciorului ; să ajutăm după aceea familiei pescarului la miile de mici treburi rustice ale casei și ale grădinii ; să ridicăm de jos bucăți din zidurile îngrăditurii, care înconjurau via și sprijineau acoperișurile ; să smulgem pietrele mari care se rostogoliseră de pe aceste ziduri înalte peste tinerii butași ai viței și care cotropeau puținele răsaduri ce se puteau pune printre butași ; să cărăm în pivniță dovlecii grei și galbeni, care chiar unul singur împovăra un om ; să tăiem apoi vrejurile

ce acopereau pămîntul cu frunze late și împiedicau pașii în rețelele lor ; să săpăm, între fiecare şir de butași, sub înaltele bolți de viță, cîte un mic șanț, în pămîntul uscat, pentru ca apa de ploaie să se adune acolo, de la sine, și să-l umple mult timp ; să facem, în același scop, un fel de puțuri în formă de pîlnie, sub smochini și lămîi ; acestea erau treburile noastre pînă la ora cînd soarele își arunca razele vertical pe acoperiș, peste grădină și curte, şi ne silea să ne adăpostim sub bolțile de viță. Transparența și luciul frunzelor de viță nuanțau aici umbrele mișcătoare, cu o culoare caldă și oarecum aurie.

CAPITOLUL II

GRAZIELLA SE-NTORCEA ATUNCI acasă, pentru a toarce lîngă bunica ei sau pentru a pregăti masa de prînz. Cît despre bătrînul pescar și despre Beppo, ei stăteau zile întregi pe țărmul mării pentru a măsura ce încărcătură poate lua barca, spre a-i face îmbunătățirile pe care pasiunea pentru noua lor proprietate le-o inspira și mai ales pentru a încerca plasele la adăpostul stîncilor. Ei ne aduceau, întotdeauna, pentru masa de prînz, cîțiva crabi sau cîțiva țipari de mare cu solzii mai lucitori decît plumbul topit de curînd. Bunica îi prăjea în untdelemn de măsline. Familia păstra acest untdelemn, după obiceiul ținutului, într-un mic puț săpat în stînca de lîngă casă și închis cu o piatră mare în care cimentaseră un inel de fier. Cîțiva castraveți tăiați în felii și prăjiți la fel în tigaie ; cîteva scoici proaspete, asemănătoare midiilor denumite *frutti di mare*, fructe de mare, alcătuiau pentru noi acea cumpătată cină principală și cea mai gustoasă masă a zilei. Struguri tămîioși, cu lungi ciorchini gălbui, culeși de dimineață de Graziella, și păstrați pe tulpină, sub frunzele lor, și serviți în coșulețe de răchită împletită, compuneau desertul. Un fir sau două de mărar verde crud, muiat în piper și a cărui aromă de anason parfumează buzele și înviorează inima, țineau loc de băutură spirtoasă și de cafea, după obiceiul marinarilor

și țăranilor din Neapole. După cină, ne duceam, eu și prietenul meu, să căutăm vreun adăpost umbrit și răcoros, pe vîrful falezei, în raza mării și a coastei Baia, și petreceam acolo, privind, visînd, și citind în timpul arșiței zilei, pînă pe la ora patru sau cinci după-amiază.

*

Nu scăpaserăm din valuri decît trei cărți desperecheate, pentru că acestea nu se aflau în valiza noastră marinărească, atunci cînd o aruncarăm în mare : primul era un volumaș italian al lui Ugo Foscolo, intitulat *Scrisorile lui Jacopo Ortis*, un fel de *Werther*, pe jumătate politic, pe jumătate romanțios, unde pasiunea pentru libertatea patriei sale se îmbina, în inima unui tînăr italian, cu pasiunea pentru o frumoasă venețiană. Îndoitul entuziasm, generat de dubla patimă, a iubitului și a cetățeanului, aprinde în sufletului lui Ortis o înflăcărare a cărei pornire prea puternică pentru un om sensibil și bolnăvicios, îl duce pînă la urmă la sinucidere. Această carte, copie fidelă dar colorată și luminoasă a lui *Werther* de Goethe era pe atunci în mîinile tuturor tinerilor care nutreau în sufletul lor, ca și noi, îndoitul vis al celor care sînt vrednici să viseze la ceva mare : dragostea și libertatea.

*

În zadar poliția lui Bonaparte și a lui Murat interzicea cartea și pe autorul ei. Autorul își găsea adăpost în inima tuturor patrioților italieni și a tuturor liberalilor din Europa. Cartea își avea sanctuarul în pieptul tinerilor de seama noastră ; o ascundeau acolo, pentru a-i absoarbe maximele. Dintre celelalte două cărți pe care le salvaserăm, una era *Paul și Virginia* a lui Bernardin de Saint-Pierre, acel manual al dragostei naive, carte care pare a fi o pagină din copilăria lumii, smulsă din istoria inimii omenești, și păstrată întru totul pură și scăldată în lacrimi contagioase pentru ochii celor de șaisprezece ani.

O altă carte era un volum de Tacit, pagini pătate de desfrîu, de rușine și sînge, dar în care virtutea stoică ia dalta și aparenta obiectivitate a istoriei, pentru a insufla,

celor care o înțeleg, ura împotriva tiraniei, puterea marilor jertfe și setea de-a avea o moarte generoasă.

Aceste trei cărți corespundeau, din întîmplare, celor trei sentimente care, de atunci, ca o prevestire, făceau să vibreze tinerele noastre suflete : iubirea, entuziasmul pentru dezrobirea Italiei și a Franței, și, în sfîrșit, pasiunea pentru acțiunea politică, pentru pornirea spre marile fapte, a căror imagine ne-o înfățișa Tacit și pentru care el oțelea din timp sufletele noastre, în sîngele penelului său și în focul virtuții antice. Citeam cu glas tare și pe rînd, ba admirînd, ba plîngînd, ba meditînd. Întrerupeam aceste lecturi prin lungi momente de tăcere și prin cîteva exclamații schimbate care erau pentru noi comentariul spontan al impresiilor și pe care vîntul le ducea departe, odată cu visurile noastre.

*

Ne transpuneam noi înșine cu gîndul în unele din acele situații fictive sau reale, pe care poetul sau istoricul ni le povestise. Ne închipuiam un amant sau un cetățean, ideal de viață tăinuită sau de viață publică, ideal de fericire sau de virtute. Ne plăcea să ne imaginăm acele mari împrejurări, acele minunate întîmplări ale timpurilor revoluționare, cînd oamenii cei mai obscuri sînt ridicați de mulțime prin talentul lor, și sortiți ca, prin numele lor, să lupte împotriva tiraniei și să salveze națiunile ; apoi, victime ale nestatorniciei și ingratitudinii popoarelor, să fie condamnați să moară pe eșafod, în fața prezentului care nu-i apreciază și a posterității care-i răzbună.

Nu exista vreun rol, oricît de eroic ar fi fost el, care să nu fi găsit sufletele noastre înălțate la nivelul situațiilor. Eram gata pentru orice, iar dacă norocul n-ar înfăptui într-o zi marile isprăvi spre care ne avîntam cu gîndul, noi ne răzbunam dinainte, disprețuindu-l. Aveam în noi această mîngîiere a sufletelor tari : dacă viața noastră ar rămîne inutilă, vulgară și obscură, însemna că norocul ne-ar părăsi și că nu noi ne-am fi sustras norocului !

*

Cînd soarele asfințea, făceam îndelungi plimbări pe insulă. O străbăteam în toate direcțiile. Mergeam la oraș să

cumpărăm pîine sau legumele care lipseau din grădina lui Andréa. Uneori, aduceam și puțin tutun, acest *opiu* al marinarului, care-l însuflețește pe mare și-l mîngîie pe uscat. Ne înapoiam la căderea nopții cu buzunarele și brațele pline de modestele noastre daruri. Familia se aduna seara pe acoperișul ce se numește la Neapole *astrico*, în așteptarea somnului. Nimic nu e mai pitoresc, în frumoasele nopți ale acestui climat, decît scena de pe *astrico* sub clar de lună.

La țară, casa joasă și pătrată seamănă cu un piedestal antic, pe care se află grupuri pline de mișcare și statui însuflețite. Toți ai casei se urcă acolo, se mișcă sau se așează în atitudini diferite ; lumina lunii sau licăririle lămpii proiectează și desenează aceste profiluri pe fondul albastru al firmamentului. Vezi acolo pe bătrîna mamă torcînd, pe tatăl fumîndu-și pipa de pămînt ars cu țeavă de trestie, pe băieți rezemîndu-se în coate de marginea parmalîcului și cîntînd tărăgănat melodii marinărești sau cîmpenești a căror intonație prelungită sau vibrantă are ceva din tînguirea corăbiei de lemn chinuită de valuri sau din țîrîitul strident al greierului la soare ; în sfîrșit, pe fete, cu rochiile lor scurte, cu picioarele goale, cu pieptarele verzi, împodobite cu paiete de aur sau cu mătase, și cu părul lor lung și negru revărsat pe umeri și acoperit cu o basma înnodată la ceafă, cu noduri groase spre a-l apăra de praf.

Ele dansează, adeseori acolo, singure sau cu surorile lor ; una ține o chitară, alta își pune pe cap o tamburină cu clopoței de aramă. Aceste două instrumente, unul tînguitor și ușor, altul monoton și cu sunet înăbușit, se acordă minunat spre a reda, aproape fără artă, cele două note alternative ale inimii omenești : tristețea și bucuria. Le auzi în nopțile de vară, pe mai toate acoperișurile insulelor sau pe cîmpia Neapolului, chiar și în bărci ; acest concert aerian, care urmărește urechea din loc în loc, de la mare pînă în munți, seamănă cu zumzetul unei gîze pe care căldura o face să învie și să zumzăie sub cerul frumos. Această biată insectă e omul care își cîntă, cîteva zile, înaintea lui Dumnezeu, tinerețea și dragostele sale, și care apoi tace pentru vecie. N-am putut să ascult nicicodată aceste note răspîndite în aer de pe acoperișurile

înalte, fără să mă opresc și să-mi simt inima strînsă, gata să se spargă de-o bucurie lăuntrică sau de o melancolie mai puternică decît mine.

*

Acestea erau atitudinile, muzicile și vocile pe terasa de pe acoperișul lui Andréa. Graziella cînta din chitară, iar Beppino își întovărășea sora bătînd cu degetele lui de copil în mica tamburină care servise, altădată, ca să-l adoarmă în leagăn. Deși instrumentele aveau sunete vesele, iar atitudinile tinerilor exprimau bucuria, ariile erau triste ; notele, domoale și rare, făceau să vibreze adînc strunele adormite ale inimii. Așa se întîmplă cu muzica pretutindeni unde ea nu e o deșartă desfătare pentru ureche, ci un geamăt armonios al pasiunilor care ies din suflet, prin glas. Toate accentele ei sînt suspine, toate notele sale fac să curgă lacrimi odată cu sunetul. Nu poți să lovești niciodată puțin mai tare pe inima omului fără ca din ea să nu țîșnească lacrimi, într-atît firea omenească e plină pînă în adîncul ei de tristețe și într-atît ceea ce o mișcă aduce drojdia amărăciunii pe buzele noastre și nori în ochii noștri.

*

Chiar cînd tînăra fată, rugată de noi, se ridica sfi-icioasă ca să danseze tarantela, în sunetele tamburinei izbită de fratele ei și cînd, furată de imboldul vijelios al acestui dans, se răsucea în juru-i cu brațele ridicate grațios, imitînd cu degetele pocnetul castanietelor, și repezindu-și pașii cu picioarele-i goale, ca niște stropi de ploaie pe terasă ; da, chiar, atunci era în cîntec, în mișcări, în chiar frenezia acestui delir dezlănțuit, ceva serios și trist, ca și cum toată bucuria n-ar fi fost decît o demență trecătoare, ca și cum, pentru a prinde o licărire de fericire, tinerețea și frumusețea însăși aveau nevoie să se zăpăcească pînă la amețeală și să se îmbete de mișcare pînă la nebunie !

*

De cele mai multe ori, stăteam de vorbă în chip serios cu gazdele noastre ; le îndemnam să ne povestească viața,

datinele sau amintirile lor de familie. Fiecare familie e o istorie, și chiar un poem pentru cine știe s-o frunzărească. Aceasta își avea, de asemenea, nobleţea, bogăţia, prestigiul ei, într-un trecut îndepărtat.

Strămoșul lui Andréa fusese un negustor grec, din insula Egina. Prigonit pentru credința sa de pașa din Atena, își îmbarcase într-o noapte, soţia, fetele, fiii și avutul pe una din corăbiile pe care le avea pentru comerț. Se refugiase la Procida, unde avea reprezentanți și unde populaţia era, ca și el, greacă. Cumpărase aci ţinuturi întinse, din care nu mai rămăseseră decît urme, precum locșorul unde ne aflam și numele strămoșilor săpat pe cîteva morminte, în cimitirul orașului. Fetele muriseră călugărițe, în mănăstirea din insulă. Fiii își pierduseră toată averea în furtunile care le înghițiseră corăbiile. Familia căzuse în mizerie. Ea își schimbase pînă și frumosul nume grecesc, într-un nume obscur de pescar din Procida.

— Cînd o casă se prăbușește, se duce totul, pînă la cea din urmă piatră, ne spunea Andréa. din tot ce străbunul meu stăpînea sub cer, nu mi-au rămas decît cele două lopeţi, barca pe care mi-aţi dăruit-o, această colibă ce nu-și poate hrăni stăpînii, și mila lui Dumnezeu.

*

Mama și tînăra fată ne cereau să le spunem, la rîndul nostru, cine eram, unde se afla ţara noastră, ce făceau părinţii noștri ; dacă avem tată, mamă, fraţi, surori, o casă, smochini și vii ; de ce părăsiserăm toate astea atît de tineri, pentru a veni să vîslim, să citim, să scriem, să visăm la soare și să ne culcăm pe pămînt în golful Neapole. Oricît ne-am fi trudit, nu-i puteam face să înţeleagă că venisem să privim cerul și marea, să ne încălzim sufletul la soare, pentru a simţi cum fierbe în noi tinereţea, și pentru a culege impresii, simţăminte, idei, pe care, poate, le vom aşterne în versuri, ca acelea pe care ei le vedeau scrise în cărţile noastre, sau ca acelea pe care poeţii improvizatori din Neapole le recitau duminica seara marinarilor pe dig sau la Margellina.

— Vreţi să vă bateţi joc de mine, ne spunea Graziella izbucnind în rîs, dumneavoastră poeţi ! dar n-aveţi părul zburlit şi ochii rătăciţi, cum au aceia cărora li se spune astfel pe cheiurile marinei ! Dumneavoastră poeţi ? şi nu ştiţi cel puţin să struniţi o notă la chitară. Cu ce o să acompaniaţi cîntecele pe care le veţi compune ?

Apoi clătină din cap, ţuguind buzele şi bosumflîndu-se că nu voiam să-i spunem adevărul.

*

Cîteodată, o bănuială uricioasă îi cuprindea sufletul şi-i aşternea o umbră de neîncredere şi de teamă în privire. Dar asta nu ţinea mult. O auzeam spunînd în şoaptă, bunicii :

— Nu, nu e cu putinţă, ei nu sînt refugiaţi, izgoniţi din ţara lor pentru vreo faptă urîtă. Sînt prea tineri şi prea buni pentru a face rău.

Atunci ne amuzam istorisindu-i cîteva sinistre nelegiuiri, ai căror autori declaram că sîntem noi. Dar nepotrivirea frunţilor noastre liniştite şi limpezi, a ochilor noştri senini, a buzelor noastre surîzătoare şi a inimilor noastre deschise, cu crimele fantastice pe care le născoceam, o făceau să rîdă în hohote, ca şi pe fratele ei, şi orice urmă de bănuială i se risipea.

*

Adesea, Graziella ne întreba ce ctitim toată ziua în cărţile noastre. Credea că sînt rugăciuni, căci ea nu văzuse niciodată cărţi decît la biserică, în mîna credincioşilor care ştiau să citească şi urmăreau cuvintele sfinte ale preotului. Ea ne credea foarte evlavioşi, deoarece petreceam zile întregi îngăimînd cuvinte misterioase. Se mira numai că nu ne facem preoţi sau sihaştri în vreun seminar din Neapole sau într-una dintre mănăstirile de pe insule. Pentru a o lămuri, încercarăm să citim de două sau de trei ori pasaje din Foscolo şi cîteva frumoase fragmente din al nostru Tacit, traducîndu-le în limba obişnuită a ţinutului.

Ne gîndeam că suspinele patriotului italian exilat şi

marile tragedii ale Romei imperiale vor face o puternică impresie asupra naivului nostru auditoriu, căci poporul îşi are patria în instincte, eroismul în sentiment şi drama în căutătura ochilor. Ceea ce el ţine minte sînt, mai cu seamă, marile prăbuşiri şi morţile frumoase. Însă observarăm curînd că aceste recitări și aceste scene atît de puternice pentru noi n-aveau nici un efect asupra sufletelor simple. Sentimentul libertăţii politice, această aspiraţie de totdeauna a oamenilor, nu coboară atît de jos în popor.

Bieţii pescari nu înţelegeau pentru ce Ortis îşi pierdea orice speranţă şi-şi punea capăt vieţii, atîta timp cît putea să se bucure de toate voluptăţile adevărate ale vieții : să se plimbe fără să facă nimic, să vadă soarele, să-și iubească ibovnica şi să se roage lui Dumnezeu pe malurile înverzite și îmbelşugate ale Brentei.

— De ce să se frămînte atît, spuneau ei, pentru idei care nu pătrund pînă la suflet ? Ce-i pasă lui dacă la Milan domnesc austriecii sau franţuzii ? E un nebun dacă își face atîta inimă rea pentru asemenea lucruri.

Şi nu mai ascultau.

*

Cît despre Tacit, ei îl înţelegeau şi mai puţin încă. Imperiul sau republica, oamenii aceia care se omorau între ei, unii pentru a domni, alții pentru a nu supravieţui sclaviei, acele crime pentru tron, acele virtuţi pentru glorie, acei morţi pentru posteritate, îi lăsau reci. Furtunile istoriei izbucneau mult prea deasupra capetelor lor, pentru ca ei să fie mișcaţi. Pentru ei erau ca niște tunete ce se rostogolesc prea departe de munte și pe care le laşi să bubuie fără a te îngrijora de ele, pentru că trăsnetele nu cad decît pe vîrfuri și nu ating nici pînza pescarului, nici casa muncitorului.

Tacit nu e popular decît pentru politicieni sau filozofi ; el e un Platon al istoriei. Sensibilitatea lui e prea rafinată pentru omul de rînd. Pentru a-l înțelege trebuie să fi trăit în agitațiile pieței publice sau în mijlocul misterioaselor intrigi ale palatelor. Daţi la o parte libertatea, ambiţia și gloria din scenele acestea, ce mai rămîne ? Ele sînt cei trei mari actori ai dramelor sale. Dar aceste trei pasiuni sînt necunoscute poporului, pentru că sînt

pasiuni ale minții și pentru că el nu cunoaște decît pasiunile inimii. Observăm răceala și uimirea pe care aceste fragmente istorice le răspîndeau în jurul nostru.

Încercarăm atunci, într-o seară, să le citim *Paul și Virginia*. Eu am fost acela care l-am tradus, citind, pentru că luasem obiceiul de a-l citi de atîtea ori, încît îl știam, ca să spun așa, pe dinafară. Familiarizat, printr-o mai lungă ședere în Italia, cu limba, găseam ușor expresiile, iar ele curgeau de pe buzele mele ca limba maternă. Abia începusem lectura aceasta și chipurile micului nostru auditoriu se schimbară și căpătară o expresie de încordare și de reculegere, semn de netăgăduit al emoției inimii. Găsiserăm nota care vibrează la unison în sufletul tuturor oamenilor, de toate vîrstele și de toate condițiile sociale, nota sensibilă, nota universală, aceea care cuprinde, într-un singur sunet, eternul adevăr al artei : natura, iubirea și Dumnezeu.

*

Nu citisem decît cîteva pagini și îndată bătrînii, tînăra fată, copilul, toți își schimbaseră atitudinea. Pescarul, cu cotul sprijinit pe genunchi și cu urechea aplecată spre mine, uita să mai tragă din pipă. Bătrîna, așezată în fața mea, își rezema bărbia în amîndouă mîinile împreunate, cu atitudinea femeilor sărace care ascultă cuvîntul Domnului, ghemuite pe lespezile bisericilor. Beppo coborîse de pe zidul terasei pe care stătuse pînă atunci. Își pusese fără zgomot chitara pe podea. Ținea mîna întinsă pe ea, de teamă ca vîntul să nu facă să-i sune coardele. Graziella, care de obicei stătea puțin mai la o parte, se apropia pe nesimțite de mine, ca și cum ar fi fost fascinată de o puternică vrajă ascunsă în carte.

Rezemată de zidul terasei sub care eu însumi stăteam întins, ea se apropia tot mai mult de mine, sprijinită pe mîna stîngă cu care atingea pămîntul, în atitudinea unui gladiator rănit. Privea cu ochii ei mari, larg deschiși, cînd la carte, cînd la buzele mele de pe care curgea istorisirea, cînd în golul dintre buzele mele și carte, ca și cum ar fi căutat cu privirea spiritul nevăzut ce mi-o traducea. Îi auzeam respirația inegală întrerupîndu-se sau gîfîind, după

frămîntările dramei, precum răsuflarea întretăiată a omului ce se urcă pe un munte și se oprește din cînd în cînd ca să respire. Înainte ca eu să fi ajuns la mijlocul povestirii, sărmana copilă își uitase de sfiiciunea oarecum sălbatică față de mine. Simțeam căldura respirației ei pe mîinile mele. Părul ei îmi flutura pe frunte. Două-trei lacrimi fierbinți, picurate de pe obrajii ei, pătînd paginile cărții aproape de degetele mele.

*

Afară de vocea mea tărăgănată și monotonă, care traducea cuvînt cu cuvînt familiei pescarului acel poem al inimii, nu se auzea alt zgomot decît vuietele înăbușite și depărtate ale mării care bătea coasta jos, sub picioarele noastre. Chiar zgomotul acela se armoniza cu lectura. Era parcă presimţitul deznodămînt al istorisirii, care fremăta în aer, de la începutul și apoi în decursul ei. Cu cît povestea se desfășura, cu atît ea părea să captiveze mai mult pe naivii noștri auditori. Cînd șovăiam, din întîmplare să găsesc expresia nimerită pentru tălmăcirea cuvîntului francez, Graziella, care, de cîtva timp apăra de vînt lampa cu șorțul ei, venea tot mai aproape de pagini, arzînd cartea parcă în nerăbdarea ei, ca și cum s-ar fi gîndit că lumina flăcării va face să țîșnească în ochii mei sensul intelectual şi-mi va aduce mai repede cuvintele pe buze. Îndepărtam cu mîna surîzînd lampa, fără să-mi abat privirea de pe pagini și-mi simțeam degetele calde de lacrimile fetei.

*

Ajungînd la clipa cînd Virginia, rechemată în Franța de mătușa ei, simte, ca să zic așa, frîngîndu-i-se făptura în două, și cînd se străduie să-l mîngîie pe Paul, sub banani, vorbindu-i de înapoiere și arătîndu-i marea care o va răpi, închisei volumul, amînînd lectura pentru a doua zi.

A fost o lovitură grea pentru sărmanii oameni. Graziella căzu în genunchi în fața mea și apoi în fața prietenului meu, implorîndu-ne să terminăm povestirea. Za-

darnic însă. Voiam să prelungim interesul povestirii pentru ea și farmecul încercării pentru noi. Fata îmi smulse atunci cartea din mîini. Ea o deschise, ca și cum ar fi putut, cu un efort de voință, să priceapă tîlcul cuvintelor. Îi vorbi și o sărută. O așeză apoi cu respect, pe genunchii mei, împreunîndu-și mîinile și privindu-mă rugătoare.

Chipul ei, atît de senin și atît de surîzător, dar puțin cam sever cînd era calmă, căpătase deodată în pasiunea și înduioșarea acelei istorisiri ceva din însufleţirea, din dezordinea și pateticul dramei. S-ar fi zis că o răscolire neaşteptată schimbase această marmură frumoasă în carne și în lacrimi. Tînăra fată simțea, trezindu-se în sufletul ei, pînă atunci adormit, sufletul Virginiei. Părea că a îmbătrînit cu șase ani, în jumătatea aceea de oră. Pornirile năvalnice ale pasiunii îi umbreau fruntea, albul azurat al ochilor și al obrajilor. Părea ca o apă calmă și ferită, pe care soarele, vîntul și umbra ar fi frămîntat-o pentru prima oară. Nu ne mai săturam de a o privi în acea atitudine. Ea care pînă atunci nu ne inspirase decît veselie, ne insufla acum aproape respect. Dar în zadar ne rugă fierbinte să continuăm lectura ; nu voiam să punem capăt puterii noastre dintr-o singură dată și ne plăcea prea mult să facem să curgă frumoasele ei lacrimi pentru a seca izvorul lor într-o singură zi. Ea se retrase îmbufnată și stinse lampa cu ciudă.

*

Cînd o revăzui a doua zi pe sub bolţile de viță și voii să-i vorbesc, ea își întoarse faţa, ca un om care își ascunde lacrimile și refuză să-mi răspundă. Se vedea după ochii ei ușor încercănaţi, după paloarea mai mată a obrajilor și după o ușoară și grațioasă cută a colțurilor gurii, că nu dormise și că inima îi era încă mîhnită de închipuitele suferințe din ajun. Minunată forță a unei cărți care influențează inima unei copile neștiutoare de carte și o familie ignorantă, pentru care lectura, cu toată puterea unei realități, e un eveniment în viața-i sufletească.

După cum eu traduceam poemul, poemul tradusese natura, iar întîmplările acelea atît de simple, leagănul celor doi copii la picioarele celor două sărmane mame,

iubirea lor nevinovată, despărțirea crudă, reîntoarcerea zădărnicită de moarte, naufragiul și cele două morminte care nu cuprind decît o singură inimă sub banani, sînt lucruri pe care toată lumea le simte și le înțelege, de la palat pînă la coliba pescarului. Poeții caută gloria foarte departe, pe cînd ea este în inimă, și cîteva note foarte simple, atinse cucernic și la-ntîmplare, pe instrumentul acesta întocmit chiar de Dumnezeu, ajung spre a face să plîngă un întreg secol și pentru a deveni tot atît de popular ca iubirea și de plăcut ca sentimentul. Sublimul obosește, frumosul amăgește, numai pateticul nu poate greși în artă. Acela care știe să înduioșeze, știe totul. E mai mult geniu într-o lacrimă decît în toate muzeele și-n toate bibliotecile lumii. Omul e ca un arbore pe care îl scuturi spre a face să-i cadă fructele ; pe om nu-l zgudui niciodată fără a-i face să curgă lacrimile.

*

Toată ziua, casa a fost tristă ca și cum s-ar fi întîmplat un fapt dureros în sînul umilei familii. Se adunaseră pentru a lua masa, fără a-și vorbi. Se despărțiră. Se reîntîlniră, fără a-și zîmbi. Se vedea că Graziella nu avea tragere de inimă la ceea ce făcea în grădină sau pe terasă. Se uita adesea dacă apune soarele și era clar că nu aștepta decît seara.

Cînd se înseră și ne ocuparăm din nou locurile obișnuite pe *astrico*, deschisei iarăși cartea și terminai lectura în mijlocul hohotelor de plîns. Tatăl, mama, copiii, prietenul meu, eu însumi, toți luam parte la emoția generală. Glasul meu mohorît și profund se potrivea, fără voie, cu tristețea întîmplărilor și cu gravitatea cuvintelor. La sfîrșitul istorisirii, ele păreau că vin de departe și cad de sus în suflet, cu sunetul sec al unui piept gol în care inima nu mai bate și care nu mai ia parte la cele pămîntești decît prin tristețe, credință și amintire.

*

Ne-a fost peste putință să rostim cuvinte de prisos după încheierea povestirii. Graziella rămase neclintită și fără

nici un gest, în atitudinea în care se afla ascultînd, ca și cum încă asculta. Tăcerea, această aprobare a impresiilor trainice și adevărate, nu fu întreruptă de nimeni. Fiecare respecta gîndurile celorlalți pe care le simțea în sine însuși. Lampa, aproape mistuită, se stinse pe nesimțite fără ca vreunul dintre noi să întindă mîna spre a o reaprinde. Familia se ridică și se retrase pe furiș. Rămăserăm singuri, eu și prietenul meu, buimăciți de atotputernicia adevărului, de simplitatea sentimentului, stăpîn pe toți oamenii, pe toate vîrstele și toate meleagurile.

Poate că în adîncul inimii noastre pătrundea acum și o altă emoție. Încîntătoarea imagine a Graziellei, transfigurată de lacrimi și inițiată în durere prin dragoste, plutea în visurile noastre împreună cu celesta făptură a Virginiei. Ambele nume și ambele copile, contopite în vedenii rătăcitoare, fermecară sau întristară pînă în zori somnul nostru agitat. În seara acelei zile și în cele două zile care urmară, a trebuit să recitim de două ori fetei aceeași povestire. Am fi recitit-o de o sută de ori și ea n-ar fi obosit să ne-o tot ceară. E în firea imaginativă a celor din miazăzi, visători și profunzi, să nu caute varietatea în poezie sau în muzică ; muzica și poezia nu sînt, ca să spunem așa, decît temele pe care fiecare om își brodează propriile sale simțăminte ; ei se hrănesc, fără a se sătura, asemenea poporului, din aceeași povestire și din aceeași melodie secole de-a rîndul. Natura însăși, această muzică și această supremă poezie are ea, oare, altceva decît două sau trei cuvinte și două ori trei note, mereu aceleași, cu care îi întristează sau îi încîntă pe oameni, de la primul suspin și pînă la cel din urmă ?

*

În cea de-a noua zi, la echinox, odată cu răsăritul soarelui, vîntul se potoli în cele din urmă și, în cîteva ore, marea deveni din nou calmă, ca vara. Chiar și munții de pe coastă, ca apele și cerul, păreau că plutesc într-un fluid mai limpede și mai albastru decît în lunile cele mai călduroase, ca și cum marea, firmamentul și munții ar fi simțit primul fior al iernii ce limpezește aerul și-l face să scînteieze asemenea apei încremenite a ghețarilor. Frun-

zele îngălbenite ale viței și frunzele înnegrite ale smochinilor începeau să cadă și să acopere curtea. Strugurii erau culeși. Smochinele uscate pe *astrico* la soare erau încărcate în coșuri primitive, făcute din ierburi marine, pe care le împletiseră femeile. Barca era gata de a porni pe mare, iar bătrînul pescar se pregătea să-și aducă familia la Margellina. Se curăți casa și terasa, se astupă izvorul cu un bolovan mare, pentru ca frunzele uscate și apele din timpul iernii să nu strice bazinul. Se scoase uleiul din micul puț scobit în stîncă. Fu pus în urcioare, pe care copiii le duseră la țărmul mării, trecînd niște bețe prin toartele lor. Făcură un pachet pe care-l legară cu sfori împletite, din salteaua și din păturile patului. Aprinseră pentru cea din urmă oară candela sub icoana părăsită din casă. Făcură o ultimă rugăciune în fața Madonei, pentru a-i da în grijă casa, smochinul, via, pe care le părăseau pentru cîteva luni. Apoi încuiară casa. Ascunseră cheia într-o crăpătură din stîncă, acoperită cu iederă, pentru ca în cazul cînd pescarul s-ar reîntoarce pe acolo iarna, să știe unde s-o găsească și să-și cerceteze căminul. Coborîrăm apoi la mare, ajutînd bietei familii să ducă și să-și îmbarce uleiul, pîinea și fructele.

CAPITOLUL III

ÎNTOARCEREA NOASTRĂ LA NEApole, de-a lungul golfului Baia și a pantelor sinuoase ale muntelui Pausilippe, fu o adevărată sărbătoare pentru tînăra fată, pentru copii și pentru noi, și un triumf pentru Andréa. Ne întoarserăm la Margellina pe înnoptate și cîntînd. Bătrînii prieteni și vecinii pescarului nu se mai săturau admirînd barca lui cea nouă. Îl ajutară s-o descarce și s-o tragă pe uscat. Pentru că-l opriserăm să spună cui anume o datora, nu ni se dădu prea multă atenție.

După ce barca a fost trasă pe țărm, iar coșurile cu smochine și struguri au fost duse deasupra pivniței, lîngă pragul celor trei odăițe joase locuite de bătrîna mamă, de

copii și de Graziella, ne retraserăm fără să fim zăriți. Străbăturăm, nu fără strîngere de inimă, zarva gălăgioasă a ulițelor aglomerate din Neapole și ne întoarserăm la locuința noastră.

*

Ne propuneam să începem, după cîteva zile de odihnă la Neapole, același fel de viață cu pescarul, ori de cîte ori marea ne va îngădui. Ne obișnuiserăm, de trei luni de zile, pînă într-atîta cu simplitatea veșmintelor noastre și cu sărăcia bărcii, încît patul, mobila camerelor noastre și hainele de oraș ni se păreau un lux stînjenitor și de prisos. Speram însă să nu ne îmbrăcăm cu ele decît cîteva zile. Dar a doua zi, ducîndu-ne la poștă să ne luăm scrisorile pe care nu le ridicasem de mult, prietenul meu găsi una de la maică-sa. Ea își chema fiul fără întîrziere în Franța, pentru a lua parte la căsătoria surorii sale. Cumnatul său trebuia să vină pînă la Roma, în întîmpinare. După data scrisorii, el și sosise acolo. Nu putea să zăbovească : trebuia să plece numaidecît.

S-ar fi cuvenit să plec și eu cu el. Nu știu însă ce dor de singurătate și aventură mă reținea. Viața de marinar, coliba pescarului, imagina Graziellei contribuiau într-adevăr poate cu ceva, dar confuz. Dorul de libertate, mîndria de a trăi cum voiam la trei sute de leghe de țara mea, pasiunea valurilor și a necunoscutului, perspectiva aeriană a tinerelor închipuiri, însemnau poate mai mult acolo.

Ne despărțirăm cu o bărbătească înduioșare. El îmi făgădui că se va întoarce de îndată ce își va fi îndeplinit datoriile de fiu și frate. Îmi împrumută cincizeci de ludovici, ca să acopăr golul pe care cele șase luni îl făcuseră în punga mea, și pe urmă plecă.

*

Această plecare, lipsa prietenului care era pentru mine ceea ce un frate mai vîrstnic e pentru alt frate, copil aproape, mă lăsă într-o izolare în care mă adînceam cu fiecare ceas și-n care simțeam că mă scufund ca în-

tr-o prăpastie. Toate gîndurile mele, toate sentimentele, cuvintele care altădată se evaporau schimbîndu-le cu el, îmi rămîneau în suflet, se învălmășeau, se întristau acolo și-mi cădeau iar pe inimă ca o povară pe care nu puteam s-o mai ridic. Vuietul acela în care nimic nu mă interesa, mulțimea aceea unde nimeni nu-mi știa numele, camera aceea unde nici o privire nu-mi răspundea, viața de han unde te izbești întruna de necunoscuți, unde te așezi la o masă tăcută alături de oameni întotdeauna noi și-ntotdeauna indiferenți ; acele cărți pe care le-ai citit de o sută de ori, și ale căror litere neschimbate îți repetă mereu aceleași cuvinte, în aceeași frază și în același loc ; tot ce mi se păruse atît de fermecător la Roma și la Neapole, în timpul excursiilor noastre și al vieții vagabonde și pribeagă vară, era pentru mine acum o moarte lentă. Inima mi se cufunda în melancolie.

Purtai cîteva zile această tristețe din uliță în uliță, din teatru în teatru, de la o lectură la alta fără să pot să mă scutur de ea ; în cele din urmă ea mă învinse. Mă îmbolnăvii de ceea ce se cheamă dor de țară. Capul îmi era greu ; picioarele nu mă mai țineau. Eram palid și înfrînt. Nu mai mîncam. Tăcerea mă mîhnea ; zgomotul îmi făcea rău ; îmi petreceam nopțile fără să dorm, iar zilele culcat în pat, fără să am nici o dorință, nici chiar puterea de-a mă scula. Bătrîna rudă a mamei mele, singura care ar fi putut să se intereseze de mine, plecase pentru cîteva luni la treizeci de leghe de Neapole, în Abruzzi, unde voia să înființeze o fabrică. Chemai un medic ; el veni, mă privi, îmi luă pulsul și-mi spuse că n-am nimic. Adevărul este că aveam o boală pentru care medicina lui n-avea leacuri, un rău în suflet și în imaginație. Medicul plecă. Nu-l mai văzui.

*

Totuși, mă simții atît de rău în ziua următoare, încît căutai în minte să văd de la cine aș putea să aștept vreun ajutor și oarecare milă, dacă nu mă voi mai scula din pat. Imaginea sărmanei familii a pescarului din Margelina, în mijlocul căreia trăiam și acum cu gîndul, îmi veni în

chip firesc în minte. Trimisei un copil, care mă servea, să-l caute pe Andréa și să-i spună că cel mai tînăr dintre cei doi străini e bolnav și că dorește să-l vadă.

Cînd copilul duse mesajul, Andréa se afla pe mare cu Beppino ; bunica se îndeletnicea cu vînzarea peștelui, pe cheiurile Chiajei. Numai Graziella era acasă, cu frățiorii ei. Îi lăsă repede în grija unei vecine, se îmbrăcă în straiele ei cele mai bune de procitană și-l urmă pe copilul care-i arătă ulița, vechea mănăstire și i-o luă înainte pe scară.

Auzii o bătaie ușoară în ușa odăii mele. Ușa se deschise ca împinsă de o mînă nevăzută : zării pe Graziella. Ea scoase un strigăt de milă cînd dădu cu ochii de mine. Făcu cîțiva pași înaintînd spre patul meu ; apoi, stăpînindu-se și oprindu-se cu mîinile împreunate atîrnîndu-i pe șorț, cu capul plecat pe umărul stîng, în atitudinei Milei :

— Ce palid e, își spuse ea în șoaptă : și cît de mult i s-a schimbat chipul doar în cîteva zile ! Și unde e celălalt ? spuse ea, întorcîndu-se și căutînd din ochi pe obișnuitul meu tovarăș.

— A plecat, răspunsei eu ; sînt singur și necunoscut la Neapole.

— A plecat ? spuse ea. Lăsîndu-vă singur și bolnav ? Atunci nu vă iubea ! Oh, dacă aș fi fost eu în locul său, n-aș fi plecat ; și, totuși, nu sînt fratele dumneavoastră și nu vă cunosc decît din ziua furtunii.

*

Îi explicai că nu eram bolnav cînd prietenul meu a plecat.

— Dar cum, reluă ea cu însuflețire și pe un ton de mustrare, pe jumătate duios și pe jumătate calm, nu v-ați gîndit că aveați alți prieteni la Margellina ? Ah ! da, îmi dau seama, adăugă ea privindu-și cu tristețe mînecile și poalele rochiei, sîntem săraci și v-am fi făcut de rîs intrînd în această casă frumoasă. Dar mi-e totuna, continuă ea ștergîndu-și ochii pe care îi ținuse tot timpul ațintiți asupra frunții și asupra brațelor mele slăbite, cu toate că am fi fost disprețuiți, noi tot am fi venit.

— Sărmană Graziella, îi răspunsei surîzînd, să mă ferească Dumnezeu să apuc ziua cînd mi-ar fi rușine de cei ce mă iubesc !

*

Se așeză pe un scaun la picioarele patului meu și schimbarăm cîteva cuvinte.

Sunetul glasului ei, seninătatea ochilor, atitudinea sa calmă și încrezătoare, nevinovăția chipului ei, glasul totodată sacadat și plîngător al acestor femei de pe insulă, care se aseamănă cu glasul supus al sclaviei din Orient, chiar și în clipele înfrigurate ale dragostei, în sfîrșit, amintirea frumoaselor zile petrecute în colibă cu ea, la soare, acel soare al Procidei care încă îmi părea că se prelinge de pe fruntea ei, de pe trupul și picioarele ei în odaia mea mohorîtă ; toate acestea în timp ce o priveam și o ascultam îmi alungau pînă-ntr-atît lîncezeala și suferința, încît mă crezui deodată vindecat. Mi se părea că îndată după plecarea ei am să pot să mă scol și să umblu. Cu toate acestea mă simțeam atît de bine lîngă ea, încît prelungeam cît mai mult conversația și găseam mii de pretexte pentru a o reține, fiindu-mi teamă să nu plece prea repede și să ia cu ea toată voia bună pe care o simțeam.

Ea mă îngriji aproape toată ziua, fără teamă, fără să șovăie, fără să arate o pudoare prefăcută, ca o soră ce-și îngrijește fratele, fără să țină seama că el e bărbat. Se duse să-mi cumpere portocale. Mușca din coaja lor cu dinții ei frumoși, ca s-o curețe și să facă să curgă zeama în paharul meu, storcînd-o cu degetele. Își scoase de la gît un mic medalion de argint care atîrna cu un șnur negru de mătase și pe care-l ținea ascuns în sîn. Îl prinse cu un ac de perdeaua albă a patului. Mă încredință apoi că am să mă vindec în curînd, prin puterea chipului sfînt de pe medalion. Apoi, fiindcă începea să se lase amurgul, fata mă părăsi, nu fără a se înapoia de zeci de ori de la ușă lîngă patul meu, ca să mă întrebe ce aș dori încă și ca să-mi dea sfaturi mai stăruitoare de a mă ruga mai cucernic chipului sfînt, înainte de-a adormi.

*

Fie datorită icoanei și rugăciunilor pe care, neîndoielnic, fata le făcea ea însăși, fie datorită influenței liniștitoare a acestei apariții pline de dragoste și grijă pe care o văzusem sub chipul Graziellei, fie că fermecătoarele clipe și convorbirea pe care prezența ei mi le dăruise îmi mîngîiaseră și-mi potoliseră plictiseala bolnăvicioasă a ființei mele, îndată ce Graziella ieși, căzui într-un somn liniștit și profund.

A doua zi, cînd mă trezii și văzui cojile de portocală aruncate pe dușumeaua odăii mele, scaunul Graziellei întors încă spre patul meu, așa cum îl lăsase, ca și cum ea ar fi gata să se așeze iar, micul medalion aninat de perdeaua patului cu panglicuța de mătase neagră și toate acele urme ale prezenței și îngrijirilor unei femei care-mi lipseau de-atîta timp, mi se păru, abia sculat din somn, că mama sau una din surorile mele intrase în cămăruța mea. Numai cînd deschisei bine ochii și-mi adunai gîndurile, unul cîte unul, chipul Graziellei îmi apăru în față, așa cum îl văzusem în ajun.

Soarele era atît de strălucitor, odihna îmi întărise atît de mult trupul, singurătatea camerii îmi apăsa atît de greu sufletul iar nevoia de a auzi un glas cunoscut mă copleșea atît de puternic, încît mă ridicai îndată, oricît de slab și de șubred eram; mîncai restul de portocale, mă urcai într-un *corricolo* de piață și mă îndreptai instinctiv spre Margellina.

*

Ajuns aproape de căsuța scundă a lui Andréa, urcai scara care ducea pe terasa de deasupra pivniței și unde se înșiruiau odăile familiei. Găsii pe *astrico* pe Graziella, pe bunică, pe bătrînul pescar, pe Beppino și pe ceilalți copii. Se pregăteau tocmai să iasă, îmbrăcați cu hainele lor cele mai bune, pentru a veni să mă vadă. Fiecare ducea, într-un coș sau într-o basma, ori în mînă, cîte un dar din cele ce-și închipuiau că pot face mai multă plăcere sau să fie mai folositor bolnavului; unul ținea o sticlă mare cu vin auriu de Ischia, avînd în loc de dop un buchet de rozmarin sau ierburi aromitoare care parfumează

sticla ; altul, smochine uscate ; celălalt moşmoane, iar copiii portocale. Sufletul Graziellei plutise deasupra întregii familii.

*

Scoaseră un strigăt de uimire cînd mă văzură apărînd, încă palid şi slab, dar drept şi surîzător înaintea lor.

De bucurie, Graziella lăsă să se rostogolească pe jos portocalele pe care le ţinea în şorţ şi, bătînd din palme, alergă spre mine.

— V-am spus eu, strigă ea, că icoana are să vă vindece dacă ea va sta o singură noapte pe patul dumneavoastră ? V-am minţit, oare ?

Voiam să-i înapoiez medalionul şi-l scosei din sîn unde-l pusesem cînd plecasem de acasă.

— Sărută-l mai întîi, spuse fata.

Sărutai medalionul şi puţin şi vîrfurile degetelor pe care ea le întinsese pentru a-l lua.

— Am să vi-l dau dacă vă veţi îmbolnăvi din nou, adăugă ea punîndu-i-l la gît şi lăsîndu-l să-i lunece în sîn. Ne va ajuta pe amîndoi.

Ne aşezarăm pe terasă sub soarele dimineţii. Aveau toţi chipuri atît de vesele de parcă şi-ar fi revăzut un frate sau un fiu întors dintr-o călătorie lungă. Timpul care e necesar pentru legarea unei prietenii intime, în clasele de sus, nu e la fel de necesar în straturile de jos ale societăţii. Aici inimile se deschid cu încredere şi se unesc îndată, fiindcă nu există bănuiala că în umbra sentimentelor se ascunde vreun interes. În opt zile se formează legături sufleteşti mai strînse, între oamenii simpli, decît în zece ani, între oamenii din înalta societate. Familia aceasta şi eu ne socoteam acum ca nişte rude.

Ne interesarăm reciproc despre tot ce ni se întîmplase de cînd ne despărţiserăm. Căsuţa nevoiaşă strălucea de fericire. Barca era binecuvîntată. Plasele erau pline. Pescuitul nu le adusese niciodată atît belşug. Bunica nu mai prididea cu vînzarea peştelui, oamenilor ce se îngrămădeau dinaintea uşii ei ; Beppino, mîndru şi voinic, se putea lua la întrecere cu un marinar de douăzeci de ani, deşi el n-avea decît doisprezece. Graziella avea, în sfîrşit, o slujbă mult mai bună decît umila meserie a familiei sale.

Salariul ei, destul de mare pentru munca unei tinere fete, sporea în aceeași măsură cu iscusința ei și-i ajungea ca să-și hrănească și să-și îmbrace frații mai mici, ba chiar să-și facă ea însăși o zestre, cînd va avea vîrsta și-i va veni sorocul să iubească.

Acestea erau cuvintele familiei sale. Învăța să prelucreze mărgeanul. Comerțul și manufactura mărgeanului constituiau pe atunci principala bogăție a industriei din orașele de pe coasta Italiei. Unul din unchii Graziellei, fratele mamei pe care o pierduse, era contramaistru în cea mai mare fabrică de mărgean din Neapole. Bogat față de starea lui socială și conducînd numeroși lucrători de ambele sexe care nu pridideau să facă față comenzilor acestui obiect de lux pentru întreaga Europă, el se gîndise la nepoata lui și venise cu cîteva zile mai înainte s-o angajeze printre lucrătoarele sale. Îi adusese mărgeanul și uneltele necesare, și-i dăduse primele lecții pentru meseria ei, în fond foarte simplă. Celelalte lucrătoare munceau laolaltă în fabrică.

Graziella, în lipsa necontenită, impusă de împrejurări, a bunicii și a pescarului, era singura care îngrijea de copii și își făcea meseria acasă. Unchiul ei, care nu putea să lipsească mereu din fabrică, trimitea de cîtva timp la tînăra fată pe fiul său mai mare, vărul Graziellei, un tînăr în vîrstă de douăzeci de ani, cuminte, modest, ordonat, muncitor de frunte, dar puțin prostuț, rahitic și cam strîmb de statură. El venea seara, după ce se închidea fabrica, să examineze lucrul verișoarei lui, s-o învețe să mînuiască la perfecție uneltele și să-i dea primele lecții de citire, scriere și socotit.

— Să sperăm că toate astea vor sfîrși spre fericirea amîndurora și că învățătorul o să ajungă robul logodnicei lui, îmi spuse încet bătrîna, în timp ce Graziella își întorcea privirea. Îmi dădui seama că în mintea bătrînei se zbăteau gînduri de ambiție și orgoliu pentru nepoata ei. Dar Graziella nu bănuia nimic.

*

Tînăra fată mă duse de mînă în odaia ei, ca să-i admir micile lucrări de mărgean pe care le rotunjise la strung

și le lustruise. Obiectele erau așezate frumos pe vată, în cutii de carton, la piciorul patului. Voi să dea forma desăvîrșită unei bucăți de coral, în fața mea. Învîrtii cu vîrful piciorului roata micului strung în fața ei, în timp ce fata apăsa crenguța roșie de mărgean pe ferăstrăul circular care o tăia, scrîșnind. Ea rotunjea apoi aceste bucăți, ținîndu-le cu vîrful degetelor și dîndu-le pe tocilă.

Un praf trandafiriu îi acoperea mîinile și, ridicîndu-se cîteodată pînă la chipul ei, îi pudra obrajii și buzele cu un fard ușor, care făcea ca ochii să-i pară mai albaștri și mai strălucitori. Pe urmă, rîzînd, își șterse fața și mîinile, și-și scutură părul negru al cărui praf mă umplu și pe mine.

— Nu-i așa, îmi spuse ea, că e o meserie frumoasă pentru o fiică a mării, ca mine ? Noi datorăm totul mării : de la barca bunicului și pîinea pe care o mîncăm, pînă la aceste coliere și acești cercei cu care mă voi împodobi, poate, după ce voi fi șfeluit și fasonat îndeajuns pentru altele mai bogate și mai frumoase decît mine.

Astfel ne trecu dimineața, flecărind, zburdînd, lucrînd și fără să mă gîndesc la plecare. La prînz, luai masa cu familia. Soarele, aerul proaspăt, mulțumirea sufletească, masa frugală care nu se compunea decît din pîine, puțin pește fript și fructe conservate în pivniță, îmi redară puterile și pofta de mîncare. După-amiază, ajutai bătrînului să repare ochiurile unei plase vechi întinse pe *astrico.*

Graziella, pe care o auzeam învîrtind cadențat roata cu piciorul, zgomotul vîrtelniței bunicii și glasurile copiilor care se jucau cu portocale pe pragul casei, însoțeau melodios munca noastră. Graziella ieșea din cînd în cînd pentru a-și scutura părul în balcon și noi schimbam o privire, un cuvînt prietenesc cu un zîmbet. Mă simțeam fericit pînă în adîncul sufletului, fără să știu de ce. Aș fi vrut să fiu una din plantele de aloes sădite lîngă gardul grădinii, sau una din șopîrlele care se încălzeau la soare, alături de noi, pe terasă și care trăiau lîngă această sărmană familie prin crăpăturile zidului casei.

*

Dar sufletul și chipul meu se întunecau pe măsură ce soarele asfințea. Mă întristam gîndindu-mă că va trebui să

mă întorc în odaia mea de călător. Cea dintîi, Graziella observă acest lucru. Se duse să șoptească cîteva cuvinte la urechea bunicii :

— De ce să ne părăsești atît de repede ? spuse bătrîna, ca și cum ar fi vorbit unuia din copiii ei ; n-o duceam bine cu toții la Procida ? Nu sîntem oare aceiași și la Neapole ? Semeni cu o pasăre care și-a pierdut mama și dă tîrcoale țipînd pe la toate cuiburile. Vino să stai în cuibul nostru dacă îl găsești destul de bun pentru un domn. Casa nu are decît trei odăi, dar Beppino doarme în barcă. Odaia copiilor îi ajunge de minune Graziellei, în timpul nopții, numai dacă o să-i dai voie să lucreze, ziua, acolo unde veți dormi dumneavoastră. Primiți odaia ei și așteptați aici întoarcerea prietenului dumneavoastră. Căci e trist să ne gîndim că un tînăr om, bun și trist ca dumneavoastră ați rătăcit singur pe străzile Neapolului.

Pescarul, Beppino, și chiar copilașii care prinseseră dragoste pentru străin, se bucurau la bunul gînd al bunicii. Stăruiră cu tărie și toți laolaltă să primesc invitația. Graziella nu spunea nimic, dar aștepta cu o îngrijorare vizibilă, mascată de o prefăcută nepăsare, răspunsul meu. Bătea din picior cu un gest nervos și involuntar ori de cîte ori refuzam, din sfiiciune, invitația, născocind tot felul de argumente.

În cele din urmă îmi ridicai privirea asupra ei. Văzui că avea albul ochilor mai umed și mai strălucitor decît de obicei și că frămînta între degete, rupînd una după alta, frunzele unei flori de busuioc ce creștea pe balcon într-un ghiveci de lut. Înțelesei gestul acela mai bine decît orice lungi discursuri. Acceptai viața în comun pe care mi-o oferea.

Graziella bătu din palme și sări de bucurie alergînd, fără să se oprească, în odaia ei, ca și cum ar fi vrut să primesc numaidecît și să nu-mi lase timp de a mă răzgîndi.

*

Graziella îl chemă pe Beppino. Într-o clipă, ea și fratele său duseră în odaia copiilor patul, mobilele ei sărăcuțe, oglinjoara cu ramă de lemn vopsit, lampa de aramă, cele

două sau trei icoane ale Sfintei Fecioare ce atîrnau pe pereți prinse cu ace, masa și micul strung la care lucra mărgeanul. Scoaseră apă din puț și-o răspîndiră pe jos, cu mîinile ; măturară cu grijă praful de mărgeam de pe zid şi lespezi ; aşezară pe prichiciul ferestrei două glastre verzi cu cea mai aromitoare rășină și cea mai mirositoare rezedă pe care le putură găsi pe *astrico.* N-ar fi pregătit şi dereticat cu mai multă grijă odaia nupţială, dacă Beppo şi-ar fi adus în seara nunţii mireasa în casa tatălui său. Eu îi ajutam la treburi rîzînd și glumind.

Cînd totul fu gata, îi luai pe Beppino și pe pescar cu mine ca să-mi cumpăr şi să-mi aduc puţinele mobile de care aveam nevoie. Cumpărai un pat mic de fier, o masă albă de lemn, două scaune de trestie, o sobiță de aramă, în care se ard, în serile de iarnă pentru a se încălzi, sîmburii de măsline, şi-mi adusei cufărul pe care trimisei să mi-l ia din chilioara mea. Nu voiam să pierd nici o noapte din viața aceasta fericită în care mă simţeam ca în familie. Mă culcai chiar în seara aceea în noua mea locuinţă. Mă deşteptai în ciripitul vesel al rîndunicilor care intrau în odaia mea printr-un geam spart al ferestrei, şi la glasul Graziellei care cînta în odaia de-alături, însoțind cu cîntecul ei mișcarea cadențată a strungului.

*

Deschisei fereastra care dădea spre grădinițele pescarilor și spălătoreselor, împrejmuite de stînca muntelui Pausilippe şi de Piața Margellina.

Cîteva pietre de gresie neagră se rostogoliseră pînă în aceste grădini și foarte aproape de casă. Cîțiva smochini mari, care creşteau acolo, pe jumătate striviți de stînci, le atingeau cu brațele lor întortocheate și albe și le acopereau cu frunzele lor late și încremenite. Nu se vedeau dinspre latura asta a casei, în grădinile săracilor, decît cîteva puțuri cu cîte o roată mare pe care o învîrtea un măgar, spre a uda, prin nişte şănțuleţe pline cu mărar, verzele pipernicite și napii ; femei uscînd rufele pe frînghii legate de la un lămîi la altul ; copii în cămăşi, jucîndu-se sau plîngînd pe terasele celor două sau trei case albe risipite printre grădini. Această priveliște atît de mărginită, de vulgară și de

pămîntie a mahalalelor unui oraş mare îmi părea fermecătoare, în comparaţie cu faţadele înaltelor clădiri de pe străzile prea strîmte şi cu mulţimea zgomotoasă de pe uliţele cartierului pe care-l părăsisem. Respiram aer curat, în locul prafului, al căldurii, al aburului acelei atmosfere pline de oameni pe care de curînd îl respirasem. Auzeam răgetul măgarilor, cîntatul cocoşului, foşnetul frunzelor, tînguitul alternativ al mării, în loc de huruitul trăsurilor, de strigătele ascuţite ale mulţimii şi de necontenitul vuiet al tuturor zgomotelor stridente care, pe străzile marilor oraşe, nu lasă auzului nici o clipă de linişte şi nici un răgaz pentru gîndurile omului.

Nu mă puteam smulge din patul de unde savuram cu deliciu soarele, zgomotele cîmpeneşti, zborul păsărilor, acea odihnă aproape neatinsă a gîndurilor ; şi apoi, privind sărăcia pereţilor, camera aproape goală, lipsa mobilelor, mă mîngîiam cu gîndul că în această sărmană casă eram cel puţin iubit şi că nu există nici covoare, nici tapiţerii, nici perdele de mătase, care să preţuiască cît un crîmpei de dragoste. Tot aurul din lume n-ar putea răscumpăra o singură zvîcnire a inimii şi o singură rază de iubire din ochii unor oameni indiferenţi.

Aceste gînduri mă legănau plăcut în amorţirea mea ; simţeam cum renasc în mine sănătatea şi liniştea. Beppino intră de cîteva ori în odaia mea, ca să vadă dacă nu aveam nevoie de ceva. Îmi aduse la pat pîine şi struguri, pe care-i mîncai aruncînd vrăbiilor boabe şi firimituri. Era aproape de amiază. Cînd mă sculai, soarele îşi răspîndea toate razele şi dulcea căldură a toamnei în odaia mea. Mă învoii cu pescarul şi cu bătrîna gazdă să plătesc o mică chirie lunară, pentru odaia unde locuiam şi pentru a mai ajuta cu cîte ceva la cheltuielile gospodăriei. Era o nimica toată, dar bieţii oameni găseau că e o sumă prea mare. Se vedea clar că, departe de a căuta să cîştige de pe urma mea, ei sufereau că sărăcia şi prea multa cumpătare a vieţii lor nu le îngăduiau să-mi ofere o găzduire de care ar fi fost mai mîndri dacă nu le-aş fi dat nimica.

Se luau două pîini mai mult decît acelea care se cumpărau în fiecare dimineaţă pentru familia pescarului, puţin peşte fiert sau fript la masă, brînzeturi şi fructe

uscate pentru cină, ulei pentru lampa mea și cărbuni pentru zilele friguroase ; asta era totul. Cîțiva bănuți de aramă, mica monedă a poporului la Neapole, ajungeau pentru cheltuiala mea zilnică. N-am înțeles niciodată mai bine că fericirea nu depinde de lux și că se poate cumpăra mai mult cu un ban de aramă decît cu o pungă de aur...

*

Trăii astfel în ultimele luni ale toamnei și în primele zile de iarnă. Bucuria și seninătatea acestor zile petrecute la Neapole se asemănau cu acelea ce le-au precedat. Nimic nu tulbura monotonia vieții noastre liniștite. Bătrînul și nepotul său nu se mai aventurau în largul mării, din pricina vijeliilor frecvente în acest anotimp. Continuau să pescuiască de-a lungul coastei, iar peștele vîndut pe cheiul mării, de către bunică, le aducea destul cîștig pentru micile lor nevoi.

Graziella se perfecționa tot mai mult în meșteșugul ei ; creștea și se făcea tot mai frumoasă, de cînd ducea o viață mai liniștită și mai casnică, prelucrînd mărgeanul. Salariul, pe care unchiul ei i-l aducea în fiecare duminică, îi îngăduia nu numai să-și țină frățiorii mai curați și mai bine îmbrăcați și să-i trimită la școală, dar chiar să cumpere, pentru ea și bunica sa, cîteva veșminte mai bogate și mai alese, așa cum poartă de obicei femeile din insula lor : basmale roșii de mătase, pentru a le lega la ceafă și a le lăsa să atîrne în lung triunghi pe umeri ; pantofi fără tocuri care nu cuprind decît degetele piciorului, brodați cu paiete de argint ; pieptare de mătase vărgate cu negru și cu verde ; aceste pieptare, cu galoane pe margini, flutură, largi, pe șolduri, lăsînd să se vadă subțirimea taliei și linia gîtului gătit cu salbe ; în sfîrșit, cercei de aur mari, cizelați, în care firele de aur se împletesc cu o puzderie de perle. Chiar și cele mai sărace femei din insulele grecești poartă aceste podoabe și găteli. Nici cea mai neagră mizerie nu le-ar putea face să se lipsească de ele. În climatele unde simțul frumuseții e mai viu decît sub cerul nostru și unde viața nu e decît iubire, podoaba nu e un lux pentru femeie ; podoaba e cea dintîi și aproape singura ei preocupare.

Cînd Graziella ieșea duminica sau în zilele de sărbătoare, gătită astfel, din odaia ei pe terasă, cu cîteva flori de rodie roșie sau de leandru în părul său negru ; cînd, ascultînd sunetul clopotelor de la capela învecinată ea trecea în sus și în jos prin fața ferestrei mele ca un păun ce-și undulează coada la soare, pe acoperiș ; cînd își tîra, agale, picioarele strînse în papucii smălțuiți, privindu-și-i și apoi cînd își înălța capul cu mlădierea obișnuită a gîtului, pentru a face să-i fluture basmaua de mătase și părul de pe umeri ; cînd observa că o priveam, ea roșea puțin, ca și cum s-ar fi rușinat că e atît de frumoasă ; erau clipe cînd noua strălucire a frumuseții ei mă impresiona atît de mult, încît mi se părea că o văd pentru întîia oară și că obișnuita-mi prietenie cu ea se schimba într-un fel de timiditate și de uimire.

Dar ea căuta atît de puțin să uimească, iar instinctul ei firesc pentru podoabe era atît de lipsit de orgoliu și de orice cochetărie, încît imediat după sfînta slujbă la biserică, fata se grăbea să se dezbrace de bogatele ei găteli și să-și pună iar pieptarul simplu de-o pînză verde, groasă, rochia de stambă, dungată cu roșu și negru, și să încalțe din nou papucii cu toc de lemn alb ce răsunau toată ziua pe terasă, precum papucii zgomotoși ai femeilor sclave din Orient.

Cînd tinerele ei prietene nu veneau s-o ia, sau cînd vărul său nu o însoțea la biserică, eu o conduceam adesea acolo și o așteptam așezat pe treptele peristilului. La ieșirea ei din biserică, ascultam cu un fel de mîndrie proprie, ca și cum fata ar fi fost sora sau logodnica mea, murmurele de admirație stîrnite de chipul ei grațios în gîndurile tovarășelor ei și printre tinerii marinari de pe cheiurile Margellinei. Dar ea nu auzea nimic și, nevăzîndu-mă decît pe mine în mulțime, îmi zîmbea de pe prima treaptă de sus, își făcea apoi semnul crucii cu degetele muiate în aghiazmă și cobora modestă, cu ochii plecați, treptele pînă jos, în locul unde o așteptam.

În felul acesta o conduceam în zilele de sărbătoare, dimineața și seara, la biserică, unica și cucernica distrac-

ţie pe care-o cunoştea și care-i plăcea. Aveam grijă în zilele acelea să-mi apropii cît mai mult îmbrăcămintea de aceea a tinerilor marinari de pe insulă, pentru ca înfățișarea mea să nu mire pe nimeni și să fiu luat drept un frate sau vreo rudă a tinerei fete pe care o însoțeam.

În celelalte zile, ea nu ieșea din casă. În ce mă privește, îmi reluasem, puţin cîte puţin, viața de studiu și deprinderile singuratice luminate doar de dulcea prietenie a Graziellei și de adoptarea mea în sînul familiei ei. Citeam pe istoricii și poeţii tuturor graiurilor. Uneori scriam ; încercam, cînd în limba italiană, cînd în limba franceză, să revărs în proză sau în versuri primele clocotiri ale sufletului meu care parcă-mi apăsa inima pînă ce cuvîntul le potolea, exprimîndu-le.

Se pare că vorbirea e singura predestinație a omului și că el a fost creat pentru a zămisli gînduri, așa cum arborele își zămislește rodul. Omul se frămîntă pînă ce rodește în afară ceea ce îl muncește în lăuntrul său. Cuvîntul scris e ca o oglindă de care omul are nevoie pentru a se cunoaște pe el însuși și pentru a se încredința că există. Cît timp nu s-a văzut în operele sale, nu simte pe de-a-ntregul că trăiește. Spiritul își are, ca și trupul, pubertatea sa.

Eram la vîrsta cînd sufletul avea nevoie să se hrănească și să se înmulţească prin cuvînt. Dar, cum se întîmplă întotdeauna, imboldul izbucni în mine înaintea forţei. Îndată ce scriam, eram nemulţumit de opera mea şi o aruncam cu dezgust. De cîte ori vîntul și valurile mării de la Neapole n-au luat cu ele și au înghiţit, dimineața, fîșii din sentimentele şi gîndurile mele ce mă frămîntau în timpul nopții, dar sfîşiate ziua şi zburînd departe de mine fără vreo părere de rău !

*

Uneori, văzînd că stau închis mai mult timp în odaie și că sînt mai tăcut decît de obicei, Graziella se furișa în cameră, pentru a mă smulge din încăpățînarea cu care citeam, sau de la îndeletnicirile mele. Înainta tiptil, pe la spatele scaunului, se ridica în vîrful picioarelor, pentru a privi peste umerii mei, fără să înţeleagă ce citeam sau ce scriam ;

apoi, cu o mișcare bruscă, îmi lua cartea sau îmi smulgea condeiul din mînă și fugea. O urmăream pe terasă, mă supăram oarecum : ea rîdea. O iertam ; dar ea mă certa cu un aer de seriozitate, așa cum ar fi făcut o mamă :

— Ce îți tot spune astăzi, ochilor, cartea asta ? murmura ea înciudată, pe jumătate serioasă, pe jumătate glumeață. Oare șirurile astea negre, de pe blestemata de hîrtie veche, nu v-au spus tot ce trebuia ? Nu știți oare destule istorioare ca să ni le spuneți, în toate duminicile și-n toate serile anului, ca aceea care m-a făcut să plîng la Procida ? Și cui îi scrieți toată noaptea aceste lungi răvașe, pe care le aruncați dimineața vîntului de pe mare ? Nu vedeți că vă face rău și că sînteți foarte palid și buimac cînd scrieți și citiți atît ? Nu e mai bine să vorbiți cu mine, care vă privesc, decît să vorbiți zile de-a rîndul cu aceste slove sau cu aceste umbre care nu vă ascultă ? Doamne ! de ce n-am eu atîta minte ca aceste foi de hîrtie ? V-aș vorbi toată ziua, v-aș spune tot ce m-ați întreba și n-ați mai avea nevoie să vă stricați ochii și să ardeți tot uleiul din lampă.

Atunci îmi ascundea condeiele și cartea. Îmi aducea vesta și boneta de marinar. Mă silea să ies din casă pentru a mă distra. Mă supuneam mormăind, dar iubind-o.

CAPITOLUL IV

MĂ DUCEAM SĂ FAC LUNGI PLIMBĂRI de-a lungul orașului, pe cheiuri, afară, pe cîmpie ; dar plimbările acestea nu mai erau triste, ca în primele zile ale reîntoarcerii mele la Neapole. Mă bucuram singur, dar mă bucuram cu încîntare de priveliștile orașului, ale coastei, ale cerului și ale apei. Sentimentul de-o clipă al singurătății nu mă mai copleșea, ci mă făcea să mă reculeg și să-mi adun toate puterile gîndurilor și inimii mele. Știam că ochii și gîndurile prietenești mă urmăreau în această mulțime sau în aceste pustietăți și că la întoarcere eram așteptat de inimi care mă iubesc.

Nu mai eram ca pasărea care țipă în jurul cuiburilor

străine, după cum spunea bătrîna, dar ca pasărea care încearcă să zboare foarte departe de ramura pe care stă și cunoaște drumul să se întoarcă. Toată afecțiunea pentru prietenul meu absent se răsfrînge acum asupra Graziellei. Sentimentul acesta era chiar mai viu, mai pătrunzător, mai duios decît acela care mă lega de prietenul meu. Mi se părea că primul se datora obişnuinței și împrejurărilor, dar că celălalt se născuse în mine și mă cucerise prin propria mea voință.

Nu era iubire, pentru că nu simțeam nici tulburare, nici gelozie, nici pasiune stăruitoare ; era o fermecătoare odihnă a inimii, în loc de dulcea febră a sufletului și a simțurilor. Nu mă gîndeam să iubesc altfel și nici să fiu altfel iubit. Nu-mi dădeam seama dacă fata era pentru mine un camarad, un prieten, o soră sau altceva ; știam numai că sînt fericit cu ea și că ea e fericită cu mine.

Nu doream nimic mai mult, nimic altceva. Nu eram la vîrsta cînd omul își analizează ceea ce simte ca să găsească o vagă definiție a fericirii sale. Îmi era de ajuns să fiu liniștit, îndrăgostit și fericit, fără să știu de ce, nici pentru ce.

Viața în comun, gîndurile împărtășite, strîngeau din zi în zi nevinovata și dulcea familiaritate dintre noi, Graziella fiind tot atît de pură în încrederea ei pe cît eram eu de liniștit în nepăsarea mea.

★

De trei luni de cînd făceam parte din familia sa, locuind sub același acoperiș, de cînd făceam, pentru a spune astfel, parte din gîndurile ei, Graziella se obişnuise atît de mult să mă socotească nedespărțit de sufletul ei, încît nu-și dădea, poate, seama cît loc ocupam eu în inima sa. Nu avea față de mine nici una din acele temeri, din acele sfiiciuni, din acele pudori care intervin în relațiile dintre o tînără fată și un tînăr bărbat și care, adesea, fac să se nască iubirea chiar din precauțiile ce se iau pentru a se apăra de ea. Fata nu bănuia și nu bănuiam nici eu, pentru că farmecul ei pur de copil, înflorit acum sub un soare mai generos în toată strălucirea unei maturități precoce, făcea din frumusețea ei naivă o putere

pentru ea, un prilej de admirație pentru toți și o primejdie pentru mine. Nu-și da nici o osteneală de-a o ascunde sau de-a o feri privirilor mele. Nu se gîndea la farmecul ei, mai mult decît se gîndește o soră dacă este frumoasă ori urîtă în ochii fratelui său. Nu-și punea o floare mai mult sau mai puțin în păr de dragul meu. Nu se încălța mai des, ci umbla cu picioarele goale atunci cînd își îmbrăca, dimineața, frățiorii pe terasă, la soare, sau cînd îi ajuta bunicii să măture frunzele veștede căzute în timpul nopții pe acoperiș. Intra la orice oră în odaia mea, mereu deschisă și se așeza cu aceeași inocență, ca și Beppino, pe scaunul de la picioarele patului meu.

În zilele ploioase, petreceam ore întregi singur cu ea în odaia de alături, unde dormea cu frățiorii săi și unde prelucra mărgeanul. O ajutam, vorbind și rîzînd, în meseria ei, pe care o învățam și eu. Mai puțin îndemînatic, dar mai puternic decît ea, izbuteam mai ușor să cioplesc bucățile de coral. Noi făceam astfel o muncă dublă și, într-o singură zi, fata cîștiga cît în două zile.

Dimpotrivă, seara, cînd copiii și toți ai casei se culcau, eu deveneam profesor iar ea elevă. O învățam să scrie și să citească, punînd-o să silabisească cuvintele din cărțile mele și purtîndu-i mîna pentru a-i arăta cum să facă literele. Vărul ei, neputînd să vină în fiecare zi, eu îi țineam locul. Fie că tînărul, pipernicit și șchiop, nu-i inspira destul respect și n-o atrăgea pe verișoara sa, în ciuda blîndeții, răbdării și seriozității purtărilor lui ; fie că ea însăși era distrată în timpul lecțiilor, fata făcea mult mai puțin progres cu el decît progresa cu mine. Jumătate din seara de studiu o petrecea glumind, rîzînd și imitînd pe pedagogul ei. Bietul băiat era prea îndrăgostit de eleva lui și prea sfios în fața ei, ca s-o poată mustra. Făcea tot ce-i cerea fata, numai să nu-i vadă frumoasele sprîncene încruntîndu-se sau ca buzele să nu i se țuguie. Deseori, ora rezervată cititorului, o pierdea ca să curețe boabe de mărgean, să depene sculuri de lînă sub furca de tors a bunicii, sau să dreagă ochiurile din plasa lui Beppino. Se mulțumea cu orice, numai s-o vadă pe Graziella surîzîndu-i binevoitoare la despărțire și spunîndu-i *addio*, pe un ton care voia să însemne : la revedere !

*

Cînd, dimpotrivă, eu eram profesorul, lecția devenea serioasă. Ea se prelungea, adesea, pînă ce ochii noștri erau grei de somn. Se vedea după capul ei aplecat, după gîtul întins, după atenția și fața sa încordată, că biata copilă făcea toate eforturile ca să învețe. Își sprijinea cotul de umărul meu pentru a citi în cartea pe care degetul meu îi arăta rîndul și-i indica cuvîntul ce trebuia să-l pronunțe. Cînd scria, îi purtam degetele cu mîna mea pentru a-i conduce puțin condeiul.

Dacă făcea o greșeală, o certam cu un aer sever și supărat ; ea nu răspundea și nu se supăra decît pe ea însăși. O vedeam uneori gata să plîngă ; atunci îmi îndulceam glasul și-o încurajam s-o ia de la început. Dacă, dimpotrivă, citise și scrisese bine, se vedea că ea căuta răsplata în cuvintele mele de laudă. Se întorcea spre mine roșind, cu raze de bucurie și mîndrie în ochi și pe frunte, mai mîndră de plăcerea pe care mi-o făcea decît de micul ei succes.

O răsplăteam citindu-i cîteva pagini din *Paul și Virginia,* pe care le preferea oricărei lecturi, sau cîteva strofe frumoase din Tasso, unde acesta descrie viața cîmpenească a păstorilor la care locuiește Erminia, sau unde el cîntă jalea și desperarea celor doi îndrăgostiți. Muzica acestor versuri o făcea să plîngă și să viseze încă mult timp după ce terminam de citit. Poezia nu are nicăieri un ecou mai sonor și mai prelungit decît în inima tinerilor, unde iubirea e pe cale să se nască. Ea e ca o prevestire a tuturor pasiunilor. Mai tîrziu, e ca amintirea și ca tristețea. Ea te face astfel să plîngi în două perioade ale vieții : în aceea a tinereții, plină de speranțe sau a bătrîneții, plină de regrete.

*

Încîntătoarea familiaritate din lungile și tandrele seri petrecute la lumina lămpii, la căldura plăcută a cărbunilor sîmburilor de măsline de la picioarele noastre, nu ne aducea niciodată alte gînduri și alte intimități decît acelea ale copilăriei. Eram apărați amîndoi ; eu de indolența mea aproape rigidă, ea de candoarea și puritatea ei. Ne despărțeam tot atît de liniștiți ca și atunci cînd ne aflam

împreună, și după o clipă de la lungile noastre convorbiri, dormeam amîndoi sub același acoperiș, la cîțiva pași unul de altul, ca doi copii care s-au jucat împreună în timpul serii și care nu visează nimic altceva decît micile lor distracții. Liniștea acestor sentimente de care nu ne dăm seama și care cresc din ele înseși ar fi durat ani întregi, dacă o împrejurare n-ar fi schimbat totul și nu ne-ar fi dezvăluit felul prieteniei ce ne ajungea pentru a fi fericiți.

★

Cecco, acesta era numele vărului Graziellei, continua să vină tot mai stăruitor, din zi în zi, să-și petreacă serile în familia marinarului. Cu toate că tînăra fată nu-i arăta nici un semn deosebit de afecțiune și cu toate că el era chiar obișnuitul obiect al glumelor ei, băiatul era atît de blînd, de răbdător și de umil în fața fetei, încît nu se putea abține de a nu fi mișcată de amabilitățile lui și de a nu-i zîmbi, uneori, cu blîndețe. El se mulțumea cu atît. Era din acele firi slabe dar iubitoare, care, văzîndu-se frustrate de acele însușiri ce fac să fii iubit, se mulțumesc să iubească fără a fi iubiți și se devotează de bunăvoie ca niște sclavi fericirii femeii căreia și-au supus inima. Nu e cel mai nobil ci, dimpotrivă, este cel mai duios fel de a iubi. Îl compătimești dar îl admiri. A iubi pentru a fi iubit, este omenește, dar a iubi numai pentru a iubi, e aproape îngerește.

★

Sub chipul cel mai dizgrațios, se ascundea ceva îngeresc, în dragostea bietului Cecco. De aceea, departe de a fi umilit sau gelos de atențiile și preferințele cu care mă copleșea Graziella, el mă iubea, pentru că mă iubea ea. Nu pretindea primul ori singurul loc în inima verișoarei sale, ci se mulțumea cu al doilea sau cu cel din urmă loc : și atît îi era de ajuns. Pentru a-i fi pe plac, o clipă, pentru a obține o privire binevoitoare, un gest sau un cuvînt amabil, s-ar fi dus să mă caute în fundul Franței și să mă readucă aceleia care mă prefera lui. Cred chiar că m-ar fi urît dacă aș fi făcut-o pe verișoara lui să sufere.

Orgoliul lui era în ea însăși, ca și dragostea lui. Poate, la fel de rece, în profunzimea sa înțeleaptă și ordonată, așa cum Dumnezeu și infirmitatea lui îl făcuseră, el socotea, în chip firesc, că puterea mea asupra afecțiunii verișoarei sale nu va fi nelimitată ; că o împrejurare oarecare dar inevitabilă ne va despărți ; că eram un străin dintr-o țară îndepărtată, că aveam o stare socială și o avere nepotrivite cu acelea ale fiicei unui marinar din Procida ; că într-o zi sau alta, prietenia dintre mine și verișoara lui se va rupe tot atît de ușor cum a apărut ; că ea îi va rămîne atunci singură, părăsită și mîhnită ; că această deznădejde îi va îmblînzi inima și i-o va dărui lui zdrobită, dar întreagă. Rolul acesta de consolator și de prieten era singurul pe care el putea să-l pretindă. Dar tatăl său nutrea pentru el alte gînduri.

*

Tatăl, cunoscînd afecțiunea lui Cecco pentru nepoată-sa, venea s-o vadă din cînd în cînd. Impresionat de frumusețea și de înțelepciunea ei, uimit de progresele pe care le făcea în practicarea meșteșugului său, în învățarea cititului și a scrisului, și gîndindu-se de altminteri că vitregia soartei nu va îngădui lui Cecco să rîvnească la altă afecțiune decît la aceea de conveniență familială, se hotărîse să-și căsătorească fiul cu nepoata. Averea pe care o strînsese, destul de mare pentru un muncitor, îi îngăduia să-și socotească cererea ca o favoare căreia Andréa, soția lui, și tînăra fată nici nu se vor gîndi să i se împotrivească. Fie că i-a vorbit lui Cecco despre planul său, fie că și-a ascuns intenția pentru a-i face o plăcută surpriză, destul că se hotărî să treacă la fapte.

*

În ajunul Crăciunului mă întorsei acasă ca să cinez împreună cu familia pescarului mai tîrziu decît de obicei. Observai o oarecare răceală și tulburare în atitudinea lui Andréa și a soției lui. Uitîndu-mă la Graziella, văzui că plînsese. Seninătatea și voioșia erau atît de firești pe chipul ei, încît acum, o neobișnuită expresie de tristețe îi aco-

perea fața ca un voal grosolan. S-ar fi spus că negura din gîndurile și din inima ei i se răspîndise pe figură. Rămăsei împietrit şi mut, neîndrăznind nici să-i descos pe bieţii oameni și nici să-i vorbesc Graziellei, de teamă ca nu cumva o singură şoaptă a glasului ei să nu facă să i se rupă inima, pe care cu greu părea că şi-o înfrînează.

Contrar obiceiului ei, fata nu mă privea. Distrată ducea cu mîna dumicații la gură și se prefăcea că mănîncă, numai pentru a arăta o bună creştere, dar nu-i era cu putință. Arunca pîinea sub masă. Înainte ca masa să se fi terminat, în tăcere, fata pretextă că-i duce copiii la culcare ; îi împinse în odăița lor ; se închise acolo fără să-și ia rămas bun de la nimeni și ne lăsă singuri.

După ce ea plecă de la masă, îi întrebai pe bătrîni care era cauza gîndurilor lor întunecate şi a tristeții copilei lor. Atunci îmi povestiră că tatăl lui Cecco venise în timpul zilei la ei ; că le ceruse nepoata în căsătorie pentru fiul său ; că aceasta era o mare fericire și un nespus noroc pentru familie ; că Cecco va avea o bună stare ; că Graziella, care era atît de bună, va lua și va crește la ea pe cei doi frăţiori ca pe copiii ei ; că bătrîneţea lor va fi pusă la adăpost de lipsuri ; că ei consimțiseră cu bucurie la căsătoria aceea ; că-i vorbiseră Graziellei ; că ea nu spusese nimic, din sfiiciune și din modestie ; că tăcerea și lacrimile ei se datorau uimirii și emoţiei, dar că totul va trece cum trece o muscă peste o floare ; în sfîrșit, că între tatăl lui Cecco și ei rămăsese stabilit ca logodna să aibă loc după Crăciun.

*

Vorbeau încă, dar eu de mult timp nu-i mai auzeam. Nu-mi dădusem niciodată seama, pînă atunci, de afecţiunea mea pentru Graziella. Nu știam în ce fel o iubesc ; dacă era afecţiune nevinovată, prietenie, iubire, obișnuință sau toate aceste sentimente la un loc, care însemnau dragostea mea pentru ea. Dar gîndul de-a vedea astfel, dintr-o dată, schimbîndu-se toate acele calde legături de viață și de inimă care se stabiliseră și parcă se cimentaseră, fără voia noastră, între mine și ea ; gîndul că-mi va fi luată și dată altuia ; că din tovarășa și sora de pînă acum îmi va deveni străină și indiferentă ;

că nu va mai fi aci ; că n-am s-o mai văd la orice oră, că n-am să mai aud glasul ei cum mă cheamă ; că nu voi mai zări în ochii ei acea rază de lumină mîngîietoare și de tandrețe mereu îndreptată spre mine şi care-mi dezmierda inima şi-mi amintea de mama și de surorile mele ; golul și noaptea profundă pe care mi le închipuiam că se vor întinde deodată în jurul meu, acolo, a doua zi după ce soțul o va fi dus în altă casă ; acea cameră unde ea nu va mai dormi ; odaia mea în care nu va mai intra ; masa la care n-am s-o mai văd stînd ; terasa pe care nu voi mai auzi lipăitul picioarelor ei goale sau vocea sa, dimineața, cînd mă trezesc ; biserica unde n-o voi mai conduce duminica ; barca în care locul ei va rămîne gol şi unde nu voi mai vorbi decît cu vîntul și cu valurile ; toate acele amintiri şi obiceiuri ale vieţii noastre de altădată, care-mi năvăleau totodată în minte și care piereau imediat pentru a mă lăsa ca-ntr-un abis de singurătate și neant ; toate acestea mă făceau să simt, pentru prima oară, ce însemna pentru mine prezența acelei tinere fete și-mi dovedeau că mai mult decît iubirea sau prietenia, sentimentul ce mă lega de ea era mai puternic decît îmi închipuiam, şi că farmecul, pînă atunci necunoscut mie, al vieţii sălbatice de la Neapole nu era nici marea, nici barca, nici camera umilă din casa sărăcăcioasă, nici pescarul, nici soţia lui, nici Beppo, nici copiii, ci numai o singură ființă și că odată cu dispariția acestei fiinţe din casă, dispărea totul cu ea. Dacă ea va lipsi din viaţa mea, de-acum, nu-mi va mai rămînea nimic. Îmi dădui seama : acel sentiment nelămurit de pînă atunci, pe care nu mi-l mărturisisem niciodată, mă pătrunse cu atîta putere, încît inima mea tresări, iar eu simții ceva din infinitul iubirii trecut prin infinitul tristeţii în care sufletul meu se scufundă deodată.

*

Intrai tăcut în odaia mea. Mă aruncai pe pat, așa cum eram îmbrăcat. Încercai să citesc, să scriu, să gîndesc, să uit totul prin vreo preocupare a spiritului, încordată și capabilă să-mi domine frămîntarea. Totul a fost în zadar. Zbuciumul lăuntric era atît de puternic, încît nu putui să leg două gînduri, şi, deși mă simţeam sleit de puteri,

nu putui să adorm. Niciodată pînă atunci imaginea Graziellei nu-mi apăruse atît de fermecătoare și de stăruitoare în fața ochilor. Mă încîntam de ea, ca de ceva pe care-l vezi în fiecare zi și al cărui farmec nu-l simți decît atunci cînd îl pierzi. Chiar frumusețea ei nu însemnase nimic pentru mine pînă în ziua aceea ; confundam impresia pe care o aveam cu prietenia pe care o simțeam pentru ea și cu tot ce însemna ea pentru mine. Nu credeam că ar fi putut exista atîta admirație în dragostea mea ; nu bănuiam că ar fi nici cea mai mică patimă în prietenia ei.

Nu-mi dădui bine seama de toate acestea, nici chiar în chinuitorul zbucium al inimii mele din acea noapte de insomnie. Totul era confuz în durerea mea, ca și în tot ce simțeam. Eram ca un om buimăcit de o lovitură neașteptată și care nu știe bine încă ce anume îl doare, dar pe care îl doare totul.

Mă dădui jos din pat, mai înainte de a se fi auzit vreun zgomot în casă. Nu știu ce pornire mă îndemna să plec de-aici pentru cîtva timp, ca și cum prezența mea ar fi tulburat, în acest moment, sanctuarul acelei familii al cărei destin se dezbătea în fața unui străin.

Ieșii din casă înștiințîndu-l pe Beppo că n-am să mă înapoiez decît peste cîteva zile. Pornii la întîmplare, aiurea, așa cum mă purtară primii mei pași. Mersei de-a lungul cheiurilor din Neapole, pe coasta de la Rezina și Portici, la poalele Vezuviului. Luai niște călăuze la Torre de Greco ; mă culcai pe o piatră la poarta schitului San Salvatore, acolo unde ținutul locuit se sfîrșește și unde începe regiunea focului. Pentru că vulcanul era de cîtva timp în fierbere, aruncînd la fiecare zguduitură nori de cenușă și de pietre pe care le auzeam rostogolindu-se noaptea pînă în rîpa plină de lavă de la poalele schitului, călăuzele refuzară să mă însoțească mai departe. Urcai singur ; mă cățărai cu greutate pe ultimul con al vulcanului, cufundîndu-mi picioarele și mîinile în cenușa groasă și fierbinte care se surpa sub povara omului. Vulcanul mormăia și tuna întruna. Pietrele calcinate și încă roșii ploua ici-colo în jurul meu, stingîndu-se în cenușă. Nimic nu mă opri. Ajunsei pînă la marginea craterului. Mă oprii acolo. Văzui ridicîndu-se soarele deasupra golfului, a cîmpiei și a fermecătorului Neapole. Rămăsei nesimțitor și rece la acea priveliște pe care atîția călători vin de la mii

de leghe s-o admire. Nu căutam în acea imensitate de lumină, de ape, de coaste și de edificii scăldate de soare, decît un mic punct alb în mijlocul verdelui întunecat al arborilor, la marginea colinei Pausilippe unde mi se părea că zăresc coliba lui Andréa. În zadar omul privește și cuprinde spațiul, natura întreagă nu se alcătuiește pentru el decît din două sau trei puncte sensibile spre care tinde sufletul său. Scoateți din viața voastră inima care vă iubește ; ce vă mai rămîne ? Așa e și cu natura. Ștergeți locul și casa pe care gîndurile voastre le caută sau pe care amintirile voastre le umplu și nu mai rămîne decît un vis strălucitor unde privirea se cufundă fără a găsi nici adîncul și nici odihna. Să ne mai mirăm după aceea că cele mai sublime scene ale naturii sînt contemplate în diferite feluri de călători ? Fiecare poartă în el punctul său de vedere. Un nor pe suflet acoperă și decolorează pămîntul mai mult decît un nor în zare. Priveliștea e în spectator. Eu am simțit acest lucru.

*

Privii totul, dar nu văzui nimic. Zadarnic coborîi ca un smintit, ținîndu-mă de colțurile de lavă răcită, pînă în fundul craterului. Zadarnic sării peste crăpături adînci de unde ieșeau fum și flăcări șerpuitoare înăbușindu-mă și pîrjolindu-mă. Zadarnic privii marile întinderi de pucioasă și sare cristalizată care semănau cu ghețarii colorați de suflul focului. Rămăsei tot atît de indiferent în admirația priveliștii ca și în fața primejdiei. Sufletul meu era în altă parte ; în zadar încercam să-l rechem.

Coborîi seara la schit. Dădui drumul călăuzelor ; mă întorsei prin viile din Pompei. Petrecui ziua întreagă plimbîndu-mă pe ulițele pustii ale orașului înghițit de lavă. Acest mormînt deschis după două mii de ani, arătîndu-și în lumina soarelui străzile, monumentele, artele sale, mă lăsă tot atît de nepăsător ca și Vezuviul. Sufletul acelui maldăr de cenușă fusese măturat de atîtea secole de vînt, încît nu mai spunea nimic inimii mele. Călcam în picioare acea pulbere de vieți omenești pe ulițele celui ce fusese orașul lor, cu aceeași nepăsare cu care aș fi călcat scoicile goale aruncate de mare pe țărm. Timpul e o imensă mare ce aruncă, întocmai ca și cealaltă mare,

sfărîmăturile noastre. Nu-i poţi plînge pe toţi. Lasă-i fiecărui om durerile lui şi fiecărui secol compătimirea sa ; e de ajuns.

Părăsind Pompeiul, mă cufundai printre trecătorile împădurite ale munţilor Castellamare şi Sorrento. Petrecui acolo cîteva zile, umblînd dintr-un sat într-altul şi lăsîndu-mă călăuzit de păstorii de capre din partea locului spre cele mai renumite înfăţişări ale munţilor lor. Eram luat drept un pictor ce studia diferite privelişti, pentru că luam note din cînd în cînd pe un caieţel de desen pe care mi-l lăsase prietenul meu. Nu eram totuşi decît un suflet pribeag ce rătăcea pe cîmp, de ici-colo, pentru a-i trece timpul. Îmi lipsea totul. Duceam lipsă chiar şi de mine.

Nu putui s-o duc astfel mult timp. După ce trecură sărbătorile Crăciunului şi Anul Nou, această zi din care oamenii şi-au făcut o sărbătoare pentru a amăgi şi a îndupleca timpul, încununîndu-l cu bucurii ca pe un musafir sever pe care ai vrea să-l îmblînzeşti, mă grăbii să mă întorc la Neapole. Sosii acolo noaptea, chinuit de îndoială şi şovăind între nerăbdarea de a o revedea pe Graziella şi teama că n-am s-o mai văd. Mă oprii de douăzeci de ori în loc ; mă aşezai pe marginea bărcilor, în apropiere de Margellina.

La cîţiva paşi de casă îl întîlnii pe Beppo. Văzîndu-mă, el scoase un strigăt de bucurie şi-mi sări de gît ca un frate mai mic. Mă conduse la barca lui şi-mi povesti tot ce se petrecuse în lipsa mea.

Toate se schimbaseră în casa lor. Graziella nu mai făcea altceva decît să plîngă, de cînd plecasem. Nu se mai aşeza cu ei la masă. Nu mai lucra la mărgean. Îşi petrecea zilele închisă în camera ei, iar nopţile plimbîndu-se pe terasă. Se spunea printre vecini că e nebună sau că a căzut *innamorata*. Dar el ştia bine că nu e adevărat.

Tot răul venea, aşa spunea copilul, din faptul că voiau s-o logodească cu Cecco şi că ea se împotrivea. Beppino văzuse şi înţelesese totul. Tatăl lui Cecco venea în fiecare zi să ceară bunicii şi bunicului un răspuns. Aceştia nu încetau s-o chinuiască pe Graziella, pentru ca ea să-şi dea, în sfîrşit, consimţămîntul. Dar ea nici nu voia să audă ; spunea că mai degrabă o să fugă la Genova. Asta înseamnă pentru poporul catolic din Neapole

o expresie analogă cu : „Mai degrabă mă lepăd de religia mea.“ E o amenințare mai grozavă decît aceea a sinuciderii, e sinuciderea veșnică a sufletului. Andréa și soția lui, care o adorau pe Graziella, erau deznădăjduiți de împotrivirea ei și de năruirea planurilor pe care și le făcuseră pentru căpătuirea fetei. O implorau în numele părului lor alb ; îi vorbeau de bătrînețea, de sărăcia lor, de viitorul celor doi copii. Atunci Graziella se înduioșa. Îl primea ceva mai bine pe bietul Cecco, care venea din cînd în cînd ca să se așeze seara cu umilință în fața odăii verișoarei lui și să se joace cu copiii. El îi spunea bună ziua și la revedere, prin ușa închisă, dar ea îi răspundea arareori un singur cuvînt. El pleca nemulțumit, dar resemnat și revenea a doua zi, mereu același. „Sora mea greșește, spunea Beppino. Cecco o iubește atît de mult și e atît de bun ! Ar putea să fie foarte fericită. În sfîrșit, adăugă el, aseară s-a lăsat înduplecată de rugămințile bunicului și bunicii și de lacrimile lui Cecco. A întredeschis puțin ușa ; i-a întins mîna lăsîndu-l să-i pună un inel în deget și a făgăduit că se va logodi mîine. Dar cine știe dacă mîine nu va avea alte toane ? Ea care era atît de blîndă și de veselă ! Doamne, cum s-a schimbat ! N-o veți mai recunoaște.“

*

Beppino se culcă în barcă. Informat astfel despre cele întîmplate, intrai în casă.

Andréa și soția lui erau singuri pe *astrico*. Mă primiră cu prietenie și-mi făcură mii de mustrări pentru că lipsisem atîta timp. Îmi povestiră despre necazurile și planurile lor cu privire la Graziella.

— Dacă ați fi fost aici, îmi spuse Andréa, ne-ați fi dat ajutor ; ea vă iubește atît de mult și nu vă refuză niciodată nimic. Ce mulțumiți sîntem că vă revedem. Mîine facem logodna și bine că veți fi aici ; prezența dumneavoastră ne-a adus întotdeauna noroc.

Simții un fior trecîndu-mi prin tot corpul, la cuvintele acelor bieți oameni. Ceva îmi spunea că nenorocirea le va veni de la mine. Ardeam și tremuram de dorința de a o revedea pe Graziella. Mă sileam să vorbesc tare cu bunicii ei, treceam în sus și în jos prin dreptul ușii ei,

ca unul care nu vrea să cheme pe cineva, dar dorește să fie auzit. Ea rămase surdă și mută și nu apăru. Intrai în camera mea și mă culcai. Un fel de liniște pe care o iscă în sufletul zbuciumat sfîrșitul îndoielii și certitudinea unei realități oricare ar fi, chiar aceea a unei nenorociri, puse stăpînire, în sfîrșit, pe inima mea. Căzui în nemișcare pe patul meu, ca un corp mort. Oboseala gîndurilor și a trupului mă cufundă îndată în visuri nedeslușite, apoi mă prăbușii într-un somn adînc.

*

În timpul nopții, mă trezii de două sau trei ori. Era una din acele nopți de iarnă, mai neobișnuită și mai sinistră decît aiurea, în clima aceasta caldă și la marginea mării. Fulgerele, brăzdînd cerul fără întrerupere, se vedeau prin spărturile obloanelor și păreau niște ochi de foc ce clipeau pe pereții odăii. Vîntul urla ca niște haite de cîini flămînzi. Vuietele surde al unei mări furtunoase, pe malul Margellinei făceau să răsune tot țărmul ca și cum ar fi aruncat acolo blocuri de stîncă.

Ușa mea se cutremura și se zbătea la suflarea vîntului. De cîteva ori mi se păru că se deschide și se închide singură, și că aud strigăte înnăbușite și gemete omenești în vaietele furtunii. Odată mi se păru că am auzit rostindu-se cuvinte și pronunțîndu-se numele meu de o voce deznădăjduită, care cerea ajutor! Mă ridicai în capul oaselor, dar nu mai auzii nimic : socotii că furtuna, febra și visele mă cufundau în năluciri, și căzui din nou în amorțire.

Dimineața, furtuna făcu loc celui mai strălucitor soare. Fui trezit de gemetele reale și de strigătele deznădăjduite ale bietului pescar și ale soției sale, care se văitau pe pragul ușii Graziellei. Biata copilă fugise în timpul nopții. Trezise copiii și-i îmbrățișase, făcîndu-le semn să tacă. Lăsase pe pat toate veșmintele ei cele mai bune, cerceii, salbele și puținii bani ce-i avea.

Bătrînul ținea în mînă un petic de hîrtie pătată de lacrimi, pe care o găsise aninată cu un ac, de perdeaua patului. Erau cinci sau șase rînduri, pe care el mă ruga năucit să le citesc. Luai biletul. Nu conținea decît aceste cuvinte, scrise cu o mînă tremurîndă în toiul febrei, și pe care le citii cu greutate :

„Am promis prea mult... o voce îmi spune că e mai presus de puterile mele. Vă sărut picioarele și vă cer iertare. Prefer să mă călugăresc. Consolați-i pe Cecco și pe *Domnul*... Mă voi ruga lui Dumnezeu pentru el și pentru copilași. Dați-le tot ce am. Înapoiați inelul lui Cecco..."

La citirea acestor rînduri, toată familia izbucni iar în lacrimi. Copilașii, încă în pielea goală, auzind că sora lor plecase pentru totdeauna, își amestecau țipetele lor cu gemetele celor doi bătrîni și alergau prin toată casa chemînd-o pe Graziella.

★

Biletul îmi căzu din mîini. Voind să-l ridic, văzui jos, în fața ușii mele, o floare de rodie pe care o admirasem duminica trecută în părul tinerei fete, și micul medalion sfințit pe care ea îl aninase de perdeaua patului meu cu cîteva luni mai înainte, atunci cînd fusesem bolnav. Nu mă mai îndoiam că, într-adevăr, ușa mea se deschisese și se închisese în timpul nopții, că suspinele înăbușite și vorbele pe care mi se păruse că le aud și le socotisem ca fiind vaietele vîntului, fuseseră în realitate suspinele și cuvîntul de rămas bun al bietei copile. Un loc uscat pe pragul ușii mele, în mijlocul urmelor picăturilor de ploaie care udaseră tot restul terasei dovedea că fata șezuse aci în timpul furtunii și că își petrecuse ultimele clipe văitîndu-se și plîngînd, culcată sau îngenuncheată pe piatra din fața ușii. Ridicai floarea și medalionul și le ascunsei în sîn.

În culmea desperării lor, sărmanii bătrîni erau mișcați văzîndu-mă plîngînd împreună cu ei. Făcui tot ce puteam ca să-i consolez. Se hotărî că, dacă o vor regăsi pe nepoata lor, să nu i se mai vorbească despre Cecco. Chiar și Cecco, pe care Beppo se dusese să-l cheme, fu cel dintîi gata să se sacrifice pentru liniștea familiei și înapoierea verișoarei sale. Cu toată desperarea lui, se vedea că este fericit că numele lui fusese amintit cu dragoste în biletul ei și că el găsește chiar un fel de mîngîiere în cuvintele de *adio* care-l deznădăjduiau.

— S-a gîndit totuși la mine, spunea el, ștergîndu-și lacrimile.

Ne înțeleserăm cu toții să n-avem o clipă de odihnă înainte de a nu fi dat de urmele fugarei.

Bunicul și Cecco plecară în grabă, pentru a face cercetări prin nenumăratele mănăstiri de călugărițe din oraș. Beppo și bunica alergară pe la toate prietenele Graziellei, pe care le bănuiau a fi primit unele destăinuiri cu privire la fuga ei. Eu, ca străin, îmi luai însărcinarea de-a cutreiera cheiurile și porturile din Neapole și barierele orașului, pentru a întreba paznicii, căpitanii de nave, marinarii, dacă nici unul din ei nu văzuse o tînără procitană ieșind, dimineața, din oraș și îmbarcîndu-se pe vreun vas.

Dimineața se scurse în cercetări zadarnice. Ne întorserăm cu toții acasă tăcuți și posomorîți, pentru a ne povesti unii altora rezultatul cercetărilor noastre și pentru a ne sfătui din nou. Nimeni, afară de copii, n-avu puterea să ducă o bucățică de pîine la gură. Andréa și bătrîna se așezară descurajați pe pragul odăii Graziellei. Beppino și Cecco plecară din nou să rătăcească, fără speranță, pe străzile și prin bisericile orașului care se deschid seara la Neapole, pentru litanii și binecuvîntări.

*

În urma lor, ieșii din casă și eu, și pornii trist, la întîmplare, pe drumul ce duce la grota Pausilippe. Străbătui grota ; mă dusei pînă la marginea mării care scaldă mica insulă Nisida.

De pe țărmul mării ochii mei priviră spre Procida care se vede albind ca o carapace de broască țestoasă pe albastrul valurilor. Gîndul meu se întoarse, în mod firesc, la zilele de sărbătoare pe care le petrecusem acolo cu Graziella. Mă lăsai călăuzit de-o inspirație fericită. Îmi adusei aminte că Graziella avea acolo o prietenă cam de vîrsta ei, fiica unui locuitor sărac dintr-una din colibele vecine ; că fata aceea purta un veșmînt deosebit, care nu semăna cu acel al tovarășelor sale. Într-o zi, cînd o întrebai de ce purta acest veșmînt deosebit, ea îmi răspunse că era călugăriță, deși locuia în afara mănăstirii, la părinții ei, într-un ținut ce se afla între schit și casa părintească. Fata îmi arătă biserica mănăstirii. Erau mai multe pe insulă, ca și la Ischia și în satele de pe cîmpia de lîngă Neapole.

Îmi veni în minte că Graziella, voind să se călugărească, s-ar fi putut duce să se destăinuiască acestei prietene și

să-i ceară adăpost în mănăstirea unde slujea. Nu stătui mult pe gînduri și pornii cu pași mari pe drumul spre Puzzolle, orașul cel mai apropiat de Procida unde se găsesc bărci.

În mai puțin de o oră fui în Puzzolle. Alergai în port ; plătii de două ori mai mult celor doi vîslași ca să mă ducă la Procida, cu toate că marea era agitată și se înnopta. Împinseră barca pe valuri. Luai o pereche de lopeți și vîslii cu ei. Ocolirăm cu greu capul Misena. După două ore ajungeam pe insulă și urcam singur, gîfîind și obosit, prin întuneric și prin viscolul iernii, treptele povîrnișului care duceau la coliba lui Andréa.

*

— Dacă Graziella se află pe insulă, îmi spuneam eu, ea ar trebui să vină mai întîi aici, printr-o firească pornire ce mînă pasărea spre cuib și pe copil spre casa tatălui său. Dacă ea nu va mai fi aici, unele urme îmi vor da de veste că a trecut pe acasă. Și tot aceste urme mă vor conduce, poate, acolo unde este acum. Dacă n-o voi găsi nici pe ea, nici urmele ei, atunci totul e pierdut : porțile unui mormînt viu se vor fi închis pentru totdeauna peste tinerețea ei.

Frămîntat de această îndoială cumplită, ajunsei pe ultima treaptă a scării. Știam în ce crăpătură din stîncă ascunsese bunica cheia, plecînd de-acasă. Dădui la o parte iedera și-mi cufundai mîna. Degetele mele căutau, bîjbîind, cheia, crispate de teama că vor simți răceala fierului care mi-ar fi răpit orice speranță.

Cheia nu era în crăpătura stîncii. Scosei un strigăt înăbușit de bucurie și intrai în vîrful picioarelor în curte. Ușa și obloanele erau închise ; o lumină slabă care se strecura prin spărturile ferestrei și luneca pe frunzele smochinului, arăta că în casă era o lampă aprinsă. Cine altul ar fi putut să ia cheia, să deschidă ușa și să aprindă lampa, dacă nu cineva de-al casei ? Nu mă mai îndoiam că Graziella era înăuntru, la doi pași de mine, și căzui în genunchi pe ultima treaptă a scării, mulțumind îngerului care mă călăuzise pînă la ea.

*

Nici un zgomot nu răzbătea din casă. Îmi lipii urechea de pragul ușii și mi se păru că aud o respirație ușoară și niște suspine în camera din fund. Zgîlţîii încet ușa ca și cum ea ar fi fost mișcată din țîțîni de rafalele vîntului, ca să atrag puțin atenția Graziellei și ca șoaptele neașteptate ale unei voci omenești nu cumva s-o ucidă, chemînd-o. Respirația se opri. Atunci o chemai pe Graziella în șoaptă, cu glasul cel mai dulce și mai liniștit de care eram în stare. Un geamăt slab îmi răspunse din fundul casei.

O chemai din nou, implorînd-o să deschidă prietenului, fratelui care venea singur în timpul nopții, pe furtună și călăuzit de îngerul său păzitor ca s-o caute, s-o găsească, s-o smulgă din deznădejdea ei, să-i aducă iertarea familiei și s-o întoarcă la datoria sa, la sărmana bunică și la copilașii iubiți !

— Dumnezeule ! E el ! rostește numele meu ! E vocea lui ! strigă ea cu glasul înăbușit.

O chemai și mai drăgăstos, *Graziellina,* pe numele cu care o alintam uneori, cînd glumeam împreună.

— Oh ! e el, zicea ea. Nu mă înșel, Dumnezeule, este el !

O auzii sculîndu-se, călcînd pe frunzele uscate care foșneau sub picioarele ei, făcînd cîțiva pași pentru a veni să-mi deschidă, apoi prăbușindu-se, fie de slăbiciune, fie de emoție, fără să poată merge mai departe.

*

Nu mai stătui pe gînduri, împinsei ușa veche cu umărul, din toate puterile pe care nerăbdarea și neliniștea mi le dădeau ; broasca cedă și se desprinse ușor, iar eu mă repezii în casă.

Candela aprinsă de Graziella în fața Madonei o lumina slab. Alergai în camera a doua de unde îi auzisem glasul și pe urmă o bufnitură, unde credeam că a leșinat. Dar nu era în nesimțire. Numai că era istovită de starea de slăbiciune în care se afla ; căzuse iar pe maldărul de buruieni uscate care-i servea de pat, și își împreunase mîinile, privindu-mă. Ochii ei aprinși de febră, deschiși de uimire

și măriți de dragoste, luceau ficși, ca două stele căzute din cer care, parcă, te privesc.

Încerca să-și ridice capul, dar îi cădea iar, de slăbiciune, pe spate, pe maldărul de frunze, ca și cum și-ar fi frînt gîtul. Era palidă ca un muribund și numai pomeții obrajilor îi erau acoperiți de o roșeață vie. Pielea ei frumoasă era ca marmura, dar pătată de dîrele lacrimilor și de praful care se lipise de ea. Veșmîntul ei negru se confunda cu frunzele de culoare cafenie împrăștiate pe jos și pe care era culcată. Picioarele, goale și albe ca marmura, depășeau prin lungimea lor culcușul de ferigi și odihneau pe lespedea de piatră. Tot trupul îi era cutremurat de fiori care făceau să-i clănțăne dinții ca niște castagnete în mîna unui copil. Basmaua roșie, care-i acoperea de obicei lungile cosițe negre ale frumosului ei păr, era desprinsă și trasă pe frunte pînă la ochi, ca un voal tras numai jumătate. Se vedea că-i servise pentru a-și ascunde, sub ea, fața și lacrimile, în întuneric, ca sub un anticipat și neclintit linţoliu, și că fața nu și-o ridicase decît atunci cînd îmi auzise vocea și se sculase în capul oaselor, ca să vină să-mi deschidă ușa.

*

Mă aruncai în genunchi lîngă culcușul de buruieni, îi luai mîinile înghețate într-ale mele ; le dusei la buze să i le încălzesc sub răsuflarea mea ; cîteva lacrimi din ochii mei se prelinseră pe ele. Înțelesei din strîngerea spasmodică a degetelor ei că fata simțise această revărsare a inimii și-mi mulțumea. Îmi scosei pelerina de marinar. O aruncai peste picioarele ei goale. I le înfășurai în faldurile de lînă.

Ea nu se împotrivea urmărindu-mă numai cu o expresie de fericire delirantă în privire, dar fără să poată face o mișcare pentru a se ajuta ea însăși, ca un copil care se lasă înfășat și dus la leagănul său. Aruncai apoi două-trei mănunchiuri de buruieni uscate în soba din prima odaie pentru a mai încălzi puțin aerul. Le aprinsei cu flacăra de la lampă și mă așezai din nou jos, lîngă culcușul de frunze.

— Ce bine mă simt ! îmi spuse ea vorbind în șoaptă, cu un glas blînd egal și monoton, ca și cum vocea ei și-ar

fi pierdut deodată orice vibrație și orice intonație și n-ar fi păstrat decît un singur sunet. În zadar am încercat să mi-o ascund mie și să ți-o ascund și ție. Pot să mor, dar nu pot iubi pe altul în afară de tine. Au voit să-mi dea un mire, dar tu ești mirele sufletului meu ! Nu mă voi da nimănui pe lume, căci m-am dat, în taină, ție. Ăsta e jurămîntul pe care l-am făcut din prima zi cînd am simțit că inima mea e bolnavă din pricina ta. Știu bine că nu sînt decît o biată fată nedemnă de a-ți atinge, măcar în gînd picioarele. Din această cauză nu ți-am cerut niciodată să mă iubești. Nu te voi întreba niciodată dacă mă iubești. Dar eu te iubesc, te iubesc, te iubesc ! Și ea părea că-și concentrează tot sufletul în aceste trei cuvinte. Și acum disprețuiește-mă, bate-ți joc de mine, calcă-mă în picioare ! Rîzi de mine dacă vrei, ca de-o nebună care visează că e regină în zdrențele ei. Lasă-mă să fiu de rîsul oamenilor ! Da, le-o voi spune eu însumi : „Da, îl iubesc ! și dacă ați fi fost în locul meu, ați fi făcut la fel — ați fi murit sau l-ați fi iubit !"

*

Țineam ochii plecați, neîndrăznind să mi-i ridic spre ea, de teamă ca privirile mele să nu-i spună prea mult sau prea puțin față de patima ei înfocată. Totuși, la cuvintele fetei îmi înălțai fruntea sprijinită de mîinile ei și îngînai cîteva cuvinte.

Ea îmi puse degetul pe buze.

— Lasă-mă să spun totul : acum sînt mulțumită ; nu mai am nici o îndoială, Dumnezeu m-a sfătuit. Ascultă : Ieri, cînd am fugit de acasă, după ce mi-am petrecut toată noaptea plîngînd și zbuciumîndu-mă la ușa ta, cînd veneam încoace, pe furtună, credeam că nu te voi mai vedea niciodată și eram ca o moartă care s-ar îndrepta singură spre mormînt. Trebuia să mă călugăresc îndată ce s-ar fi luminat de ziuă. Dar am ajuns noaptea pe insulă și cînd m-am dus să bat la poarta mănăstirii era prea tîrziu și poarta era închisă. N-au voit să-mi deschidă. De aceea am venit să-mi petrec noaptea aici și să sărut pereții casei tatălui meu, înainte de a intra în casa Domnului și în mormîntul inimii mele. Am trimis, printr-un copil, o scrisoare unei prietene, să vină să mă caute mîine. Am luat cheia, am aprins candela în fața Madonei. Am îngenun-

cheat și am făcut o rugăciune, o ultimă rugăciune, o rugăciune plină de speranță, chiar în deznădejdea în care mă găseam. Căci vei ști, dacă vreodată vei iubi, că în adîncul sufletului rămîne întotdeauna o ultimă licărire de speranță, chiar atunci cînd crezi că totul s-a stins. „Sfîntă protectoare, i-am spus, trimite-i implorării mele un semn care să mă încredințeze că dragostea nu mă înșeală și că îi dăruiesc într-adevăr lui Dumnezeu o viață care nu trebuie să-i aparțină decît lui!"

Iată ultima mea noapte petrecută printre cei vii. Nimeni nu știe unde mă aflu. Mîine, poate, vor veni să mă caute aici, cînd eu nu voi mai fi. Dacă prietena mea, pe care am trimis s-o înștiințeze, va veni cea dintîi, e semn că trebuie să-mi țin jurămîntul și că-mi voi urma calea spre mănăstire, pentru totdeauna. Dar, dacă ar veni *el* mai înainte de a sosi prietena mea... el va veni călăuzit de îngerul meu ca să mă găsească și să mă oprească pe pragul celeilalte vieți!... Oh! atunci va fi semn că tu nu mă vrei și că trebuie să mă întorc la el, pentru a-l iubi tot restul vieții mele. „Fă să fie el! am mai spus. Fă o minune mai mult dacă acesta e gîndul tău și al lui Dumnezeu! Pentru a o dobîndi, îți fac un dar, singurul pe care-l pot face, eu care n-am nimic. Iată părul meu, sărmanul meu păr lung, pe care el îl iubește și l-a despletit de atîtea ori rîzînd, ca să-l vadă fluturînd în vînt, pe umerii mei. Ia-l, ți-l dăruiesc, îl voi tăia eu însămi pentru a-ți dovedi că nu-mi opresc nimic, și că părul meu îndură dinainte foarfecele care-l va tăia mîine cînd mă voi despărți de lume."

La aceste cuvinte, ea dădu la o parte cu mîna-i stîngă basmaua de mătase care-i acoperea capul și, luînd cu cealaltă mînă o lungă cosiță din părul tăiat și pus alături de ea, pe culcușul de frunze, mi-o arătă, despletind-o:

— Madona a făcut minunea! spuse ea cu o voce mai tare și cu o intonație de bucurie. Părul meu e al ei, viața mea e a ta!

Mă repezii asupra cosițelor tăiate din frumosul ei păr negru, care îmi rămaseră în mîini ca o ramură moartă, smulsă dintr-un arbore. Le acoperii în tăcere cu sărutări, strîngîndu-le la piept și udîndu-le cu lacrimi, ca și cum ar fi făcut parte din ea însăși și aș fi îngropat-o, fără viață, în pămînt. Apoi, ridicîndu-mi privirea spre ea, îi văzui frumosul cap complet chel, dar, împodobit și

înfrumusețat prin sacrificiul său, strălucind de bucurie și iubire, printre șuvițele negre și inegal tăiate ale părului, mai de grabă smuls decît tăiat de foarfece. Fata îmi apăru ca statuia mutilată a tinereții, ale cărei mutilări, chiar dincolo de timp, scot în relief grația și frumusețea, adăugînd admirație, duioșie. Această profanare a propriei ei ființe, această sinucidere a frumuseții din dragoste pentru mine, îmi dădură o lovitură în inimă care-mi zgudui întreaga făptură și mă trînti cu fruntea jos, la picioarele ei. Atunci simții ce înseamnă să iubești și luai această simțire drept iubire.

*

Oh, nu era în mine iubirea desăvîrșită, ci numai umbra ei. Dar eram prea tînăr și încă prea naiv ca să nu mă înșel de acest lucru pe mine însumi. Crezui că o iubesc, așa cum merită o asemenea frumusețe și nevinovăție să fie iubită de un îndrăgostit. I-am spus-o cu acel glas sincer pe care-l dă emoția și cu acea pasiune reținută pe care o dau singurătatea, noaptea, desperarea și lacrimile. Ea mă crezu fiindcă avea nevoie să creadă, pentru a trăi, și totodată avea destulă iubire în suflet ca să acopere cu ea lipsa de dragoste din alte mii de inimi.

Toată noaptea o petrecurăm astfel în destăinuirea naivă dar pură a două ființe care-și dezvăluie cu nevinovăție, una alteia, dragostea și vor ca noaptea și tăcerea să fie veșnice și ca nimic străin să nu se interpună între gurile și inimile lor. Cucernicia ei și sfiiciunea mea, precum și înduioșarea din sufletele noastre îndepărtau de noi orice primejdie. Voalul lacrimilor ne acoperea. Nimic nu ne îndepărtează mai mult de voluptate decît înduioșarea. A te folosi prea mult de o asemenea intimitate ar însemna să profanezi două suflete.

Îi ținui mîinile într-ale mele. Le simții cum prind viață din nou. Mă dusei să-i aduc apă proaspătă ca s-o bea din căușul mîinilor mele sau ca să-i spăl fruntea și obrajii. Aprinsei din nou focul aruncînd pe cărbuni cîteva crengi, apoi mă așezai iar pe lespezi, lîngă un mănunchi de mirt pe care fata își odihnea capul, pentru a-i auzi mereu fermecătoarele destăinuiri de dragoste ; cum dragostea se

născuse fără voia ei, sub înfăţişarea unei duioase şi pure prietenii ca de soră ; cum ea îşi dăduse seama, pînă la urmă, că mă iubeşte ; cîte discrete semne de dragoste deosebită îmi dăduse, fără ştirea mea ; în ce zi credea că şi-a trădat iubirea ; în care alta a crezut că-i întorc această iubire ; orele, gesturile, surîsurile, cuvintele scăpate fără voie sau nerostite, sentimentele sau umbrele tristeţii ce ni se citeau pe chip, în timpul acestor şase luni. Memoria ei reţinuse totul ; îşi amintea totul, ca iarba munţilor de la miazăzi, căreia vîntul i-a înteţit focul pus în timpul verii, şi care păstrează peste tot urmele pe unde au trecut flacările.

*

La toate acestea, ea adăuga acele misterioase superstiţii ale iubirii, ce imprimă un sens şi o valoare celor mai neînsemnate întîmplări. Ea îşi ridica, în faţa mea, unul cîte unul, ca să zic aşa, voalurile care-i acopereau sufletul. Se arăta, ca înaintea lui Dumnezeu, în toată goliciunea nevinovăţiei sale, a copilăriei, a renunţării la ea însăşi. Sufletul n-are decît o singură dată în viaţă aceste momente cînd se revarsă cu totul într-alt suflet, prin neoprita şoaptă a buzelor, care nu ajunge revărsării dragostei şi care se sfîrşeşte cu îngăimarea unor vorbe nearticulate şi nelămurite, ca nişte sărutări de copil ce doarme.

Nu mă mai săturam ascultînd-o, gemînd şi cutremurîndu-mă rînd pe rînd. Deşi inima mea, prea uşuratică şi încă prea tînără, nu era destul de matură, nici destul de fecundă ca să işte singură astfel de fierbinţi şi sfinte emoţii, acestea, ivindu-se în ea, îmi dădeau o senzaţie atît de nouă şi de plăcută, încît, simţindu-le, credeam că sînt cuprins de iubire. Eroare ! Eu eram gheaţa, iar ea era focul. Reflectîndu-l în sufletul meu, credeam că în mine e o văpaie. Dar ce ne păsa ; această flacără, transmisă de la unul la celălalt, părea că ne aparţine amîndurora şi ne învăluie în atmosfera aceluiaşi simţămînt.

*

Astfel se scurse această lungă noapte de iarnă. Această noapte n-a durat pentru ea şi pentru mine decît cît ţine primul suspin de dragoste. Cînd sosiră zorile, ni se păru că ne-au întrerupt acest cuvînt abia început.

Totuși, soarele era sus de tot pe cer, cînd razele lui se furișară printre obloanele închise și făcură să pălească lumina lămpii. În clipa cînd deschisei ușa, văzui toată familia pescarului care urca scara în fugă.

Tînăra călugăriță din Procida, prietena Graziellei, căreia îi trimisese în ajun o scrisoare și-i mărturisise intenția de a se călugări a doua zi, bănuind că fata e disperată, trimisese pe unul din frații ei la Neapole ca să-i vestească pe bunici de hotărîrea Graziellei. La vestea că-și vor regăsi nepoata, ei veneau în grabă, fericiți, și toți grămadă, s-o abată din deznădejdea ei, s-o ierte și s-o aducă iar acasă.

Bunica se așeză în genunchi, lîngă patul fetei, împingînd înainte cu amîndouă mîinile pe cei doi copilași ca s-o înduioșeze și făcîndu-și din ei un fel de pavăză care s-o apere de reproșurile nepoatei. Copiii se aruncară strigînd și plîngînd în brațele surorii lor. Cînd se ridică pentru a-i mîngîia și a-și îmbrățișa bunica, basmaua îi căzu de pe creștet, lăsînd să i se vadă capul sărăcit, de podoaba lui. La vederea acestei batjocoriri a frumuseții ei, al cărei sens îl înțelegeau prea bine, se cutremurară. Suspinele lor izbucniră din nou în casă. Călugărița care tocmai intrase, îi liniști și-i mîngîie pe toți ; ea strînse de pe jos cosițele tăiate din părul Graziellei, atinse cu ele icoana Madonei, apoi le înnodă într-o basma de mătase albă și le puse în șorțul bunicii.

— Păstrați-le, îi spuse ea, pentru a i le arăta din cînd în cînd, în clipele ei de fericire sau de durere, ca să-și aducă aminte, atunci cînd va aparține celui pe care-l iubește, că inima ei trebuie să aparțină întotdeauna lui Dumnezeu, așa cum aparține părul acesta frumuseții sale.

*

Seara ne-am înapoiat cu toții la Neapole. Rîvna pe care o arătasem pentru a o regăsi și a o salva pe Graziella, în această împrejurare, sporise dragostea bunicii și a perscarului pentru mine. Nimeni nu bănuia ce fel de simpatie îi port, nici ce fel de afecțiune are ea pentru mine. Toți atribuiau refuzul fetei de a se mărita infirmității lui Cecco. Sperau ca înțelepciunea și timpul or

să stingă această silă față de el. Făgăduiră Graziellei că n-o vor mai zori să se mărite. Chiar și Cecco îl rugă pe tatăl său să nu mai vorbească despre căsătorie ; prin umilința, atitudinea și prin privirile sale, el cerea verișoarei iertare pentru că fusese pricina necazurilor ei. În casă reveni liniștea.

*

Nici o umbră nu se mai așternea pe chipul Graziellei, nici pe fericirea mea, afară de gîndul că această fericire va fi curmată, mai curînd sau mai tîrziu, de înapoierea mea în Franța. Cînd se rostea numele Franței, biata copilă pălea ca și cum i s-ar fi arătat spectrul morții. Într-o zi, cînd intrai în camera mea, îmi găsii toate hainele de oraș sfîșiate și aruncate bucăți pe jos. „Iartă-mă, se rugă Graziella, căzînd în genunchi la picioarele mele și ridicîndu-și spre mine fața descompusă, eu ți-am pricinuit nenorocirea asta. Oh, nu mă certa ! Tot ce-mi amintește că va trebui să lepezi într-o bună zi hainele acestea de marinar, îmi face prea rău ! Mi se pare că îți vei smulge inima de azi, punîndu-ți în loc alta, cînd îți vei îmbrăca hainele de altădată."

Afară de aceste mici furtuni care nu izbucneau decît din dogoarea dragostei ei și se potoleau sub lacrimile noastre, trei luni trecură într-o fericire imaginară, pe care cea mai neînsemnată realitate ar fi distrus-o, doar apărîndu-ne în față. Edenul nostru plutea pe un nor.

Și astfel cunoscui dragostea : dintr-o lacrimă în ochii unui copil.

*

Cît de fericiți eram împreună cînd puteam uita cu desăvîrșire că mai este și altă lume afară de noi, o altă lume afară de căsuța aceasta de pe povîrnișul Pausilippe, de însorita terasă, de odăița unde lucram, glumind, în timpul dimineții ; de barca culcată în patul ei de nisip pe țărm și de această mare frumoasă, de unde vîntul umed și șuierător ne aducea răcoarea și cîntecele apelor !

Dar, vai ! Erau clipe cînd începeam să ne gîndim că

lumea nu se sfîrşeşte aici, că va veni o zi cînd nu ne va mai găsi împreună sub aceleaşi raze ale lunii sau ale soarelui. Greşesc acuzîndu-mi inima că a fost prea uscată comparînd-o cu ceea ce a simţit ea de atunci. Căci, în realitate, o iubeam pe Graziella de o mie de ori mai mult decît mi-o mărturisisem mie însumi. Dacă n-aş fi iubit-o atît, urma pe care a lăsat-o în suflet pentru toată viaţa n-ar fi fost atît de adîncă şi atît de dureroasă, iar amintirea ei nu s-ar fi împlîntat în mine cu atîta farmec, iar imaginea fetei n-ar sta atît de prezentă şi strălucitoare în memoria mea. Deşi inima mea părea atunci făcută din nisip, această floare a mării se înrădăcina în mine, nu pentru un anotimp, ci pentru mai multă vreme, precum minunaţii crini de pe mica plajă prind rădăcini în nisipul ţărmului insulei Ischia.

*

Numai un ochi lipsit de vedere, şi o inimă fără căldură, n-ar fi iubit-o. Frumuseţea părea că i se dezvoltă de seara pînă în zori, odată cu iubirea ei. Se împlinea în tot farmecul ei. Ieri, farmec de copilă, astăzi, de tînără fată în floare. Formele-i zvelte se transformau văzînd cu ochii în contururi mai suave şi mai rotunjite de adolescentă. Statura ei căpăta forme mai pline, fără a pierde nimic din mlădierea ei. Frumoasele ei picioare desculţe nu mai călcau cu atîta uşurinţă pămîntul bătătorit. Le tîra cu acea indolenţă şi cu acea lenevie care parcă imprimă întregului trup povara primelor gînduri de dragoste ale femeii.

Părul îi creştea cum cresc, stufoase, plantele marine pline de sevă puternică, sub valurile calde ale primăverii. Mă distram adesea măsurîndu-l cum creşte şi atîrnă pe pieptarul ei împodobindu-l, sau înfăşurîndu-l pe degetul meu. Pielea ei, tot mai albă, se colora, totodată, cu aceleaşi nuanţe ale prafului trandafiriu de mărgean, care-i rămînea zilnic pe vîrfurile degetelor. Ochii ei se măreau şi parcă i se deschideau tot mai mult, din zi în zi, ca pentru a îmbrăţişa un orizont ce s-ar fi ivit deodată privirii ei. Era uimirea în faţa vieţii cînd Galateea simte prima zvîcnire în marmura ei. Avea faţă de mine involuntare pudori şi sfieli în atitudine, în priviri, în gesturi, pe care nu le avusese niciodată pînă atunci. Îmi dădeam seama şi

rămîneam adesea eu însumi tăcut și tremurînd lîngă ea. S-ar fi zis că sîntem doi vinovați, dar nu eram decît doi copii foarte fericiți.

Și totuși, de cîtva timp, o tristețe adîncă se ascundea sau se simțea sub această fericire. Nu știam prea bine de ce. Dar destinul știa. Era presimțirea puținului timp ce ne mai rămînea să-l petrecem împreună.

*

Adesea Graziella, după ce-și îmbrăcase și pieptănase frățiorii, în loc să se apuce, bucuroasă, de lucru, rămînea sprijinită de stîlpul terasei la umbra frunzelor groase ale unui smochin care se înălța pînă la marginea zidului. Stătea acolo nemișcată, cu privirea pierdută, cîte o jumătate de zi. Cînd bunica o întreba dacă e bolnavă, ea răspundea că n-are nimic, dar că e obosită, înainte de a fi început să lucreze. Atunci nu-i plăcea să i se pună întrebări. Se ferea din calea tuturor, numai de mine nu. Dar pe mine mă privea îndelung fără să-mi spună nici un cuvînt. Uneori buzele ei se mișcau ca și cum ar fi vorbit, dar îngăimau cuvînte pe care nimeni nu le înțelegea. I se vedea pielea obrajilor cînd albă cînd trandafirie, crispîndu-i-se ușor, ca oglinda unei ape adormite și tulburate de întîia presimțire a vîntului dimineții. Dar cînd mă așezam lîngă ea și-i luam mîna, cînd îi atingeam ușor lungile gene ale ochilor ei închiși, cu pana condeiului sau cu vîrful unui lujer de rozmarin, atunci ea uita totul, începea să rîdă și să vorbească, așa, ca altădată. Numai că părea iar tristă, după ce rîsese și glumise cu mine.

Îi spuneam cîteodată :

— Graziella, oare ce privești tu acolo departe, dincolo de mare, ceasuri întregi ? Vezi ceva acolo, ce noi nu vedem ?

— Văd Franța dincolo de munții de gheață, îmi răspundea ea.

— Și ce vezi tu atît de frumos în Franța ? adăugam eu.

— Văd acolo pe cineva care-ți seamănă, spunea ea, pe cineva care merge, merge, merge pe un drum lung,

alb, care nu se mai sfîrşeşte. Merge fără să se întoarcă, mereu, mereu înainte, și eu aștept ore întregi sperînd întruna că se va întoarce. Dar el nu se întoarce !

După aceea îşi ascundea capul în şorţ şi în zadar o chemam cu cuvintele cele mai alintătoare ; ea nu-şi mai ridica frumoasa frunte.

Mă întorceam atunci foarte mîhnit în odaia mea. Încercam să citesc ca să uit, dar vedeam mereu figura ei între filele cărţii. Mi se părea că vorbele capătă glas și suspină ca inimile noastre. Sfîrşeam de multe ori prin a plînge singur, dar mă ruşinam că sînt atît de trist și nu-i spuneam niciodată Graziellei că plînsesem. Greşeam mult : o lacrimă a mea i-ar fi făcut atît de bine !

*

Îmi amintesc de întîmplarea ce i-a pricinuit cea mai mare durere, și din care nu și-a mai revenit complet.

Legase, de mai mult timp, prietenie cu două sau trei tinere fete cam de vîrsta ei. Fetele locuiau într-una din căsuţele cu grădini. Ele reparau şi călcau rochiile trimise de un pension pentru tinere franceze. Regele Murat ridicase la Neapole casa asta pentru fiicele miniştrilor şi generalilor săi. Aceste tinere din Procida vorbeau adesea cu Graziella de jos, din grădină, în timp ce lucrau, iar Graziella le privea de sus, de pe terasă. Ele îi arătau frumoasele dantele, mătăsuri, pălării, pantofii frumoşi, panglicile, şalurile pe care le aduceau aici, sau le duceau înapoi tinerelor eleve crescute în acea mănăstire. Strigătele de uimire sau de admirație nu mai conteneau. Uneori, micile lucrătoare veneau s-o ia și s-o însoţească pe Graziella la liturghie sau la vecernie, în micuța capelă din Pausilippe. Ieșeam în calea lor cînd se întuneca și cînd dangătul repetat al clopotelor mă vestea că preotul se pregătea să dea binecuvîntarea. Ne întorceam, zbenguindu-ne pe ţărmul mării, înaintînd pe urma talazului cînd el se retrăgea, și fugind înaintea valului cînd se rostogolea din nou, cu horbote de spumă, la picioarele noastre. Doamne, ce frumoasă era Graziella, atunci cînd, temîndu-se să nu-și ude papucii brodaţi cu fluturași de aur, alerga cu braţele întinse spre mine, ca și cum ar fi voit să se adăpostească în inima mea de frica valului dornic de a o reţine sau de a-i mîngîia barem picioarele !

*

Vedeam, de cîtva timp, că-mi ascunde ceva din gîndurile care o frămîntau. Avea consfătuiri în ascuns cu prietenele ei, lucrătoarele. Puneau parcă la cale un mic complot, la care nu-mi era îngăduit să iau parte.

Într-o seară, citeam în camera mea la lumina unei mici lămpi de lut roșu. Ușa dinspre terasă era deschisă ca să poată intra în odaie briza mării. Auzii zgomot, șușoteli îndelungate, rîsul înăbușit al unor tinere fete, apoi ușoare suspine, glume și din nou rîsete întrerupte de clipe de tăcere în camera Graziellei și a copiilor. La început nu le dădui prea mare atenție.

Totuși, chiar felul în care încercau să-și înăbușe șușotelile și misterul în care se învăluiau tinerele fete îmi stîrniră curiozitatea. Pusei cartea pe masă, luai cu mîna stîngă lampa de lut și o ferii cu dreapta de răbufnirile vîntului ca să nu se stingă. Străbătui tiptil terasa, căutînd să-mi înăbuș pașii pe lespezi. Îmi lipii urechea de ușa Graziellei. Auzii un zgomot de pași care se duceau și veneau prin odaie, un fîșîit de stofe ce se strîngeau și se desfătau, mînuiri de ace și degetare, țăcănitul foarfecilor fetelor care potriveau panglicile, prindeau cu ace näframele și acea flecăreală, acel zumzet al vocilor copilărești pe care-l auzisem adesea în casa mamei mele cînd surioarele se împodobeau pentru bal.

A doua zi nu era nici o sărbătoare la Pausilippe. Graziella nu se gîndise niciodată să-și sporească frumusețea prin găteli. Nu era nici măcar o oglindă în odaia ei. Se privea în găleata cu apă scoasă din fîntîna de pe terasă sau, mai de grabă, nu se privea decît în ochii mei.

Nu mai putui să-mi înfrînez curiozitatea în fața acelui mister. Împinsei ușa cu genunchiul. Ușa cedă. Apărui în prag, cu lampa într-o mînă.

Tinerele lucrătoare scoaseră un țipăt și fugiră ca un stol de păsări, ascunzîndu-se prin ungherele odăii, ca și cum le-aș fi surprins făptuind o fărădelege. Țineau încă, în mîini, obiectele doveditoare. Una — ață, alta — foarfecile, alta — florile, cealaltă — panglicile. Dar Graziella, așezată în mijlocul camerei pe un scăunel de lemn și ca împietrită la ivirea mea neașteptată, nu putuse fugi. Era roșie la față ca o rodie. Ținea ochii în jos, nu îndrăznea

să mă privească, abia respira. Tăceau toate, așteptînd s-audă ce-o să spun. Eu nu spuneam nimic. Eram cuprins de uimire și rămîneam în contemplarea celor ce vedeam.

Graziella își lepădase veșmintele de lînă groasă, pieptarul împodobit după moda Procidei și care se deschide la sîn, pentru a lăsa liberă respirația tinerii fete, papucii cu paiete de aur și cu toc de lemn, în care zburdau de obicei picioarele-i goale, acele lungi cu gămălii de aramă care-i prindeau părul negru încolăcit pe creștetul capului, așa cum se înfășură pînza pe varga de la vintrele bărcii. Cerceii, mari ca brățările, erau zvîrliți în dezordine pe pat, lîngă veșmintele de dimineață.

În locul pitorescului veșmînt grecesc, care se potrivește atît sărăciei cît și bogăției insularilor, și lasă prin rochia scurtă pînă la genunchi, prin deschizătura corsajului și prin tăietura mînecilor, libertatea de mlădiere tuturor formelor trupului femeii, tinerele prietene ale Graziellei o îmbrăcaseră, la rugămintea ei, cu veșmintele și podoabele unei domnișoare franceze de la mănăstire, cam de vîrsta și de statura ei. Avea o rochie de moar de mătase, un cordon roz, un șal alb, o bonetă împodobită cu flori artificiale, pantofi de atlaz albastru, ciorapi de mătase ajurați care lăsau să se vadă culoarea pielei pe gleznele rotunde ale picioarelor.

Rămăsese în acest costum, în care o surprinsesem, tot atît de uimită ca și cum ar fi fost surprinsă goală, de privirea unui bărbat. O priveam fără să-mi pot lua ochii de la ea, dar fără ca un gest, o exclamație, un zîmbet să-i poată arăta impresia pe care mi-o făcuse travestirea ei. O lacrimă îmi izvorî în ochi. Înțelesesem numaidecît gîndul bietei copile. Rușinată de deosebirea socială dintre ea și mine voise să încerce dacă o asemănare în îmbrăcăminte ar putea să apropie, în ochii mei, destinele noastre. Făcuse încercarea aceasta, fără ca eu să știu, cu ajutorul prietenelor ei, sperînd să apară deodată în fața mea mai frumoasă și mai aproape de obîrșia mea socială decît socotea că ar fi în simplele veșminte ale fetelor din insulă și ale stării ei sociale. Mult se mai înșelase. Începea să-și dea seama de asta văzînd că nu scot o vorbă. Figura ei căpătă o expresie de nerăbdare, de deznădejde și durere, descoperindu-mi, astfel, gîndurile.

Era totuși, și așa foarte frumoasă. Intenția ei o înfru-

musețа de o mie de ori mai mult în ochii mei. Dar frumusețea ei era, parcă, o suferință. Semăna la chip cu una din acele fecioare ale lui Corregio, țintuite de stîlp, pe rugul martiriului lor și zbătîndu-se în funiile ce le legau pentru a scăpa de privirile care le profanează pudoarea. Vai, era un martiriu și pentru sărmana Graziella ! Dar nu era cum ai fi putut crede, văzînd-o, martiriul vanității. Era martirul dragostei ei.

Veșmintele tinerei franceze din mănăstire, cu care o îmbrăcaseră, erau croite, desigur, pentru statura firavă și pentru brațele și umerii plăpînzi ai unei copile de treisprezece-paisprezece ani, și se dovedeau prea strîmte pentru talia dezvoltată și pentru umerii rotunzi și frumos arcuiți ai acestei fete a soarelui și a mării. Rochia se rupsese peste tot, la umeri, la sîn și în jurul taliei ca scoarța unui sicomor care plesnește pe ramurile arborelui sub puternica sevă a primăverii. În zadar tinerele croitorese prinseseră cu ace, ici-colo, rochia și șalul, căci trupul fetei rupsese stofa la prima mișcare. Se vedeau în mai multe locuri, prin deșirătura mătăsii, gîtul și brațele goale ivindu-se printre cîrpeli. Pînza groasă a cămășii se arăta prin găurile rochiei și șalului, și contrasta prin asprimea ei cu finețea mătăsii. Brațele încătușate în mîneci strîmte și scurte, ieșeau în afară, așa cum iese un fluture roz din crisalida pe care o umflă și o crapă. Picioarele, deprinse să fie goale sau încălțate în largi papuci grecești, rupeau satinul pantofilor care păreau că o împiedică în șireturile înnodate ca niște sandale în jurul gleznelor. Părul ei, neîndemînatic ridicat și neîndemînatic prins în rețeaua dantelelor și a florilor artificiale, parcă sălta tot acel edificiu al pieptănăturii și dădea încîntătoarei ei figuri, pe care în zadar voise s-o pocească, o expresie de obrăznicie, sub acea podoabă, dar și de pudoare naivă în înfățișare, care făceau cel mai ciudat și mai fermecător contrast.

Atitudinea ei părea tot atît de încurcată, după cum uluirea i se citea pe figură. Nu îndrăznea să facă nici o mișcare, de teamă să nu-i cadă florile de pe frunte, sau să nu-și mototolească veșmîntul. Nu putea să meargă, pînă-ntr-atît încălțămintea îi strîngea picioarele, și făcea pașii încîntător de stîngaci. S-ar fi zis că e o nevinovată Evă a acestei mări însorite, prinsă în cursa primei sale cochetării.

*

Tăcerea dură astfel cîteva clipe. Apoi mai mult îndurerat decît bucuros de pîngărirea aceasta a naturii, înaintai spre Graziella cu un zîmbet batjocoritor pe buze şi o privii cu o uşoară expresie de mustrare şi de blîndă zeflemisire, prefăcîndu-mă că abia o recunosc sub acele dichisuri şi podoabe :

— Cum, tu eşti, Graziella ? îi spusei. Vai, cine ar fi recunoscut vreodată pe frumoasa fată din Procida în păpuşa asta pariziană ? Haida-de, continuai pe un glas puţin mai aspru, nu ţi-e ruşine să schimonoseşti astfel ceea ce Dumnezeu a făcut atît de încîntător sub veşmîntul tău firesc ? În zadar te străduieşti, nu vei fi niciodată decît fiica valurilor împodobită cu razele frumosului tău cer. Resemnează-te şi mulţumeşte-i lui Dumnezeu. Aceste pene de pasăre captivă nu vor sta bine, niciodată, rîndunicii de mare.

Ultimele cuvinte o loviră drept în inimă. Nu înţelesese cîtă caldă afecţiune şi cîtă adoraţie aveam pentru rîndunica de mare. I se păru că o sfidam că ar putea să semene vreodată cu o frumuseţe de stirpea şi din ţara mea. Socoti că toată truda ei, de a se face mai frumoasă pentru mine şi de a-mi înşela asupra umilei sale obîrşii, era zădărnicită. Izbucni deodată în plîns şi, aşezîndu-se pe pat, cu faţa ascunsă în palme, le rugă îmbufnată pe prietenele ei s-o dezbrace de nesuferita podoabă.

— Ştiam bine, spuse ea suspinînd, că nu sînt decît o sărmană fată din Procida. Dar credeam că, schimbîndu-mi veşmintele, n-am să te fac prea mult de ruşine dacă într-o bună zi te-aş urma în ţara ta. Văd că trebuie să rămîn ceea ce sînt şi să mor unde m-am născut. Dar tu n-ar fi trebuit să mă dojeneşti.

Rostind aceste cuvinte, îşi smulse cu ciudă florile, boneta, fişiul şi aruncîndu-le departe, plină de mînie, le călcă în picioare, ocărîndu-le, aşa cum făcuse şi bunica ei cu scîndurile bărcii după ce aceasta fusese distrusă de furia mării. Apoi, repezindu-se spre mine, suflă în lampa pe care o ţineam în mînă ca să n-o mai văd în veşmintele ce nu-mi plăcuseră.

Îmi dădui seama că greşisem zeflemisind-o prea mult şi că gluma devenea serioasă. Îi cerui iertare. Îi spusei

că o mustrasem astfel numai pentru că o găseam de o mie de ori mai fermecătoare în veşmîntul ei din Procida, decît în acela al unei franceze. Era adevărat. Dar lovitura fusese dată. Nu mă mai asculta ; se îneca în suspine.

Prietenele o dezbrăcară ; n-o mai văzui decît a doua zi. Îşi reluase obişnuitul veşmînt de fată de pe insulă. Dar ochii îi erau roşii de lacrimile pe care le vărsase toată noaptea din cauza vorbelor mele.

*

Cam în acelaşi timp, ea începu să se teamă de scrisorile pe care le primeam din Franţa, bănuind că sînt chemat în ţara mea. Nu îndrăznea să mi le ascundă, într-atît era de corectă şi de incapabilă de a mă înşela chiar dacă viaţa ei era în joc. Dar le ţinea pitite, uneori nouă zile, agăţîndu-le cu unul din acele ei aurite, în spatele icoanei de hîrtie a Madonei ce atîrna pe zidul de lîngă patul ei. Se gîndea că Sfînta Fecioară, înduioşată de rugăciunile şi dragostea noastră, ar schimba, printr-o minune, conţinutul scrisorilor şi ar modifica porunca de a mă întoarce acasă, în speranţa de a rămîne aici, lîngă ea. Nu-mi scăpa nici una din cucernicele ei înşelătorii şi toate acestea mi-o făceau şi mai dragă. Dar ceasul plecării se apropia.

*

Într-una din ultimele seri ale lunii mai, se auziră bătăi puternice în uşă. Toţi ai casei dormeau. Mă dusei să deschid. Era prietenul meu V...

— Vin să te iau, îmi spuse el. Iată o scrisoare de la mama ta. N-ai să te împotriveşti voinţei sale. Caii sînt tocmiţi pentru miezul nopţii. E ora unsprezece. Să plecăm acum, altfel nu vei mai pleca niciodată. Mama ta va muri din pricina asta. Ştii bine că familia ta o face răspunzătoare de toate greşelile pe care le-ai comis. Ea s-a jertfit atît pentru tine ; jertfeşte-ţi şi tu o clipă pentru ea. Îţi jur că mă voi întoarce aici să-mi petrec, împreună cu tine, iarna şi apoi un an întreg. Dar trebuie să faci act de prezenţă în familia ta şi act de supunere poruncilor mamei tale.

— Aşteaptă-mă afară, îi spusei eu.

Mă întorsei în odaia mea, îmi aruncai la repezeală hainele în valiză. Îi scrisei Graziellei spunîndu-i tot ce dragostea din inima unui tînăr de optsprezece ani putea să exprime și tot ce rațiunea putea să-i poruncească unui fiu devotat mamei sale. Îi juram, așa cum îmi juram și mie, că cel mult peste patru luni am să fiu lîngă ea și că n-am s-o mai părăsesc. Încredințam Providenței și dragostei, nesiguranța soartei noastre viitoare. Îi lăsam Graziellei banii mei, pentru ca ei să-i ajute pe bătrîni în timpul lipsei mele. După ce închisei scrisoarea, mă apropiai cu pași înceți. Îngenuncheai pe pragul ușii odăii ei. Sărutai piatra și lemnul ; strecurai biletul pe sub ușa odăii fetei. Îmi oprii suspinele ce mă înăbușeau.

Prietenul meu mă luă de braț, mă ridică de jos și mă trase după el. În acea clipă, Graziella, pe care zgomotul neobișnuit o alarmase fără-ndoială, deschise ușa. Luna lumina terasa. Biata copilă îl recunoscu pe prietenul meu. Văzu valiza mea, purtată pe umeri de un servitor. Întinse brațele, scoase un strigăt de groază și căzu, neînsuflețită, pe terasă.

Alergarăm spre ea. O așezarăm în nesimțire pe patul ei. Toată familia veni în grabă. Îi stropiră fața cu apă. O strigară cu cele mai alintătoare cuvinte. Ea nu se trezi din nesimțire decît la auzul glasului meu.

— Vezi, îmi spuse prietenul meu, trăiește ; lovitura a fost dată. Un rămas bun prea lung n-ar aduce decît lovituri și mai grele.

Desprinse brațele reci ale fetei din jurul gîtului meu și mă smulse din casă. Peste o oră, goneam în tăcere, prin noapte, pe drumul spre Roma.

★

Lăsasem Graziellei mai multe adrese în răvașul pe care i-l scrisesem. Găsii cea dintîi scrisoare trimisă de ea, la Milano. Îmi spunea că e sănătoasă trupește, dar că e bolnavă sufletește ; că, totuși, crede în cuvintele mele și că mă va aștepta în liniște, cam prin luna noiembrie.

Cînd sosii la Lyon, găsii a doua scrisoare, mai senină și mai plină de încredere. Scrisoarea conținea și cîteva petale de garoafă roșie, ce creștea într-o glastră de pămînt pusă pe stîlpul terasei de lîngă odaia mea ; din acea glastră, ea își punea în fiecare duminică o floare în păr.

Oare voia să-mi trimită un lucru pe care-l atinsese cu mîna ei ? Sau era o blîndă mustrare ascunsă sub un simbol, pentru a-mi reaminti că își jertfise părul pentru mine ?

Îmi scria că avusese febră, că era bolnavă de inimă, dar că se simțea din ce în ce mai bine ; că fusese trimisă ca să schimbe aerul și să se întremeze în același timp, la una din verișoarele ei, sora lui Cecco, într-o casă din Vomero, o colină înaltă și sănătoasă care domină Neapòlul.

După aceea trecură mai mult de trei luni fără să mai primesc nici o scrisoare. Mă gîndeam la Graziella în fiecare zi. Trebuia să mă întorc în Italia la începutul iernii. Imaginea ei, tristă și încîntătoare, îmi apărea în față ca un regret și, uneori, ca o dulce mustrare. Eram la acea vîrstă ingrată, cînd ușurința și obiceiul de-a imita pe alții îl rușinează chiar pe tînărul cu cele mai calde sentimente ; vîrstă fragedă cînd cele mai frumoase daruri ale lui Dumnezeu, iubirea curată, afecțiunile naive se prăbușesc la pămînt și, ca pulberea, sînt luate de vînt. Vanitatea, răutatea și ironia prietenilor mei înfruntau adeseori dragostea vie ascunsă în adîncul inimii mele. N-aș fi cutezat să mărturisesc, fără a roși și fără a mă expune batjocurilor care erau numele și starea socială a ființei ce-mi pricinuia regretele și tristețile mele. N-o uitam pe Graziella, dar ea era ca învăluită de ceață, în viața mea. Această iubire, care-mi încînta inima, mă umilea în stima pentru mine însumi. Amintirea fetei, pe care o păstram numai în mine și în singurătatea mea, mă urmărea în lume aproape ca o remușcare. De cîte ori nu roșesc azi, pentru că roșisem atunci, și cît prețuia o singură rază de bucurie și o singură lacrimă din ochii ei nevinovați, pe lîngă toate acele păreri de rău, de toate acele zeflemeli și de toate acele surîsuri cărora eram gata să le jertfesc imaginea Graziellei ! Ah, omul prea tînăr e incapabil de-a iubi ! Nu știe să prețuiască nimic ! Nu cunoaște adevărata fericire decît după ce a pierdut-o ! E mai multă năvalnică sevă în tinerele plante ale pădurii și mai multă umbră răspîndesc ele ; e mai multă dogoare, în bătrîna inimă a stejarului.

Iubirea adevărată e rodul copt al vieții. La optsprezece ani nu-l cunoști, ți-l imaginezi numai. În natura

vegetală, atunci cînd rodul se coace, frunzele cad, poate e la fel şi în natura omenească. M-am gîndit de multe ori la acest lucru, de cînd am început să-mi număr firele albe din păr. Mi-am reproşat de-a nu fi cunoscut atunci preţul acestei flori a iubirii. Nu eram decît un om vanitos. Vanitatea e cel mai rău şi cel mai crud dintre toate viciile, căci ea te face să te ruşinezi în faţa fericirii.

*

Într-o seară din primele zile ale lunii noiembrie mi se înmînă, la înapoierea mea de la un bal, un bilet şi un pachet, pe care un călător ce venea de la Neapole mi le adusese cu poştalionul, cînd acesta se oprise pentru a schimba caii la Mâcon. Călătorul necunoscut îmi spunea că, dîndu-i-se pentru mine un pachet de către unul din prietenii lui, director al unei fabrici de mărgean din Neapole, îşi ţinea promisiunea predîndu-mi pachetul, dar, pentru că veştile pe care mi le aducea erau triste şi dureroase, nu voia să mă vadă, mă ruga numai să-i confirm primirea pachetului la Paris.

Tremurînd, desfăcui pachetul. El conţinea, sub primul înveliş, ultima scrisoare a Graziellei şi nu cuprindea decît următoarele cuvinte : „Doctorul spune că voi muri, înainte de trei zile. Vreau să-ţi spun adio, înainte de a-mi pierde puterile. Vai, dacă ai fi aici, aş mai trăi ! Dar aşa e voia lui Dumnezeu. Îţi voi vorbi în curînd şi-ntotdeauna din cer. Iubeşte-mi sufletul ! El va fi cu tine cît timp vei trăi. Îţi las părul meu pe care l-am tăiat într-o noapte pentru tine. Oferă-l lui Dumnezeu într-o capelă din ţara ta, pentru ca ceva din mine să rămînă lîngă tine !"

*

Rămăsei zdrobit pînă-n zorii zilei, cu scrisoarea în mînă. Abia atunci avui puterea de a desface al doilea înveliş. Înăuntru era tot părul ei frumos, ca în noaptea aceea cînd mi-l arătase în colibă. Încă se găseau în el cîteva frunze de buruieni care-i rămăseseră aninate din noaptea aceea. Făcui tot ceea ce îmi poruncise în ultima-i dorinţă. O umbră a morţii ei se aşternu din ziua aceea pe faţa şi pe tinereţea mea.

După doisprezece ani, mă întorsei la Neapole. Căutai urmele ei. Nu mai era nici una, nici la Margellina, nici la Procida. Căsuța de pe faleza insulei era o ruină. Nu mai rămăsese decît o grămadă de pietre cenușii deasupra unei pivnițe, unde păstorii își adăposteau, acum, caprele pe timp ploios. Timpul șterge iute totul pe pămînt, dar nu șterge niciodată urmele celei dintîi iubiri în inima care a cunoscut-o.

Sărmană Graziella! Multe zile au trecut de-atunci. Am iubit și am fost iubit. Alte raze ale frumuseții și ale dragostei mi-au luminat întunecatul drum. Alte suflete s-au deschis pentru mine, ca să-mi dezvăluie, în inimile femeilor, cele mai tainice comori de frumusețe, de sfințenie, de puritate, cărora Dumnezeu le-a dat viață pe acest pămînt pentru a ne face să înțelegem, să presimțim și să dorim cerul. Dar nimic n-a stins întîia ta ivire, în inima mea. Cu cît am trăit mai mult, cu atît m-am apropiat și mai mult cu gîndul de tine. Amintirea ta e ca acele lumini din barca tatălui tău, pe care depărtarea le desprinde din ceață și care strălucesc și mai mult cu cît se depărtează. Nu știu unde zac osemintele tale și nici dacă vreun om te mai plînge în țara ta ; dar adevăratul tău mormînt e în sufletul meu. Aci ai fost pusă și îngropată pentru totdeauna. Numele tău nu-mi sună niciodată în zadar. Îmi place limba în care e rostit. În adîncul inimii mele există mereu o lacrimă care se prelinge, picătură cu picătură, și care cade în taină pe amintirea ta pentru a o împrospăta și a o înmiresma în mine (1829).

*

Într-una din zilele anului 1830, intrînd într-o biserică din Paris, seara, văzui aducîndu-se sicriul unei tinere fete învelit cu un lințoliu alb. Acel sicriu mi-o aminti pe Graziella. Mă ascunsei în umbra unui stîlp. Mă gîndii la Procida și plînsei îndelung.

Lacrimile se uscară, dar norii, care îmi întunecaseră gîndurile în timpul tristei înmormîntări, nu se împrăștiară. Mă înapoiai tăcut în camera mea. Retrăii amintirile pe care le înșir în aceste lungi însemnări și scrisei într-o clipă, plîngînd, versurile intitulate *Primul regret.* Aceste

note, nu atît de vibrante după scurgerea a douăzeci de ani, sînt mărturiile unui sentiment care a făcut să ţîşnească întîiul izvor în inima mea. Dar se simte încă în ele emoţia unei strune lăuntrice care a fost rănită şi nu se va lecui niciodată pe deplin.

Iată aceste strofe — balsamul unei răni, roua unei inimi, parfumul unei flori funerare. Nu lipsea decît numele Graziellei. Îl voi încadra într-o strofă dacă s-ar găsi pe aici un cristal foarte pur, care să închidă în el lacrima aceasta, amintirea aceasta, numele acesta !

PRIMUL REGRET

Știu, pe sonora plajă ce-o scaldă-albastra mare
Cu valuri, la Sorrento, sub portocalii plini,
E lîngă drum sub gardul de crengi aromitoare,
O piatră mică,-ngustă, privind cu nepăsare
Distrații pași aici străini.

Un singur nume-ascunde mixandra printre voalte,
Un nume ce ecoul nicicînd nu l-a șoptit !
Și, totuși, cîteodată, un trecător oprit
Citește vîrsta, data, sub ierbile înalte,
Spunînd cînd simte lacrimi din ochii lui curgînd :
„Avea ani șaisprezece, muri ea prea curînd !"
De ce să mă-ntorc însă spre cîte-au fost să piară ?
Mereu vuiască valul și geamă vîntu-n crîng ;
Veniți, o, triste gînduri, veniți în minte iară,
Vreau să visez și nu să plîng !"

A zis : „Ani șaisprezece !..." — Da, vîrsta cea senină
Nicicînd n-a pus pe-o frunte atîtea străluciri !
Iar țărmu-aprins de soare nicicînd a sa lumină
Nu-și oglindi-n mai scumpe și mai adînci priviri !
Eu singur-o văd încă, așa cum gîndul știe
În suflet, unde moarte nu-i, să mi-o lase vie
Trăind ! ca-n clipa-n care cu ochii-n ochii mei,
Ce-și prelungeau pe mare întîiele scîntei,
Cu părul negru-n vîntul șăgalnic fluturîndu-i
Și-a voalului ei umbră pe-obrazul alb jucîndu-i,
Ea asculta în noapte un cîntec de pescar,
Sorbea răcoarea brizei cu-mbălsămatu-i har;

Îmi arăta cum luna păleşte-asemeni florii
Celestei nopţi, de-al cărei declin triumfă zorii,
Şi spuma argintie spunînd : „De ce simt eu
Cum totul străluceşte-n văzduh şi-n trupul meu ?
Nicicînd aceste-azururi cu-al stelelor tezaur,
Acest talaz ce moare pe plăjile de aur,
Aceşti-nalţi munţi cu piscuri ce tremură în cer,
Aceste golfuri lîng-al pădurilor mister,
Pe ape-aceste cînturi, luminile pe coaste,
Nu-mi tulburară firea cu voluptăţi mai caste !
De ce, ca-n seara asta, n-am mai visat nicicum ?
În sufletu-mi un astru a răsărit acum ?
Tu, fiul dimineţii, zi-mi, aste nopţi senine
Cu noaptea ţării tale la fel sînt, fără mine ?"
Privindu-şi dulce mama ce-alături sta cu noi,
Punea s-adoarmă fruntea în poala ei, apoi.

De ce să mă-ntorc încă spre cîte-au fost să piară ?
Mereu vuiască valul şi geamă vîntu-n crîng ;
Veniţi, o, triste gînduri, veniţi în minte iară !
Vreau să visez şi nu să plîng !

În ochi, ce puritate, pe buze, ce candoare !
Şi cîtă claritate privirea-i inunda !
Nici lacul splendid, Nemi, ce nici o cută n-are,
Mai limpede nu este în transparenţa sa !
În suflet, nu pe faţă-i citeai ce gînd se-abate,
Pleoapele pe ochii-i frumoşi uşor plecate,
Privirea inocentă nicicînd nu-i adumbreau ;
Nici grijile pe frunte o cută nu-i lăsau ;
Zburda-n ea totul ; galeş, surîsul tinereţii,
Ce mai tîrziu, pe gură-i mîhnea sfîrşitul vieţii,
Pe buze-ntredeschise îi flutura mereu,
Ca pe o zi-nsorită curatul curcubeu !
Pe chipul plin de farmec nu-i sta vreo umbră-adîncă,
Această rază norii nu-i străbătuse încă !
Nepăsător, nesigur, lin, pasu-i ondulat
Plutea ca valul liber de soare legănat,
Sau alerga în joacă ; iar vocea-i argintie,

Un clar ecou din pura-i de ieri copilărie,
Şi muzică a firii ei, toată numai cînt,
Înveselea văzduhu-ascultînd-o pe pămînt !

De ce să mă-ntorc însă spre cîte-au fost să piară ?
Mereu vuiască valul şi geamă vîntu-n crîng ;
Veniţi, o, triste gînduri, veniţi în minte iară !
Vreau să visez şi nu să plîng !

În inimă săpată-i fu prima mea icoană,
Ca zorii dimineţii-n deschisul ochi sub geană ;
Nu mai văzu nimica decît trecuta zi,
Şi lumea-a fost iubire din clipa cînd iubi !

Mă confunda cu viaţa ei proprie, întruna,
Vedea tot ce-am în suflet, iar eu eram totuna
Cu fermecata lume ce-i strălucea în jur,
Pe lut doar fericire, speranţă-n cerul pur.
Nu mai gîndea la timpul ce se-ntindea în faţă ;
Doar clipele prezente-absorbeau întreaga-i viaţă ;
N-avea vreo amintire, de n-aş fi apărut,
Era tot viitorul o seară din trecut !
Ea-şi spovedea fiinţa la paşnica natură
Ce ne zîmbea alături, la rugăciunea pură
Cu bucurie dusă şi nu cu vreun suspin,
Altarului, pe care flori presăra din plin :
Şi mă purta de mînă pe-acele trepte sfinte,
Eu îi urmam exemplul, smerit copil cuminte,
„Tu roagă-te cu mine“, şoptea cu glasul stins,
„Căci fără tine Cerul îmi e de necuprins !“

De ce să mă-ntorc însă spre cîte-au fost să piară ?
Mereu vuiască valul şi geamă vîntu-n crîng ;
Veniţi, o, triste gînduri, veniţi în minte iară !
Vreau să visez şi nu să plîng !

Vezi în bazinu-i apa din viu izvor ţîşnită,
Ca lacul între maluri înguste, rotunjită,
La adăpost, în claru-i azur, de vîntul rece
Şi de-arzătorul astru ce ar putea s-o sece !

O lebădă ca neaua-notînd pe apa clară,
Lin cufundîndu-şi gîtul ce unda-i înconjoară,
Împodobeşte-oglinda-i, şi-n albe legănări
N-o-ntunecă sub ceru-nstelatei înserări ;
Dar dacă spre-alte ţărmuri un zbor vrea să-nfiripe,
Şi bate unda-n tremur cu undele-i arìpe,
Se şterge ceru-n apa ce se-nnegreşte-ndată,
Iar fulgii mari din pene îi cad, punînd o pată,
De parc-aici un vultur, duşmanul ei oriunde,
Lăsase-a morţii urmă pe limpezile unde

Şi-auzurul ce-i da apei strălucitorul chip,
E numai un lac negru-mbîcsit de mult nisip !
Cînd eu plecai, fecioara se-nfioră la rîndu-i ;
Se stinse raza, slaba văpaie tremurîndu-i
Suì din nou în Ceruri spre-a nu mai licărì.
Alt viitor copila nu aştepta aci ;
Nu mai tînji-n speranţă,-ndoială şi credinţă,
Nu vru să-şi smulgă viaţa din trista-i suferinţă ;
Bău deodată cupa durerii ei amare ;
Cu inima-necată în prima lăcrimare !
Mai pură, mai frumoasă, ca pasărea ce-alene
Îşi pune, seara, gîtul, spre a dormi sub pene,
Iar ea în disperare şi-nchise chinul mut
Şi adormi-nainte de-al serii început !

De ce să mă-ntorc însă spre cîte-au fost să piară ?
Mereu vuiască valul şi geamă vîntu-n crîng ;
Veniţi, o, triste gînduri, veniţi în minte iară !
Vreau să visez şi nu să plîng !

Dormi ani cincisprezece-n culcuşul de argilă,
Azi nimeni nu mai plînge pe groapa ei umilă,
Şi-al doilea linţoliu — zăbranicul uitării,
Acoperi în grabă tăcerile cărării ;
Nu vine-un om la ştersu-epitaf al pietrei grele,
Şi nimeni nu se roagă. Doar gîndurile mele.
Cînd iar urcînd pe valul trecutului meu sfînt,
Eu mi-i rechem în suflet pe cei ce nu mai sînt,
Şi cînd, plutind cu ochii pe scumpele lor urme,

Plîng aştrii care-n cerul meu fost-au să se curme !
Ea mi-a sclipit întîia şi licărul său blînd,
Pios şi tandru, încă îmi luminează-n gînd !

De ce să mă-ntorc însă spre cîte-au fost să piară ?
Mereu vuiască valul şi geamă vîntu-n crîng ;
Veniţi, o, triste gînduri, veniţi în minte iară !
Vreau să visez şi nu să plîng !

Un biet arbust cu ghimpii şi cu verdeaţa-i pală,
E monumentul unic pus de natura goală ;
Bătut de vîntul mării, de soare calcinat,
Ca un regret funebru în inimă-nplîntat,
Stă-n stîncă, făr' să-i deie o umbră cît de mică ;
Frunzişu-i alb de praful ce vîntul îl ridică ;
Pe glie se tîrăşte şi ramurile-i joase
De-ai caprelor dinţi lacomi necontenit sînt roase ;
O floare, primăvara, precum un fulg de nea,
Mijeşte-o zi sau două, dar vîntu-n goana-i rea
O scutură-nainte de-a fi mireasmă-n pom,
Ca viaţa, mai-nainte de-a-l încînta pe om !
O pasăre-a iubirii, grea de melancolie,
Se-aşează ca să cînte pe ramura mlădie !
Zi, floare ofilită curînd de vîntu-amar,
Nu-i vreun tărîm pe care-nfloreşte totul iar ?

Întoarce-m-aş, întoarce, spre tot ce-a fost să treacă !
Triste-amintiri m-ajută-n suspine să mă frîng !
Voi mergeţi, gînduri, unde şi inima mea pleacă !
Mi-e sufletul plin, vreau să plîng !

Astfel ispăşii prin aceste lacrimi scrise, asprimea şi ingratitudinea inimii mele de optsprezece ani. Nu pot să recitesc aceste versuri, fără să nu ador acea imagine vie pe care veşnic mi-o vor aduce valurile străvezii şi tînguitoare din golful de la Neapole şi fără să mă urăsc ! Dar sufletele iartă acolo sus. Al ei m-a iertat. Iertaţi-mă şi voi, de asemenea ! Am plîns.

CUPRINS

RAPHAËL 5
— Prolog 6

GRAZIELLA 163
— Capitolul I 164
— Episod 173
— Capitolul II 198
— Capitolul III 211
— Capitolul IV 226
— Primul regret 263

Lei 8,50

Colecția
«Romanul de dragoste»
129

Alphonse de Lamartine, binecunoscut pentru rolul său în dezvoltarea romantismului, în afară de opera lui poetică, prin care și-a cîștigat un renume mondial, este și autor al unor lucrări de valoroasă proză literară.
Romanele lui, Raphaël și Graziella, continuă o tradiție începută cu proza lui Chateaubriand (Atala, René) și a lui Jean-Jacques Rousseau (Julie sau Noua Eloiză și Confesiuni).
Sentimente tinere și pline de grație, afecțiune sinceră învăluită în melancolie sau blîndă tristețe, îmbrăcate în expresie bogată, în imagini ale unui adevărat poet.
Sînt romanele de tinerețe ale reputatului scriitor, destinate să impresioneze sufletul curat în sentimente al tineretului.

ULTIMELE APARIȚII:

121 I. Peltz ■ Nopțile domnișoarei Mili
122 George Meredith ■ Rhoda Fleming
123 Jan Kozák ■ Mariana
124 Gilbert Cesbron ■ O albină se zbate în fereastră
125 Gala Galaction ■ Roxana ● Doctorul Taifun
126 Füst Milán ■ Povestea nevestei mele
127 Alexandru Dumas ■ Gemenele
128 Emile Zola ■ Creație